

ISSN (Print) 2616-6895
ISSN (Online) 2663-2497

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Серия ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ

№ 2(135)/2021

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Нур-Султан, 2021

Бас редакторы
Г.Ж. Менлибекова,
п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (психология)
Бас редактордың орынбасары (әлеуметтану)

А.Р. Ерментаева, пс. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Н.О. Байғабылов, PhD (Қазақстан)

Редакция алқасы

Есенғалиева А. М.	п.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Иванова Г.П.	п.ғ.д., Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей
Исламова З.М.	п.ғ.к., доцент, М. Акмулла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университет, Уфа, Ресей
Калдыбаева О.В.	PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Колева И.	докт., Климент Охридский атындағы София университеті, София, Болгария
Отар Э. С.	PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Сейтқазы П.Б.	п.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Сунарчина М.М.	ә.ғ.д., проф., Башқұрт мемлекеттік университеті, Уфа, Ресей
Толубекова Р.К.	п.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Тамаш П.	проф., Corvinus университеті, Будапешт, Венгрия
Уразбаева Г.Т.	п.ғ.д., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Хан Н.Н.	п.ғ.д., проф., Абай атындағы ҚазҰПУ-дың педагогика және психология институты, Алматы, Қазақстан
Шайхисламов Р.Б.	ә.ғ.д., проф., Башқұрт мемлекеттік университеті, Уфа, Ресей
Шалғынбаева Қ.Қ.	п.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz
Жауапты хатшы: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы

Меншіктенуші: «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғам

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген.

15.02.2021 ж. № KZ07VPY00032398 қайта есепке қою туралы куәлігі.

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 30 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31410)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

G.Zh.Menlibekova

Deputy Editor-in-Chief (psychology)

A.R. Yermentayeva, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief (sociology)

N.O. Baigabylov, PhD in Sociology (Kazakhstan)

Editorial board

Esengalieva A.M	Can. of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Ivanova G.P.	Doctor of Pedagogical Sciences, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia
Islamova Z.M.	Can. of Pedagogical. Sciences, Assoc.Prof., M. Akmulla Bashkir State Pedagogical University, Ufa, Russia
Kaldybayeva O.V.	PhD, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Otar E.S.	PhD, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Koleva I.	Dr., Kliment Ohridski Sofia State University, Sofia, Bulgaria
Seytkazy P.B.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Sunarchina M.M.	Doctor of Sociology, Prof., Bashkir State University, Ufa, Russia
Tamas P.	Prof., Corvinus University, Budapest, Hungary
Toleubekova R.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Urazbayeva G.T.	Doctor of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Khan N.N.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof., Institute of Pedagogy and Psychology of Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan
Shaikhislamov R.B.	Doctor of Sociology, Prof., Bashkir State University, Ufa, Russia
Shalgynbayeva K.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Editorial address:2, Satpayev str., of.402, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008
L.N.Gumilyov Eurasian National University Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Responsible secretary: A.S. Zhumatayeva

Bulletin of L.N.Gumilyov Eurasian National University PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series

Owner: Non-profit joint-stock company «L.N.Gumilyov Eurasian National University»

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Rediscout certificate № KZ07VPY00032398 dated 15.02.2021.

Periodicity: 4 times a year Circulation: 30 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31410)

Главный редактор

д.п.н., профессор

Г.Ж. Менлибекова (Казахстан)

Зам. главного редактора (психология)

А.Р. Ерментаева, д.пс. наук, проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора (социология)

Н.О. Байгабылов, PhD (Казахстан)

Редакционная коллегия

Есенгалиева А. М	к.п.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Иванова Г.П.	д.п.н., Российский университет дружбы народов, Москва, Россия
Исламова З.М.	к.п.н., доцент, Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы, Уфа, Россия
Калдыбаева О.В.	PhD, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Колева И.	докт., Софийский университет им. Климента Охридского, София, Болгария
Отар Э. С.	PhD, Евразийский национальный университет, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Сейтказы П.Б.	д.п.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Сунарчина М.М.	д.с.н., проф., Башкирский государственный университет, Уфа, Россия
Тамаш П.	проф., университет Corvinus, Будапешт, Венгрия
Толеубекова Р.К.	д.п.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Уразбаева Г.Т.	д.п.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Хан Н.Н.	д.п.н., проф., Институт педагогики и психологии КазНПУ им.Абая, Алматы, Казахстан
Шайхисламов Р.Б.	д.с.н., проф., Башкирский государственный университет, Уфа, Россия
Шалғынбаева К.К.	д.п.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 402

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31432)

E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Ответственный секретарь: А.С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ.

Собственник: Некоммерческое акционерное общество «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева»

Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан.

Свидетельство о постановке на переучет № KZ07VPY00032398 от 15.02.2021 г

Тираж: 30 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31410)

МАЗМҰНЫ

Байжұманова Б.Ш. Психология ғылымдарының докторы, профессор Ерментаева Ардақ Ризабекқызына – 60 жас 11

ПЕДАГОГИКА

- Рыбальченко А.С., Абильдинова Г.М.* Оқу кезеңінде АКТ қолданудың тандалған мамандық пен мамандыққа қойылатын әсері 13
- Тұгаева Д.Б., Нуржанова Ж.Д., Дүкембай Г.Н.* Шетел тілін оқытуда аралас оқыту технологиясын енгізу 23
- Байменова Б.С., Ысқақ А.Ә.* Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдердің кәсіби дамуы 32
- Баялиева Г.А.* Жасөспірімдердің девиантты мінездерінің типтері, формалары және динамикасы 39
- Бузаубакова К.Д., Нурманалиева У.Т.* ҚР қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілері 47
- Жәкібаева Г.Б., Омарова В.К., Отенова Г.Е.* Студенттердің мұрағат материалдарын тарих сабағында қолдану диагностикасы және перспективалары 61
- Кабуш Т.Ю., Сорокина О.Н.* Коммуникативті әдіс: жақсырақ па әлде ескірген бе? 71
- Калжанова Д.Н., Нәби Л.* Дуальды оқыту жүйесі: кеше және бүгін 79
- Карбаева Ш.Ш., Хорғасбай Е.Т.* Жаңа білім беру бағдарламаларын ендіру жағдайында заманауи сабақтың дидактикасы 86
- Карымсақова А.Е., Хасенова А.Е.* Критериалды бағалау педагогикадағы заманауи бақылау-бағалау қызметі ретінде 96
- Каюмова М.С., Ксембаева С.К.* Білім алушылардың зерттеушілік құзыреттерін қалыптастыру үдерісінің мазмұны 109
- Корнилов Ю.В., Мукашева М.У., Сарсимбаева С.М.* Білім беруді цифрлық трансформациялау жағдайында иммерсивті технологияларды енгізу 118
- Кошкинбаева Н.Р.* Бәсекеге қабілетті маман дайындаудағы қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктері 133
- Нәби Л., Негметова А.Б.* Жоғары білім кеңістігіндегі академиялық ұтқырлық 140
- Нұрадинов А.С., Мукутов Т.К., Сламбеков Е.Т.* Болашақ педагогтардың кәсіби құзіреттілігі мәселелері 147
- Прокопец Е.В.* Қашықтық технологияларын қолдану арқылы оқу процесін ұйымдастырудың әдістемелік аспектілері 155
- Рысбаева А.К.* Бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасын ізгілікке бағыттай отырып тәрбиелеу 164
- Сабантаева Г.С.* Аутентикалық материалдар негізінде студенттердің тілдік құзыреттілігін қалыптастыру 172
- Тажитова Г.З.* Жоғары білім және аймақтық мәдениет 182
- Токтарбекова Ж.Н.* Болашақ педагог-психологтардың корпоративтік зерттеу мәдениетін қалыптастыру жағдайларының теориялық моделі 191
- Черниговцева О.Я., Есенғалиева А.М., Далбергенава Л.Е.* Деңгейлеп саралау оқыту білімалушыларға тұлғалық-бағдарлы білім берудің негізі ретінде 202
- Шалғынбаева К.К., Қусаинов Г.М., Абыканова Б.Т., Сайтова А.А.* Педагогтердің дидактикалық дайындығы 211
- Шаушекова Б.К., Ибраева Э.С.* Жалпы және қосымша білім беру ұйымдарының өзара іс-әрекеттерінің мәселелері туралы 219

ӘЛЕУМЕТТАНУ

- Беширли Х.* Түркияның ғылым кеңістігіндегі Қазақстанға қатысты зерттеулерге сараптама 227
- Кенжебай С.С., Жармұхаметова Р.О., Сарбасова С.Б.* Covid-19 пандемиясының білім беру жүйесіне әсері 233

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ерментаева А.Р., Дүйсекеева Н.Ж.</i> Болашақ педагог-психологтердің психология аспектісінде бәсекеге қабілеттілікті дамыту мәселесі	240
<i>Мамбеталина А.С., Жәумітбаева О.К.</i> Ата-аналарынан табысты сепарцияланған жасөспірім жасындағы балалардың тұлғаралық қатынастарының психологиялық ерекшеліктері	248
<i>Мейркулова А.Б., Гүржу Ердамар, Шабан Четин.</i> Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласын қазақ тіліне бейімдеу	256
<i>Рашид М.</i> Психологиялық трансформациялық ойынның диагностикалық әлеуетін зерттеу нәтижелері	264
<i>Шалғынбаева Қ.Қ., Матаев Б.А. С.А.</i> Будасси әдісі арқылы студенттердің «Мен» концепциясын зерттеу	274

CONTENTS

Baizhumanova B.B. Doctor of Psychological Sciences, Professor Ermentaeva Ardak Rizabekovna is 60 years old 11

PEDAGOGY

<i>Rybalchenko A.S., Abildinova G.M.</i> Factors affecting the development of IT specialists	13
<i>Tugayeva D.B., Nurzhanova Zh.D., Dukembay G.N.</i> Introducing Blended Learning in foreign language teaching	23
<i>Baimenova B.S., Iskak A.A.</i> Formation of teachers' competencies in an inclusive education environment	32
<i>Bayaliyeva G.A.</i> Types, forms and dynamics of deviant behavior of teenagers	39
<i>Buzaubakova K.D., Nurmanaliyeva U.T.</i> Technological and methodological aspects of the formation of digital creative competencies of future teachers in distance education in the Republic of Kazakhstan	47
<i>Zhakibayeva G.B., Omarova V.C., Otepova G.E.</i> Diagnosis and prospects of the use of archival materials in history classes by students	61
<i>Kabush T.Yu., Sorokina O.N.</i> Is Communicative Language Teaching the best method or already outdated?	71
<i>Kalzhanova D.N., Naviy L.</i> Dual system of education: yesterday and today	79
<i>Karbayeva Sh.Sh., Khorgasbay Ye.T.</i> Didactics of the modern lesson in the conditions of the introduction of new educational programs	86
<i>Karymsakova A.Y., Khasenov A.Y.</i> Criteria-based assessment as a modern control and evaluation activity in pedagogy	96
<i>Kayumova M.S., Ksembayeva S.K.</i> The content of the students' research competences formation process	109
<i>Kornilov Iu.V., Mukasheva M.U., Sarsimbayeva S.M.</i> Implementation of immersive technologies in the context of digital transformation of education	118
<i>Koshkinbayeva N.R.</i> Advantages and disadvantages of distance learning in training a competitive specialist	133
<i>Naviy L., Negmetova A.B.</i> Academic mobility in the higher education space	140
<i>Nuradinov A.S., Mukutov T.K., Slambekov E.T.</i> Professional competences of future primary school teachers	147
<i>Prokopets E. V.</i> Methodological aspects of organizing the learning process using distance technology	155
<i>Rysbayeva A.K.</i> Upbringing of the humanistic attitude of junior schoolchildren	164
<i>Sabantaeva G.S.</i> Formation of intercultural communicative competence in the process of teaching authentic texts	172
<i>Tazhitova G.Z.</i> Higher education and region – based culture	182
<i>Toktarbekova Z.N.</i> Theoretical model of formation conditions of corporate research culture of future education psychologist	191
<i>Chernigovtseva O.J., Yessengaliyeva A.M., Dalbergenova L.E.</i> Level differentiation as means of personality-oriented approach	202
<i>Shalgynbaeva K.K., Kussainov G.M., Abykanova B.T., Saypova A.A.</i> Didactic training of teachers	211
<i>Shaushekova B.K., Ibrayeva E.S.</i> Challenges in interaction between organisations of comprehensive and supplementary education	219

SOCIOLOGY

<i>Beshirli H.</i> Analysis of research on Kazakhstan in the scientific space of Turkey	227
<i>Kenzhebai S.S., Zharmukhametova R.O., Sarbasova S.B.</i> The impact of the pandemic of COVID-19 on the education system	233

PSYCHOLOGY

<i>Yermentayeva A. R., N. Duisekeeva Zh.</i> Problems of research on competitiveness of of future teachers- psychologists	240
<i>Mambetalina A.S., Zhaumitbayeva O.K.</i> Psychological features of interpersonal relationships of young people with successful separation from their parents	248
<i>Meirkulova A., Gurcu Erdamar, Şaban Çetin.</i> Adapting of the Attitude Scale Towards Teaching Profession to Kazakh Language	256
<i>Rashid M.</i> Results of a study on the diagnostic potential of psychological transformational game	264
<i>Shalgynbayeva K.K., Matayev B.A.</i> A study of "Self" concept of students by the method of S.A. Budassi	274

СОДЕРЖАНИЕ

Байжуманова Б.Б. Доктору психологических наук, профессору Ерментаевой Ардак Ризабековне – 60 лет 11

ПЕДАГОГИКА

<i>Рыбальченко А.С., Абильдинова Г.М.</i> Факторы, влияющие на становление IT-специалистов	13
<i>Тугаева Д.Б., Нуржанова Ж.Д., Дукембай Г.Н.</i> Внедрение технологии смешанного обучения в преподавании иностранных языков	23
<i>Байменова Б.С., Ыскак А.А.</i> Формирование компетенций учителей в среде инклюзивного образования	32
<i>Баялиева Г.А.</i> Типы, формы и динамика девиантного поведения подростков	39
<i>Бузаубакова К.Д., Нурманалиева У.Т.</i> Технологические и методические аспекты формирования цифровых креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного образования в РК	47
<i>Жакибаева Г.Б., Омарова В.К., Отепова Г.Е.</i> Диагностика и перспективы использования студентами архивных документов на занятиях истории	61
<i>Кабуш Т.Ю., Сорочкина О.Н.</i> Коммуникативный метод: лучший или уже устарел?	71
<i>Калжанова Д.Н., Навий Л.</i> Дуальная система образования: вчера и сегодня	79
<i>Карбаева Ш.Ш., Хоргасбай Е.Т.</i> Дидактика современного урока в условиях введения новых образовательных программ	86
<i>Карымсакова А.Е., Хасенова А.Е.</i> Критериальное оценивание как современная контрольно-оценочная деятельность в педагогике	96
<i>Каюмова М.С., Ксембаева С.К.</i> Содержание процесса формирования исследовательских компетенций обучающихся	109
<i>Корнилов Ю.В., Мукашева М.У., Сарсимбаева С.М.</i> Внедрение иммерсивных технологий в контексте цифровой трансформации образования	118
<i>Кошкинбаева Н.Р.</i> Преимущества и недостатки дистанционного обучения в подготовке конкурентоспособного специалиста	133
<i>Навий Л., Негметова А.Б.</i> Академическая мобильность в пространстве высшего образования	140
<i>Нурадинов А.С., Мукутов Т.К., Сламбеков Е.Т.</i> О профессиональных компетенциях будущих педагогов начальных классов	147
<i>Проконец Е.В.</i> Методические аспекты организации процесса обучения с применением дистанционных технологий	155
<i>Рысбаева А.К.</i> Воспитание гуманного отношения у младших школьников	164
<i>Сабантаева Г.С.</i> Формирование языковой компетенции у студентов на основе аутентичных материалов	172
<i>Тажитова Г.З.</i> Высшее образование и региональная культура	182
<i>Токтарбекова Ж.Н.</i> Теоретическая модель условий формирования корпоративной исследовательской культуры будущих педагогов-психологов	191
<i>Черниговцева О. Я., Есенгалиева А.М., Дальбергеннова Л. Е.</i> Уровневая дифференциация как условие личностно-ориентированного подхода к учащимся	202
<i>Шалгынбаева К.К., Кусаинов Г.М., Абыканова Б.Т., Сайтова А.А.</i> Дидактическая подготовка педагогов	211
<i>Шаушекова Б.К., Ибраева Э.С.</i> О вопросе взаимодействия организаций общего и дополнительного образования	219

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Беширли Х.</i> Анализ исследований по Казахстану в научном пространстве Турции	227
<i>Кенжебай С.С., Жармухаметова Р.О., Сарбасова С.Б.</i> Влияние пандемии COVID-19 на систему образования	233

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ерментаева А.Р., Дуйсекеева Н.Ж.</i> Проблемы исследования конкурентоспособности будущих педагогов-психологов	240
<i>Мамбеталина А.С., Жаумитбаева О.К.</i> Психологические особенности межличностных отношений детей юношеского возраста с успешной сепарацией от родителей	248
<i>Мейркулова А.Б., Гуржу Ердамар, Шабан Четин.</i> Адаптация шкалы отношения к педагогической профессии на казахский язык	256
<i>Рашид М.</i> Результаты исследования диагностического потенциала психологической трансформационной игры	264
<i>Шалгынбаева К.К., Матаев Б.А.</i> Изучение «Я-концепции» студентов методом С. А. Будасси	274

**Психология ғылымдарының докторы, профессор
Ерментаева Ардақ Ризабекқызына – 60 жас**

**Doctor of Psychological Sciences, Professor
Ermentaeva Ardaq Rizabekovna is 60 years old**

**Доктору психологических наук, профессору
Ерментаевой Ардак Ризабековне – 60 лет**

Психолог-ғалым – психология ғылымдарының докторы, профессор, «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» грантының, «Қазақстан Республикасының ғылымының дамуына қосқан үлесі үшін» төсбелгісінің иегері Ерментаева Ардақ Ризабекқызының ғылыми, қоғамдық және педагогикалық қызметі психология мен педагогика ғылымдарының дамуымен тығыз байланысты. Ғалым еліміздегі, жақын және алыс шет елдерінде психология ғылымына үлкен үлес қосып, оның педагогикалық психология, тұлға психологиясы, субъект психологиясы т.б. салаларының дамуына сіңірген еңбегі шексіз.

Профессор А.Р.Ерментаеваның еңбектері психологиялық күрделі құбылыстарды терең талдауымен, ой тұжырымдарының жаңашылдығымен, осы орайдағы ерекше талант-қабілетімен ерекшеленеді. Ғалым қандай психологиялық мәселені зерттесе де, оның қазақ психологиясындағы бейнеленуі және психологиялық жайттардың, салалардың ежелгі түп тамырынан бастап бүгінгі күнге дейінгі даму жолдарын, қазіргі жаһандану замандарындағы жетістіктерін жан-жақты ашып көрсету бағдарымен, мәнерімен ерекшеленеді. Атап айтқанда, А.Р. Ерментаеваның республикаға кең таралған жоғары мектепте студенттерді психологиялық дайындаудың мазмұнын, әдіс-тәсілдерін, құралдары мен формаларын жаңаша құру тұжырымдамасы мен технологиялары ғылымға игі ықпал етіп келеді.

Психология ғылымдарының докторы, профессор Ерментаева Ардақ Ризабекқызы 1961 жылы дүниеге келген. 1978 жылы Шығыс Қазақстан облысындағы Боран орта мектебін-

де білім алып, мектепте үздік оқушы болып, алтын медальмен бітірген. 1982 жылы ата-анасының үмітін ақтап, Өскеменнің алдыңғы қатарлы педагогикалық институтының физика-математика факультетіне оқуға түседі. Студент кезінен түрлі деңгейдегі студенттік ғылыми конференцияларға қатысып, үздік оқып, университетті «қызыл дипломмен» аяқтады. 1982-1989 жылдары өзі бітірген Шығыс Қазақстан облысындағы Боран орта мектебіне елеулі үлесін қосу мақсатында «Математика» мұғалімі біліктілігі бойынша педагог болып қызмет атқарды.

1989-2010 жылдар аралығында Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің психология кафедрасында оқытушы, аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі, аға ғылыми қызметкер, профессор міндеттерін атқарады, 2010-2013 жылдар аралығында Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Магистратура және докторантура (PhD) институты, психологиялық-педагогикалық мамандықтар кафедрасының профессоры ретінде жұмыс істеп, педагогика саласына біршама үлесін қосты.

2013 жылдан қазіргі кезге дейін Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, психология кафедрасында профессорлық қызметін атқарып келеді.

Елімізде психологиялық дайындау және субъект психологиясы аумағындағы тұрғыларды талдау арқылы студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау жүйесінің теориялық-әдіснамалық негізін қалаған, психологиялық даярлық пен субъектілік деңгейлерінің өзара шарттастықта танылуы

мен дамуы тұжырымдамасы мен технологиялық жобасын құрған, теориялық және эксперименттік зерттеу тұрғысынан жоғары мектепте субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың тиімділігі мен негізділігіндейекті дәлелдеп сипаттап берген – психология ғылымдарының докторы, профессор Ардах Ризабекқызы Ерментаева.

Ғалымның Қазақстандағы субъект психологиясы бағытында қосқан үлесі зор. Осы мәселеге қатысты теориялардың жүйеленіп, талдануы арқылы арнайы мақсат-бағдарлы психологиялық дайындау нәтижесінде түзілетін психологиялық даярлық іс-әрекетті, қарым-қатынасты жетілдіруде және өзіндік даму процесін өзекті етуде мәнді тұлғалық күрделі құрылым ретінде жаңа мазмұнмен жалпылап, анықтады. Алғаш рет Қазақстандағы жоғары мектепте студенттерге психологиялық білім беру генезисі, құрылымы, функциялары, беталысы мен мәселелерін теориялық-эксперименттік жолмен зерттеп, студенттерді психологиялық дайындау тиімділігін арттыруда субъектілік бағыттың рөлін нақтылап берді.

Оған қоса, алғаш рет жоғары мектепте студенттердің психологиялық даярлығы мен субъектілігін дамытуға қатысты тұрғылар, қағидаларды кешенді түрде талдап, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау жүйесін теориялық-әдіснамалық негізде құру, жетілдіру мүмкіндіктерін зерттеп, жүзеге асыруда да зор еңбек сіңірген.

Алғаш рет психологиялық даярлықтың жетілу және субъектіліктің даму логикасына тіректелу; іс-әрекет, қарым-қатынас және өзіндік даму процесіндегі психологиялық даярлық пен субъектіліктің мәнін анықтау; студенттерде психологиялық даярлық пен субъектіліктің деңгейлі даму ерекшеліктерін негіздеу арқылы жоғары мектепте студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау тұжырымдамасын жасаған.

Автордың соңғы бес жылдың көлемінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі ұсынған «Жоғары мектеп психологиясы» оқулығы, «Субъект бағдарлы психологиялық білім негіздері», «Қазақтардың пси-

хологиялық дамуының ұлттық-субъектілік негіздері», «Professional-pedagogical trainging. Methodology and practice» атты монографиялары, ЖОО-ның оқу кеңесі ұсынған «Студенттердің даму процесіне психологиялық қолдау», «Студенттерде зияттылықтың даму шарттары», «Мектеп жасына дейінгі бала психологиясының дамуы», «Жетім балалар психологиясы» тақырыбындағы оқу құралдары жарық көрді.

А.Р. Ерментаеваның Қазақстандағы ғылымды дамытуда әлемдік Томсон Рейтер ақпараттық базасы компаниясында нөлден жоғары импакт-фактормен басылымдарында (Web of science, Thomson Reuters), Scopus, Pubmed, zbMath, MathScinet, Agris, Georef, Astrophysicai journal базасында, Web of Science, Scopus базасындағы конференцияларда ғылыми зерттеу жаңалықтарын ғылыми басылым ретінде жариялап отырады. Ал мұны біздің еліміздің алдыңғы қатарлы дамыған елдердің қатарына қосылуға себеп болатын, рейтингімізді көтеретін жетістіктеріміз деп санауға болады.

А.Р. Ерментаеваның басшылығымен соңғы жылдардың өзінде студенттер ғылыми-зерттеулер және шығармашылық жұмыстар бойынша Халықаралық деңгейде, Республика көлемінде көптеген жүлделі орындарға ие болған. Оған қоса, студенттер, магистранттар, докторанттар ғылыми жетекшілерінің басшылығымен Халықаралық деңгейде, Республика көлемінде көптеген мақалалары немесе тезистері басылымнан шығып жарық көрген.

Ғылыми-кәсіби жолында ғылыми-педагогикалық кадрларды даярлау бойынша 6 PhD докторларды, 25 ғылым магистрлерін дайындап шығарды.

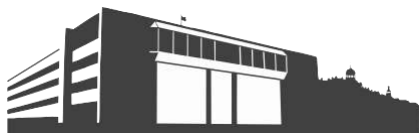
Қазақстанның осындай ұлы тұлға, жаңашыл ғалым, нәзік әйел, құрметті әріптес – А.Р. Ерментаеваны 60 жастық мерей тойымен құттықтай отырып, отбасылық бақыт пен творчестволық шығармашылықтың шыңын тілейміз!

Б.Ш. Байжұманова

ис.ғ.к., психология кафедрасының доценті,

Л.Н. Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті

МРНТИ 14.35.01

А.С. Рыбальченко
Г.М. АбильдиноваЕвразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: Rybalchenkoas@gmail.com, gulmira_2181@mail.ru)

Факторы, влияющие на становление IT-специалистов

Аннотация. В данной статье содержится информация о методологии преподавания предмета «Информатика», а также использовании и способах применения средств ИКТ учащимися в общеобразовательной школе и их личной жизни как фактора будущего развития IT-специалистов, становления их в профессиональном плане и причин, приведших их в эту среду. Показывается, что сегодняшние IT-специалисты в школе чаще используют компьютеры в учёбе и повседневной жизни, ищут информацию к урокам, докладом в сети Интернет, используют всевозможные программы и развивают свои компетенции самостоятельно. Статья содержит сравнительный анализ опроса нынешних специалистов и профессионалов, проведённого среди 255 человек из различных направлений, связанных с IT и автоматизацией. Выяснено, что они в своё время стремились к автоматизации и упрощению жизни за счёт использования IT-технологий, впоследствии это привело их в данную профессию.

Ключевые слова: компьютер, развитие, ИКТ, профориентация, IT-специалисты, презентация, информация, поиск.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-134-1-13-22>

Поступила: 21.09.20 / Доработана: 13.11.20 / Допущена к опубликованию: 10.12.20

Введение

На сегодняшний момент в системе образования расширяется применение цифровых технологий, в качестве примера: использование разнообразных электронных учебно-методических комплексов, электронных образовательных ресурсов (ЭОР), симуляторов, образовательных порталов и сайтов, применяемых как для дистанционного, так и для традиционного обучения, методов обучения с ИКТ. Всё это позволяет будущим IT-специа-

листам в полной мере развивать свои навыки и умения [5].

Так, сегодняшние специалисты IT профиля чаще других применяли в школьном обучении методы получения и обработки информации с помощью компьютеров, сети Интернет, что сформировало у них навыки и умения, которые способствовали профессиональному становлению в области IT профиля.

Постановка задачи: формирование информационно-компьютерной грамотности у школьников, позволяющей развить профори-

ентационные навыки в области информационных технологий, умения работать с компьютерной техникой, развивать математический склад ума, сравнивать, решать нестандартные задачи, коммуникативные навыки.

Цель: определить факторы, влияющие на становление IT-специалистов в профессиональной деятельности.

История

Значение информационных и коммуникационных технологий в жизни современного общества трудно переоценить. Они настолько прочно обосновались в нашей повседневности, что мы даже вообразить себе не можем своего существования без них. Ни один день не обходится без использования смартфона, ноутбука и других информационно-коммуникационных технологий, которые позволяют вести социальную и рабочую жизнь в любом месте, будь оно даже за тысячи километров от дома или офиса. Современные технологии не только облегчают нашу жизнь, но и позволяют поднять ее профессиональный уровень.

Несмотря на то, что методы обучения с применением ИКТ прочно входят в учебный процесс, особенно курса «Информатика», существуют проблемы, которые мешают становлению будущих программистов, развитию компьютерной грамотности [6].

Так, одним из факторов становления будущих специалистов является то, что сегодня в Казахстане в программах обучения курса «Информатика», согласно ГОСО, даётся слишком много научных терминов, понятий, которые в будущем не пригодятся большей части учеников. К ним можно отнести: базы данных, компьютерные сети, углубленное программирование, компьютерная безопасность, 3D-моделирование и др., делается акцент на конкретных программах или языках программирования, которые могут стать не актуальными или устареть в ближайшем будущем, или же узкоспециализированных в использовании, к примеру, Python (пайтон). Возникают однобокость преподаваемого материала, а также нехватка обучения простым

программам Word и Excel, которые в большей мере пригождаются в будущей жизни учащимся и профессионалам [4].

Создание базы знаний в 3d моделировании, сложных программах является чаще недоступной базой знаний для учащихся, в которой они путаются и которая в будущей жизни пригождается только в узком кругу специалистов. Стоит острая потребность в выработке умения пользоваться ресурсами интернета для поиска нужной информации, развитии алгоритмического мышления, обучении логике бизнес-систем, которые в будущем пригодятся практически всем специалистам всех областей. Всеми этому, к сожалению, не учат в школе, но данная информация так нужна в повседневной жизни, особенно учащимся и многим будущим специалистам.

Так, получив обучение по вышеописанным сложным терминам, программам, которые большая часть учащихся школы так и не понимает, школьники переходят к обучению в вузах, где информатику преподают всем специальностям на среднем уровне, чтобы выровнять баланс знаний до среднешкольного уровня и научить студентов пользоваться простыми программами, которые помогут в обучении и будущей жизни [3]. Но всё же это не охватывает будущие потребности в полной мере.

Так, в западных странах в обучение вводится такой предмет, как Computer Science, где педагоги перешли от преподавания программ и обширных тем к тому, чтобы научить ребёнка компьютерному мышлению.

Computer Science — это изучение алгоритмов, компьютерного мышления, основ программ, которые практически не меняются: Microsoft Word/Excel/PowerPoint. Те учебные заведения, которые внедряют в обучение Computer Science уже с начальной школы, обучают детей софту — это обучение информатике на уровне обычного пользователя. Такой подход применяется в странах Европы, Индии, Китая, Австралии, Эстонии и др. [8].

Данная программа способна развивать стратегическое и аналитическое мышление, способность принимать решения самостоя-

тельно, выбирать средства работы на компьютере в связи с задачами, глобально мыслить, владеть начальными техническими навыками, творчески подходить к заданиям.

Отметим, что программа по Computer Science, например, в Великобритании выстраивается в виде изучения алгоритмов, информационных технологий, основ программирования, программных разработок, компьютерных данных, устройства процессора, hardware и т.д.

Так, данная программа обучения опирается на основы преподавания курса информатики смежной с другими предметами, изучением с нуля и развитием учащегося в компетенциях и использовании стандартных программ, которые понадобятся для обычной жизни, учёбы, стандартного уровня пользования компьютером. Ведь сегодня в Казахстане уроки информатики чаще воспринимаются как факультативные, наряду с музыкой и ИЗО, хотя это наука, которая требует последовательного обучения с самых простых основ, необходимых для будущего профессионального становления любого специалиста.

Поэтому для создания прочной педагогической профессиональной базы в западных странах постоянно проходят курсы переквалификации и повышения мастерства педагогов-информатиков, которые должны знать азы офисных программ, основы Computer Science, в рамках данного обучения должны увеличиваться часы, отведённые на познание данных основ. Этот фактор является важным в обучении курса информатики.

Ещё один фактор. Если говорить о Computer Science и внедрении её в обучение с начальных классов, то можно снизить разделение по гендерному признаку в становлении профессионалов IT профиля. Ведь стандартные программы обучения, включающие, например, робототехнику, разделяют цветовые варианты составления фигурок из Lego: мальчикам - синие и голубые, зелёные, девочкам - розовые, красные, жёлтые. Либо включают программы, направленные на поиск предметов: у мальчиков машинки, самолёты и др., у девочек – цветочки, куклы, бантики и т.д. Та-

ким образом, при переходе в средние классы у детей закладываются понятия об отдельных программах для девочек и мальчиков. Но профессия IT профиля не подразделяется по гендерному признаку, она направлена на обучение программам для всеобщего пользования, разработку и внедрение нововведений, компьютерных разработок. А при вышеописанном подходе профессию IT чаще выбирают парни, нежели девушки, ведь они считают, что вычисления, познание технических программ – это не женское дело. При этом данной деятельностью могут заниматься представители обоих полов [8].

Важным фактором в обучении компьютерной грамотности является включение данного предмета в программу младших классов, ведь чем раньше дети погружаются в работу с компьютером, тем быстрее и проще им будет впоследствии находить какую-либо информацию, реализовывать свои возможности, профессионально развиваться.

Задача Computer Science — не сделать из человека программиста, а научить анализировать, обобщать информацию. В европейских странах, например, Великобритании, в рамках внедрения нового курса были задействованы крупные телеканалы, велась активная поддержка на уровне статей: «Как вы можете помочь своему ребенку изучить computer science?», «Что важно знать самим» и др. Такой подход позволяет лучше понять данную программу обучения, акцентировать на ней внимание, внедрить в школьный курс обучения [7].

Так, важным фактором становления будущих специалистов IT будет то, что, познавая самостоятельно навыки пользования компьютером, учащиеся школы формируют у себя компетенции, умения, которые в будущем помогают им заниматься данной профессией. Ведь многие ещё со школы умеют набирать тексты и доклады в Word, формировать табличные данные в Excel, устанавливать какие-либо программы, подсчитывать формулы и искать научную информацию в интернете, создавать проекты-презентации в Power Point [1].

Данным навыкам на сегодняшний день практически не обучают в школе, но те ученики, которые самостоятельно освоили данные компетенции, в первую очередь выбирают впоследствии профессию IT профиля, даже тогда, когда обучение происходит по смежным или другим специализациям [2]. Ведь человек понимает уровень своих компетенций, что ему проще уже работать с тем, что сформировано со школьной скамьи. Поэтому, чтобы лучше развить такие навыки, педагогам нужно начинать обучать всему этому на уроках информатики. Даже если в будущем ученик не будет занят в профессии IT профиля, данные знания ему пригодятся в любые областях.

Методы исследования

В статье использованы следующие методы:

- анализ и обобщение,
- метод математической статистики.

Результаты обсуждения

Исследование было проведено среди 255 специалистов разного уровня. Из них:

- 137 человек получили образование IT специалистов, но 21 специалист из них работает в другой области,
- 118 человек – имеют образование не IT профиля,

- 219 человек работают в сфере программирования,

- 36 человек – специалисты других профессий.

В ходе исследования было определено, что на большую часть специалистов, которая сегодня трудятся в области программирования, повлияло то, как они использовали технологии ИКТ в своей учёбе и повседневной жизни, нежели то, как преподавались у них информатика или насколько была автоматизирована их школа.

Представим полученные данные по уровню владения компьютерными технологиями в школе во взаимосвязи с выбранным образованием (рис. 1).

Как мы видим, у большинства людей, которые выбрали IT образование, знания в области применения средств ИКТ находятся не только на продвинутом уровне, но и на уровне мастера обслуживания компьютеров (59 чел.), многие IT-специалисты ещё в школе могли свободно найти нужную информацию в сети интернет, переустановить какую-либо программу, что и позволило выбрать направление IT для профессиональной деятельности. Люди других специализаций имеют средний уровень владения средствами ИКТ, лишь малая доля (29 чел.) может похвастаться высоким уровнем владения ПК и различных программ.

Также хочется отметить уровень автоматизации школы, где все специалисты проходили обучение, проследим данные (рис. 2).

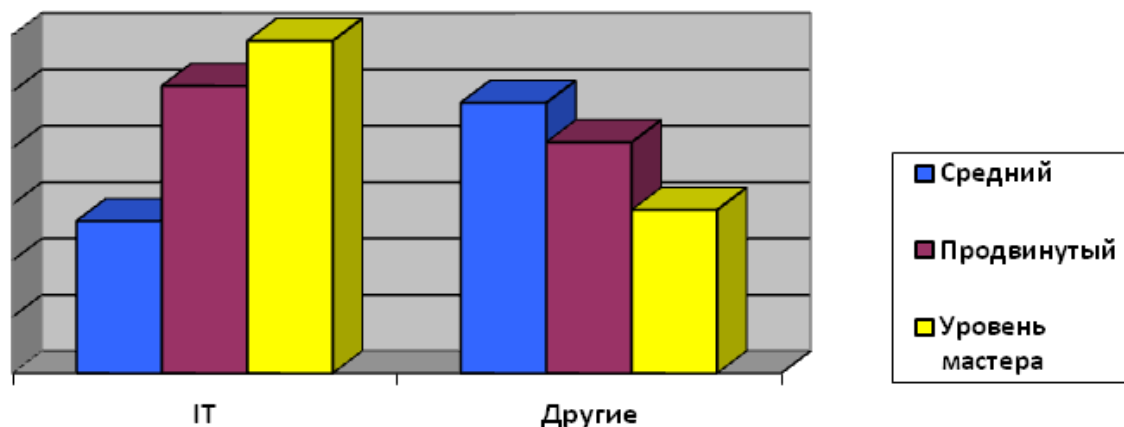
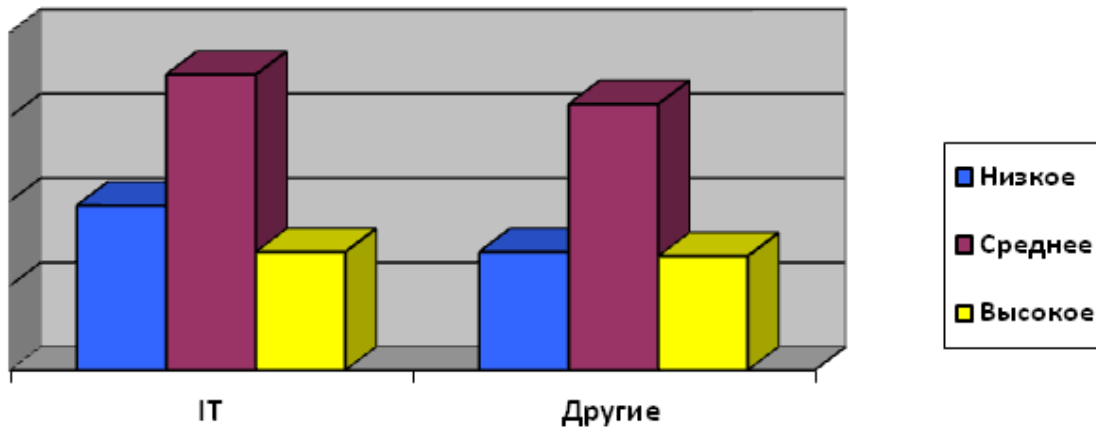

Рисунок 1. Результаты уровня владения ИКТ, влияние показателей на выбор образования

Рисунок 2. Уровень автоматизации школы, влияние на выбранную профессию

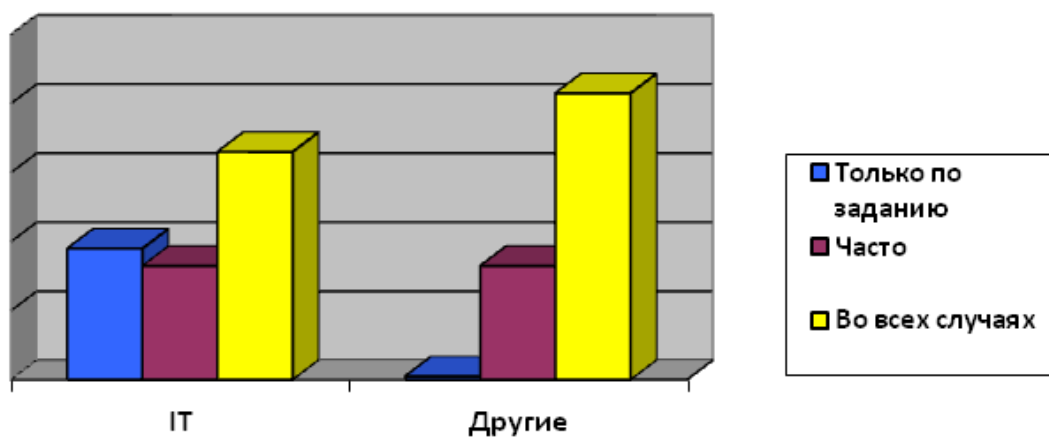
По полученным данным видно, что во всех школах, где учились различные специалисты, уровень её автоматизации был на среднем уровне. Там имелись довольно новые компьютеры, но не по всем предметам применялись средства ИКТ для развития учащихся. Как можно отметить, автоматизация школы практически никак не сказалась на выбранной профессии, поэтому рассмотрим следующие показатели для более наглядного представления выбора профессии у респондентов.

Следующий показатель, повлиявший на выбор полученного образования –использование ИКТ-технологий для выполнения домашних заданий представителями разных профессий в бытность обучения в школе: как при выполнении домашней работы, так и на контрольных (рис. 3).

Исходя из полученных данных видно, что не только специалисты IT профиля по образованию, но и те, кто выбирал изначально другое образование, использовали компьютер и другие гаджеты для выполнения домашних заданий, подсчёта данных, поиска информации в интернете. Отмечено, что больше применяли средства ИКТ специалисты (на 18 человек,) которые изначально выбрали другое образование. Но данный фактор не повлиял на их дальнейший профессиональный выбор.

Теперь посмотрим, как повлияли пользование средствами ИКТ и уровень владения компьютерами на выбор профессиональной деятельности (рис. 4).

Как видно из результатов, со значительным отрывом специалисты IT, осознавшие свою компетентность с точки зрения владения ПК

Рисунок 3. Применение средств ИКТ для решения задач и выполнения д/з

и средствами ИКТ, выбрали свою профессию по предпочтениям, а не по полученным знаниям в вузе.

79 человек имеют продвинутый уровень, могут свободно переустанавливать программы, находить нужную информацию, работать в разных статистических программах.

74 респондента имеют уровень мастера, когда им просто сменить любую программу, разобрать и починить ПК, выполнить настройку компьютера и т.д. Число респондентов других специализаций, которые могут также свободно владеть всеми программами – 14.

Представим данные, где автоматизация школы повлияла на выбранную профессию, независимо от образования (рис. 5).

Видно, что автоматизация школы почти никак не повлияла на выбор профессиональ-

ной деятельности, тем более что в большинстве случаев школьное техническое оснащение находится на среднем уровне. Многие школы находятся на низком уровне технического оснащения, только несколько респондентов указали высокое техническое оснащение школы. Это говорит о том, что большинство опрошенных выбрали профессию по своим компетенциям и самоопределению.

И последними данными будет применение средств ИКТ для выполнения заданий, поиска информации, решения контрольных и др. представителями разных профессий (рис. 6).

Из полученных данных видно, что 138 респондентов профессии ИТ применяли все возможные средства для поиска информации, решения, подсчётов, т. е. они свободно могли использовать нужные поисковые сайты, подготавливать презентации, оформлять зада-

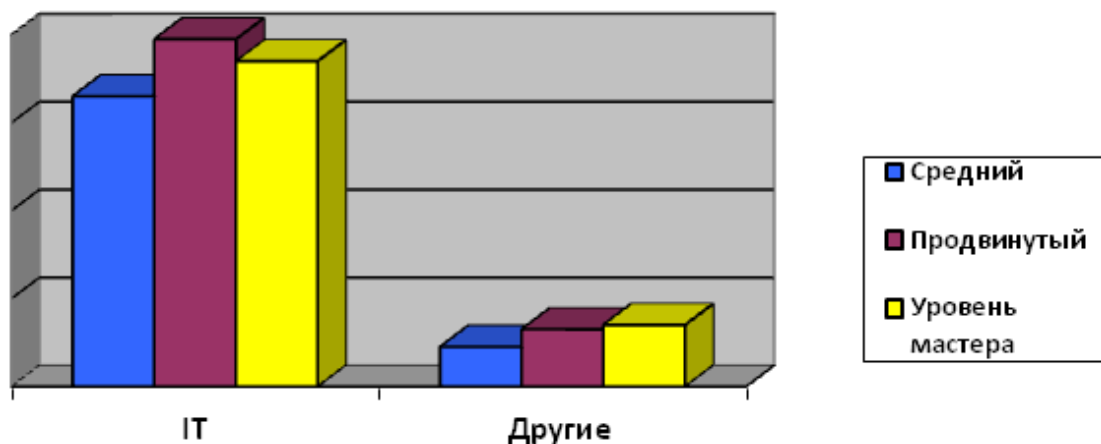

Рисунок 4. Уровень владения средствами ИКТ, влияние на выбор профессии

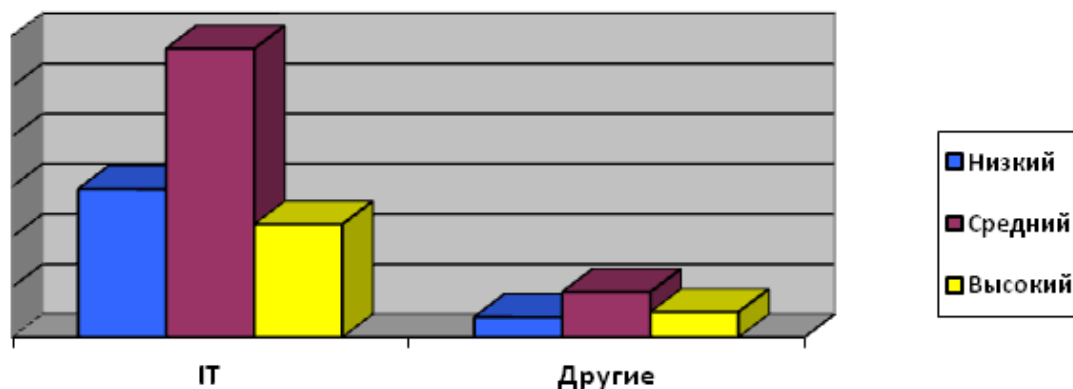

Рисунок 5. Влияние автоматизации школы на профессиональный выбор

ния, даже когда не требовалось от них особого оформления. В отличие от 12 человек других специализаций, которые также могли использовать все средства для решения и выполнения д/з.

Достаточно часто применяли ПК и других гаджеты для подготовки д/з ИТ специалисты – 56 человек, и 10 – других специализаций. Здесь также заметна разница, что позволило респондентам ещё со школы развить навыки программного овладения ПК.

Проанализировав все данные, видим, что те специалисты, которые широко применяли со школы всевозможные гаджеты (телефоны, программы, интернет) для поиска информации, решения заданий, составления презентаций в будущем смогли выбрать профессиональную деятельность в области программирования, несмотря на то, что многие из них не получали профессионального образования по данному профилю. Тем самым, можно утверждать, что самостоятельное развитие в области компьютерных навыков повлияло больше, чем техническое оснащение школы, применение интерактивных досок, работа на уроке в хорошо оснащённом компьютерном пространстве. Всё это помогло сформировать компетенции и стать бывшим ученикам школ специалистами ИТ области. Это несмотря на то, что многие из сегодняшних программистов получили образование другого профиля.

Данные сформированные навыки остались в компетенции респондентов на протяжении

многих лет ещё со школы, что и позволило им сегодня стать высококлассными профессионалами.

Наше исследование показало, что автоматизация школы почти не повлияла на развитие специалистов ИТ профиля, хотя сегодня в Казахстане выделяются огромные средства для обучения учащихся в данном аспекте. Владение ПК (просто пользователь или же он мог переустановить ОС, установить драйвера) определенно повлияло на респондентов. Больше всего повлияло то, как человек пользовался ПК во время учёбы и в повседневной жизни. То есть если люди делали всевозможные вещи на ПК (решение задач, автоматизация каких-либо процессов, поиск рефератов, решение задач при помощи компьютера, решение каких-то повседневных задач), то чаще становились ИТ-специалистами в профессиональном плане, хотя, возможно, образование у них не относилось к ИТ профилю.

Поэтому стоит внедрять в школьное обучение не просто новые технические средства и сложные программы, а начинать с азов, учить детей применять на практике все полученные знания, которые пригодятся в обычной жизни и для любых профессий.

Заключение

В ходе исследования было определено, что задача современного педагога – применять технологии прогнозирования развития обучающихся, а также все современные техни-

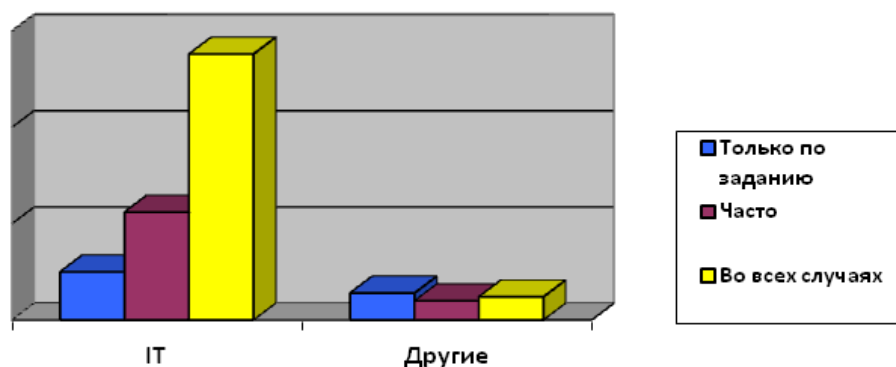

Рисунок 6. Использование средств ИКТ и ПК для решения д/з

ческие средства развития для более полного обучения, задания его траектории на высоком уровне, чтобы сформировать навыки учащихся и предопределить будущие профессиональные предпочтения.

Стоит в школе переходить больше на Computer Science, преподавать автоматизацию и компьютерное мышление уже с младших классов, это поможет выявить учащихся, склонных к IT профилю, ещё в школе. Всё это будет полезно для всех других специальностей,

так как автоматизированные IT-системы сейчас присутствуют во всех специальностях (финансы, социальные работники, промышленность и прочее).

В вузах же помимо преподавания основ, которые в основном даются чтобы уровнять знания каждого студента, стоит проводить уроки компьютерной грамотности, так как это пригодится всем профессиям и поможет некоторым людям осознать, что они склонны к профессии IT.

Список литературы

1. Иванов Р.А. Синергетические принципы управления образовательной деятельностью при подготовке учителей информатики в системе ВО: дисс. ... кандидата пед. наук: - Саратов, 2015. - 215 с.
2. Ковалев С.А. Использование интерактивной доски в обучении русскому языку. – М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. – 60 с.
3. Колдаев В.Д. Методология и практика научно-педагогической деятельности. – М.: Инфра-М, Форум, 2016. – 400 с.
4. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 17 октября 2018 года № 576. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 19 ноября 2018 года № 17757.
5. Смолеусова Т.В. Методические инновации для системного обновления начального математического образования: диссертация.... доктора педагогических наук. - ГАОУВОМ Московский городской педагогический университет, 2017. – 393 с.
6. Современные проблемы информатизации образования: монография / Рук. авторского коллектива и отв. редактор академик РАО, д-р пед. наук, проф. М. П. Лапчик. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2017. – 404 с.
7. Сухомлин В.А. Анализ международных образовательных стандартов в области информационных технологий // Современные информационные технологии и ИТ-образование. - 2011. - №7.
8. Ткаченко А. Как проходят уроки информатики в разных странах мира: 5 основных выводов: - URL - <https://habr.com/ru/post/314372/> (дата обращения: 11.11.2020).

А.С. Рыбальченко, Г.М. Абильдинова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Оқу кезеңінде АКТ қолданудың тандалған мамандық пен мамандыққа қойылатын әсері

Аннотация. Бұл мақалада информатика пәнін оқыту әдістемесі, сонымен қатар студенттердің жалпы білім беретін мектепте АКТ құралдарын қолдану және қолдану әдістері мен IT-мамандарының болашақ даму факторы, олардың кәсіби тұрғыдан қалыптасуы және оларды осы ортаға әкелген себептер туралы ақпарат берілген. Мектептегі бүгінгі IT-мамандар оқуда және күнделікті өмірде компьютерлерді жиі қолданатындығы, интернеттегі сабақтарға, есептерге ақпарат іздейтіндігі, әртүрлі бағдарламаларды қолданатындығы және өз құзыреттіліктерін дербес дамытатындығы сипатталған. Мақалада IT және информатикаға байланысты әр түрлі бағыттағы 255 адам арасында жүргізілген қазіргі мамандар мен кәсіпқой-

лардың сауалнамасына салыстырмалы талдау жасалған, олар бір кездері IT технологияларын қолдану арқылы өмірді автоматтандыруға және жеңілдетуге тырысқан, бұл оларды осы мамандыққа алып келген.

Түйін сөздер: компьютер, даму, АКТ, кәсіптік бағдар, IT мамандары, презентация, ақпарат, іздеу.

A.S. Rybalchenko, G.M. Abildinova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Factors affecting the development of IT specialists

Abstract. The article contains information about the methodology of teaching Computer Science. It considers ways of using ICT tools by students at secondary schools and their personal life as a factor in the future development of information technology professionals, their professional development, and the reasons that led them to this sphere. The authors consider that school IT specialists use computers in their studies and everyday life more often. They search for information for lessons and reports on the Internet. Also, they use all kinds of programs and developed their competencies independently. The article contains a comparative analysis of the survey of specialists. The survey was conducted among 255 people from different areas related to IT and automation, who tended to automate and simplify life by using IT technologies, which led them to the IT profession.

Keywords: computer, development, ICT, career guidance, programmers, presentation, information, search.

References

1. Ivanov R.A. Sinergeticheskie printsiy upravleniya obrazovatelnoi deyatelnostyu pri podgotovke uchitelei informatiki v sisteme VO [Synergetic Principles of Educational Activity Management in the Training of Teachers of Informatics in the HES]. Dissertation of the a candidate ped. Sciences (Saratov, 2015, - 215 p.).
2. Kovalev S.A. Ispolzovanie interaktivnoi doski v obuchenii russkomu yazyku [Using an interactive whiteboard in teaching Russian] (LAP Lambert Academic Publishing, Moscow, 2015, 60 p.).
3. Koldaev V.D. Metodologiya i praktika nauchno-pedagogicheskoi deyatelnosti [Methodology and practice of scientific and pedagogical activity] (Infra-M, Moscow Forum, 2016, 400 p.).
4. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 17 oktyabrya 2018 goda № 576. Zaregistririvan v Ministerstve yustitsii Respubliki Kazakhstan 19 noyabrya 2018 goda № 17757 [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 17, 2018 No. 576. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on November 19, 2018 No. 17757].
5. Smoleusova T.V. Metodicheskie innovacii dlya sistemnogo obnovleniya nachal'nogo matematicheskogo obrazovaniya [Methodological innovations for the systemic renewal of elementary mathematics education]: dissertation ... doctor of pedagogical sciences (Moscow City Pedagogical University, 2017, 393 p.).
6. Sovremennye problemy informatizacii obrazovaniya [Modern problems of informatization of education]: monografiya. Monograph. Group leader of authors and executive editor academician of the Russian Academy of Education, Dr. ped. Sciences, prof. M.P. Lapchik (Publishing house of OmGPU, Omsk 2017, 404 p.).
7. Sukhomlin V.A. Analiz mezhdunarodnykh obrazovatelnykh standartov v oblasti informatsionnykh tekhnologii [Analysis of international educational standards in the field of information technology], *Sovremennye informatsionnye tekhnologii i IT-obrazovanie* [Modern information technologies and IT education], 7 (2011).
8. Tkachenko A. Kak prokhodyat uroki informatiki v raznykh stranakh mira: 5 osnovnykh vyvodov [How are informatics lessons in different countries of the world: 5 main conclusions]. Available at: <https://habr.com/ru/post/314372/> (Accessed: 11.11.2020).

Сведения об авторах:

Рыбальченко А.С. – автор для корреспонденции, докторант педагогических наук кафедры информатики факультета информационных технологий Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Абильдинова Г.М. – кандидат педагогических наук, и.о. доцента кафедры информатики факультета информационных технологий Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Rybalchenko A.S. – **Corresponding author**, Doctoral student of Pedagogical Sciences, Department of Informatics, Faculty of Information Technologies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abildinova G.M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Informatics of the Faculty of Information Technologies at the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

D.B. Tugayeva
Zh.D. Nurzhanova
G.N. Dukembay

L.N. Gumilyov Eurasian University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: DianaT_98@mail.ru, znur73@mail.ru, gulzhannat0609@gmail.com)

Introducing Blended Learning in foreign language teaching

Abstract. *This article demonstrates the effectiveness of the technology of using blended learning in foreign language teaching, as well as determines the main directions of the methodology. In addition, this scientific article includes the necessary tools and ways of applying them to different learning practices, including the impact of the method on the four main skills of students, namely reading, writing, speaking, and listening. Presently, technological prosperity suggests unique opportunities for educators to assimilate online materials into long-established classrooms, transforming intellectual exchange process into more thought-provoking and purposeful one. The authors of the article suggest that students use their self-determination in language acquisition: they can indeed integrate into the expressive environment of different cultures and features of the target language.*

Keywords: *Blended learning technologies, foreign language teaching, web tools, methods.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-134-1-23-31>

Received: 24.10.20 / Accepted: 4.11.20

Introduction

Blended learning is an educational technology, combining learning with face-to-face teacher's participation with online learning and elements of self-learning path, time, place, and pace of learning, including the integration of learning experience. The process of guidance with an instructor is a crucial part of blended learning. The instructor illustrates to learners a model of thinking, self-behavior and ways of building relationships.

As an outcome of the application of blended learning, the educator frees up time for creativity, energetic lessons and self-analysis. Moreover, the pupils develop long-term subject and personal competencies.

First, the implementation of digital educational resources is a basic and essential component of blended learning. They have

several characteristics from electronic media, which differentiate them from traditional printing publications and supplies them with some important advantages [1].

Due to the mentioned benefits of digital resources, completely new didactic characteristics are needed:

- A range of styles of presentation of educational knowledge;
- Diversity and changeability;
- Interactivity;
- Adaptability and flexibility [2].

Traditional features, such as scientific character, structure, and systematic presentation of scholar knowledge can be continued with digital academic resources and web services:

- Learning management systems (such as LMS, Moodle, Edmodo)
- Digital collections of learning objects (or instance, test designer 1C)

- Tools for communication and feedback (Skype, Google-chat, Vebinar.ru are great examples)

- Tools for collaboration (for instance, Word Online, Google Docs)

- Tools for creating communities (various social networks, such as Facebook, VKontakte

- Educational activity planning tools (electronic journals and organizers are major examples) [3].

Undoubtedly, a shift in teaching style is one of the major signs of shift while introducing blended learning. The work of educators comprises methodological techniques aimed at the beneficial use of technology and the extension of the data and educational surrounding. Currently, teaching technologies aimed at cultivating higher-level thinking abilities, life, career, and work-related skills and problem-solving experience are required and supported (some skills to mention are collective interaction, cooperation, self-learning, and mutual learning). Therefore, in blended learning, the experience of developing and sharing digital academic means is crucial [4].

The implementation of blended learning technology places high requirements on educators, such as:

- High competence of ICT (Information and Communication Technology), experienced command of different electronic tools; including social network, communication services, online collaboration, research management systems;

- The capacity to create one's pedagogical content, since existing data resources do not necessarily meet the requirement of modern highly competitive environment;

- The capacity to distinguish the academic process, considering the features of each pupil [5].

The establishment of blended learning requests an educator to spend more time and diligence than during traditional training work, which was used for centuries before. One of the major definite prevention of blended learning implementation is the lack of a teacher's psychological readiness to shift their role from a content-giver to a guide. Undoubtedly, the introduction of blended learning as a novelty

brings to several shifts in self-determination and the style of how pupils and educators cooperate. Foremost, the learner receives a space of liberty and commitment in which one learns how to make a competent choice and take accountability for its outcome. Simultaneously, the educator commences to operate in new roles a major shift from being a translator to becoming a tutor can be observed. Therefore, the educational surrounding becomes the main tool of the teacher, where the boundaries between the classroom space and the online space become indistinct [6].

From the technical perspective, the background for the implementation of blended learning is the use of computers, which can be digital classrooms, computers in the school libraries or students' personal devices. However, it should be outlined that blended learning does not require the availability of a device for each pupil simultaneously. Despite that, the "1:1" and "BYOD" models are broadly used in blended learning (which are one student per one device and bring your device models respectively) [7].

It should be considered that information resources (especially digital), which are used in the blended learning, should have a high level of diversity, which will allow to choose educational content according to features of each student. Additionally, the tasks exploited must ensure a variety of activity forms of operating with educational content (research of the given information, mini-studies, project works, games, dialogues, discussions and debates) [8].

As a consequence of the research of blended learning, it can be assured to highlight the following profits, bounded with the features of the use of digital learning resources:

- Boundless approach to educational and other types of data posted on electronic media and in the online setting (including in the format of web courses); in blended learning, the educator discontinues to be the only source of knowledge, moreover, the diversity of data received by the learner gives opportunity for him to form different skills in dealing with them;

- The capacity to adjust the content and technology of teaching, allowing fulfilling the educational requirements of almost every pupil.

- The clarity and comprehension of the evaluation system, particularly while the mark is given on the basis of electronic tasks with automatized check, and the educator's subjective view does not affect the evaluation;

- The capacity to trace the educational process with different functionalities [9].

Currently, the number of such integrated technologies, fully or partly covering the school curriculum was calculated. They vary from ready-packaged online spaces to flexible tools that an educator can supplement and reorganize.

Commonly, hybrid technologies do not depend on inventive discoveries. Instead, they attentively consider already existing developments that were upgraded due to the development of

technological tools, for instance to accelerate the procession of data. To receive the most effective result, the following important factors should

be considered. Firstly, according to research conducted by scientists from different countries, the biggest impact on the capacity of education ensures the capacity of feedback. Consequently, providing each pupil with a profound feedback allows improving their general academic results. For instance, by observing the lesson conducted

by an educator in the front, it can be easily noticed that ideally pupils receive one or two feedbacks during the whole class, and even the most active of them do not receive responses often enough. Therefore, diverse technologies of separation, dividing learners into smaller groups and operating in an online space with qualified feedback can significantly enhance the capacity

of learning outcomes. For example, adaptive web space provides pupils with new tasks, considering the errors they made, which is not widely possible for an educator in a class with 30-35 students [10].

Presently, there are various blended learning models; however, not all of them are evenly beneficial for learners. On the one hand, models which consider only online education with little interaction of the educator, give results only with highly motivated pupils. Apart from that, if the model does not involve the project work as an obligatory task, the student does not obtain adequate experience of applying

a new knowledge, and due to lack of group work, applicable skills are not established. Accordingly, when implementing the model of blended learning, all components of the selected technology should be considered in order to get accomplished outcomes [11].

It is necessary for blended learning to combine elements of online environment with students' control of their ways, time, space and places of learning process. This is the reason why not any use of the computer or a tablet in class is an appropriate blended learning.

In conclusion, the structure of blended learning varies, as there are multiple ways and forms of managing blended learning. The Clayton Christensen Institute has distributed more than 40 blended learning models, even though not all of them are evenly beneficial. Consequently, in the most advantageous models there is presence of personalization, the development of individual commitment for their growth, the transition of each pupil to receive new knowledge only after the mastering of the previous material was confirmed. On this account, collective practice-oriented project works have a major influence on mixed learning [12].

Methods

The essential objective of our research is to fully demonstrate the strengths of implementing Blended Learning in educating English and to confirm its benefits on four major abilities of speech by experimental outcome. The survey group composes of second year Bachelor's degree pupils from Eurasian Humanitarian Institute, Nur-Sultan. The participators were chosen by suitable testing evaluation method. The members of this research were separated into two groups. Each of the groups was taught different teaching techniques, that is, for the investigational group, blended method was implemented while for the monitoring group, an established teaching technique was utilized. The collective amount of pupils was 15 in each group. The content of the English language information was inspected, and the learning objectives were distinguished. The accomplishment assessment was demonstrated to

Outcomes

Table – 1

Pre-evaluation outcomes

	Reading segment outcomes %	Speaking segment outcomes %	Writing segment outcomes %	Listening segment outcomes %
1. Investigational group	41/100	55/100	44/100	50/100
2. Monitoring group	44/100	50/100	40/100	52/100

both groups in accordance with English language program and methodology of teaching. In the investigational group, pupils were enlightened about Blended Learning and they were instructed how to utilize web learning.

To evaluate both the level of the pupils and their advancement, they were handed assignments at the beginning and the end of the study. The assignments involved 4 components related to each capacity element from their program books. The primary assignment was handed as pre-evaluation to the members. With a purpose to realize the pupils’ abilities in 4 major components knowledge, a post-evaluation of skills advancement was produced. This assignment comprised identical content but contrasting elements

Considering the pre-evaluation outcomes, which can be observed from “table – 1”, the pupils in the investigational and monitoring groupings were not perceived remarkably contrasting between counts and are equivalent to the extent with no visible contrast in the pre-evaluation, with the lowest 2% of gap in listening segment, and the biggest 5% of gap in speaking segment.

As it can be noticed from the “table – 2” there is a considerable contrast between post-

evaluation accomplishment totals of pupils in the investigational grouping and the monitoring grouping of pupils. In accordance with the examination of the “table - 2”, it can be mentioned that two separate educational techniques resulted in distinction in outcomes of two groupings of pupils, and that Blended Learning contributes to higher mastery of 4 skills from learning action.

In accordance with the outcomes of the practical research work and considerations mentioned above, it can be easily noticed that the realization of Blended Learning is able to advance the language competence of the pupils. During the practical research work, pupils from the investigational group were guided using various educational platforms and software applications as additional material sources to the traditionally established face-to-face lecture instructions. After completing diverse interactive assignments, group activities and individual works, the pupils were supplied with the educator’s profound feedback through the online applications, which were in use during the experiment.

Predominantly, the results demonstrated that both the guide and the learners reacted affirmatively to Blended Learning and it was proposed that the blended technique is indeed

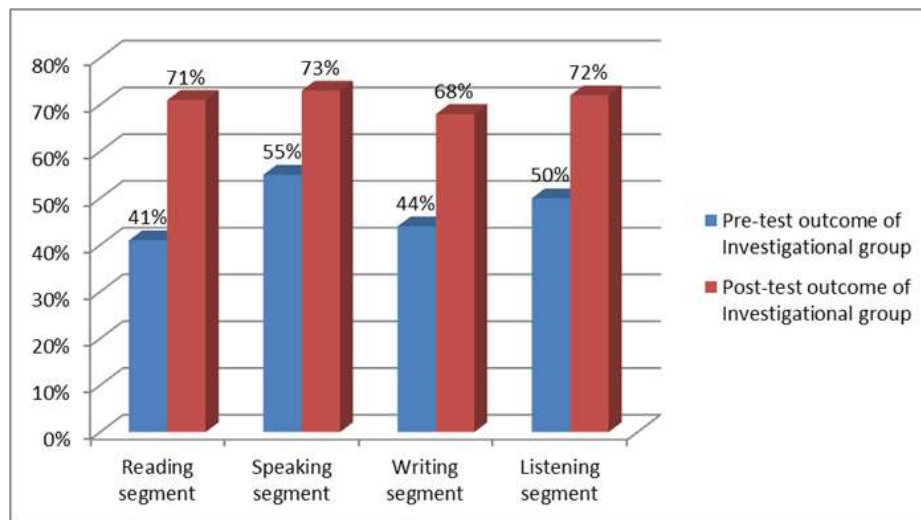
Table – 2

Post-evaluation outcomes

	Reading segment outcomes %	Speaking segment outcomes %	Writing segment outcomes %	Listening segment outcomes %
1. Investigational group	71/100	73/100	68/100	72/100
2. Monitoring group	52/100	59/100	48/100	62/100

Diagram-1

Pre-test/Post-test outcome of Investigational group

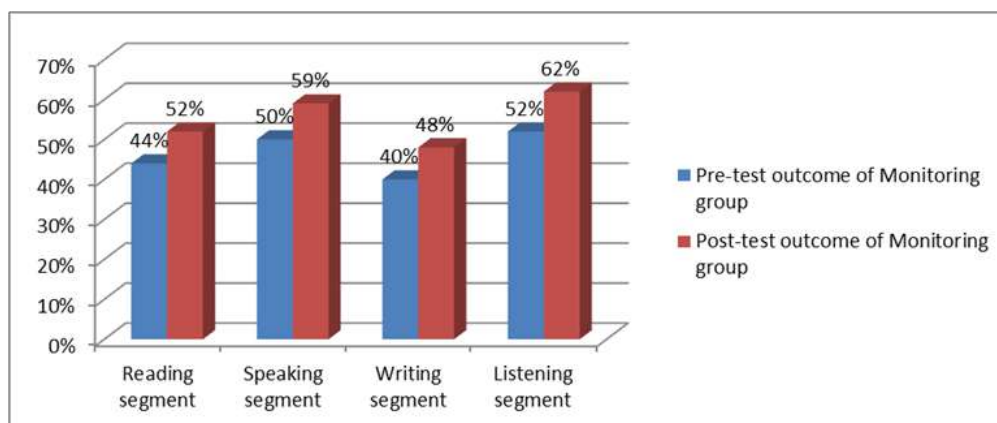
an educational technology with a great potential, in order to foster acquaintance of valuable knowledge in a foreign language. The majority of the advancement of the pupils' outcome was achieved with the help of highly engaged activities and assignment, which greatly supported the pupils' desire to learn and their curiosity in the subject. As a consequence, the learners were able to cooperate in a dynamic way during the whole experimental period.

After finishing the experimental practice work, the pupils shared with benefits and drawbacks of the Blended Learning from their points of view. Some of the features as encouragement for speaking, challenging modern techniques,

group debates, discussions, interactive games, and problem-solving tasks can be considered as one of the benefits. Furthermore, the real-life communication and practical language use were benefitting the other abilities as well, such as listening, reading, and writing. Speaking about the drawbacks of the blended technique, the pupils mentioned the less effective in times when it requires more time to finish every chapter, due to each pupil's individual speed of acquiring knowledge. This situation can be explained with the fact, that each pupil has his unique characteristics and abilities in the process of understanding new information. Some pupils required more time to perceive the language by

Diagram-2

Pre-test/Post-test outcome of Monitoring group

listening to the conversation while presenting useful skills during oral presentations.

As it is clearly illustrated in the diagram-1 and diagram-2 above, the percentage of the pupils' outcomes rise among the investigational group altered from 18% in speaking segment, to the rise of writing segment outcome in 24%. Simultaneously, there was a smaller increase in all segments from the Monitoring group, with 8% rise in the Writing and the Reading segments, and 10% in the Listening segment.

Consequently, the implementation of the Blended Learning and web-based tasks in particular, is highly required in order to advance learners' language capabilities. Taking into consideration everything mentioned above, it becomes clear that Blended Learning should be used as an alternative technique or activities in English classrooms instead of traditionally established system.

In the table-3 beyond, there are demonstrated major benefits, and process of implementing it with some difficulties which may occur during the shift. The process of education was constructed due to the lesson plan, pupils' studying speed, settled time, practices, technological equipment of classrooms and availability of gadgets among the pupils. Throughout the experimentation, there were selected a mix of station rotation and flipped classroom.

Conclusion

In accordance with the post-research results, there were principal differences between the two groups. This can be explained due to the fact that the pupils from the investigational group were taught grammatical and functional rules more profoundly and practically, in comparison with the established manner of providing the information. As a consequence, these pupils had a more thorough experience while doing practical and communicative assignments. In comparison with the fact that the investigational group rose in reading comprehension by 30%, from 41% to 71%; the reading outcomes of the monitoring group improved only by 8%, rising from 44% to 52% respectively. The outcomes of both groups demonstrated that there were considerable advancements in pupils' reading capabilities after being taught according to the blended learning technique.

To summarize, our research work illustrated that the implementation of Blended Learning in teaching foreign languages had a positive impact on the four main skills, namely reading, writing, listening, and speaking. Moreover, the blended technology had a beneficial effect in pupils' motivation to acquire new knowledge, desire to cooperate with each other and willingness to be actively engaged during both groups works and individual assignments.

Table-3

Implementation progress of the research comprised of a 2-week period.

Strengths of using blended learning in FLT	Model of implementation	Obstacles which may appear
It raises the amount of time pupils are actively interested in learning as well the educator's capacity to guide each pupil on personal path.	Educator-led station	Difficulty with ensuring an interactive class
It enables educators to speedily and successfully get involved	Content based station	Lack of web platforms for implementing Blended Learning in the current educational resources of KZ
It ensures more time throughout the day for responsiveness which is adequate for each pupil.	Collaborative work station	No major obstacles appeared

Список литературы

1. Джарасова Г.С., Салтанова Г.А. Внедрение технологий смешанного инициативного обучения в учебный процесс // Вестник ЗКГУ. – 2017. - №65. – С. 2.
2. Касенова А.С. Методика смешанного обучения направлена на формирование профессиональных коммуникативных качеств обучающегося // Информационные технологии в образовании, науке и производстве: материалы докладов VI Международной научно-технической интернет конференции. - 2018.
3. Яворский В.В., Сергеева А.О., Кочеткова Л.И. Смешанное обучение как основное направление развития дистанционных образовательных технологий // Вестник КЭУ. – 2013. - №29. – С.152-153.
4. Ахметова М.К. Смешанное обучение для студентов второго высшего образования // Знание. – 2016. - №3-4 (32). – С.8-12.
5. Утепова Д.С., Нурбекова Ж.К. Проблемно-ориентированное обучение в рамках реализации смешанного обучения // Материалы докладов Международной научно-практической конференции «Современные научно-практические достижения». - Кемерово, 2015. – С.147-152.
6. Усипашим С.Б., Ниязова А.Е. Blended learning in modern educational process: necessity and opportunities // Вестник КазНУ – 2019. - №2 (59). – С. 120-125.
7. Султангадиева А.А. Модель смешанного обучения английскому языку студентов неязыковых вузов // Материалы докладов Международной заочной научно-практической конференции, посвященной 70-летию профессора А.Е.Бусыгина. - Саратов 2017. – С. 269-277.
8. Такижбаева Н.З., Асырбеков Х. Программа “Цифровой Казахстан” и смешанное обучение: взаимосвязь и взаимозависимость // Вестник КазНПУ – 2017. - №4. - С. 152-155.
9. Басенова Э.С., Иманова А.Н., Самуратова Р.Т. Смешанное обучение: от идеи к практике // Наука и образование: новое время – 2016. - №5. - С. 293-297.
10. Коледова Л.А. Смешанное обучение: этапы развития и перспективы // Сборник статей: материалы докладов VII Международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы образования в XXI веке». – Ставрополь, 2016. – С. 73-76.
11. Краснова Т.И. Смешанное обучение: опыт, проблемы, перспективы // В мире научных открытий – 2014. - №11. – С. 10-26.
12. Логинова А.В. Смешанное обучение: преимущества, ограничения и опасения // Молодой ученый. – 2015. - №7. – С.809-811.

Д.Б. Тугаева, Ж.Д. Нуржанова, Г.Н. Дүкембай

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Шетел тілін оқытуда аралас оқыту технологиясын енгізу

Аңдатпа. Бұл мақала негізінен аралас оқытуды шетел тілін оқытуда қолдану технологиясының тиімділігін көрсетумен бірге әдістеменің негізгі бағыттарын анықтайды. Сонымен қатар, бұл ғылыми мақала әртүрлі оқу тәжірибелерінде қажетті құралдарды және оларды қабылдау тәсілдерін, соның ішінде әдістеменің оқушылардың төрт негізгі дағдыларына, яғни: оқу, жазу, сөйлеу және тыңдау дағдыларына әсерін қамтиды. Қазіргі кезде технологиялық өркендеу тәрбиешілерге интернеттегі материалдарды ежелден қалыптасқан сыныптарға сіңірудің ерекше мүмкіндіктерін ұсынады, интеллектуалды алмасу процесін ой қозғаушы және мақсатқа сай етіп өзгертеді.

Нәтижесінде, мақала авторлары оқушылар тілді меңгеру барысында өзін-өзі анықтай алады: олар әр түрлі мәдениеттер мен мақсатты тілдің ерекшеліктерін әсерлі ортаға кіріктіре алады деп болжайды.

Түйін сөздер: аралас оқыту технологиялары, шет тілін оқыту, веб-құралдар, әдістер.

Д.Б. Тугаева, Ж.Д. Нуржанова, Г.Н. Дүкембай

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Внедрение технологии смешанного обучения в преподавании иностранных языков

Аннотация. В данной статье демонстрируется эффективность технологии использования смешанного обучения в преподавании иностранных языков. Описываются особенности методики, инструменты

и способы применения в различных учебных практиках, включая влияние метода на четыре основных навыка учеников, а именно: чтение, письмо, говорение и аудирование. В настоящее время технологическое процветание дает преподавателям уникальные возможности для усвоения онлайн-материалов в учебных кабинетах, придавая процессу интеллектуального обмена содержательный и целенаправленный характер.

В заключении авторы предполагают, что данный подход поможет ученикам интегрироваться в другую культурную среду.

Ключевые слова: смешанные технологии обучения, обучение иностранным языкам, веб-инструменты, методы.

References

1. Dzharasova G.S., Saltanova G.A. Vnedrenie tekhnologij smeshannogo iniciativnogo obucheniya v uchebnyj process [Implementation of technologies of blended initiative learning in the educational process], Vestnik ZKGU [Bulletin of WKNU], 65, 2 (2017).
2. Kasenova A.S. Metodika smeshannogo obucheniya napravlenna na formirovanie professional'nyh kommunikativnyh kachestv obuchayushchegosya [The blended learning methodology is aimed at the formation of professional communicative qualities of the student], Informacionnye tekhnologii v obrazovanii, nauke i proizvodstve: materialy dokladov VI Mezhdunarodnoj nauchno-tekhnicheskoy internet konferencii [Information technologies in education, science and production: materials of reports of the VI International scientific and technical Internet conference], 2018.
3. Yavorskij V.V., Sergeeva A.O., Kochetkova L.I. Smeshannoe obuchenie kak osnovnoe napravlenie razvitiya distancionnyh obrazovatel'nyh tekhnologij [Blended learning as the main direction of development of distance educational technologies], Vestnik KEU [Bulletin of KEU], 29, 152-153 (2013).
4. Ahmetova M.K. Smeshannoe obuchenie dlya studentov vtorogo vysshego obrazovaniya [Blended learning for students of the second higher education], Znanie . – 3-4 (32), 8-12 (2016).
5. Utepova D.S., Nurbekova Zh.K. Problemno-orientirovannoe obuchenie v ramkah realizacii smeshannogo obucheniya [Problem-oriented learning in the framework of the implementation of blended learning], Materialy dokladov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Modern scientific and practical achievements» [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Sovremennye nauchno-prakticheskie dostizheniya» (Kemerovo, 2015, p. 147-152).
6. Usipashim S.B., Niyazova A.E. Blended learning in modern educational process: necessity and opportunities [Blended learning in modern educational process: necessity and opportunities], Vestnik KazNU [Bulletin of KazNU], 2 (59), 120-125 (2019).
7. Sultangalieva A.A. Model' smeshannogo obucheniya anglijskomu yazyku studentov neyazykovykh vuzov [A model of blended learning in English for students of non-linguistic universities], Materialy dokladov Mezhdunarodnoj zaochnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashchennoj 70-letiyu professora A.E.Busygina [Proceedings of the International Correspondence Scientific and Practical Conference dedicated to the 70th anniversary of Professor A.E. Busygin] (Saratov, 2017, p. 269-277).
8. Takizhbaeva N.Z., Asyrbekov H. Programma «Cifrovoy Kazakhstan» i smeshannoe obuchenie: vzaimosvyaz' i vzaimozavisimost' [Program «Digital Kazakhstan» and blended learning: interconnection and interdependence], Vestnik KazNPU [Bulletin of KazNPU], 4, 152-155 (2017).
9. Basenova E.S., Imanova A.N., Samuratova R.T. Smeshannoe obuchenie: ot idei k praktike [Blended learning: from idea to practice], Nauka i obrazovanie: novoe vremya [Science and education: new time], 5, 293-297 (2016).
10. Koledova L.A. Smeshannoe obuchenie: etapy razvitiya i perchpektivy [Blended learning: stages of development and perspectives [Sbornik statej: materialy dokladov VII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Problemy t perspektivy obrazovaniya v XXI veke» [Collection of articles: materials of reports of the VII International scientific-practical conference «Problems and prospects of education in the XXI century»] (Stavropol, 2016, p. 73-76).
11. Krasnova T.I. Smeshannoe obuchenie: opyt, problemy, perspektivy [Blended learning: experience, problems, prospects], V mire nauchnykh otkrytij [In the world of scientific discoveries], 11, 10-26 (2014).

12. Loginova A.V. Smeshannoe obuchenie: preimushchestva, ogranicheniya i opaseniya [Blended Learning: Benefits, Limitations and Concerns], *Molodoj uchenyj* [Young Scientist], 7, 809-811 (2015).

Information about authors:

Тугаева Д.Б. – **корреспонденция үшін автор**, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының I курс магистранті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Нуржанова Ж.Д. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Шетел тілдері теориясы және тәжірибесі» кафедрасының доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Дүкембай Г.Н. – филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Шетел тілдері теориясы және тәжірибесі» кафедрасының доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Tugayeva D.B. – **Corresponding author**, The 1st year Master's student in Foreign language: two foreign languages at L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nurzhanova Zh.D. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Practice of Foreign Languages, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Dukembay G.N. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Practice of Foreign Languages, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдердің кәсіби дамуы

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру саласындағы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру жолдары, бағыттары мен ерекшеліктері теориялық және практикалық тұрғыда қарастырылады. Зерттеу барысында кәсіби құзыреттілік мәселелерімен айналысатын бірқатар шетелдік ғалымдардың зерттеулері мен қызметтері, соның ішінде кәсіби дайындықты дамытуға үлес қосқан қазақстандық ғалымдардың зерттеулері талданады. Әр түрлі аспектілердегі психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктің мәні мен мазмұнын ашу үшін «мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі», «жан-жақты құзыреттілік» және «кәсіби құзыреттілік», «кәсіби даму», «инклюзивті орта», «инклюзивті білім беру» ұғымдарына жан-жақты талдау жасалынған. Мақала мазмұнында авторлар инклюзивті және интеграцияланған білім беру процесінің ерекшеліктерін, қызметін, тенденциясын және тарихи даму жағдайына салыстырмалы талдау жасайды. Атап айтқанда, ол американдық мектептердің озық тәжірибелеріне және олардың білім беру жүйесіндегі ұлттық моделі мен парадигмасына негізделгендігін дәлелдейді. Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің кәсіби дамуына әсер ететін факторларға тоқталады. Мұғалімнің кәсіби дамуы оның шеберлігімен тығыз байланысты. Сондықтан да жаңа бағыт, жаңа парадигма мұғалім мамандығының да өзгеруін талап етеді. Автор, сонымен қатар кәсіби дамудың әр түрлі деңгейлерін, ерекшеліктерін, мүмкіндіктерін теориялық тұрғыда терең дәлелдейді.

Түйінді сөздер: инклюзивті орта, кәсіби құзыреттілік, педагогикалық-психологиялық құзыреттілік, интеграция, коммуникативті құзыреттілік, инклюзия процесі.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-32-38>

Түсті: 2.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 2.03.21

Кіріспе

Отандық педагогикада инклюзивті білім беруді қалыптастыру мұғалімдерге бірқатар маңызды міндеттер қояды. Мұғалімнің кәсіби стандартында мұғалімге қажетті жаңа дағдылар мен біліктіліктер белгіленген. Соның бірі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі және дайындығымен тығыз байланысты.

Инклюзивті білім берудің методологиялық негізін синергетикалық көзқарастағы зерттеулер құрайды (И. Е. Аверина, С. В. Алехина

,Т. п. Дмитриева, М. М. Семаго. Ерекше білім қажеттілігі бар оқушыларды оқытудың психологиялық және әдіснамалық негіздері Л.И. Аксенова, Б.А. Архипов, Л.И. Белякова, Е.А. Александров және т.б. еңбектерінде зерттелген.

Психологиялық-педагогикалық әдебиетте «құзыреттілік» ұғымы әртүрлі интерпретацияланады. В. А. Болатов., В.В. Сериков құзыреттіліктің концептуальды негізін талдай отырып, құзыреттілік білім беру мазмұнының негізгі мәселелерін шешудің тұтас

тәжірибесін қамтиды» – деп тұжырымдайды И.Оралбекова құзыреттілік компоненттері ретінде білік, дағды, ептілікті қынады [1].

Шет елдер тәжірибесінде (АҚШ, Англия, Германия, Франция) «құзыреттілік» педагогтың біліктілігі мен ептілігінің, жеке қасиеттерінің әлеуметтік құрамдас бөлігіне қойылатын талаптар ретінде ұғынылады (Д.Ж. Мерилл, Д.З. Стевик) [2].

Г.М.Коджаспированың сөздігінде «құзыреттілік» термині авторитарлық жүйе ретінде анықталған [3].

«Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі» ұғымы 90-шы жылдардағы Ресей педагогикасында жиі қарастырылды. Кәсіби құзыреттілік проблемасы әртүрлі аспектіде зерттелді. Е.В. Бондаревская, Е. В. Попова, А. И. Пискунов, Б.С. Гершунский құзыреттілікті кәсіби білім деңгейімен байланыстыратын болса, Д.М. Гришин, Н. В. Кузьмина, А. К. Маркова, М. Митина жеке тұлғалық қасиеттердің бірлігін көрсетеді, ал Т.Г.Браже, Н.И.Запрудский сияқты ғалымдар құзыреттілікті кәсіби талаптарды орындауды жүзеге асыратын білім, білік және дағдылардың жүйесі деп анықтайды.

Хуторской А. В. «мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі» ұғымын педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындықтың бірлігі ретінде қарастырады [4].

Қоғамның интеграциялық үрдістері мен білім парадигмасының жаңаруы құзыреттілік, біліктілік мәселесіне маңызды фактор ретінде қарауды ұсынады. Құзыреттілік педагогикалық әдебиеттерде әртүрлі аспектіде қарастырылады. Атап айтсақ,

- басқарушылық аспекті: мұғалімдер оқушылармен ынтымақтастық қарым-қатынас арқылы оқу процесін талдайды, жоспарлайды, бақылайды және ұйымдастырады;
- психологиялық аспекті: мұғалімнің оқушыларға әсері, мұғалім білім алушылардың жеке қасиеттері мен қабілеттерін ескереді;
- педагогикалық аспекті: мұғалім тұтас педагогикалық үрдісті ұйымдастыру барысында жаңа технологиялар мен әдістерді қолданады.

А.К.Маркова өзінің докторлық диссертациясында мұғалімнің құзыреттіліктерін дамытудың педагогикалық шарттарын ұсынады:

Атап айтқанда, арнайы құзыреттілік, әлеуметтік құзыреттілік, жеке құзыреттілік.

- Арнайы құзыреттіліктерді игеру барысында болашақ маман теориялық білімді тәжірибеде қолдана білуге үйренеді;

- Әлеуметтік құзыреттілік қоғамдық сананы қалыптастырудың формасы ретінде, вербалды және вербальды емес қарым-қатынасты қолдануды жүзеге асырады, социумда әлеуметтенуге және бейімделуге бағытталған кәсіби өзара әрекеттестік;

- Жеке кәсіби құзыреттілік мұғалімнің психологиялық эмоциялармен жұмыс жасауы, танымдық көзқарастарды дамытуы, тұрақты мінез-құлық қалыптастыруға бейімделуі.

Осы зерттеулерді негізге ала отырып, М.А.Ермағанбетова құзыреттілікті сапалы дамытудың элементтерін көрсетеді:

- мотивация (педагогтың жұмысына деген қызығушылығы, өз саласында белгілі бір жетістікке жетуі);
- когнитивті (оқыту процесінде өзінің мүмкіндігіне сәйкес қабілетін дамыту);
- эмоционалды-ерікті (мұғалімнің интеллектуалды дамуы).

Біз өз зерттеуімізде инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің кәсіби құзыреттілікті меңгеруінің принциптері мен заңдылықтарын қарастырмақпыз.

Негізгі бөлім

Инклюзивті оқыту және тәрбиелеу – бұл жалпы білім беру процесінің қызметін ұйымдастыру барысында жүзеге асатын күрделі және ұзақ мерзімді мемлекеттің стратегиялық бағыты. Бұл процесіне барлық субъектілер қатысады: табиғи нормадан ауытқыған балалар мен отбасы мүшелері, мұғалімдер мен мектептің басқа да мамандары (пән мұғалімі, медицина қызметкерлері, әлеуметтік педагог, психолог, дефектолог т.б.). Біз, білім беру процесін жүзеге асыратын мұғалімдердің құзыреттілігіне тоқталмақпыз.

Қазіргі заманғы мұғалімдерге, жаңа қызметтерді орындауға байланысты талаптар қойылады: әртүрлі білім беру топтарымен жұмыс істеуге қажетті технологияларды өз бетінше таңдау, шығармашылықпен пайдалану, мегаполисте немесе ауылда тұратын физикалық және зияткерлік мүмкіндіктері шектеулі балаларға көмектесу[5].

Білім беруді реформалау жағдайында болып жатқан әлеуметтік-педагогикалық процестердің мәнін түсінетін жаңа тұжырымдамалық ойлау қабілеті бар мұғалімдерді даярлау қажеттілігі туындайды. Дені сау балалармен ғана емес, әртүрлі ауытқулары бар балалармен де жұмыс істейтін жоғары деңгейлі мектеп мұғалімдері қажет.

Сонымен қатар, ұзақ уақыт бойы мектеп мұғалімдерін даярлауға арналған дәстүрлі оқыту формасы қандай да бір дамуында ауытқуы жоқ балаларға білім беру қызметіне басымдылық береді. Бұл инклюзивті білім беру жағдайында педагог кадрларды жұмысқа даярлау көбінесе білім алушыларға қажетті кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың барлық жүйесін қамтымай, инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындықтың жекелеген элементтерін дамыту негізінде жүзеге асырылатындығына байланысты болады.

Құзыреттіліктің мынандай түрлерін бөліп көрсетуге болады: академиялық құзыреттіліктер (жаңа білімді үйрену); әлеуметтік-жеке құзыреттіліктер (қоғам мен мемлекеттің мүддесін негізге алу); кәсіби құзыреттіліктер (проблемаларды тұжырымдауға, міндеттер қоюға, оларды шешу жолдарын айқындауға, жоспарлар әзірлеуге және педагогикалық қызметтің түрлі салаларында олардың орындалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін құзыреттіліктер)

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, өз кезегінде, маманның жеке басының сапалы сипаттамасы болып табылады, оған пәндік салада да, педагогика мен психология бағытында да ғылыми-теориялық білімнің тереңдігімен спатталады.

Педагогтың кәсіби құзыреттілігі:

- мұғалімнің теориялық білім жүйесін және оларды нақты педагогикалық әдістерде

қолдану тәсілдерін қамтитын көп факторлы құбылыс;

- мұғалімнің құндылық бағдарлары, сондай-ақ мәдениетінің интегративті көрсеткіштері (сөйлеу, қарым-қатынас стилі, өзіне және оның қызметіне, ғылымның басқа салаларына байланысты қатынасы және т. б.)

А.К.Маркова кәсіби құзыреттіліктің маңызды компоненттерінің бірі ретінде жаңа білім мен дағдыларды өз бетінше игеру, сонымен қатар оларды тәжірибеде пайдалану мүмкіндігін атайды.

Ресейлік зерттеуші Е.В. Коточитова педагогикалық құзыреттіліктің иерархиялық моделін ұсынады, онда әрбір келесі блок алдыңғы блокқа сүйенеді, келесі компоненттердің «өсуіне мүмкіндік жасайды.

Модельді құрайтын блоктар педагогикалық құзыреттіліктің алты түрі болып табылады:

- Білімділік
- қызметтік
- іс-әрекеттік
- коммуникативті
- эмоционалды
- тұлғалық
- шығармашылық

Орыс зерттеушісі С.А. Дружилов мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің келесі компоненттерін анықтайды: мотивациялық-ерікті, функционалды, коммуникативті және рефлексивті.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалім мына талаптарды ескеруі қажет:

- инклюзивті білім деген не, оның дәстүрлі білім беру формаларынан айырмашылығы неде екенін түсіну және ұғыну;

- инклюзивті білім беру жағдайында балалардың жас және тұлғалық дамуының психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктерін білу;

- дамуында ауытқушылығы бар балаларды және қалыпты дамуы бар балаларды бірлесіп оқыту үшін оқу процесін психологиялық және дидактикалық жобалау әдістерін білу;

- білім беру ортасының барлық субъектілері арасында (оқушылармен жеке және

топта, ата-аналармен, әріптестермен-мұғалімдермен, мамандармен, басшылықпен) педагогикалық өзара іс-қимылдың әртүрлі тәсілдерін іске асыру.

И.Н.Хафизуллинаның кәсіби дайындық үдерісінде мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру бойынша ұстанымы қызықты. Автор болашақ мұғалімдердің инклюзивті құзіреттілігін олардың кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде, мазмұнды және функционалды құзіреттілік деп топтастырады.

Қазіргі жаһандану әлемінде бәсекелі мұғалім еңбек нарығының талаптарын қанағаттандыру үшін келесі құзыреттер жүйесіне ие болуы керек:

- әлемдік мәдени үлгілердің, мәдени құзыреттіліктің этникалық ерекшеліктеріне сену, салыстыру және тексеру мүмкіндігі;

- өзін-өзі басқару, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі түзету, білім беру және ғылыми дағдылар арқылы бүкіл педагогикалық процесі ұйымдастыруға қабілетінің болуы;

- қоршаған ортамен қарым-қатынасты, мұғалім мен оқушының арасындағы субъективті әрекеттестікті, байланыс арқылы ұжыммен байланысты үйлестіру мүмкіндігінің болуы;

- ақпараттық технологияларды қолдана отырып, ақпараттық орта құру, электронды оқулықтар арқылы нәтижеге бағытталған оқытуды ұйымдастыру мүмкіндігінің болуы;

- қоғамның қажеттіліктері мен сұраныстарын қанағаттандыру мүмкіндігінің болуы.

Мұғалімнің құзыреттілігі оқыту процесін ұйымдастыру барысында қалыптасады. Оқыту процесі мұғалім мен оқушының арасындағы күрделі іс-әрекет[6].

Гуманитарлық пәндер мұғалімдері мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға табысты бейімдеу үшін пәннің мазмұнын, әлеуметтік, мәдени, тәрбиелік аспектілерін жақсы білулері қажет.

Көркем-эстетикалық цикл пәндерінің мұғалімдері ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың физиологиялық, психологиялық, психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту процесін ұйымдасты-

рады. Сөйлеу, есту, көру мүмкіндігінің ауытқу себептерін диагностикалау нәтижесін негізге ала отырып, қоршаған ортаның жағымды жағын қабылдау және эстетикалық қасиеттерді сезінуге үйрету.

Б.Б.Телжанқызының зерттеу еңбегіне назар аударатын болсақ, болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамытудың үш негізгі компонентін ұсынады. Әдістемелік, теориялық және ғылыми-әдістемелік. Автордың пайымдауынша, мұғалім қазіргі білім беружүйесінде оқыту әдістемесі мен дидактиканың негіздерін жақсы білуі қажет.

Бастауыш сынып мұғалімдері мен даму мүмкіндігі шектеулі балалар оқитын сыныптарда жұмыс істейтін пән мұғалімдері білім беретін оқу бағдарламаларын оқушының білім беру қажеттіліктеріне бейімдеуі қажет.

Сынып мұғалімі (сынып жетекшісі) даму мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға мынадай бағыттарда арнайы қолдау көрсетеді: оқушыларға оқу процесі шеңберінде жұмысты ұйымдастыруға; балалар ұжымын қалыптастыру және дамыту (жағымды қарым-қатынасты қалыптастыру); ата-аналармен ынтымақтастық.

Литва университетінің доценті А. Galkiene өз зерттеуінде атап өткендей, мұғалім оқушылардың жеке топтарын ғана емес, оқушылардың әртүрлі мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін тікелей білуі керек.

Инклюзивті білім беру үдерісінде мұғалімнің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін қарастырайық, ол келесі құзыреттіліктерді қамтиды:

- мұғалім сыныптағы әр баланың мүмкіндіктерін ескеріп, сезінуі және қабылдауы қажет;

- ерекше қамқорлықты қажет ететін оқушыларды табысты әлеуметтендіру;

- инклюзивті білім беру процесін жүзеге асыруға қызығушылықпен қарау;

- сынып ұжымында ерекше қамқорлықты қажет ететін балаларға жағымды атмосферасын құруға ұмтылу;

- арнайы педагогика мен психологияның теориялық-әдіснамалық негіздерін, жеке әдістемелерді, білім алушылардың даму деңгейінің диагностикасын білу;

- әлеуметтік ортаға табысты кіріктіру мен ықпалдастыруды ұйымдастырудың негізгі тұжырымдамаларын, технологияларын және ерекшеліктерін, туындайтын психологиялық-педагогикалық проблемаларды, кедергілер мен тәуекелдерді білу;
- ерекше қамқорлықты қажет ететін балалардың даму мүмкіндіктерін, жас және жеке ерекшеліктерін білу;
- педагогикалық-психологиялық қолдаудың педагогикалық міндеттерін шешу үшін қажетті ақпаратты қабылдау, өңдеу, сақтау және жетілдіру қабілеті;
- инклюзивті мектептің тұтас педагогикалық процесінде нақты кәсіби міндеттерді шешу қабілетінің болуы;
- білім алушылардың, ата-аналардың, пән мұғалімдерінің, әкімшіліктің, қоғамдық ұйымдар өкілдерінің қажеттіліктерін ескере отырып, инклюзивті білім кезінде педагогикалық қызметті құрастыру қабілетінің болуы;
- бұл тәжірибені тиімді жүзеге асыруға ықпал ететін педагогикалық процесс субъектілерімен өзара конструктивті іс-қимылды жүзеге асыру қабілетінің болуы;
- оқу бағдарламаларын ерекше қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктеріне бейімдей білуі;
- мүмкіндігі шектеулі балалармен өзара қарым-қатынас орната білуі;
- ерекше білім беру мүмкіндіктері бар білім алушылардың жетістіктерін бағалай білуі;
- ерекше білім беру мүмкіндіктері бар балаларды оқыту және тәрбиелеу процесінде арнайы әдістемелік құралдарды меңгеруі;

- арнайы білім берудің коррекция әдістемелері мен технологияларын меңгеруі.

Жоғарыда аталған мұғалімнің психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті меңгеруі инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық қызметті пайдалануда кәсіби дайындығын анықтайды.

Нәтиже

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға қатысты педагогтерде психологиялық кедергілердің, теріс әлеуметтік көзқарастар мен стереотиптердің болуы, бұл олардың жұмыстарын күрделендіре түседі.

Жалпы білім беру ұйымдарының педагогтерін баланы қабылдауға ынталандырудың заңнамалық бекітілген жүйесінің болмауы білім беру процесін ұйымдастыру барысында бірқатар кедергілерге ұшыратады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, И.А. Оралканова мұғалім инклюзивті мектептің табысты болуы үшін:

- қиындықтарға қызығушылық танытады және әртүрлі тәсілдерді қолдануға дайын;
- жеке қажеттіліктерді құрметтейді;
- басқа топ мүшелерінің ұсыныстарын тыңдап, қолдана алады;
- сыныпта басқа ересек адамның қатысуымен өзін сенімді сезінеді;
- бір командадағы басқа мамандармен жұмыс істеуге келіседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А. Включение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательный процесс. – Алматы: Эверо, 2019. - 231 с.
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. -152 б.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю Педагогический словарь. - М: Академия, 2001. -325 с.
4. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. Сб. науч. тр. - М: Образование, 2007. -12 с.

5. Абульханова-Славская К.А. Проблема соотношения личности, индивидуальности субъекта Институт психологии. - М: РАН., 2012. -185 с.
6. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы качества образования. - М.: Образование, 2004.

B.S. Baimenova, A.A. Iskak

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Formation of teachers' competencies in an inclusive education environment

Abstract. The article discusses ways, directions, and features of the formation of professional competence of teachers in the field of inclusive education, both in theoretical and practical terms. The study analyzes a research and practice of many foreign scientists dealing with issues of professional competence, including Kazakh scientists who have contributed to the development of professional training. To reveal the essence and content of psychological and pedagogical competence in various aspects, there was carried out a comprehensive analysis of the concepts of «professional competence of a teacher», «comprehensive competence» and «professional competence», «professional development», «inclusive environment», «inclusive education». The authors conducted a comparative analysis of features, activities, trends, and state of the historical development of the inclusive and integrated educational process. It highlights that American schools are based on best practices and their national model and paradigm in the education system. In the context of inclusive education, there are considered factors affecting the professional development of a teacher. The professional development of a teacher is closely related to his or her skills. Therefore, a new paradigm requires a change in the teaching profession. The author also theoretically proves in depth various levels, features, and possibilities of professional development.

Keywords: inclusive environment, professional competence, psychological and pedagogical competence, integration, communicative competence, the process of inclusive education, modernization of the educational process.

Б.С. Байменова, А.А. Ысқақ

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Формирование компетенций учителей в среде инклюзивного образования

Аннотация. В статье рассматриваются пути, направления и особенности формирования профессиональной компетентности педагогов в области инклюзивного образования как в теоретическом, так и в практическом плане. В ходе исследования анализируются исследования и деятельность ряда зарубежных ученых, занимающихся вопросами профессиональной компетентности, в том числе казахстанских ученых, внесших вклад в развитие профессиональной подготовки. Для раскрытия сущности и содержания психолого-педагогической компетентности в различных аспектах проведен всесторонний анализ понятий «профессиональная компетентность учителя», «всесторонняя компетентность» и «профессиональная компетентность», «профессиональное развитие», «инклюзивная среда», «инклюзивное образование». В содержании статьи авторами проводится сравнительный анализ особенностей, деятельности, тенденций и состояния исторического развития инклюзивного и интегрированного образовательного процесса. В частности, они доказывают, что американские школы основаны на передовом опыте и их национальных модели и парадигме в системе образования. В условиях инклюзивного образования затрагиваются факторы, влияющие на профессиональное развитие учителя. Профессиональное развитие учителя тесно связано с его мастерством, поэтому новое направление, новая парадигма требуют изменения и профессии учителя. Авторы также представляют различные уровни, особенности, возможности профессионального развития.

Ключевые слова: инклюзивная среда, профессиональная компетентность, психолого-педагогическая компетентность, интеграция, коммуникативная компетентность, процесс инклюзивного образова-

ния, модернизация образовательного процесса.

References

1. Movkebaeva Z.A., Oralkanova I.A. Vkluyuchenie detej s osobymi obrazovatel'nyimi potrebnostyami v obshcheobrazovatel'noj process [Inclusion of children with special educational needs in the general education process] (Evero, Almaty, 2019, 231 p.). [in Russian]
2. Kazakstan Respublikasynda inklyuzivti bilim berudi damytudyn tyzhyrymdamalyk tasilderi [Conceptual approaches to the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan] (Y.Altynsarin atyndagy YBA, Astana, 2015, 152 p.).
3. Kodzhaspirova G.M., Kozhaspirov A.Y. Pedagogicheskij slovar. [Pedagogical Dictionary] (Akademiya, Moscow, 2001, 325 p.).
4. Hutorskoj A. V. Opredelenie obshchepredmetnogo sodержaniya i klyuchevyh kompetencij kak karakteristika novogo podhoda k konstruirovaniyu obrazovatel'nyh standartov [Definition of general subject content and key competencies as a characteristic of a new approach to the construction of educational standards]. Collection of scientific papers (Obrazovanie, Moscow, 2007, 12 p.).
5. Abul'hanova-Slavskaya K.A. Problema sootnosheniya lichnosti, individual'nosti sub»ekta Institut psihologii [The problem of the correlation of personality, individuality of the subject Institute of Psychology] (RAS, Moscow, 2012, 185 p.).
6. Zimnyaya I.A. Kompetentnostnyj podhod v obrazovanii. Problemy kachestva obrazovanii [Competence-based approach in education. Problems of quality of education] (Obrazovanie, Moscow, 2004).

Авторлар туралы мәлімет:

Байменова Б.С. – корреспондентия үшін автор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Мұнайтпасов көш.,б, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ысқақ А.Ә. – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының 2 курс магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Мұнайтпасов көш., б, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Baimenova B.S. – Corresponding author, Associate Professor of Social Pedagogy And Self-Knowledge Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Munaitpasova str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Iskak A.A. – Master's degree in Social Pedagogy and Self-knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Munaitpasova str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Жасөспірімдердің девиантты мінездерінің типтері, формалары және динамикасы

Аннотация. Мақалада қазіргі таңда жасөспірімдердің арасында белең алып келе жатқан девиантты мінез-құлықтың типтері, формалары, динамикасы қарастырылған. Сонымен қатар «Девиант» термині ғылымның қай салаларында кең таралғандығы, ауытқушылық туралы шетелдік зерттеушілердің тұжырымдамалық тәсілдерінің алуан түрлерін бірнеше жетекші теориялық бағыттарға, яғни: биологиялық, психологиялық және әлеуметтік ғылымдар деп топтастырып айтылған. Жасөспірімдерде кездесетін ауытқудың салалары, дейгейлеріне сипаттама берілген. Жасөспірімнің девиантты мінез-құлқын зерттеу оны халықтың басқа топтарынан бөліп және девиацияның өзіне ғана тән әлеуметтік көрсеткіштерін анықтауды талап етеді. Девиантты жасөспірімдердің сипаттамаларын анықтау кезінде осы жастағы ерекшеліктерді, сондай-ақ қоғамдағы девиацияның жоғары деңгейін тікелей анықтайтын және ұстап тұратын әлеуметтік өмірдің бірқатар жағдайларын ескеру қажет.

Түйінді сөздер: девиант, девиантты мінез-құлық, жасөспірім, психология, әлеуметтану, ауытқушылық, әлеуметтік ауытқу, субъект.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-39-46>

Түсті: 28.05.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 7.07.20

Кіріспе.

Кез-келген қоғамның өмірі әлеуметтік бақылау мен басқарудың маңызды құралы болып табылатын әлеуметтік нормалар мен мінез-құлық үлгілерінің болуымен сипатталады. Адамзат тарихында қалыптасқан нормативті шарттарға сәйкес барлық мүшелері бірыңғай әрекет ететін қоғам табу мүмкін емес. Орташа нормадан оң немесе теріс бағытта күрт ауытқу қоғамның тұрақтылығын бұзады. Соңғы онжылдықтарда біздің елімізде әлеуметтік нормалардың бұзылуы кең етек алып, бұл мәселені зерттеу ғалымдардың назарын өзіне аударды. «Девиант» термині криминология, педагогика, медицина, құқықтық статистика, әлеуметтану, психология және басқа ғылымдарда кең таралған [1].

Ауытқушылық туралы шетелдік зерттеушілердің тұжырымдамалық тәсілдерінің алуан түрлерін бірнеше жетекші теориялық бағыттарға топтастыруға болады: биологиялық, психологиялық және әлеуметтік ғылымдар [2,3].

XIX ғасырдың екінші жартысында органикалық әлемде үстемдік ететін және биологиямен ашылған заңдылықтар арқылы қоғамды, әлеуметтік құбылыстарды және қоғамдық өмірдегі өзгерістерді түсіндіретін биологиялық теориялар дами бастады. Ауытқуды зерттеуде биологиялық мектептің ең жарқын өкілдері С.Лозбросо, Э.Крепцмер, В.Шелдон, Т. Прайс.

XIX ғасырда итальяндық дәрігер С.Ломбросо адамның девиантты әрекеті мен оның денесінің нақты физиологиялық құрылы-

мы арасындағы байланысты анықтады. Кейінірек әйгілі американдық дәрігер В.Шелдон ауытқуға бейім адамның физиологиялық типін анықтады. Оның ойынша, бұл дене құрылымының келесі эпитеттері бар мезоморфты түрі: «ауыр салмақты», «бұлшықетті» және «атлетикалық». Сонымен қатар, атақты австриялық дәрігер - психиатр, психолог Э.Крепмер ауытқудың биологиялық тұжырымдамасын ұстана отырып, адамның дене құрылымымен оның мінез-құлқының өзара байланысы бар деп мәлімдеді [4].

Зерттеу әдістері. Қазіргі кезде девиантты мінез-құлықты зерттеу екі бағытта қарастырылады: біріншісі-психикалық денсаулық нормасынан ауытқыған мінез-құлық ретінде (жүйке аурулары, психосоматикалық бұзылулар, патологиялық күй және т.б.); екіншісі-«әлеуметтендіру-дезадаптация-оқшаулау» құқықтық, мәдени және әлеуметтік нормаларды бұзуымен байланысты әлеуметтік қарсы мінез-құлық.

С.А. Беличева девиантты мінез-құлықтағы әлеуметтік ауытқуды былайша топтастырады:

а) пайдакүнемдік бағыттар: материалдық, қаржылық, мүліктік пайда табуға ұмтылумен байланысты заң бұзушылық, теріс қылық. Бұлар: ұрлық, тонау, алыпсатарлық, алаяқтық және т.б.;

ә) қастандық бағыттар: жеке тұлғаға қарсы бағытталған әрекеттер: тіл тигізу, бұзақылық, ұрып соғу, өлтіру, зорлау және т.б.;

б) әлеуметтік енжар түрлері: белсенді өмір салтынан қашқақтау, азаматтық міндеттерден бас тарту, жеке және әлеуметтік мәселелерді шешуге құлықсыз болу [5]. Бұл топқа жұмыстан, оқудан бас тарту, кезбелік, маскүнемдік, нашақорлық, токсикомания, өз-өзіне қол жұмсау және т.б. жатады. Сондықтан да мінез-құлық пен дамудағы ауытқушылықтармен жүргізілетін түзету психологиялық және педагогикалық жұмыстардың болмысы мен табиғатын анықтау үшін арнайы білім беру мекемелерінің ғылыми жаңалықтарына, алдын алу психологиясы мен арнайы педагогика салаларындағы ғылыми зерттеулерге баса назар аудару қажет

Әрбір жаңа буынның қалыптасуы күрделі қарама-қайшылықты процесс. Қоршаған

ортадағы өзгерістер, қоғамның объективті шарттары және жастардың әлеуметтенуі жаңа буынның мінез-құлқының типтері мен формаларының ерекшеліктерінің, айырмашылықтарының қалыптасуын анықтайды. Қазіргі жасөспірімдер мен жастар ортасында девиантты мінез-құлықтың таралуы оның пайда болу себептерін, шарттары мен факторларын анықтайтын ғылыми зерттеулердің маңызы зор. Балалық шақ пен жасөспірім кезіндегі девиантты мінез-құлықтың қалыптасуын зерттеушілер тұлғаны қалыптастыру процесімен (Д.И. Фельдштейн, Э. Эриксон, Д.С. Сагатовская), отбасының теріс әсерімен (Т.А. Гурко, И.Ф. Дементьева, А. Бандура, М.И. Буянов, А.И. Захаров) және дәл сол жасөспірімдер сияқты қоршаған орта талаптарының әсер етуімен (А.В. Петровский) түіндіреді. Бірқатар авторлардың пікірінше, қазіргі қоғамдағы девиацияның көбеюі - бұл компьютерлік ойындар әлемінің әсері (О.Ю. Ермолаев, Т.М. Марютина).

Француз ойшылы Г.Тардт түсіндіргендей, девиация еліктеу теориясының негізінен туындайды. «Әлеуметтік шығу тегінің кез келген ұқсастықтары - оның барлық түрлеріне еліктеудің тікелей немесе жанама салдары». Ол адамдар «бір-біріне тәуелді» деген идеяны «еліктеу заңының» арқасында «көндіру» әрекетінің арқасында жасайды деп өз ойын білдірді. Жасөспірім кезінде ол сезімдік, эмоционалды реакцияларға еліктеу зияткерліктен гөрі маңызды рөл атқарады деп санады. «Балалардың бір-біріне немесе көшбасшы болған жолдастардың біріне еліктеп, өз ортасында алатын тәрбиесі, әрқашан мұғалімдерінен алатын тәрбиені еңсереді», - деп жазды [6]. Жасөспірімнің девиантты мінез-құлқын зерттеу оны халықтың басқа топтарынан бөліп және девиацияның өзіне ғана тән әлеуметтік көрсеткіштерін анықтауды талап етеді. Девиантты жасөспірімдердің сипаттамаларын анықтау кезінде осы жастағы ерекшеліктерді, сондай-ақ қоғамдағы девиацияның жоғары деңгейін тікелей анықтайтын және ұстап тұратын әлеуметтік өмірдің бірқатар жағдайларын ескеру қажет.

Жасөспірім кезеңіндегі қарама-қайшылықтар мен қиындықтардың туындау се-

бептері жеке тұлғаның қалыптасуының жас ерекшеліктеріне, қарым-қатынас шеңбері мен сапасына, отбасылық қатынастарға, сондай-ақ қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық процестерге байланысты. Осы факторлардың үйлесуі қолайлы жағдайда сау, жан-жақты тұлғаны қалыптастыруға негіз бола алады. Әлеуметтену процесінің бұзылуынан, жоғарыда айтылған факторлардың немесе басқа факторлардың жеткіліксіз болуына байланысты жасөспірімнің, содан кейін ересек адамның мінез-құлқындағы әртүрлі ауытқуларды байқауға болады [7,8].

Мертонның девиантты мінез-құлқының типологиясы мәдени мақсаттар мен оларға қол жеткізудің әлеуметтік жолдары арасындағы алшақтық ретінде ауытқу туралы идеяларға негізделген. Осыған сәйкес ол ауытқудың төрт мүмкін түрін анықтайды:

- қоғамның мақсаттарымен келісуді және оған қол жеткізудің жалпы қабылданған тәсілдерінен бас тартуды білдіретін инновациялар («жаңашылдарға» жезөкшелер, қарақшылар, «қаржылық пирамидаларды» құрушылар, ұлы ғалымдар кіреді);

- белгілі бір қоғамның мақсаттарын теріске шығарумен және оған жету жолдарының маңыздылығын абсурдтық асыра көрсетумен байланысты ритуализм, мысалы, бюрократ әр құжатты мұқият толтыруды, екі рет тексеруді, төрт данада толтыруды талап етеді, бірақ бастысы ұмытылған - мақсат;

- әлеуметтік мақұлданған мақсаттардан да, оларға жетудің жолдарынан да көрінетін репрессия (немесе шындықтан қашу) (маскүнемдер, нашақорлар, үйсіз адамдар және т.б.);

- бүлік, екі мақсатты да, әдістерді де жоққа шығарады, бірақ ұмтылады [9]

Мертон девиантты емес мінез-құлқтың жалғыз түрі конформальды деп санайды, оған қол жеткізу мақсаттары мен құралдарымен келісілген. Мертон типологиясы ауытқудың жалпы қабылданған нормалар мен стандарттарға теріс қатынасының нәтижесі емес екендігіне назар аударады. Мысалы, ұры қоғамдық мақұлданған мақсатты - материалдық әл-ауқаттан бас тартпайды, ол өзінің мансабына алаңдайтын жас жігіт сияқты құлшыныспен

ұмтыла алады. Бюрократ жалпыға бірдей қабылданған жұмыс ережелерінен бас тартпайды, бірақ оларды абсолютті деңгейге дейін жеткізіп, тым нақты түрде орындайды. Сонымен бірге ұры да, бюрократ та девиантты.

Девиантты мінез-құлқтың кейбір себептері табиғатта әлеуметтік емес, бірақ биопсихикалық. Мысалы, алкоголизмге, нашақорлыққа, психикалық бұзылуларға бейімділік ата-анадан балаларға берілуі мүмкін. Девиантты мінез-құлқ әлеуметтануында оның пайда болу себептерін түсіндіретін бірнеше бағыт бар. Сонымен, Мертон «аномия» түсінігін қолдана отырып (ескі нормалар мен құндылықтар бұдан әрі нақты қатынастарға сәйкес келмейтін және жаңалары әлі қалыптаспаған қоғамның жағдайы), девиантты мінез-құлқтың қоғам алға қойған мақсаттарға сәйкес келмеуі және оған ұсынатын тәсілдер деп санайды. Қақтығыс теориясына негізделген бағыттың бөлігі ретінде, егер басқа мәдениеттің нормаларына сүйенсек, мінез-құлқтың әлеуметтік заңдылықтары ауытқып отырады деп тұжырымдалады. Мысалы, құқық бұзушы белгілі бір субмәдениеттің иесі ретінде қарастырылады, ол белгілі бір қоғамда қалыптасқан мәдениет түріне қайшы келеді. Қазіргі заманғы бірқатар отандық әлеуметтанушылар ауытқудың қайнар көздері - қоғамдағы әлеуметтік теңсіздік, әртүрлі әлеуметтік топтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетіндегі айырмашылықтар деп санайды.

Ауытқу адамның бастапқы әлеуметтену процесінде пайда болады. Бұл адамның өткен және қазіргі кездегі мотивациясын, әлеуметтік рөлдері мен мәртебесін қалыптастырумен байланысты, олар бір-біріне қайшы келеді. Мысалы, оқушының рөлі баланың рөлімен сәйкес келмейді. Адамның мотивациялық құрылымы табиғатта екі мағыналы болып келеді, оның құрамында іс-әрекеттің оң (конформальды) және теріс (девиантты) себептері бар.

Әлеуметтік рөлдер адам өмірінің процесінде үнемі өзгеріп отырады, конформды немесе девиантты мотивтерді күшейтеді. Мұның себебі – қоғамның дамуы, оның құндылықтары

мен нормалары. Девиант болған нәрсе қалыпты болады (конформды) және керісінше [10,11].

Таңбалау теориясы біздің өмірімізді анықтайтын қарапайым рөлдерге қатысты емес, қоғам девиантты рөлдер, стигматикалық рөлдер немесе әлеуметтік стигма деп аталатын девиантты мінез-құлықты қамтамасыз ететін ерекше рөлдерге қатысты емес. Әлеуметтік рөл - бұл мінез-құлықтан күту жиынтығы. Әлеуметтік рөлдер кез-келген қоғамның немесе топтың ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуі үшін қажет. Біз пошта қызметкерінен, мысалы, өзінің жұмысын қалай жасау керектігі туралы белгілі бір ережелерді сақтауын күтеміз.

Таңбалау теориясы адамдарға қолданылатын белгілер олардың мінез-құлқына әсер етеді, атап айтқанда теріс немесе брендтік белгілерді пайдалану девиантты мінез-құлыққа ықпал етеді деп болжайды. Олар өздігінен орындалатын пайғамбарлыққа айналады: заттаңбасы бар адам бұл шешімнің негізгі мағынасына сәйкес келетін басқа таңдау жоқ. Демек, таңбалау теориясы әлеуметтік бас тартуды әлеуметтік масқараның «белгілерге» шектеулі реакциясы арқылы болдырмауға болады және моральдық наразылықты төзімділікпен алмастырады.

Талқылау

Девиантты мінез-құлықтың көптеген түрлерінің болуы сол түрлерді бағалайтын көптеген реттеуші талаптармен байланысты. Осыған байланысты, әлеуметтік ауытқулардың сипаттамалары біркелкі емес, сондықтан мінез-құлықтың қай түрін девиантты деп санауға болатындығын анықтаған кезде зерттеушілерде келіспеушіліктер кездеседі.

Деструктивтіліктің табиғатын зерттеудегі методологиялық құндылық ауытқуларды, ең алдымен, нақты әлеуметтік-тарихи контексте, тұлға мен қоғамның қарым-қатынасында қарастыратын Э.Фроманың көзқарасымен ұсынылған [12].

Әлеуметтік ауытқуларды жіктеу әртүрлі көзқарастардан құрылады. Ғылыми әдебиеттерде келесі негіздерге негізделген типология-

лар бар: бұзу субъектісі бойынша, ауытқу деңгейі бойынша, бұзылған нормалардың түріне сәйкес және т.б. Ауытқудың сипаттамалары мен айырмашылықтары туралы егжей-тегжейлі біз тек типологиялардың қысқаша сипаттамасын қарастырамыз.

Бұзу субъектісі тақырыбына сәйкес жеке және топтық ауытқулар ажыратылады. Егер біріншісінде моральдық-құқықтық талаптарды бір адамның бұзуы қарастырылса, онда екіншісінде жағымды нормаларға ашық түрде қарама-қайшы әрекет етуі «мәдениеті» ұқсастығын тудыратын девиантты мінез-құлық әлеуметтік топтың көрінісі. Девиантты мінез-құлықты ынталандыратын тұтас девиантты субмәдениет пайда болады.

Ауытқу саласына қарай келесілер болады: мәдени - яғни белгілі бір қоғамның мәдени нормалардан ауытқуы және жеке ұйымдағы психикалық ауытқулар: невроздар, психология және т.б.

Ауытқу деңгейіне қарай, келесідей жіктеледі: бірінші дәрежелі, олар қоғамда қабылданған мәдени нормаларға сәйкес келеді және әзіл, қателіктер, эксцентрицильдер ретінде қарастырылады және екінші дәрежелі деп саналады егер адамды - айналадағы әлеуметтік топ немесе ресми ұйымдар моральдық-құқықтық нормаларды бұзушы ретінде ашық таныса, іс-әрекетіне қарай белгілі бір санкциямен байланысты болады.

Кең мағынада, девиация кез келген ауытқуды білдіреді. С.С.Фролов: «Индивид немесе топтың жалпы қабылданған нормаларға сәйкес келмейтін әрекеті, нәтижесінде олар осы нормаларды бұзады» [13]. Кудряцев бұқаралық бөліну мен белгілі бір тұрақтылыққа нұсқайды: «Әлеуметтік ауытқулар белгілі бір масса, тұрақтылық және ұқсас әлеуметтік жағдайлардағы таралумен сипатталатын әлеуметтік нормалардың бұзылуы ретінде анықталуы мүмкін», - деп анықтама береді [14].

Девиантты мінез-құлықты жіктеуді адам қызметінің саласына сәйкес жүргізуге болады. Осыған сәйкес, өндіріс және еңбек саласында экономикалық ұрлық, дұрыс емес басқару және т.б. пайда олады; тарату саласында - паракорлық, әлеуметтік паразитизм; саяси өмір

саласында - мансапшылдық, бюрократия, ұлтшылық, экстремизм; рухани өмір саласында - мәдениеттің жетіспеуі; қарым-қатынас саласында дөрекілік, өзімшілдік, дөрекілік, менмендік.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын зерттеудің интегралды тәсілі оның бағытына қарай девиацияның түрін де зерттеу. Осы негізде келесі түрлер бөлінеді: деструктивті - жеке басына зиян келтіретін ауытқулар (алкоголизм, нашақорлық, суицид); ассоциативті түрде адамдарға зиян келтіреді (еңбек тәртібін бұзу, бұзақылық); заңға қайшы түрде - моральдық және құқықтық нормалардың өрескел бұзылуымен байланысты, тұтастай қоғам үшін теріс салдарларға әкеледі (тонау, бандитизм, терроризм) [15].

Әлеуметтік ауытқулардың барлық қарастырылған жіктеулерін өте шартты және салыстырмалы деп атауға болады, біріншіден, әртүрлі ауытқулардың арасында нақты шекаралар жоқ, екіншіден, олардың өзара тәуелділігі бар, үшіншіден, уақыт өткен сайын ауытқу өлшемдері тарихи дәуірге байланысты, айтарлықтай тәуелді. көптеген басқа факторлар: тұлғаның мінез-құлық мотивтері, көріністердің ашықтығы және конформизм дәрежесі, адамдардың мәдениеті, топтық дәстүрлер, діни нормалар және т.б.

Әлеуметтік ауытқулардың барлық қарастырылған жіктеулерін шартты және салыстырмалы деп атауға болады. Біріншіден, әртүрлі ауытқулардың арасында нақты шекаралар жоқ, екіншіден, олардың өзара тәуелділігі бар, үшіншіден, уақыт өткен сайын ауытқу өлшемдері тарихи дәуірге байланысты, айтарлықтай тәуелді, сәйкесінше, көптеген басқа факторлар да әсер етеді: тұлғаның мінез-құлық мотивтері, көріністердің ашықтығы және конформизм дәрежесі, адамдардың мәдениеті, топтық дәстүрлер, діни нормалар және т.б. [16-18]

Нәтижелер

Көбіне ауытқу формаларын қарастыру барысында зерттеушілер оларды тек атайды және сипаттайды: қылмыс, терроризм, нашақорлық және т.б., нақты девиантты мінез-құлық формасы туралы түсінік бермейді.

Осыған байланысты девиантты мінез-құлыққа нақты түсінік берген жөн деп ойлаймыз. Девиантты мінез-құлық нысаны - бұл іс-әрекеттің белгілі бір дисфункционалды бағдарымен, әлеуметтік негіздерді тұрақсыздандыратын белгілі бір нормалардың бұзылуымен сипатталатын ауытқудың ерекше түрі [19,20].

Девиантты мінез-құлық әртүрлі формада болады: алкоголизм, нашақорлық, кісі өлтіру, сыбайлас жемқорлық, қылмыс және т.б. Сонымен, девиантты мінез-құлықтың кейбір түрлерін және олардың таралу динамикасын қарастыру бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1. Девиантты мінез-құлық проблемаларын эмпирикалық зерттеу және теориялық түсіну отандық қоғамның даму тенденцияларына байланысты өзекті болып табылады;

2. Әлеуметтік нормалардан ауытқу, олардың әртүрлілігіне қарамастан, олардың тіршілік етуін қолдайтын кейбір жалпы себептерге ие және кейде олардың өсуіне және таралуына әкеледі. Негізінде, олар әлеуметтік дамудың объективті және субъективті қарама-қайшылықтарына түседі, олар жеке адамның әлеуметтік ортамен қарым-қатынасын бұзады және қолданыстағы реттеу жүйесіне сәйкес келмейтін жеке тұлғалардың мінез-құлық формаларына әкеледі. Сонымен қатар, сол қарама-қайшылық «әлеуметтік жағымсыз мінез-құлықтың (қылмыс, маскүнемдік, өзін-өзі өлтіру) және әлеуметтік тұрғыдан мақұлданған (танымдық автономия, шығармашылық, тұрмыстық белсенділік) негізінде болуы мүмкін».

3. Девиантты мінез-құлықтың жалпы заңдылығы - бұл әлеуметтік патологияның бірнеше нысанын индукциялау формасын қабылдауға болатын салыстырмалы түрдегі тұрақты қатынастардың фактісі, егер бір құбылыс екіншісі күшейтсе, ауытқудың кейбір формаларының таралуын басқалар анықтайды, девиантты әрекеттердің біріне жасөспірімнің қатысуы оның басқасына қатысы болу ықтималдығын арттырады. Мысалы, темекі шегу алкоголь мен есірткіні қолдануға итермелейді және олар өз кезегінде өзіне де, қоршаған ортаға да бағытталған агрессивтіліктің факторына айналады;

4. Девиантты мінез-құлық субъектілерін жасарту және феминизациялау байқалуда, жасалған қылмыстардың, топтардың және девианттық мінез-құлық субъектілерінің феминизациясының, жасалған қылмыстардың қатыгездігі;

5. Девиантты мінез-құлықтың жағымсыз түрлерімен күресуде ауытқудың анықталған себептерін ескере отырып, профилактикалық жұмыс маңызды рөл атқарады.

Қорытынды

Девиантты мінез-құлықтың маңызды себебі – бұл әлеуметтік (жауынгерлерді қоса), техногендік және табиғи апаттар. Олар адамдардың психикасын бұзады, әлеуметтік

теңсіздікті арттырады, құқық қорғау органдарының бөлінбеуін тудырады, бұл көптеген адамдардың девиантты мінез-құлықның объективті себебі болады. Мәселен, Шешенстандағы, Чернобыльдағы және жер сілкінісімен ұзаққа созылған қарулы қақтығысымыздың салдарын еске түсіре аламыз.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, әр түрлі теріс ауытқулар мен процестердің әлеуметтік салдары туралы мәселені әр түрлі деңгейдегі қоғам талқылауы керек, жалпы девиантты мінез-құлықтың пайда болуына себеп болатын негізгі факторларды, атап айтқанда оның зорлық-зомбылық, алкоголизм және анестезия сияқты көріністерін зерттеу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Aitchison, J. (2012). *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. John Wiley & Sons.
2. Rodger, J. J. (2008). *Criminalising Social Policy. Anti-Social Behavior and Welfare in a De-civilised Society*. Cullumpton/Devon: Willan Publishing.
3. Wilson C. J., Deane F. P.. (2010). Help-negation and suicidal ideation: The role of depression, anxiety and hopelessness. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 291-305. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9487-8>
4. Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудряцев В.Ц. Генетика, поведение, ответственность. - Москва, 1998 - 289 с.
5. Беличева С.А. Характеристика современного состояния проблем девиантного поведения несовершеннолетних и пути ее решения // Проблемы социальной работы в России: матер. 1-й нац. конф. - Москва, 1995. - С.91-95.
6. Тард Г. Молодые преступники. - Санкт - Петербург, 2001.- 127 с.
7. Шипунова Т.В. Подходы к объяснению преступности противостояние или взаимодополнение // Социологические исследования - 2006.- №1.- С.32-39.
8. Dwyer, A. (2016). Youth gangs, violence and social respect: Exploring the nature of provocations and punch-ups [Review of the book by Rob White] *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 5(4), p. 154-156.
9. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия // Социология преступности: современные буржуазные теории. Перевод с франц. Е.А. Самарской. Ред. пер. М. Н. Грецкого. — Москва: Прогресс, 1966.
10. Афанасьев В.С., Гишинский Я.И. Девиантное поведение и социальный контроль в условиях кризиса российского общества. – Санкт-Петербург, 2005.
11. Berdibayeva, S., Garber, A., Ivanov, D., Satybaldina, N., Smatova K., Yelubayeva M. (2016). Identity crisis resolution among psychological correction of deviant behavior of adolescents – *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 217, 977-983.
12. Фромм Э. Бегство от свободы. - Москва, 1995. – 165 с.
13. Фролов С.С. Социология. - Москва: Логос, 1997. - 379 с.
14. Кудряцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества. - Москва, 2002. – 237 с.
15. Denzin N. K. (2010). Rules of conduct and the study of deviant behavior: Some notes on the social relationship. In M. McCall (ed.) *Friendship as a Social Institution*, 62-95. New York: Routledge.
16. Thibaut, J. W. (2017). *The Social Psychology of Groups* (1st published in 1987). New York: Routledge.

17. Zorrilla B., Pires M., Lasheras L., Morant C., Seoane L., Sanchez L., Durbán M. (2010). Intimate partner violence: Last year prevalence and association with socio-economic factors among women in Madrid, Spain. *European Journal of Public Health*, 20(2), 169–175.
18. Wolfe S. E., Marcum C. D., Higgins G. E., Ricketts, M. L. (2014). Routine cell phone activity and exposure to text messages: Extending the generality of routine activity theory and exploring the etiology of a risky teenage behavior. *Crime & Delinquency*, 62(5), 614 – 644.
19. Zotova, L. E., Prjazhnikov, N. S., Berezhnaja, M. S., Ermakov, V. A., & Melamud, M. R. (2016). Specific features of life situations in teenagers and young people, predisposed to deviant behavior. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11 (18), 11889-11897.
20. Змановская Е.В. Психология девиантного поведения: структурно-динамический подход. Диссертация доктора психологических наук. – Санкт-Петербург, 2006.

References

1. Aitchison, J. *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon* (John Wiley & Sons, 2012).
2. Rodger, J. J. *Criminalising Social Policy. Anti-Social Behavior and Welfare in a De-civilised Society* (Willan Publishing, Cullumpton/Devon, 2008).
3. Wilson, C. J., & Deane, F. P. Help-negation and suicidal ideation: The role of depression, anxiety, and hopelessness, *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 291-305 (2010).
4. Dubinin N.P., Karpets I.I., Kudryatsev V.Ts.. *Genetika, povedenie, otvetstvennost* [Genetics, behavior, responsibility] (Moscow, 1998, 289 p.).
5. Belicheva S.A. *Harakteristika sovremennogo sostoyaniya problem deviantnogo povedeniya nesovershennoletnih i puti ee resheniya* [Characteristics of the current state of problems of deviant behavior of minors and ways to solve it], *Problemyi sotsialnoy raboty v Rossii: mater. 1-y nats. konf.* [Problems of social work in Russia: mater. 1st national conf.] (Moscow, 1995, p. 91-95).
6. Tard G. *Molodye prestupniki* [Young criminals] (Saint-Petersburg, 2001, 127 p.).
7. Shipunova T.V. *Podhodyi k ob'yasneniyu prestupnosti protivosostoyanie ili vzaimodopolnenie* [Approaches to explaining crime, confrontation or complementary], *Sociologicheskie issledovaniya* [Sociological research], 1, 32-39 (2006).
8. Dwyer, A. Youth gangs, violence and social respect: Exploring the nature of provocations and punch-ups [Review of the book by Rob White] *International, Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 5(4), 154-156 (2016).
9. Merton R. K. *Sotsialnaya struktura i anomiya* [Social structure and anomy], *Sotsiologiya prestupnosti: sovremennyye burzhuaznyie teorii* [The sociology of crime: modern bourgeois theories]. Translated from the French by E. A. Samarskaya, ed. by M. N. Gretsky (Progress, Moscow, 1966, p. 299—313).
10. Afanasev V.S., Gilinskiy Ya.I. *Deviantnoe povedenie i sotsialnyiy kontrol v usloviyah krizisa rossiyskogo obschestva* [Deviant behavior and social control in the context of the crisis of Russian society] (Saint-Petersburg, 2005).
11. Berdibayeva S., Garber A., Ivanov D., Satybalдина N., Smatova K., Yelubayeva M. Identity crisis resolution among psychological correction of deviant behavior of adolescents, *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 217, 977-983. (2016).
12. Fromm E. *Begstvo ot svobody* [Escape from freedom] (Moscow, 1995, 165 p.).
13. Frolov S.S. *Sotsiologiya* [Sociology] (Logos, Moscow, 1997, 379 p.).
14. Kudryatsev V.N. *Prestupnost i nrvyи perehdnogo obschestva* [Crime and mores of transitional society] (Moscow, 2002, 237 p.).
15. Denzin, N. K. Rules of conduct and the study of deviant behavior: Some notes on the social relationship. In M. McCall (ed.) *Friendship as a Social Institution*, 62-95 (Routedge, New York, 2010).
16. Thibaut, J. W. *The Social Psychology of Groups* (1st published in 1987) (Routledge, New York, 2017).
17. Zorrilla B., Pires M., Lasheras L., Morant C., Seoane L., Sanchez, L., Durbán M. Intimate partner violence: Last year prevalence and association with socio-economic factors among women in Madrid, Spain. *European Journal of Public Health*, 20 (2), 169–175 (2010).
18. Wolfe S. E., Marcum C. D., Higgins G. E., Ricketts M. L. Routine cell phone activity and exposure to text messages: Extending the generality of routine activity theory and exploring the etiology of a risky

teenage behavior. *Crime & Delinquency*, 62(5), 614 – 644 (2014).

19. Zotova L. E., Prjazhnikov N. S., Berezhnaja M. S., Ermakov V. A., Melamud, M. R. Specific features of life situations in teenagers and young people, predisposed to deviant behavior. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(18), 11889-11897 (2016).

20. Zmanovskaya E.V. *Psihologiya deviantnogo povedeniya: strukturno-dinamicheskiy podhod. Dissertatsiya doktora psihologicheskikh nauk. [Psychology of Deviant behavior: Structural and Dynamic approach. Dissertation of the Doctor of Psychological Sciences]* (Saint-Petersburg, 2006).

G.A. Bayaliyeva

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Types, forms and dynamics of deviant behavior of teenagers

Abstract. The article discusses the types, forms, and dynamics of deviant behavior, which are currently common among adolescents. The term “deviant” is also grouped into many leading theoretical fields, biological, psychological and social sciences, in which the conceptual approaches of foreign researchers to variations dominate in the fields of research. The areas and levels of abnormalities found in adolescents are described. Studying the deviant behavior of adolescents requires its separation from other population groups and the determination of specific social indicators of deviation. When determining the characteristics of deviant adolescents, it is necessary to take into account age-related characteristics and several social life situations that directly determine and maintain a high level of deviations in society.

Keywords: deviant, deviant behavior, adolescence, psychology, sociology, deviation, social deviation, subject

Г.А. Баялиева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

Типы, формы и динамика девиантного поведения подростков

Аннотация. В статье рассматриваются типы, формы и динамика девиантного поведения, которые в настоящее время распространены среди подростков. В то же время поднят вопрос о том, в каких областях науки широко распространен термин «девиантный», группируя многообразие концептуальных подходов зарубежных исследователей, можно говорить о таких ведущих теоретических направлениях, как биологические, психологические и социальные науки. Описаны области и уровни отклонений, встречающихся у подростков. Изучение девиантного поведения подростков требует отделения их от других групп населения и определения конкретных социальных показателей девиации. При определении характеристик девиантных подростков необходимо учитывать возрастные особенности и ряд социальных жизненных ситуаций, которые непосредственно определяют и поддерживают высокий уровень отклонений в обществе.

Ключевые слова: девиант, девиантное поведение, подростковый возраст, психология, социология, отклонение, социальное отклонение, субъект.

Автор туралы мәлімет:

Баялиева Г.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Университет бойынша педагогикалық цикл пәндер бөлімінің магистр оқытушысы, докторант, Достық даңғылы, 13, Алматы, Қазақстан.

Bayaliyeva G.A. – Master’s degree in Philosophy, doctoral student in Pedagogy and psychology, Lecturer of Department of Disciplines of The Pedagogical Cycle at the University, Abai Kazakh National Pedagogical University, 13 Dostyk ave., Almaty, Kazakhstan.

К.Д. Бузаубакова
У.Т. Нурманалиева

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан
(E-mail:klara_1101@mail.ru)

ҚР қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілері

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілері анықталып, «құзыреттілік», «цифрлы құзыреттілік», «цифрлы-технологиялық құзыреттілік», «цифрлы-әдістемелік құзыреттілік», «креативтілік», «цифрлы педагогикалық кампус» ұғымдарының мәні ашылады.

Мақалада құзыреттілік компоненттерінің мәні жаңаша мазмұнда сипатталады: ұйымдастырушылық қабілеттілік; эмпатияға қабілеттілік; рефлексиялық қабілеттілік. Сондай-ақ, мақалада қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық және цифрлы-әдістемелік құзыреттіліктерінің мазмұны айқындалады. Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық құзыреттілігі болашақ педагогтің интернет ресурстар, цифрлы оқыту платформасы, заманауи компьютерлік бағдарламалар, мультимедиялық құрылғылармен жұмыс жасау дағдысының қалыптасуымен анықталса, ал болашақ педагогтің цифрлы-әдістемелік құзыреттілігі болашақ педагогтің электронды портфолио, электронды медиатека жасақтай алуымен және педагогикалық коучинг, педагогикалық тренингтер ұйымдастыра алуымен сипатталады.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың мазмұны ашылып, нобайы ұсынылады.

Түйінді сөздер: құзыреттілік, цифрлы құзыреттілік, цифрлы-технологиялық құзыреттілік, цифрлы-әдістемелік құзыреттілік, цифрлы педагогикалық кампус.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-47-60>

Түсті: 10.02.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 15.06.21

Кіріспе.

Жаңа Қазақстан жағдайында педагогикалық жоғары оқу орындарында педагог кадрларды дайындау жүйесін жетілдіру және болашақ педагогтердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

XXI ғасырда қоғамда тез қарқынмен жүріп жатқан ақпараттандыру процесі ақпараттық ортаның бұрыннан болмаған әлемдік

деңгейде ауқымын кеңейтті. Ақпараттандыру процесі білім беру жүйесін де қамтып, болашақ педагогтерді кәсіби тұрғыдан даярлады жаңа мазмұнда қарастыруды талап етіп отыр.

Интернет желісі, интернет ресурстары, ақпараттық медиакұралдар және цифрлық орта арқылы инновациялық педагогикалық тәжірибелер, яғни ақпарат әрбір адамға, соның ішінде әрбір педагогке тұрған жеріне,

жұмыс орнына қарамастан бірдей уақытта және бірдей көлемде лезде жетуде.

Цифрлы Қазақстан жағдайында әлемдік бәсекеге қабілетті болашақ педагогтерді даярлау педагогикалық жоғары оқу орнында ақпараттық-инновациялық технологияның қыры мен сырын толық меңгерген, өзінің жеке инновациялық ақпараттық педагогикалық банк қоры, инновациялық медиатекасы бар, жаңа апараттық коммуникациялық технологияны меңгерген, білім алушының шығармашылық, креативтік, интеллектуалдық қабілетін дамыту үшін инновациялық ғылыми-зерттеушілік жұмыс жасап, оның нәтижесін диагностикалық сараптамадан өткізіп, педагогикалық мониторинг жасай алатын, инновациялық сабақтың технологиялық картасын құрай алатын жоғары интеллектуалды әлеуеті бар инновациялық технологиялық іс-әрекетті жүзеге асыра алатын болашақ педагогтерді даярлауды жүзеге асыруды көздейді.

Зерттеудің мақсаты—жаңа жағдайдағы Қазақстанда педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруде Қазақстандық және Еуропалық білім беру интеграциясы аясында қазақстандық ЖОО және шетелдік ЖОО ынтымақтастық серіктестігі негізінде қашықтықтан білім беру жағдайында ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілерін айқындау.

Зерттеудің міндеттері:

1. Жаңа жағдайдағы Қазақстанда қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік бағыттарын айқындау.

2. Қазақстандық ЖОО және шетелдік ЖОО білім беру интеграциясы аясында қашықтықтан білім беру жағдайында ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыруда М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Дулати Университеті) мен Ресейдің Шадринск мемлекеттік педагогикалық университетінің (ШМПУ) ынтымақтастық серіктестігінің моделін жасау, интегративтік әдіснамасы мен жүзеге асыру тетіктерін айқындау.

3. Жаңа жағдайдағы Қазақстанда қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік бағыттарын айқындаудың тиімді жолдарын анықтау.

Зерттеу әдістері.

Әлемдегі және еліміздегі орын алған Covid-2019 эпидемиологиялық төтенше жағдайында қашықтықтан оқыту форматы біраз мәселенің бетін ашты. Жалпы орта білім беретін мектептер, колледждер, тіпті ЖО-ның өздері де бұған 100% дайын болмай шықты: сандық білім беру ресурстарының жеткіліксіздігі; педагогтердің цифрлық құзыреттілігінің төмендігі және т.б.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, қашықтан оқыту барысында да инновациялық білім алып, кәсіби біліктілікті арттыруға толықтай мүкіндік бар. Қашықтықтан оқыту – білім алушы мен педагогтің жанама (алыстан) немесе толық емес жанама өзара оқу жұмыс іс-әрекеті кезіндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, телекоммуникациялық құралдарды пайдаланып жүзеге асырылатын оқыту.

Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүкіндіктері кезеңінде болашақ педагогтерге төмендегідей жаңа талаптар қойылады: бәсекеге қабілеттілік; білім сапасының жоғары болуы; кәсіби шеберлік; табыстылық; қашықтықтан білім алуға және оқытуға қажетті цифрлы құзыреттілік және креативтілік.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім алу кезінде студент оқытудың 5 нәтижесін көрсетуі тиіс: оқып жатқан саласындағы білім және түсінік; кәсіби деңгейде қолдану, дәлелдерді қалыптастыру және проблемаларды шешу; ақпаратты жинау мен түсіндіруді жүзеге асыру; ақпаратты, идеяларды, шешімдерді хабарлау; оқуды өз бетінше жалғастыру дағдысы» (Қазақстан Республикасында білім

беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2019:13).

Жоғарыда көрсетілген оқытудың 5 нәтижесін қамтамасыз ету үшін болашақ педагогтің бойында төмендегідей кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруымыз керек:

1) шығармашылық білік: жаңашылдылыққа деген құлшыныс, инновациялық технологияны меңгеруі;

2) ізденушілік білік: инновациялық тәжірибені үйрену, зерттеу, жинақтау білігі;

3) педагогикалық рефлексияға қабілеттілік: кәсіби іс-әрекетке талдау жасай алуы, сындарлы ойлауы.

Зерттеу барысында онлайн-сауалнама және онлайн тест жүргізіледі. Жаңа жағдайдағы Қазақстанда болашақ педагогтердің цифрлы технологияны тиімді пайдалана алуы бойынша цифрлы құзыреттіліктер деңгейлерін анықтау мақсатында 1-4 курс студенттерінен 3 жыл қатарынан «Мен-SMART-PEDAGOG боламын!» тақырыбында онлайн-сауалнама құрастырып, онлайн-тест алынады. Ол үшін онлайн-тесттің мобильдік қосымшасы жасалынады. Эксперименттік-тәжірибелік жұмысқа тек Қазақстандық болашақ педагогтер емес Ресейдің ШМПУ-ның де болашақ педагогтері қатысады және Қазақстандық болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктері Ресейлік болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерімен салыстырылып, диагностикалық мониторинг жасалынады.

Жоба барысында Қазақстандық болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерінің деңгейлерінің көрсеткіштері мен критерийлері анықталады, мән-мағынасы ашылады.

Қазақстандық ЖОО – М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті мен Ресейлік ЖОО – Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті болашақ педагогтері арасында «Мен-SMART-PEDAGOG боламын!» болашақ педагогтерге арналған онлайн коучинг ұйымдастырылып, болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерінің деңгейлеріне салыстырмалы талдау жасалынады, зерттеудің дедукция және индукция әдістері пайдаланылады.

Онлайн курсқа қатысқан Қазақстандық және Ресейлік болашақ педагогтердің онлайн курсқа дейін және онлайн курстан кейін цифрлы құзыреттіліктер деңгейлері анықталады.

«Қашықтықтан оқыту технологиялары бойынша менің білетінім» және «Қашықтықтан оқыту технологиялары бойынша менің үйренгенім» тақырыптарына онлайн сауалнама жүргізіледі, нәтижесі математикалық және статистикалық әдістермен өңделеді, сұрыпталады, әдістемелік ұсыныстар әзірленеді; қорытынды жасалынады.

Ең бастысы, жаңа жағдайдағы Қазақстанда қашықтықтан оқытуда болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастыруға SWOT-талдау жасалынады.

Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілерінің мәні, мазмұны ашылып, SWOT-талдау матрицасы әзірленеді:

1) қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастырудың күшті және әлсіз жақтары анықталып, әсер етуші педагогикалық факторлары сараланады;

2) қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастыруда кездесетін қауіптер анықталып, оны болдырмау іс-шараларынақтыланады, мүмкіндіктері зерделенеді; педагогикалық алғы шарттары айқындалады.

Әдебиеттерге шолу

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «құзыреттілік» сөзі кең мағынада ашылады. Педагогика ғылымдарында кәсіби құзыреттілік ұғымы білім мен іскерліктің жиынтығы, мәселелерді шешудегі дағдының көлемі, жеке сапалар мен қабілеттердің өзара қабысуы, кәсіби маңызды тұлғалық сапалар мен білім кешені, еңбекке теориялық және практикалық дайындықтың тұтас жиынтығы түрінде қарастырылады.

Құзыреттілік – педагогтың өзін маман ретінде өз бетімен білімін, кәсіби шеберлігін,

мәдениеттілігін көтеріп, қазіргі заман талабына сай бейімдей білуі.

Шетел сөздерінің қысқаша сөздігінде: «Құзіреттілік» (латынша *Competens*– надлежащий, способный)– белгілі бір салада білгір, білікті, өзінің білімімен қандай да бір нәрсені шешуге немесе жасауға құқылы» деген анықтама беріледі (Шетел сөздерінің қысқаша сөздігі, 1990:25).

Ал, орыс тілінің энциклопедиялық сөздігінде «құзіреттілік» ұғымы келесідей ашылады: «Құзіреттілік» (латынша

Competens–лайықты, қол жеткізуге ұмтылу, сәйкес)– қабілетті, білікті, өз ісін жетік білуі; белгілі бір аймақтағы білім мен тәжірибе (Орыс тілінің энциклопедиялық сөздігі, 1990: 79).

В.А.Сластенин, А.К.Маркова, А.М.Новиков, М.И.Қабышева және т.б. ғалымдардың зерттеуіне сүйенсек, «құзыреттілік» сөзінің құрамына кәсіби, әлеуметтік-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, құқықтық және т.б. интеграцияланған күрделі, кең мазмұнды сипаттамалар түсінігі кіреді. Жалпылама түрде маманның құзыреттілігі оның кез келген салада кәсіби қызметінің нәтижелі болуы үшін қабілеттері, сапасы мен тұлғалық қасиеттерінің бір-бірімен байланыстылығын көрсетеді.

Құзыреттілік компоненттері:

1) ұйымдастырушылық қабілеттілік – маманның өзара бірлескен ынтымақтастық байланысты ұтымды жасай алу;

2) эмпатияға қабілеттілік – өзгені түсінуі; жаны ашуы; өзін өзгенің орнына қоя алуы;

3) рефлексиялық қабілеттілік – өз мінез-құлқы мен серіктесінің қылығын лезде реттей алуы; дау-жанжал жағдайында тиімді шешім қабылдай алуы; қолайлы психологиялық ахуал туғыза білуі; субъектаралық қатынастың өрбуін болжай алуы (Бузаубакова 2020:50).

1-суретте құзыреттілік компоненттері ашылды.

Құзыреттілік – педагогтың өзін маман ретінде өз бетімен білімін, кәсіби шеберлігін, мәдениеттілігін көтеріп, қазіргі заман талабына сай бейімдей білуі, құзыреттілік креативке бастайтын жол.

Қысқаша психологиялық сөздікте «креатив» ұғымына төмендегідей анықтама беріледі: «Креатив» (*creatio*) латын тілінен тікелей аудармасы – «жасап шығару»; «жасырын күш»; «жасап шығаруға қабілеттілік». Креативтілік – өнімді әрекет етуге дайын болу, жаңалық ашуға дайындығын көрсететін индивидтің тұлғалық сапасы. Индивидтің жоғары нәтижелерге жетуге деген тұрақты мотивтерінің болуы (Краткий психологический словарь, 1985:55).

Ғалым Б.А.Оспанова болашақ мамандардың креативтілігін қалыптастырудың ғылыми негіздерін аша отырып, «креатив» ұғымына төмендегідей анықтама ұсынады: «Креатив–шығармашылыққа қабілеттілік, соны ойлау:

Сурет 1. Құзыреттілік компоненттері

тұлғаны сипаттайтын шығармашылық қабілеттердің деңгейі; адамның қалыптан тыс ойлауы; индивидтің жаңа идеяларды ашуға қабілеттілігі; шығармашылық, дарындылық деңгейі; тез арада тапқыр шешім қабылдай алу; интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейі; жаңаны қабылдай, түсіне алуға қабілеттілік; қалыптан тыс жағдаяттарды шеше алу» (Оспанова, 2006а:97).

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің креативті құзыреттіліктерін дамытудың маңызы зор.

Ғалым Б.А.Оспанова болашақ мамандардың креативтілік компоненттерін ашып көрсетті:

1) Мақсаттылық: педагогикалық процессті жоспарлай алу; қалыптан тыс ойлау және әрекет ету; мақсат пен міндеттерді нақтылау; болжамдарды тексеру; сындарлы ойлау.

2) Технологиялық: коммуникативтілік; теориялық білімді практикада қолдана алуы; жаңа білімді іздеп табуы; белсенділік; өзгертуге ашықтық; стандартты емес іс-әрекетке бейімделу.

3) Рефлексиялық: жағдайды ой елегінен өткізу; өзіндік қабылдау; өзіне-өзіне баға беру; өзін-өзі дамыту; өзіне-өзі баға беру; өзін өзгенің орнына қоя алуы және т.б. (Оспанова, 2006б: 112).

Ғалым Б.А.Тұрғынбаева «креативтілік» ұғымына педагогика ғылымы тұрғысынан төмендегідей анықтама ұсынады: «Креативтілік – ақпараттық, ағымдық процестерде байқалатын тұлғаның қасиеті: ақпараттық ішкі құрылымдарға енуі арқылы пайда болатын тұлғаның сапасы; гипотеза ұсынғанда шешімді іздегенде және оның дұрыстығын дәлелдеуге көрінетін қасиет (Тұрғынбаева, 2011:85).

Сонымен, креативтік – шығармашылық, жаңаны ашу, қалыптан тыс ойлау, тапқыр шешімдерді туғызуға қабілеттілікті анықтайтын тұлғаның дара, тұрақты кіріктірілген сапасы болса, ал креативтілік – белгілі бір процестердің жиынтығы, әрекет, процесс: жаңашылдық әрекет; адамның қажеттілігінен туындайтын табиғи процесс; білімнің жетіспейтінін сезінуден болатын дискон-

форт (қолайсыздық), сезімталдық; мәселені анықтау, шешімді іздеу, болжамдар ұсыну; шешімнің нәтижесін жариялау, тұжырымдау.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің креативті құзыреттіліктері дегеніміз– болашақ педагогтің ақпараттық ортада цифрлы оқу контенттерімен дербес әрі нәтижелі жұмыс жасай алуы.

Қазіргі кезеңде психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде «технология» ұғымы кеңінен пайдаланыла бастады. Бұл термин өмірге компьютерлік техниканың келуімен және білім беру саласында «жаңа компьютерлік технологияның» енуімен сипатталады. Ғылымда дамудың жаңа бағыты – технологиялық бағыт өмірге келді. Ғылымдағы осы технологиялық бағыттың пайда болуы және оның педагогикада тереңірек зерттеле басталуы кездейсоқтық емес. Себебі педагогика ғылымы ежелден-ақ білім беру, тәрбиелеу, оқыту саласындағы ең тиімді әдіс-тәсілді табуға, оны өмірде пайдалануға, жоғары нәтиже алуға талпынады, оқытудың жаңа формалары мен әдістерін табуға ұмтылады.

«Технология» сөзі грек тілінен енген және екі сөз тіркесінен құралады: «*techne*» – өнер, шеберлік, іскерлік дегенді білдірсе; «*logos*» – ғылым, ілім дегенді білдіреді және «өнер туралы ілім» немесе «шеберлік туралы ілім» (Российская педагогическая энциклопедия, 1998:67).

Алғашында «технология» ұғымы өндіріс саласында қолданыла бастады да ғылымда «технологиялық үрдіс» термині ендірілді. Технологиялық үрдіс деп бұған дейін белгілі ғылыми заңдылықтар негізінде белгілі бір реттілікпен орындалатын операциялар жүйесінен тұратын жәй басқарылатын өндірістік үрдісті атайды (Бершадский, 2003:10).

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге жасалған талдауымыз көрсеткендей, қазіргі педагогикалық теорияда «педагогикалық технология» ұғымына бірдей көзқарас жоқ, оны біреулер білім беру ұйымдарын техникаландыру десе, енді біреулер оқытуды аудиовизуальды құралдармен қамтамасыз етіп, компьютерлендіру деп қарастырады, ал келесі бір көзқарас бойынша дидактикалық жобалар

мен педагогикалық жүйені, оны практикада қолданудың дәрежесін көтеру болып табылады. Осының бәрі бұл ұғым, құбылыстың көп қырлылығын сипаттайды, яғни оны зерттеудің методологиялық бағыт-бағдарын негіздеуді қажет етеді. Мұндай бағыт-бағдарға жүйелілік, іс-әрекеттік және жеке көзқарас тән.

Б.Т.Лихачев педагогикалық технологияны оқу үрдісіне белгілі бір мақсат көздей әсер ететін педагогикалық ықпал деп түсіндіреді. Ал, технологиялық үрдісті нақты педагогикалық нәтижеге жетелейтін бірліктердің (өлшемдердің) белгілі бір жүйесі ретінде көрсетеді.

Б.Т. Лихачев: «Педагогикалық технология түпкілікті өзгермейтін механикалық құрылым емес, қайта бала мен мұғалімнің үнемі түрленіп отыратын өзара қарым-қатынасының өзегі, мазмұнды ұйымдастырушы құрылым. Педагогикалық технологияның мәні-шығармашылық қабілеттің дамуы үшін қажетті жағдай туғызу» – деп, педагогикалық технологияның мәнін ашады (Лихачев, 1998:145).

В.П. Беспальконың пікірі бойынша, «Педагогикалық технология – оқу үрдісін жүзеге асыратын мазмұндық техника» (Беспалько, 1989:192).

Белгілі ғалым-әдіскер В.М.Монахов: «Педагогикалық технология – бұл оқушы мен мұғалімнің оқу үрдісін жобалау және ұйымдастыруда бірігіп қызмет етуіне қолайлы жағдай туғызатын, әбден ойластырылған педагогикалық «іс-әрекеттің үлгісі» – деп анықтайды (Монахов, 1995:211).

ЮНЕСКО-ның анықтамасы бойынша, «педагогикалық технология – бүкіл оқыту үрдісі мен білімді техникалық және адам ресурстарын олардың бір-біріне өзара әсерін, білім берудегі формасын оңтайландыру міндеттерін ескере отырып, меңгеруді жүзеге асырудың жүйелі әдісі» (ЮНЕСКО. Доклад ЮНЕСКО о положении дел в мировом образовании за 1991 год.–Париж, 1991).

М.Чошанов: «Технология – бұл дидактикалық жүйенің құрамды бөлігі» – деп анықтама береді (Чошанов, 1996:160).

Г.К. Селевконың пікірінше, педагогикалық технология үш түрлі өрісте көрінуі мүмкін:

ғылыми, бейнелік және нақты. Бірінші жағдайда ол педагогика ғылымының оқытудың мақсатын, мазмұнын және оқыту әдістерін зерттеп, педагогикалық үрдісті жобалаушы бөлігі, аймағы болып табылады (Селевко, 1998: 255).

Болашақ педагогтің технологиялық білік-дағдыларына жататындар:

- операциялдық-әдістемелік білік-дағдылар;
- психологиялық-педагогикалық білік-дағдылар;
- бағалаушылық білік-дағдылар;
- диагностикалық білік-дағдылар;
- эксперттік білік-дағдылар;
- ғылыми-зерттеушілік білік-дағдылар (Сәтбекова, 2026:47).

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктері дегеніміз – білім беру үдерісін ұйымдастырудың барлық кезеңдерінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны еркін пайдалануға және сабақты дайындықтан бастап, цифрлық ортаны құруға көмектесетін білім алушылардың жеке білім беру траекторияларын құруға, оларды ынталандыруға және оқу жетістіктерін болжауға көмектесетін мүмкіндік беретін білім, білік және дағдылар жиынтығы (Аймалетдинов, 2019:6).

Бүгінде әлем педагогтері заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жалпы білім беруде шебер қолданудың артықшылықтарын көбірек біледі. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім мен қарым-қатынас қажет болған жерде мәселелерді шешуге көмектеседі.

Оларға келесілер жатады: оқу процестерін жетілдіру, білім алушылардың білім беру нәтижелерін және олардың оқу мотивтерін арттыру, өзара іс-қимыл ықпалдастықты жақсарту, білім беру ұйымдары желісіндегі байланыс және бірлескен жобаларды жүзеге асыру, цифрлы білім беру бағдарламаларын ұйымдастыруды және басқаруды жетілдіру.

Бұл таңқаларлық емес, өйткені интернет-ресурстар инновациялық экономика мен заманауи қоғамды дамытуға мүмкіндіктер білім беру үшін қол жетімді болды (Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО,2011:7).

Соңғы жылдары көптеген елдер, соның ішінде Ресей, білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану шарттары мен салдарын зерттеуге бағытталған көптеген күш-жігер жұмсады, педагогтердің жұмыстарындағы өзгерісті, білім беру әкімшілігіне қойылатын жаңа талаптарды сипаттады, сонымен бірге бұл процестің тигізетін оң-пайдалы тұстары және теріс-кемшіл жақтарын толықтай зерделенді (Соколова, 2013а:28).

Білім беру саласындағы көшбасшы елдердің тәжірибесін егжей-тегжейлі талдау педагогикалық тәжірибеде педагогтердің техникалық біліктіліктеріне қойылатын талаптардың қарапайым тізімінен бас тартуға мүмкіндік берді. Керісінше, педагогтің АКТ құзыреттіліктері оларды педагогикалық жұмыстың барлық кезеңдерін ұйымдастыруға және цифрлық технологияларды тиімді пайдалану (оқытуды дараландыру, шығармашылық тапсырмаларға арналған техникалық шешімдер, интерактивті жобалық жұмыстар және т.б.) негізінде білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік беретін қолданбалы білім, білік және дағдылар жүйесі ретінде сипатталады (The Digital Competence Framework 2018:2).

Педагогтердің цифрлық технологияларды қолдану құзыреттілігі олардың технологияны оқу процесінде қолдана білуінен ғана емес, сонымен бірге олардың әріптестерімен, студенттермен, оқытушылармен, ғылыми қауымдастықпен және басқа да мүдделі тараптармен ынтымақтастық пен қарым-қатынас тәсілдерінен көрінеді: инновацияны өз тәжірибесіне ендіре алуы; кәсіби тұрғыдан өзін-өзі жетілдіре алуы және дамытуы (Соколова, 2018б:193).

Нәтижелер. Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары төмендегідей:

- 1) Ақпараттың көлемі: ақпаратты қабылдай алу жылдамдығы;
- 2) Ақпаратты мағыналы әрі мазмұнды өңдей алуы: ізделінген, өзіне қажетті ақпаратты таба алуы және сұрыптай алуы;
- 3) Ақпаратты қабылдау сапасы: қажетті материалды игеруі;

4) Ақпарат негізінде шешім қабылдай алуы: педагогикалық рефлексия жасай алуы және сындарлы ойлай алуы және т.б.

Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық құзыреттілігі болашақ педагогтің интернет ресурстары, педагогикалық сайт, портал және цифрлы оқыту платформасы, заманауи цифрлық оқу контенттері, электронды және мультимедиялық оқулықтармен, компьютерлік бағдарламалар, мультимедиялық құрылғылармен жұмыс жасау дағдысының қалыптасуымен анықталса, ал болашақ педагогтің цифрлы-әдістемелік құзыреттілігі болашақ педагогтің жоғары оқу қабырғасында жүргенде-ақ болашақ мамандығы және болашақта сабақ беретін пәні бойынша электронды портфолио, ақпараттық банк қоры және электронды медиатека жасақтай алуымен; педагогикалық коучинг және педагогикалық тренингтер ұйымдастыра алуымен; педагогикалық форум, пікірталастарға қатысып, өз инновациялық жобасын ұсынып, өз идеясын еркін қорғай алуымен сипатталады (2-сурет).

3-суретте қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру нобайы ұсынылды.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін жоғары білім берудің мазмұнын түбегейлі өзгерту қажет.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің теориялық білімі кәсіби даярлық бағытында жүзеге асырылуы тиіс және педагогикалық жоғары оқу орындарында тек «Педагогика» пәні ғана оқытылмауы тиіс, келесідей заманауи педагогиканың салалары да оқытылуы тиіс: «Цифрлы педагогика»; «Киберпедагогика»; «Медиапедагогика» және т.б.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің практикалық білімі кәсіби білім беруге бағытталады және педагогикалық жоғары оқу орындарында қашықтықтан білім беру бойынша цифрлы оқу контенттерін оқу-тәрбие процесінде тиімді пайдала-

ну бойынша болашақ педагогтерге арналған онлайн-әдістемелік коучингтер және арнайы онлайн курстар жүргізілуі керек.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін жоғары білім берудің мазмұнын арнайы әдістемелік пәндермен жаңарту қажет.

Болашақ педагог инновациялық білімді қашықтықтан ұйымдастыратын онлайн курс және вебинарлар арқылы да ала алады.

Жаңа жағдайдағы Қазақстанда болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін педагогикалық жоғары оқу орындарында барлық цифрлық білім беру ресурстарына қолжетімтілікті қамтамасыз ететін инновациялық виртуалды білім беру алаңы ретінде цифрлы педагогикалық хаб (педагогикалық кампус) жасақталуы тиіс.

ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы креативті құзыреттіліктерін арттыру бойынша SMART-болашақ педагог цифрлы педагогикалық кампус төмендегідей 8 онлайн-педагогикалық ресурстарды қамтитын болады:

1) SMART- онлайн педагогикалық шеберхана (педагогикалық орталық) – мұнда болашақ педагогтер отандық және шетелдік жаңашыл педагогтердің бейнесабақтарын көру, талдау, педагогикалық практика кезеңінде сынақтан өткізу нәтижесінде педагогикалық мамандықтың таңғажайып құпияларымен танысады.

2) SMART онлайн – педагогикалық студия – мұнда болашақ педагогтер өздерінің алғашқы алғашқы бейнесабақтарын жасап үйренеді, дайындайды.

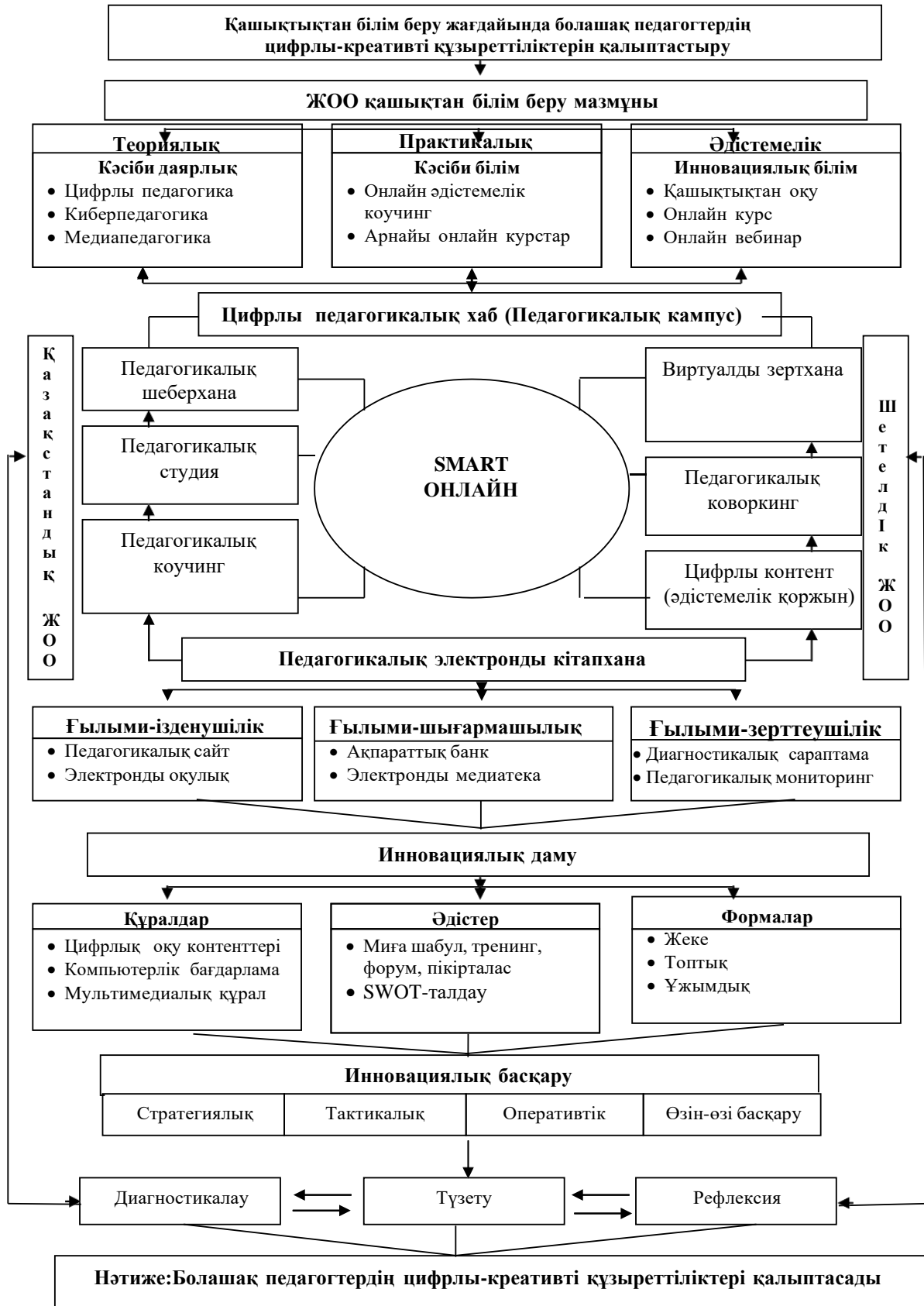
3) SMART-онлайн – педагогикалық электронды кітапхана – болашақ педагог инновациялық білімді интернет-ресурстар арқылы алады.

4) SMART-онлайн әдістемелік қоржын – болашақ педагогтер жаңашыл педагогтердің алдыңғы қатарлы инновациялық педагогикалық тәжірибелерін үйрену, қолдану бойынша қажетті IT -құзыреттіліктерді меңгереді және электронды портфолио жасақтайды.

5) SMART-онлайн коучинг – мұнда болашақ педагогтер педагогика және жеке пәндерді оқыту әдістемесі бойынша көкейкесті

Сурет 2. Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық және цифрлы-әдістемелік құзыреттіліктері

Сурет 3. Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру

проблемалары бойынша педагогикалық коучинг, тренингтерді өткізу бойынша қажетті IT-құзыреттіліктерді меңгереді.

6) SMART-онлайн – коворкинг-орталық – креативті педагогтер мен болашақ педагогтердің ашық алаңы; мұнда болашақ педагог қашықтықтан оқыту проблемалары бойынша инновациялық зерттеулер мен ғылыми жобаларды жүргізуге қатысты креативті құзыреттіліктерді меңгереді;

7) SMART-онлайн виртуалды зертхана – болашақ педагогтер өз мамандықтары бойынша кейбір зертханалық жұмыстарды виртуалды зертханаларда жүргізеді.

8) SMART цифрлы контент – болашақ педагог өз пәні бойынша цифрлы-электронды контент әзірлейді.

Болашақ педагогтер инноватор ғалымдар және жаңашыл мұғалімдердің инновациялық іс-тәжірибелерін зерделеу арқылы технологиялық құзыреттіліктерін қалыптастыра алады.

Цифрлы педагогикалық хабта болашақ педагогтер отандық және шетелдік ғалымдармен бірлестікте ғылыми-зерттеушілік, ғылыми-ізденушілік және ғылыми-шығармашылық жұмыстар атқарады:

1) педагогикалық сайттар мен порталдарға шығады, электронды оқулықтардан инновациялық білім алады;

2) өз мамандығы және болашақта сабақ беретін пәні бойынша ақпараттық банк қорын және электронды медиатека жасақтайды;

3) қашықтықтан оқыту бойынша пайдаланылатын цифрлы оқыту платформасына (BilimLand; Kyndelik. Kz; Darin online және т.б.) және оқу контенттеріне, компьютерлік бағдарламаларға, мультимедиялық құрылғыларға педагогикалық диагностика, мониторинг жүргізеді және SWOT-талдау жасайды.

4) педагогикалық коворкингте қашықтықтан оқытудың өзекті проблемалары бойынша ұйымдастырылатын коучинг, педагогикалық тренинг, форум, пікірталастарға қатысып, өз ойын білдіріп, қажетті цифрлы-креативті құзыреттілікті меңгереді.

5) болашақ педагог өзін-өзін басқара алуы үйренеді: әрбір іс-әрекетіне педагогикалық рефлексия жасайды.

Кез-келген болашақ педагогтің интеллектуалды дамуына қажетті негізгі құзыреттіліктің бірі – білім беру ресурстарын бағамдау және оқу мақсаттарына, студенттер тобының ерекшеліктеріне және оқыту стиліне сәйкес келетін сандық ресурстар мен материалдарды іріктеу, сұрыптау, түрлендірі, өзгерту, жаңа нұсқасын жасау және өз жобасымен (нұсқасымен) басқалармен бөлісу, өз идеясын дәлелдей алуы және т.б.

Талқылау

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттілігінің маңызы – болашақ педагогтің оқытудың әртүрлі кезеңдерінде цифрлық технологияларды құру, жоспарлау және енгізе алуы. Сонымен бірге, сабақта (жұпта, топта жұмыс жасағанда) басты назар оқытушы емес, білім алушының өзі болатындығына ұмтылу керек. Бұған цифрлық технологияны қолдану арқылы да қол жеткізуге болады.

Педагогикалық жоғары оқу орындарында интернет ресурстарды, цифрлы оқыту платформасын қолдану арқылы қашықтықтан білім беру және оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін төмендегідей педагогикалық қағидаларды басшылыққа алған жөн:

1) Педагогикалық жоғары оқу орындарының білім мазмұнын жаңарту қажет: болашақ педагогтің цифрлы құзыреттіліктерін арттыратындай міндетті арнайы пәндер енгізу (Мысалы: «Цифрлы педагогика», «Киберпедагогика», «Медиапедагогика» және т.б.

2) Жоғары оқу орындарында педагогикалық мамандықта оқып жатқан болашақ педагогтер тек өздерінің болашақта сабақ беретін пәндерін ғана терең меңгермей, болашақта өзінің кәсіби біліктілігін арттыруға толықтай мүмкіндік беретін интернет ресурстарды, цифрлы оқыту платформасында жұмыс жасау дағдыларын еркін меңгерулері тиіс.

3) Интернет ресурстар, цифрлы оқыту платформасындағы материалдардан, ақпа-

раттардан жаңа идеяларды, қажетті мәліметтерді бөліп алып, болашақта кәсіби іс-әрекетте басшылыққа алуы.

4) Интернет ресурстарды, алынған ақпараттарды қазіргі педагогикалық талаптар сай сұрыптай алуы.

5) Интернет ресурстардан алынған материалдарды өзінің мамандығы және пәніне қарай икемдей алуы: мамандықтың, пәннің және әрбір білім алушылардың дербес ерекшеліктерін есепке алу, ескеру және т.б.

6) Оқыту процесінде интернет ресурстардағы материалдарды білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын оятатындай етіп нәтижелі қолдану.

7) Оқыту процесінде білім алушыларға Интернет ресурстарын пайдаланып, әртүрлі инновациялық мазмұндағы тапсырмалар берілуі шарт: педагогикалық кейстер құрастыру; шағын ғылыми жобалар тұсаукесерін жасау; SWOT-талдау жасау; бейнесауалнама алу; бейнежағдаяттар жасау және т.б.

8) ЖОО қабырғасында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық және цифрлы-әдістемелік құзіреттіліктерін қалыптастыру шарт: болашақ педагог өзінің электронды портфолиосын өзі жасақтай алуы міндетті болуы керек.

Қорытынды

Цифрлы технологиялар болашақ педагогтердің білім деңгейлерін бақылау мен бағалаудың қолданыстағы әдістерін дамытуға және жаңа, неғұрлым озық заманауи әдістерін құруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білім алушылар туралы және олардың цифрлық ортадағы белсенділігі туралы көптеген ақпаратты талдау арқылы ЖОО оқытушысы оған жеткілікті дәрежеде көмек көрсете алады, цифрлы ортада болашақ педагогтің дербес жұмыс жасауына мүмкіндік ашылады.

Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерін қосымша дамытуға және анықтауға мүмкіндік бар, атап айтқанда:

1) білім алушылармен және әріптестерімен сандық байланыс мүмкіндіктерін үйрету;

2) цифрлы ортада оқытушылармен материалдар алмасу және құру дағдыларын дамыту;

3) оқу материалын құру және барды бейімдеу үшін цифрлы контенттерді пайдалану;

4) ақпаратты қорғау тәсілдері туралы білімдерін тереңдету;

5) ақпараттың сенімділігін бағалау және жалған немесе біржақты ақпаратты анықтау;

6) цифрлық технологияларды қауіпсіз және жауапкершілікпен пайдалану;

7) білім беру мәселелерін шешу үшін цифрлық технологияларды шығармашылықпен қолдану;

8) білім беру процесінде цифрлы технологияларды қолдану және білім алушылардың желідегі белсенділігін бақылау;

9) оқушылардың үлгерімі мен интеллектуалды өсу деңгейлерін бағалау және бақылау үшін сандық құралдарды пайдалануды үйрену және оларды қосымша қолдану.

Оқыту кезінде цифрлы технологияларды пайдаланудың артықшылықтарының бірі – білім алушыларды түгелдей оқу процесіне белсенді қатыстыруға мүмкіндіктерінің болатындығы. Цифрлы технологияларды білім беру қызметін әр білім алушының білімділік деңгейіне, оның қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне бейімдеу мақсатында пайдалануға болады. Сонымен қатар, бар теңсіздіктің жағдайын күшейтпеу үшін (мысалы, білім алушылардың барлығы бірдей интернет желісіне және дербес компьютерге қол жетімділікке және сандық технологияларға икемділікке ие емес) және технологияның барлық білім алушыларға қол жетімді болуын қадағалауымыз керек.

Зерттеу АР09259497 «Жаңа жағдайдағы Қазақстанда педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіру: Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқытуда болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық-әдістемелік аспектілері» атты гранттық жобасы аясында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі тарапынан қаржыландырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймалетдинов Т.А., Баймуратова Л.Р., Зайцева О.А., Имаева Г.Р., Спиридонова Л.В. Цифровая грамотность российских педагогов. Готовность к использованию цифровых технологий в учебном процессе. – М.: Издательство НАФИ, 2019. –84 с.
2. Бершадский М.Е., Гузеев В.В. Дидактические и психологические основания образовательной технологии. –М.: Центр «Пед. поиск», 2003.
3. Соколова И.В., Сергеев А.Э. Внеурочная деятельность как форма интеграции науки и школьного образования. // Современные наукоемкие технологии. –2018. –№ 9. – С. 193-197.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. –М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
5. Бузаубакова К.Д. Мұғалімдік мамандыққа кіріспе: оқулық. – Тараз, 2020. – 162 б.
6. Информатизация общества и образования: современная теория и практика. Сборник совместных научных работ студентов и преподавателей РГСУ. / Под научной редакцией И.В. Соколовой, О.А. Мудраковой. Москва, 2013.-145 с.
7. Краткий психологический словарь. – М.: Политическая литература, 1985. – 55с.
8. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы [Электронды ресурс]. – URL: [http:// www.edu.gov.kz](http://www.edu.gov.kz) (қаралған күні: 03.05.2021).
9. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций: учеб.пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК. – М.: Прометей, Юрайт, 1998. – 464 с.
10. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. - Волгоград: Перемена, 1995. -211 с.
11. Орыс тілінің энциклопедиялық сөздігі. – М.: Русский язык, 1990. – 794 с.
12. Оспанова Б.А. Научные основы формирования креативности будущего специалиста в условиях университетского образования. Монография. – Туркестан, 2006. – 97 с.
13. Сәтбекова А. Болашақ мұғалімдердің технологиялық мәдениеті және оны қалыптастыру мәселелері//Қазақстан жоғары мектебі. – №4. – 2006. – 46-50 б.
14. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. –М.: Народное образование, 1998.-255 с.
15. Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. 2011. - URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/ pf0000213475_rus (дата обращения: 05.05.2021).
16. Российская педагогическая энциклопедия. В.2-х томах / Гл.ред. В.В.Давыдов. –М.: Большая Российская энциклопедия, 1998.- 672 с.
17. Тұрғынбаева Б.А. Андрагогика. – Алматы: Алатау, 2011. – 85 б.
18. TheDigital Competence Framework [Электронный ресурс]. –2018. – URL: [URL: https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework](https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework) (дата обращения: 10.05.2021).
19. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. – М.: Народное образование, 1996. –160 с.
20. Шетел сөздерінің қысқаша сөздігі. – М.,1990. –254 б.
21. ЮНЕСКО. Доклад ЮНЕСКО о положении дел в мировом образовании за 1991 год. – Париж, 1991.

K.D. Buzaubakova, U.T. Nurmanaliyeva

M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

Technological and methodological aspects of the formation of digital creative competencies of future teachers in distance education in the Republic of Kazakhstan

Abstract. The article defines technological and methodological aspects of the formation of digital creative competencies of future teachers in the context of distance education in the Republic of Kazakhstan. It identifies an essence of such concepts as «competence», «digital competence», «digital and technological competence», «digital and methodological competence», «creativity», «digital pedagogical campus».

The essence of such competence components as organizational ability, empathic ability, reflective ability are characterized in a new context.

There is revealed content of digital-technological and digital-methodological competencies of future teachers in the framework of distance education in the article. If the digital-technological competence of a future teacher in the conditions of distance education is determined by the formation of his skills and abilities to work with Internet resources, digital learning platforms, modern computer programs, multimedia devices, the digital-methodological competence of future teacher is characterized by his ability to create an electronic portfolio, an electronic media library and the organization of pedagogical coaching and pedagogical trainings.

The content is revealed. The study highlights a new model of the formation of digital-creative competencies of future teachers in the context of distance education.

Key words: competence, digital competence, digital and technological competence, digital and methodological competence, digital pedagogical campus.

К.Д. Бузаубакова, У.Т. Нурманалиева

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан

Технологические и методические аспекты формирования цифровых креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного образования в РК

Аннотация. В статье определены технологические и методологические аспекты формирования цифровых креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного образования в Республике Казахстан и раскрыта сущность понятий: «компетентность», «цифровая компетентность», «цифровая технологическая компетентность», «цифровая методическая компетентность», «креативность», «цифровой педагогический кампус».

Сущность компонентов компетенции охарактеризована в новом контексте: организационная способность, эмпатическая способность, рефлексивная способность. Раскрыто содержание цифровых технологических и методических компетенций будущих педагогов в рамках дистанционного обучения. Если в условиях дистанционного обучения цифровая технологическая компетентность будущего педагога определяется сформированностью его умений и навыков работы с Интернет-ресурсами, цифровыми обучающими платформами, современными компьютерными программами, мультимедийными устройствами, то цифровая методическая компетентность будущего педагога характеризуется его умениями создавать электронное портфолио, электронную медиатеку и организацией педагогического коучинга и педагогических тренингов.

В статье также предложена новая модель формирования цифровых креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: компетентность, цифровая компетентность, цифровая технологическая компетентность, цифровая методическая компетентность, цифровой педагогический кампус.

References

1. Aimaletdinov T.A., Vaimuratova L.R., Zaitseva O.A., Imaeva G.R., Spiridonova L.V. Gotovnost' k ispol'zovaniju cifrovyyh tehnologiy v uchebnoy protsessе [Digital competence of Russian pedagogues. Readiness to use of digital technologies in the educational process] (Publishing house of NAFl, Moscow, 2019, 84 p.).
2. Bershadsky M.E., Guzeev V.V. Didakticheskie i psihologicheskie osnovaniya obrazovatel'noy tehnologii [Didactic and psychological foundations of educational technology] (Center «Ped.search», Moscow, 2003).
3. Sokolova I.V., Sergeev A.E. Vneurochnaya dejatel'nost' kak forma integracii nauki i shkol'nogo obrazovaniya [Extracurricular activities as a form of integration of science and school education], *Sovremennyye naukoemkie tehnologii* [Modern high technologies], 9, 193–197 (2018).
4. Bepalko V.P. Slagaemye pedagogicheskoy tehnologii [The components of pedagogical technology] (Pedagogy, Moscow, 1989, 192 p.).

5. Buzaubakova K.D Mugalimdik mamandykka kirispe: okulyk [Introduction to the teaching profession: textbook] (Taraz, 2020, 162 p.).
6. Informatizacija obshhestva i obrazovaniya: sovremennaja teorija i praktika. Sbornik sovместnyh nauchnyh rabot studentov i prepodavatelej RGSU [Informatization of society and education: modern theory and practice. Collection of joint scientific works of students and teachers of RSSU]. Edited by I.V. Sokolova, O. A. Mudrakova (Moscow, 2013, 145 p.).
7. Kratkij psihologicheskij slovar' [Brief psychological dictionary] (Political Literature, Moscow, 1985, 55 p.).
8. Kazakstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylymdy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналган Memlekettik bagdarlamasy [State programme for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025] [Electronic resource]. Available at: <http://www.edu.gov.kz> (Accessed: 05.03.2021).
9. Likhachev B.T. Pedagogiya. Pedagogika. Kurs lekcij: ucheb. posobie dlja studentov ped. uchebn. zavedenij i slushatelej IPK i FPK [Course of lectures: textbook for students of pedagogical educational institutions and students of IAT and FAT] (Prometheus, Yurayt, Moscow, 1998, 464 p.).
10. Monakhov V.M. Tehnologicheskie osnovy proektirovaniya i konstruirovaniya uchebnogo processa [Technological foundations of the projecting and construction of the educational process] (Change, Volgograd, 1995, 211 p.).
11. Orys tiliniñ jenciklopedijalyk sozdigi [Encyclopedic Dictionary of the Russian Language] (Russian language, Moscow, 1990, 794 p.).
12. Ospanova B.A. Nauchnye osnovy formirovaniya kreativnosti budushhego specialista v uslovijah universitetskogo obrazovaniya [Scientific foundations of the formation of the future specialist's creativity in the conditions of university education]. Monograph (Turkistan, 2006, 97 p.).
13. Satbekova A. Bolashak mugalimderdin tehnologijalyk madenieti zhane ony kalyptastyru maseleleri [Technological culture of future teachers and the problems of its formation], Kazakstan zhogary mektebi [Higher School of Kazakhstan], 4, 46–50 (2006).
14. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii [Modern educational technologies] (Public education, Moscow, 1998, 255 p.).
15. Struktura IKT-kompetentnosti uchitelej. Rekomendacii JuNESKO [The structure of IKT competence of teachers. UNESCO recommendations] [Electronic resource]. - 2011. Available at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000213475_rus (Accessed: 05.05.2021).
16. Rossijskaja pedagogicheskaja jenciklopedija [Russian pedagogical encyclopedia]. In 2 volumes. Ed. V.V. Davydov (Great Russian Encyclopedia, Moscow, 1998, 672 p.).
17. Turghynbaeva B.A. Andragogika [Andragogy] (Alatau, Almaty, 2011, 85 p.).
18. The Digital Competence Framework [Electronic resource]. –2018. Available at: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework> (Accessed: 10.05.2021).
19. Choshanov M.A. Gibkaja tehnologija problemno-modul'nogo obuchenija [Flexible technology of problem-modular learning] (Public education, Moscow, 1996, 160 p.).
20. Shetel sozderinin kyskasha sozdigi [Short dictionary of foreign words] (Moscow, 1990, 254 p.).
21. JuNESKO. Doklad JuNESKO o polozhenii del v mirovom obrazovanii za 1991 god. UNESCO [Report of UNESCO about situation of affaires in the World Education 1991] (Paris, 1991).

Авторлар туралы мәлімет:

Бұзаубақова К.Д. – корреспонденция үшін автор, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті «Білім берудегі менеджмент» кафедрасының меңгерушісі, Төле би даңғ., 6, Тараз, Қазақстан.

Нұрманалиева Ұ.Т. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті «Практикалық шетел тілдері» кафедрасының меңгерушісі, Төле би даңғ., 6, Тараз, Қазақстан.

Buzaubakova K.D. – **Corresponding author**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Project manager, Head of the Department of «Management of education» of M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, 60 Tole bi ave., Taraz, Kazakhstan.

Nurmanaliyeva U.T. – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Senior Researcher, Head of the Department of «Practical foreign languages» of M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, 60 Tole bi ave., Taraz, Kazakhstan.

Г.Б. Жакибаева
В.К. Омарова
Г.Е. Отепова

Павлодарский педагогический университет, Павлодар, Казахстан
(E-mail: zhakibayeva.guldana@gmail.com, omarovavera@mail.ru, g.otepova.hist@mail.ru)

Training future physics teachers to develop critical thinking of students

Аннотация. В данной статье представлены диагностика и перспективы использования студентами архивных материалов на занятиях истории. Раскрываются значение исторических источников, их роль в формировании исследовательских навыков у студентов в процессе организации работы с историческими документами. При работе с архивными документами у студентов активизируется процесс мышления и воображения, что способствует более плодотворному усвоению исторических знаний и развитию исторического сознания. У студентов вырабатываются умения самостоятельной работы: читать документы, анализировать и извлекать информацию, а также оценивать значение документов. В статье приведены результаты опроса среди 147 студентов Павлодарского государственного педагогического университета специальностей «История-религиоведение», «История-география». Анкетирование было проведено посредством приложения Whatsapp на основе платформы Google Forms. Анализ был проведен по вопросам изучения студентами архивных документов по завоеванию территории Южного Казахстана Российской империей в середине XIX века. Анализ показал, что студенты знакомы только с основными приемами работы: выписки определений, понятий, выделение главной идеи и коллективный разбор текста. Полученные результаты позволяют выявить проблемы и проектировать дальнейшую работу на занятиях со студентами исторических специальностей.

Ключевые слова: образование, архивные документы, исторический источник, исследовательская деятельность студентов.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-61-70>

Поступила: 29.11.20 / Допущена к опубликованию: 3.01.21

Введение

Важной особенностью научного исторического познания является изучение архивных материалов на занятиях, так как умение работать с историческими источниками - одно из ключевых предметных умений, которое должно быть сформировано при изучении студентами истории.

В статье Первого Президента РК Н.Назарбаева «Семь граней Великой степи» была под-

черкнута роль архивных материалов, которые позволяют восстановить забытые фрагменты исторической хроники. За годы Независимости проведена большая работа по изучению прошлого нашего народа – успешно реализована программа «Мәдени мұра». Однако многие документальные свидетельства о жизни предков и их уникальной цивилизации до сих пор не введены в научный оборот и ждут своего часа в многочисленных архивах по всему миру [1].

В настоящее время в условиях современной информационной эпохи на первое место выходит умение человека работать с большими объемами информации. Особенно важным это является для студентов исторических специальностей. Для выявления объективной информации по истории прошлого необходимо использовать первоисточники, нужно умение работать с ними, однако данная работа имеет свои особенности. Их использование позволяет решить ряд взаимосвязанных задач: сформировать более полные и прочные знания, конкретизировать и углубить их, проиллюстрировать изучаемые вопросы, обеспечить доказательность теоретических положений, идей; развить критическое мышление студентов, научить самостоятельно делать правильные выводы и обобщения; а также это позволит подготовить студентов к дальнейшей работе с архивными документами в архивах. Данная практическая работа с источниками на занятиях, позволит будущим педагогам проводить серьезные фундаментальные исследования во многих отечественных и зарубежных архивах, успешно реализовать семилетнюю программу «Архив-2025», предложенную Первым Президентом РК Н. Назарбаевым [1].

Методы исследования

Для выявления уровня подготовленности и возможности использования исторических источников на занятиях на базе Павлодарского педагогического университета был проведен опрос. Участниками данного исследования выступили 147 студентов следующих специальностей: «История-религиоведение», «История-география». Анкетирование включало 13 вопросов по использованию архивных материалов на занятиях по истории Казахстана. Опрос был проведен посредством приложения Whatsapp на основе платформы Google Forms [2]. Респондентам было предложено ответить на следующие вопросы, связанные с использованием архивных документов на занятиях в вузе: 1) На каком курсе Вы учитесь? 2) Как Вы считаете, какова необходимость из-

учения архивных документов на современном этапе? 3) Какие историко-картографические документы вы знаете? 4) Развитию каких компетенций способствует изучение исторических документов на Ваш взгляд? 5) Владеете ли Вы навыками работы с историческими документами? 6) Приходилось ли Вам работать с историческими документами? Если да, то с какими именно...7) Какие приемы работы с историческими документами Вам известны? 8) Как Вы думаете, нужно ли использовать в учебном процессе исторические документы, архивные материалы? 9) Каким образом учитель истории может использовать исторические и архивные документы в своей работе? 10) Какие основные исторические события происходили в Казахстане в середине XIX века? 11) Как Вы думаете, Российская империя завоевала территорию Южного Казахстана или присоединила мирным путем? 12) Как вы думаете, есть ли не изученные и спорные моменты этого периода? 13) Изучали ли Вы ранее на занятиях исторические документы по вопросу завоевания Российской империей территории юга Казахстана в середине XIX века?

Результаты исследования

Результаты исследовательского опроса, в котором участвовало 147 респондентов, приведены в виде 13 диаграмм с краткими пояснениями полученных результатов. В опросе принимали участие студенты 2 и 3 курсов очной формы обучения, из которых 57% (84 студента) – это студенты 3 курса, и 43% (63 студента) – 2 курса (рисунок 1).

На каком курсе Вы обучаетесь?

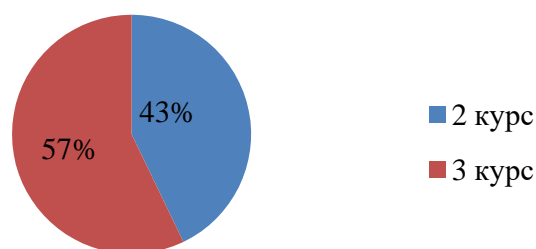

Рисунок 1. Ответы на 1 вопрос

Как Вы считаете, какова необходимость изучения архивных документов на современном этапе?

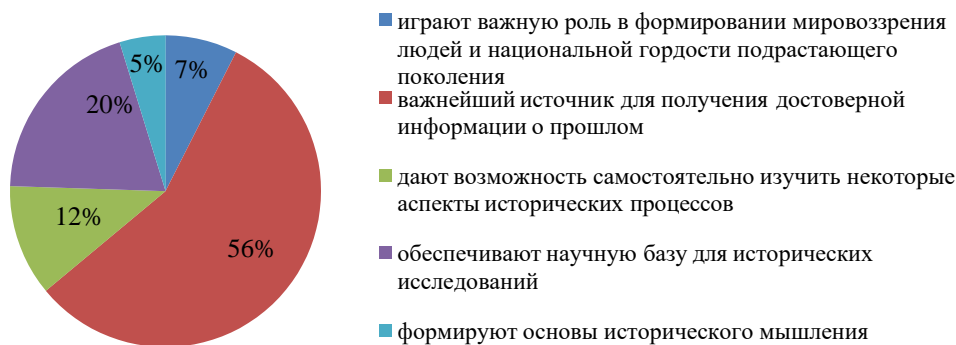

Рисунок 2. Ответы на 2 вопрос

На второй вопрос (рисунок 2) подавляющая часть респондентов, 83 студента (56%), ответили, что архивные материалы являются важнейшим источником для получения достоверной информации о прошлом, 29 студентов (20%) отмечают, что архивные материалы обеспечивают научную базу для исторических исследований. Работа с историческим документом учит мыслить, рассуждать, делать определенные выводы, формирует убеждения студентов [3]. Это позволяет студентам выработать собственное отношение к рассматриваемой проблеме. Сегодня, когда образовательный процесс в основном уделяет внимание на то, откуда и как получает студент информацию, в учебном процессе следует больше уделять внимания развитию мыслительной деятельности будущих педагогов, умению выстраивать гипотезы и логически доказывать их [3].

С помощью историко-картографических документов на занятиях реализуется принцип наглядности в обучении истории. Студенты учатся извлекать, анализировать и конкретизировать исторический материал [3]. Как показывает диаграмма (рисунок 3), 87 респондентов (59%) уже знакомы с историческими картами и планами, т.к. данные материалы являются доступными в образовательном процессе. Работа с картами требует от студентов критического осмысления информации, способствует формированию у них элементарных навыков исследовательской работы.

Какие историко-картографические документы вы знаете?

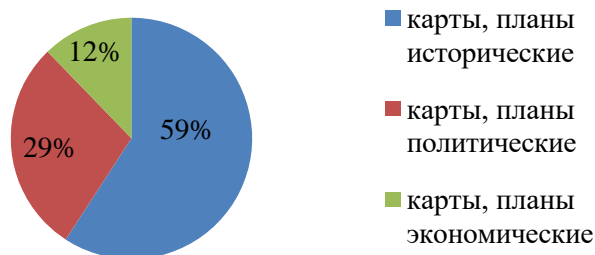
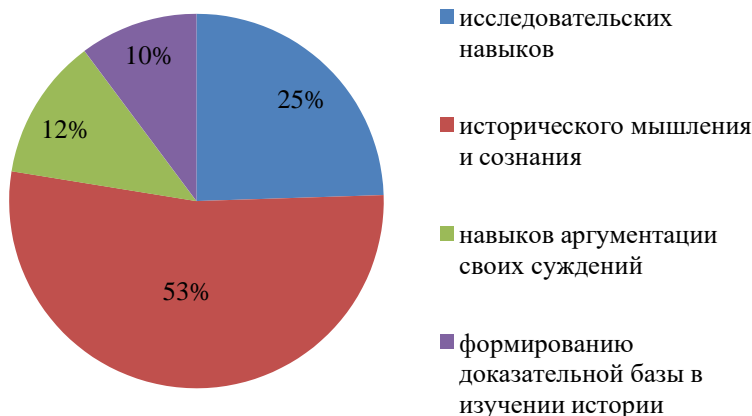

Рисунок 3. Ответы на 3 вопрос

На вопрос «Развитию каких компетенций способствует изучение исторических документов?» (рисунок 4) 78 респондентов (53%) ответили: развитию исторического мышления и сознания. Данный ответ можно объяснить тем, что работа с историческими документами предполагает добывание фактов из документа, сопоставление его с текстом в учебнике, анализ и формирование собственного мнения по изучаемой проблеме. 36 (25%) респондентов отметили развитие исследовательских навыков, так как во время работы с историческими документами формируются навыки поиска и обработки нужной информации [3].

Ответ на 5 вопрос выявил, что 87 респондентов (59%) только учатся навыкам работы с историческими документами, 25 студентов (17%) отметили, что совсем не имеют навыков работы с ними, и 21 студент ответил: хочу ра-

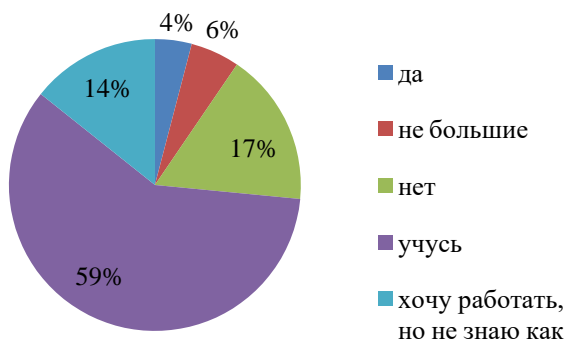
Развитию каких компетенций способствует изучение исторических документов на Ваш взгляд?

Рисунок 4. Ответы на 4 вопрос

ботать, но не знаю, как (14%) (рис. 5). Данный результат подтверждает мысль, что на занятиях преподаватели мало используют или совсем не используют новые исторические документы, выявленные из архивных фондов. Это связано с тем, что, во-первых, работа с данными документами требует определенных научных навыков и от самого педагога, во-вторых, публикация новых архивных документов по истории нашего государства до сих пор не находится на должном уровне.

Владете ли Вы навыками работы с историческими документами?

Рисунок 5. Ответы на 5 вопрос

На 6 вопрос 72 респондента (49%) заявили, что ранее они работали с документами государственного характера (грамоты, указы), второе место занимает ответ «документы литера-

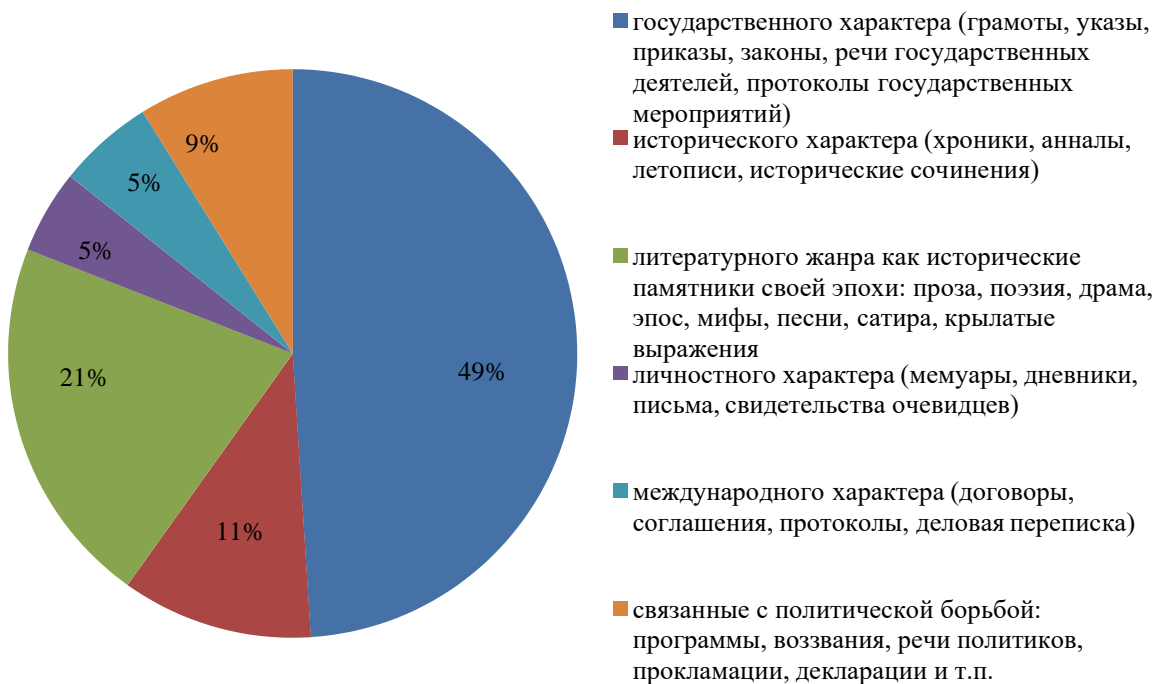
турного жанра», этот вариант ответа выбрал 31 студент (рисунок 6). Данные виды исторических документов являются самыми распространенными материалами, так как преподаватели очень часто используют их на занятиях. Документы литературного жанра имеются в хрестоматиях, документы государственного характера выпускаются в виде сборников документов и вводятся в научный оборот.

На вопрос о том, «Какие приемы работы с историческими документами Вам известны?» большая часть респондентов 46% (67 студентов) ответили, что занимались выпиской определений, понятий, основных положений, выделяли главную идею, 20% (29 студентов) указали, что проводили коллективный разбор текста, и только 5% (7 студентов) выбрали комментированное чтение (рисунок 7). В связи с такими результатами вытекает однозначный вывод, что необходимо совершенствовать и развивать методику использования исторических документов в ходе преподавания истории.

Положительный ответ на 8 вопрос был ожидаемо высоким 57% (84 студента) ввиду того, что исторические документы играют важную роль в учебном процессе, способствуют умению самостоятельно добывать сведения из документов и применять полученную информацию [4]. Однако 22% респондентов

**Приходилось ли Вам работать с историческими документами?
Если да, то с какими именно...**

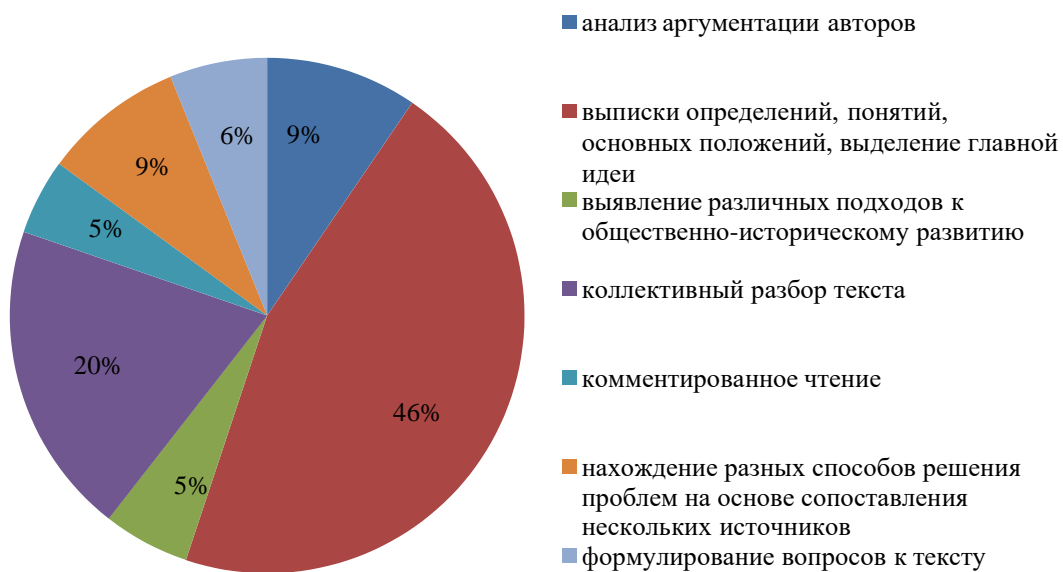

Рисунок 6. Ответы на 6 вопрос

(рисунок 8) считают, что не нужно использовать исторические документы в учебном процессе, над этим стоит задуматься преподавателям исторических дисциплин. Скорее всего,

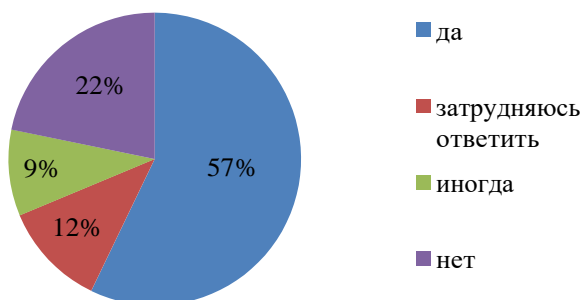
это связано с тем, что данный процент опрошенных ранее не работали с историческими документами, а также не имеют представления о важности архивных материалов.

Какие приемы работы с историческими документами Вам известны?

Рисунок 7. Ответы на 7 вопрос

Как Вы думаете, нужно ли использовать в учебном процессе исторические документы, архивные материалы?

Рисунок 8. Ответы на 8 вопрос

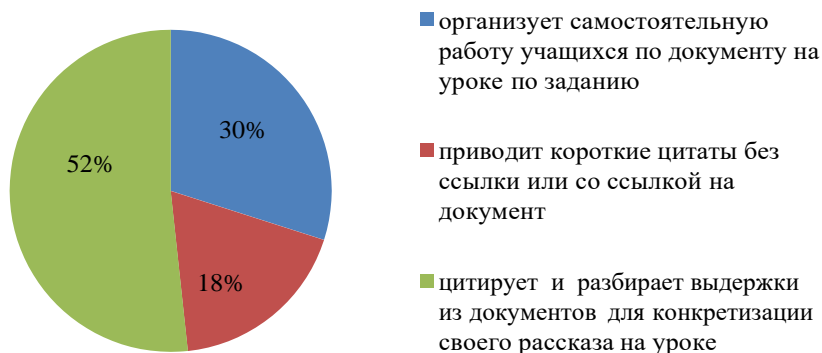
76 студентов или 52% респондентов ответили, что на занятиях учителя, используя архивные документы, могут цитировать и разбирать выдержки из документов для кон-

кретизации своего рассказа. Данный подход является основным и распространенным методом работы с историческими источниками на занятиях. 44 студента (30%) отмечают, что можно организовать самостоятельную работу по документу на уроке (рисунок 9).

Нами был разработан ряд вопросов о завоевании территории Южного Казахстана Российской империей в середине XIX века. Как видим из диаграммы (рисунок 10), 71 респондент (40%) ответили, что основным историческим событием в середине XIX века было завоевание Южного Казахстана Российской империей, однако 17 студентов (12%) выбрали присоединение Среднего жуза, хотя этот процесс был завершен в начале XIX века.

68 студентов (46%) опрошенных ответили, что Российская империя присоединила территорию Южного Казахстана мирным путем,

Каким образом учитель истории может использовать исторические и архивные документы в своей работе?

Рисунок 9. Ответы на 9 вопрос

Какие основные исторические события происходили в Казахстане в середине XIX века?

Рисунок 10. Ответы на 10 вопрос

как и другие регионы Казахстана, тем не менее, 40% респондентов считают, что территории Южного Казахстана были завоеваны путем военной колонизации (рисунок 11).

Нами планируется введение в научный оборот архивных материалов, которые до сих пор не опубликованы и требуют тщательного пересмотра и анализа этих документов.

Как Вы думаете, Российская империя завоевала территорию Южного Казахстана или присоединила мирным путем?

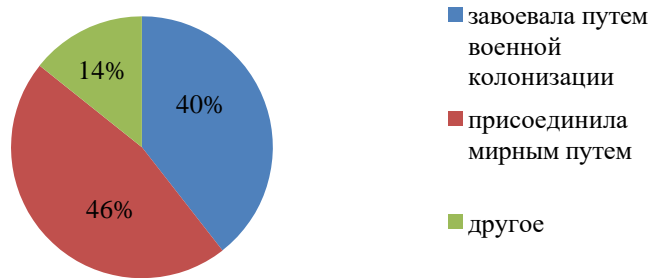

Рисунок 11. Ответы на 11 вопрос

Как вы думаете, есть ли не изученные и спорные моменты этого периода?

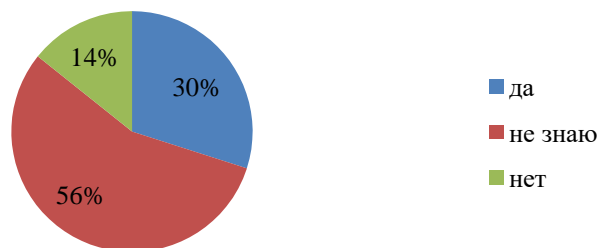

Рисунок 12. Ответы на 12 вопрос

Изучали ли Вы ранее на занятиях исторические документы по вопросу завоевания Российской империей территории юга Казахстана в середине XIX века?

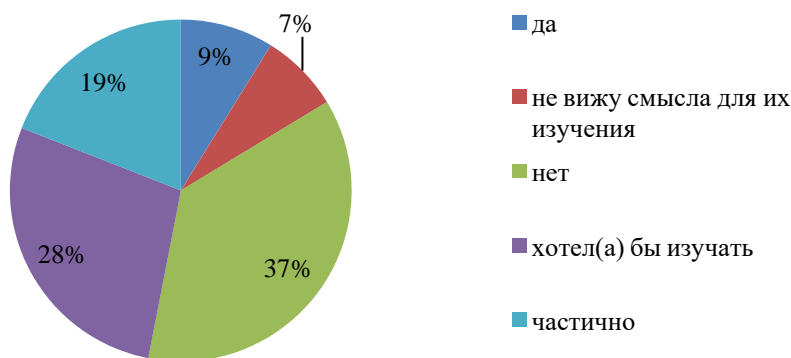

Рисунок 13. Ответы на 13 вопрос

Проблема военного вторжения Российской империи на территорию Южного Казахстана и Средней Азии является сложной, противоречивой, дискуссионной. Данная тематика всегда была в центре внимания русских, зарубежных, советских, казахстанских историографов. В основном исследователи опирались на высказывания русских и зарубежных ученых, чиновников, путешественников по этому вопросу, которые в основном оправдывали политику Российской империи в данном регионе под видом борьбы с Хивой, Кокандом и Бухарой [5]. Как показывает диаграмма 82, студенты (56%) не знают, имеются ли неизученные и спорные моменты этого периода, а 44 студента (30%) считают, что такие моменты есть (рисунок 12).

На 14 вопрос 54 студента (37%) ответили, что ранее на занятиях не изучали документы по вопросу завоевания юга Казахстана, 28 студентов (19%) отмечают, что частично уже изучали исторические документы на занятиях (труды военных офицеров). 41 студент (28%) отмечают, что хотели бы изучать, но, возможно, в связи с нехваткой времени на лекционных и практических занятиях преподаватели не использовали архивные материалы по данному вопросу (рисунок 13).

Выводы

Результаты исследования показывают, что работа с архивными документами на занятиях истории ведется, однако недостаточно. Многие студенты хотели бы работать с историче-

скими источниками, но не знают, как с ними работать и как проводить детальный анализ исторических документов. В основном на занятиях проводится работа с официальными источниками (законы, грамоты, указы) и документами литературного жанра. Из семи наиболее распространенных приемов работы с историческими документами студенты отметили только три: выписка определений, понятий, основных положений; выделение главной идеи, выявление различных подходов к общественно-историческому развитию и коллективный разбор текста. Остальные приемы работы используются на занятиях очень редко. Таким образом, возникает необходимость обучения студентов приемам работы с архивными документами на занятиях истории и формирования исследовательских навыков на основе использования новейших технологий преобразующего уровня при изучении исторических документов.

Что касается архивных документов о завоевании юга Казахстана Российской империей в середине XIX века, то большинство студентов не изучали архивные материалы по данной теме. Как было указано выше, данная тема является достаточно сложной, до конца не изученной, поэтому именно архивные документы и материалы помогут восстановить объективную истину. В связи с этим нами планируется введение специального исторического курса по проблеме военного вторжения Российской империи на территорию южного Казахстана среди студентов 3 курса исторических специальностей.

Список литературы

1. Статья Первого Президента РК Н.Назарбаева «Семь граней Великой степи» [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.akorda.kz/ru/events/statya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi-stepi> (дата обращения: 21.11.2018).
2. Тютенова А.А., Гумарова Л.Ж., Тютенов К.С. Применение технологии CLIL в обучении естественнонаучным предметам общеобразовательных школ Казахстана: опрос учителей // Вестник КазНУ. Сер. педагог. науки. - 2020. - № 2. - Т. 63. - С. 147-154.
3. Антонцева В.А. Работа с историческими источниками в школе и вузе // International Journal of Humanities and Natural Sciences. - 2019. - №7. - С. 36 – 40.

4. Биженова А.Е., Кабенова Д.М., Такуова З.С., Әділханұлы М. Состояние и перспективы иноязыкового образования в Казахстане: опыт эмпирического изучения // Вестник КазНПУ. Сер. педагог. науки. - 2020. –№ 2. – Т. 66. - С. 74-84.
5. Отепова Г.Е., Ильясова А.С., Мошна Н.И., Каскабасова А.А. Вопросы присоединения юга Казахстана в исторических источниках. Монография. Павлодар, 2015. – 115 с.

Г.Б. Жәкібаева, В.К. Омарова, Г.Е. Отепова
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

Студенттердің мұрағат материалдарын тарих сабағында қолдану диагностикасы және перспективалары

Аннотация. Бұл мақалада студенттердің мұрағат материалдарын тарих сабағында қолдану диагностикасы және перспективалары көрсетілген. Сонымен қатар тарихи дереккөздердің маңызы, тарихи құжаттармен жұмысты ұйымдастыру процесінде студенттер бойында зерттеу дағдыларын қалыптастырудағы рөлі ашылды. Мұрағат құжаттарымен жұмыс жасау барысында студенттер арасында ойлау мен қиял процесі белсендіріледі, бұл тарихи білімді игеруге және тарихи сананың дамуына ықпал етеді. Студенттерде өз бетінше жұмыс істеу дағдылары қалыптасады: құжаттарды оқу, ақпаратты талдау және шығару, сонымен қатар құжаттардың құндылығын бағалау. Бұл мақалада Павлодар мемлекеттік педагогикалық университетінің «Тарих-дінтану», «Тарих-география» мамандықтарының 147 студентінің арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсетілген. Сауалнама Google Forms платформасы негізінде Whatsapp қосымшасының көмегімен жүргізілді. XIX-шы ғасырдың ортасында Ресей империясының Оңтүстік Қазақстанды жаулап алуы туралы мұрағат құжаттарын зерттеген студенттердің жұмысына талдау жасалды, тарихи құжаттармен жұмыс жасаудың негізгі әдістері ашылды. Талдау көрсеткендей, студенттер тек жұмыстың негізгі техникасымен таныс: анықтамалардан, ұғымдардан үзінділер, мәтіннің негізгі идеясын және ұжымдық талдауын істей алады. Алынған нәтижелер мәселелерді анықтауға және тарих мамандығының студенттерімен жұмысты әрі қарай жобалауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: білім беру, мұрағат құжаттары, тарихи дерек көздері, студенттердің ғылыми-зерттеу әрікеттері.

G.B.

Zhakibayeva, V.C. Omarova, G.E. Otepova
Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

Diagnosis and prospects of the use of archival materials in history classes by students

Abstract. The article presents diagnostics and prospects for archival materials using by students in history classes. The article reveals a significance of historical sources, their role in the formation of research skills among students in the process of organizing work with historical documents. The process of thinking and imagination is activated among students when working with archival documents, which contributes to more fruitful assimilation of historical knowledge and the development of historical consciousness. Students develop their skills for independent work. These skills include reading documents, analyzing, and extracting information, and evaluation of documents. The article presents results of a survey among 147 students in «History-Religious Studies», «History-Geography» at Pavlodar State Pedagogical University. The study used WhatsApp application and Google Forms platform. The analysis was carried out on the study of archival documents by students on the conquest of the territory of South Kazakhstan by the Russian Empire in the middle of the 19th century. The analysis showed that students are familiar only with basic techniques of work. These techniques include extracts of definitions, concepts, highlighting the main idea and collective analysis of the text. The results obtained allow us to identify problems and design further work in the classroom for students in Historical Sciences.

Keywords: education, archival documents, historical sources, research activities of students.

References

1. Statya Pervogo Prezidenta RK N.Nazarbaeva Sem granej Velikov stepi [Article of the First President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev «The seven grand of the Great steppe»]. Available at: <https://www.akorda.kz/ru/events/statya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi-stepi> (Accessed: 21.11.2018). [in Russian]
2. Tyutenova A.A., Gumarova L.Zh., Tyutenov K.S. Primenenie tehnologii CLIL v obuchenii estestvennonauchnym predmetam obsheobrazovatelnyh shkol Kazahstana: opros uchitelej [Application of CLIL technology in teaching science subjects in general education schools of Kazakhstan: a survey of teachers], Vestnik KazNU. Ser. Pedagog. nauki [Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University. Series pedagogical sciences], 2 (63), 147-154 (2020). [in Russian]
3. Antonceva V.A. Rabota s istoricheskimi istochnikami v shkole i vuze [Working with historical sources in school and university], International Journal of Humanities and Natural Sciences, 7, 36-40 (2019). [in Russian]
4. Bizhkenova A.E., Kabenova D.M., Takuova Z.S., Ədilhanұly M. Sostoyanie i perspektivy inoyazykovogo obrazovaniya v Kazahstane: opyt empiricheskogo izucheniya [State and prospects of foreign language education in Kazakhstan: experience of empirical study], Vestnik KazNPU. Ser. Pedagog. nauki [Bulletin of Abai Kazakh National Pedagogical University. Series pedagogical sciences], 2 (66), 74-84 (2020). [in Russian]
5. Oteпова G.E., Plyasova A.S., Moshna N.I., Kaskabasova A.A. Voprosy prisoedineniya yuga Kazahstana v istoricheskikh istochnikah [Issues of joining the south of Kazakhstan in historical sources] (Pavlodar, 2015, 115 p.). [in Russian].

Сведения об авторах:

Жакибаева Г.Б. – автор для корреспонденции, докторант 2 курса высшей школы гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, ул. Мира, 60, Павлодар, Казахстан.

Омарова В.К. – кандидат педагогических наук, доцент высшей школы гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, ул. Мира, 60, Павлодар, Казахстан.

Отенова Г.Е. – доктор исторических наук, профессор высшей школы гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, ул. Мира, 60, Павлодар, Казахстан.

Zhakibayeva G.B. – **Corresponding author**, The 2nd year doctoral student of the Higher School of Humanities, Pavlodar Pedagogical University, 60 Mira str., Pavlodar, Kazakhstan.

Omarova V.C. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Higher School of Humanities, Pavlodar Pedagogical University, 60 Mira str., Pavlodar, Kazakhstan.

Otenova G.E. – Doctor of Historical Sciences, Professor of the Higher School of Humanities, Pavlodar Pedagogical University, 60 Mira str., Pavlodar, Kazakhstan.

Коммуникативный метод: лучший или уже устарел?

Аннотация. *Вопрос обучения и преподавания иностранного языка на сегодняшний день остается одним из наиболее актуальных. Коммуникативное преподавание иностранного языка играет важную роль в сфере преподавания. Однако, как и все методы, коммуникативный метод подвержен критике с разных сторон. В статье рассмотрены различные точки зрения касательно эффективности применения коммуникативного подхода. Одни методисты и лингвисты отмечают негативные стороны и утверждают, что метод устарел и требует замены, так как не учитывает многие факторы (не уделяется достаточно внимания формированию грамматических навыков, без внимания остаются такие виды речевой деятельности, как чтение и письмо). Другие считают его самым прогрессивным и эффективным. При этом настаивают на том, что проблемы, с которыми сталкивается коммуникативное обучение, вызваны, в первую очередь, с неправильными представлениями о его реализации в классе. Данное исследование представляет анализ методической и научной литературы, опубликованной за последние годы, с целью выявления того, действительно ли критика в адрес коммуникативного метода связана с его слабостями или, возможно, неправильным представлением о его применении.*

Ключевые слова: коммуникативный метод, коммуникативная компетенция, общение в реальной жизни, развитие социальных навыков, аутентичное использование языка.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-71-78>

Поступила: 2.12.20 / Допущена к опубликованию: 24.02.21

Введение

Методология преподавания иностранного языка обладает внушительным количеством различных методов. В арсенале преподавателей есть как заложенные еще в XVIII веке традиционные методы, так и всевозможные новейшие альтернативные подходы. Ни один из них не остался без внимания лингвистов, каждый основательно обсужден и оценен исследователями. Бесспорно, все они, без исключения, помимо массы достоинств, имеют свою ахиллесову пята. К тому же широко известные, но, к сожалению, считающиеся трудными и скучными традиционные методики,

такие как аудиолингвальный метод, грамматико-переводной метод (одни из первых способов обучения), имеют свои положительные стороны, но несколько устарели в современном классе и являются бесперспективными. Коммуникативный метод (своеобразный симбиоз многочисленных способов обучения иностранным языкам), бывший на пике своей популярности в конце 90-х, напротив, все еще считается великим достижением в преподавании современного языка. Большинство программ обучения по-прежнему придерживается его. Более того, по мнению ряда лингвистов, он считается «лучшим» за последние 40-50 лет способом [1, 2, 3].

Анализ научной литературы показал, что, несмотря на глобальную популяризацию, коммуникативный метод подвергается все-сторонней критике. К примеру, указываются нереальные требования к учителям [4], невнимательность к социально-экономическим условиям разных языковых классов [5]. Вах S. считает, что от этого метода следует отказаться, поскольку методология не учитывала контекст обучения языкам по всему миру [6]. «Шероховатости» коммуникативного метода освещены в работах Хамида и Балдауфа [7] и Лю [8]. Авторы подчеркивают, что метод несколько устарел и требует замены.

Необходимо отметить, что есть лингвисты, которые продолжают видеть необходимость в коммуникативном методе и утверждают, что данная методология больше подходит для общества 21 века по всему миру [9, 10, 11].

Ориентированное на коммуникативную компетенцию обучение дает студентам возможность использовать иностранный язык для всестороннего общения. Первостепенная его задача – это предоставление учащимся возможности использовать язык в коммуникативной ситуации, чтобы удовлетворить свои потребности в общении в реальной жизни [12, 13].

Важно, что основная часть процесса обучения лежит не на учителе, а на обучаемом. Роль учителя заключается в облегчении учебного процесса. Таким образом, учащийся имеет возможность достаточно тренироваться и общаться в классе для достижения коммуникативной компетенции [14].

Более того, такие лингвисты, как Airil Haimi Mohd Adnan, Nurulhayati Ilias, Mohamad Shafiq Ramli настаивают на том, что коммуникативный метод недооценивается именно из-за неправильных представлений о его реализации в языковой группе. Лингвисты утверждают, что при условии правильного понимания и применения исследуемого метода его преимущества раскрываются в полном объеме. В качестве примера лингвисты упоминают развитие позитивных социальных навыков, движение к «реальному» общению посредством включения аутентичных материалов в языковом классе [15, с. 312].

Постановка задачи

На основании вышесказанного можно было бы утверждать, что коммуникативный подход, в целом, имеет свои лимитирования в реальном мире, что из-за неточных и нереалистичных ожиданий преподавателей иностранного языка от коммуникативного метода и их неспособности проводить коммуникативные уроки подход является не столь действенным, как его оценивали в последние 40-50 лет.

Цель

Основная цель нашего исследования – выяснить, действительно ли критические замечания в адрес коммуникативного метода справедливы или они порождены лишь неправильными представлениями о его применении.

История

Страной происхождения коммуникативного метода преподавания считается Англия. В начале 1960-х годов представления о преподавании языков менялись, теоретические аспекты подвергались переосмыслению. В этот период переоценки и «родился» коммуникативный подход. Именно в этот период выяснилось, что испытанные, отклонённые от стандартов и надежные для того времени традиционные методики перестали удовлетворять потребности подавляющего большинства изучающих английский язык иностранцев.

Перспектива, по мнению ряда педагогов и лингвистов, заключалась в том, чтобы сосредотачиваться на коммуникативном уровне в обучении языку, а не на простом владении конструкциями [9, 12, 25]. Студенты, по их словам, недостаточно реалистично изучают язык по средствам таких методов, как аудиolingвальный метод или грамматико-переводной метод, и, как следствие, не имеют представления, как общаться в реальных жизненных ситуациях.

С момента широкого распространения коммуникативного подхода в 1970-х годах он

стал более или менее стандартным методом обучения иностранным языкам, причем многие страны применяют этот подход на начальном или среднем уровне образования.

По Ричардсу коммуникативный подход – это подход к обучению иностранному или второму языку, при котором акцентируется, что целью изучения языка является коммуникативная компетентность [12].

Обучение посредством коммуникативного метода, согласно его приверженцам, выходит за рамки обучения грамматическим схемам целевого языка, за рамки искусственных текстов. Учащимся предлагается осмысленно использовать целевой язык, совершенствовать коммуникативную компетентность. Коммуникативный подход связан с индивидуальными потребностями каждого учащегося.

Основные особенности коммуникативного подхода

По Ларсену-Фриману, первостепенное значение коммуникативного метода заключается в использовании функции языка, а второстепенное значение – в его структуре или форме [16].

Это не означает, что знание грамматики необязательно для полноценного общения, очень важно систематическое рассмотрение как функций, так и форм. Дополнительными принципами, лежащими в основе коммуникативного метода, являются беглость и точность. При этом беглость речи – важнее точности.

Использование реальных или смоделированных реальных ситуаций благотворно способствует успешному, продуктивному использованию языка, который практикуется в контексте. Процесс использования не искусственных, а аутентичных материалов дает студентам возможность разработать стратегии понимания языка в том виде, в котором он используется носителями языка. Упор на творческие ролевые игры, симуляторы, драмы, игры, проекты и т. д. — это основные действия, которые могут помочь учащемуся обеспечить спонтанность и импровизацию.

Грамматика при данном методе преподается. Хотя здесь важно отметить, что преподается менее систематически, при этом традиционные способы подачи грамматического материала используются наряду с инновационными подходами. Согласно Савиньону, грамматика важна, а игнорирование грамматики приводит к непониманию в процессе коммуникации [9]. Кроме того, Савиньон утверждает, что у многочисленных учителей ошибочные представления о коммуникативном подходе, из-за которых им затруднительно идентифицировать бесценные инновации, которые привнес данный метод. Одно из неверных толкований состоит в том, что коммуникативный подход означает опускание грамматики.

Важно, что коммуникативный подход не довольствуется устными навыками. Навыки чтения и письма должны также развиваться, чтобы благоприятствовать повышению уверенности учеников во всех четырех областях навыков. Студенты работают над всеми четырьмя навыками с самого начала, т.е. предложенный вид деятельности может включать чтение, говорение, слушание и подсоединять также письмо. По мнению Савиньона, мысль о том, что данный подход ориентирован только на обучение говорению, является очередным мифом [9]. Его принципы применяются в равной степени к чтению и письму. Например, студенты регулярно работают в группах или парах, чтобы передать (и, если необходимо, обсудить) информацию, которой нет у других.

Ошибки воспринимаются как естественный результат развития коммуникативных навыков и поэтому терпимы. Учащиеся стремятся использовать язык творчески и совершают ошибки спонтанно. Ежеминутная коррекция не нужна и даже контрпродуктивна. Ларсен-Фриман уверяет, что студенты могут иметь ограниченные лингвистические знания и при этом быть успешными коммуникаторами [16].

Родной язык учащихся не играет роли. Целевой язык используется как во время коммуникативной деятельности, так и в учебных целях [16].

Преподаватель во время занятий является фасилитатором обучения студентов, координатором аудиторной деятельности, советником. Студенты при таком подходе более ответственные «менеджеры» собственного обучения. Ожидается, что они будут взаимодействовать с другими людьми, либо лично, через парную и (или) групповую работу, либо посредством письменных заданий. Они – коммуникаторы, активно вовлеченные в переговоры, пытающиеся стать понятными. Они учатся общаться, общаясь [16].

Не менее важным моментом при данном подходе является и тот факт, что роль учителя менее доминирующая, процесс преподавания / обучения ориентирован на ученика. Именно учащийся играет «главную» роль в процессе обучения.

Методы исследования

Для реализации цели исследования был проведен обзор научной литературы, изучались статьи лингвистов разных стран (России, Казахстана, Малайзии, Индии, Китая). Задачей было выявление точек зрения учителей иностранного языка относительно данного метода. Рассматривались мнения опытных педагогов о внедрении коммуникативного метода в классах, его сильных и слабых сторонах.

Результаты/обсуждение

Изучение ряда работ, опубликованных за последние годы, показало, что введение коммуникативного метода обучения иностранному (английскому) языку - это своего рода реформа в преподавании иностранного языка во многих странах [15, 16, 17].

Высшие учебные заведения, общеобразовательные школы, профессиональные языковые школы, активно использующие в своей работе коммуникативную методику, имеют тенденцию приглашать на должность преподавателей носителей иностранного языка. Очевидно, что общение с иностранцем благоприятствует развитию произношения и пониманию устной речи на слух (носитель языка свободно

даст обратную связь, подкорректирует произношение или неправильное использование фраз), знакомству с живым современным языком (носитель языка знает все нюансы употребления слов). Но при этом носителю часто сложно объяснить значение некоторых слов, а также грамматику, не имеющих аналога в родном языке обучаемых, особенно, если носитель совершенно не владеет языком обучаемых. По профессору Рао Чюньской, оптимальный способ решения этой проблемы - освоение преподавателем-носителем родного языка обучающихся либо как вариант работа в тандеме с носителем данного языка [18, с. 24].

Коммуникативный подход часто интерпретируется так: «если учитель понимает ученика, у нас хорошее общение». При этом учитель скорее всего понимает ученика только потому, что он из того же региона, что и ученик, именно поэтому для него не проблема понять ошибки, возникшие из-за влияния их первого языка. Другими словами, акцент у подхода на беглости, но не на точности грамматики и произношения. Подход не нацелен на уменьшение количества ошибок. Таким образом, возникает опасность того, что обучающиеся могут употреблять грамматически неверные предложения, отдавая приоритет беглости речи над точностью. Как результат, большинство учителей по-прежнему уделяют внимание грамматике, придерживаясь «старых» грамматических упражнений и «балансируя» навыки [15, 19]. Более того, ряд преподавателей английского языка в университетах

Китая настаивает на том, что запоминание грамматических правил и структур является наиболее продуктивным способом изучения английского языка [20].

Преподаватели в своих работах отмечают, что навыки письменной речи при активном использовании коммуникативной методики «страдают» (приоритет отдается говорению) [21].

Нельзя не отметить и тот факт, что в классах с большим количеством обучающихся коммуникативный подход крайне тяжел в применении. Класс из двадцати обучающихся часто большая привилегия. Более того, в

Малайзии, например, считается нормой класс из 40-50 учеников [15, с. 310]. Согласно мнению преподавателей, для студентов среднего и продвинутого уровней данный подход незаменим и даже бесценен, однако студентам с низким уровнем владения целевым языком необходима контролируемая практика. Вовлечение в устную коммуникативную деятельность затруднительно для новичков. Более того, из-за недостаточного внимания к ним, ввиду большой аудитории, они испытывают затруднения с использованием изучаемого языка, продолжают совершать ошибки и в конечном итоге сдаются. Таким образом, он подходит не каждому учителю и не каждому классу.

Отношение к ролевой игре также сомнительно. В России, Казахстане, Малайзии, Индии отношение приблизительно одинаковое. Одни видят в ней пользу для развития не только коммуникативных навыков, но и для работы над грамматическими упражнениями с реальными примерами. Другие, напротив, находят, что применение ролевых игр на занятии – это только трата учебного времени. После обсуждения роли в малых группах «игра» представляется классу. В идеале: все слушают, понимают, применяют. В действительности же никто не слушает, их «друзьям» все равно. В условиях многочисленных классов применение ролевых игр считается нецелесообразным [15, 17, 19, 22, 24]. Касательно китайских студентов: использование в обучении коммуникативных упражнений, таких как ролевые игры, дебаты, противоречат китайской образовательной традиции. Более того, им нелегко трактовать открытый стиль, при котором вопрос преподавателя может предполагать несколько адекватных ответов, так как учащиеся привыкли получать один исчерпывающий ответ на каждый вопрос [22, с. 78].

Требования к преподавателю крайне высоки, это должен быть специалист не только в целевом языке, но и, безусловно, в родном. Аутентичное использование языка – трудная задача. Преподаватели вынуждены безустанно «работать над собой», чтобы улучшить

свою языковую компетенцию и совершенствоваться как методисту.

Говоря о проблемах, связанных с применением коммуникативного подхода, необходимо упомянуть и важность регулирования спокойной обстановки в аудитории. Преподаватели, независимо от страны (Китай, скорее, исключение), отмечают, что удерживать шум на приемлемом уровне во время выполнения коммуникативного задания, чтобы студенты могли общаться эффективно, крайне тяжело. Таким образом, важна не только языковая компетентность преподавателя, но и его организаторские способности.

Несмотря на усилия учителей, не всегда достигается ожидаемый результат. Упор на потребности и интересы учащихся, которые лежат в основе этого подхода, требует изменить учебный план, что, конечно же, не всегда реально. Преподаватели России, Китая, Казахстана, Индии (и в средних школах, и в высших учебных заведениях) не имеют свободу в выборе того, какой учебный материал они хотят преподавать в аудитории. Отходить от учебного плана, разработанного правительством / министерством образования, не разрешено [22, 23, 24].

С учетом вышеизложенного можно согласиться с аргументами Ноласко и Артура, что, возможно, во многих ситуациях коммуникативный подход нереален и в чистом виде не всегда практичен [5, р. 102].

В защиту коммуникативного метода необходимо упомянуть, что очень часто его применение интерпретируется неадекватно. Преподаватели иногда задаются целью научить иностранному языку как родному, что, к сожалению, для большинства студентов не представляется возможным в силу различных обстоятельств. Так, профессор Хэнри Видоусан утверждает, что овладение компетенцией носителя языка и не нужно, иначе обучающийся теряет свою идентичность. Преподаватели тратят неимоверное количество времени на то, чтобы исправлять ошибки, которые не препятствуют коммуникации. Видоусан настаивает на том, что правильность не всегда нужна для эффективного общения [25].

Заключение

Хотелось бы отметить, что коммуникативное обучение языку - один из последних гуманистических подходов к обучению. Несмотря на его слабые стороны (подходит не каждому учителю и не каждому классу; нецелесообразен в условиях многочисленных классов; высокие требования к преподавателю; затруднителен для новичков; противоречит образовательной традиции и др.), подход предоставляет больше возможностей для учащихся практиковать «реальное» общение посредством включения аутентичных материалов в языковой класс, тем самым способ-

ствует преодолению пропасти между языком из учебника и разговорным языком и, как следствие, тренирует уверенность во владении языком.

А в умеренном (поскольку каждая методика имеет преимущества и недостатки) сочетании с традиционными методами коммуникативный подход, при условии игнорирования некоторых практических ограничений, может выполнить фактическую цель обучения языку – улучшить коммуникативную компетентность учащихся. Принимая во внимание вышеизложенное, очевидно, что этот метод еще не скоро будет «списан со счетов», и не является устаревшим.

Список литературы

1. Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.) *Sociolinguistics* (pp. 269-293). Harmondsworth: Penguin.
2. Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
3. Liao, X. (2004). The need for Communicative Language Teaching in China. *ELT Journal*, 58(3), 270–3.
4. Medgyes, P. (1986). Queries from a communicative teacher. *ELT Journal*, 40(2), 107-112.
5. Nolasco, R. & Arthur, L. (1986). You try doing it with a class of 40! *ELT Journal*, 40(2), 100-106.
6. Bax, S. (2003). The end of CLT: a context approach to language teaching. *ELT Journal*, 57(3), 278-287.
7. Hamid, M. O. & Baldauf, R. B. (2008). Will CLT bail out the bogged down ELT in Bangladesh? *English Today*, 24(3), 16-24.
8. Liu, N. (2009). When communicative approaches don't work. *Modern English Teacher*, 18(2), 64.
9. Savignon, S. J. (2002). Communicative curriculum design for the 21st century. *English Teaching Forum*, 40, 2–7.
10. Harmer, J. (2003). Popular culture, methods, and context. *ELT Journal*, 57(3), 287–94.
11. Ниеп, Р.Н. (2007). Communicative language teaching: unity within diversity. *ELT Journal*, 61(3), 193-201.
12. Richards, J. C. & Rodgers, T. (2001). *Approaches and methods in language teaching: A description and analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Harmer, J (2007). *The Practice of English Language Teaching*. England: Longman.
14. Brown H. Douglas. *Principles of Language Learning and Teaching* 5th ed. - Pearson Education, 2006. - 410 p.
15. Airil Haimi Mohd Adnan, Nurulhayati Ilias & Mohamad Shafiq Ramli (2012) Language Teaching: Communicative Language Teaching: Difficulties, Problems and Limitations Regarding Its Implementation in the Malaysian ELT Context. *International Conference on Active Learning*, 306-313.
16. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. New York: Oxford Press.
17. Rao Zh. (2010). Chinese students' perceptions of native English-speaking teachers in EFL teaching / Zh. Rao. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, - Is. 31(1), 55-68.
18. Rao Zh. (2008) Reflecting on Native-English-Speaking Teachers in China. *TESOL Journal*, vol. 5, is. 1, 23-26.
19. Zhu H. (2003) Globalization and new ELT challenges in China. *English Today*, vol. 19, is. 4, 36-41.
20. Liu D., Gong Y. (2000) Foreign language education in Chinese schools. Paper presented at the International Symposium on 21st Century Foreign Language Education in Schools, Beijing, China.
21. Сидорова А.Е. Использование коммуникативной методики на начальном этапе изучения французского языка // Ученые записки университета П.Ф. Лесгафта. – 2018. - №1 (155). - С. 219-222.

22. Антонова А. Б. Современные тенденции в обучении китайских школьников и студентов английского языка как иностранному в образовательных учреждениях России и Китая // Российско-китайские исследования. - 2017. - № 1. - Т. 1. - С. 72-79.
23. Rao Zh. (2014) Teaching English as a foreign language in Chinese universities: The present and future. English Today, Vol. 30, Is. 04, p.40-45.
24. Simhachalam Thamarana. A Critical Overview of Communicative Language Teaching. International Journal of English Language, Literature and Humanities, Volume III, Issue V, July 2015.
25. Widdowson H. Competence and Capability: Rethinking the Subject English / H. Widdowson. The Journal of Asia TEFL. - 2015. - Vol. 12, No. 1. - P. 1-17.

Т.Ю. Кабуш, О.Н. Сорокина

КеАҚ Қарағанды медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

Коммуникативті әдіс: жақсырақ па әлде ескірген бе?

Аннотация. Шет тілін оқыту бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі болып қалуда. Шет тілін коммуникативтік оқыту әдісі маңызды рөл атқаруда. Алайда, коммуникативті әдіс әр түрлі жағынан сынға ұшырайды. Мақалада коммуникативті тәсілді қолдану тиімділігіне қатысты әртүрлі көзқарастар қарастырылған. Кейбір әдіскерлер мен лингвисттер теріс аспектілерді атап өтіп, әдіс ескірген және ауыстыруды қажет етеді деп мәлімдейді, өйткені ол көптеген факторларды ескермейді (грамматикалық дағдыларды қалыптастыруға жеткілікті көңіл бөлінбейді, оқу және жазу сияқты сөйлеу әрекеттері назардан тыс қалады). Басқалары оны ең прогрессивті және тиімді әдіс деп санайды. Сонымен қатар, олар коммуникативті оқытуда тап болатын мәселелер, ең алдымен, оны сыныпта жүзеге асыру туралы қате түсініктерден туындайды деп есептейді. Бұл зерттеу соңғы жылдары жарияланған әдістемелік және ғылыми әдебиеттердің талдауын ескере отырып, коммуникативті әдіске қатысты сынның шынымен оның әлсіздігімен немесе оны қолдану туралы қате түсінікпен байланысты ма, жоқ па деген сұраққа жауап анықтау үшін ұсынылып отыр.

Түйінді сөздер: коммуникативті әдіс, коммуникативті құзыреттілік, өмірдегі қарым-қатынас, әлеуметтік дағдыларды дамыту, тілді шынайы қолдану.

T.Yu. Kabush, O.N. Sorokina

Karaganda Medical University, Karaganda, Kazakhstan

Is Communicative Language Teaching the best method or already outdated?

Abstract. The issue of learning and teaching a foreign language remains one of the most relevant today. The communicative foreign language teaching plays an important role in the teaching field. However, the communicative method, like all methods, is subject to criticism due to various factors. The article discusses various points of view regarding the effectiveness of the communicative approach application. Some methodologists and linguists note the negative aspects and assert that this method is outdated. Also, they believe that it requires replacement because it does not cover many factors (not enough attention is paid to the formation of grammatical skills, such types of speech activities as reading, and writing are left without attention). Others consider it as the most progressive and effective method. At the same time, they think that problems of communicative learning are caused, first, by misconceptions about its implementation in the classroom. The study presents an analysis of the methodological and scientific literature published in recent years to identify a critical assessment of whether criticism of the communication method is related to its weaknesses or to problems of its application misconceptions.

Keywords: communicative method, communicative competence, communication in real life, development of social skills, authentic use of language.

References

1. Hymes, D. H. On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.) Sociolinguistics (Harmondsworth, Penguin, 1972, p. 269-293).

2. Canale, M. & Swain, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47 (1980).
3. Liao, X. The need for Communicative Language Teaching in China. *ELT Journal*, 58(3), 270-3 (2004).
4. Medgyes, P. Queries from a communicative teacher. *ELT Journal*, 40 (2), 107-112 (1986).
5. Nolasco, R. & Arthur, L. You try doing it with a class of 40! *ELT Journal*, 40(2), 100-106 (1986).
6. Bax, S. The end of CLT: a context approach to language teaching. *ELT Journal*, 57(3), 278-287 (2003).
7. Hamid, M. O. & Baldauf, R. B. (2008). Will CLT bail out the bogged down ELT in Bangladesh? *English Today*, 24(3), 16-24.
8. Liu, N. When communicative approaches don't work. *Modern English Teacher*, 18(2), 64 (2009).
9. Savignon, S. J. Communicative curriculum design for the 21st century. *English Teaching Forum*, 40, 2-7, (2002).
10. Harmer, J. Popular culture, methods, and context. *ELT Journal*, 57(3), 287-94 (2003).
11. Hiep, P.H. Communicative language teaching: unity within diversity. *ELT Journal*, 61(3), 193-201 (2007).
12. Richards, J. C. & Rodgers, T. *Approaches and methods in language teaching: A description and analysis*. Cambridge: Cambridge University Press (2001).
13. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching*. England: Longman (2007).
14. Brown H. Douglas. *Principles of Language Learning and Teaching* 5th ed. - Pearson Education, 2006. - 410 p.
15. Airil Haimi Mohd Adnan, Nurulhayati Ilias & Mohamad Shafiq Ramli *Language Teaching: Communicative Language Teaching: Difficulties, Problems and Limitations Regarding Its Implementation in the Malaysian ELT Context*. International Conference on Active Learning, 306-313 (2012).
16. Larsen-Freeman, D. *Techniques and Principles in Language Teaching*. New York: Oxford Press (2000).
17. Rao Zh. Chinese students' perceptions of native English-speaking teachers in EFL teaching / Zh. Rao. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, - Is. 31(1), 55-68 (2010).
18. Rao Zh. (2008). Reflecting on Native-English-Speaking Teachers in China. *TESOL Journal*, vol. 5, is. 1, 23-26.
19. Zhu H. Globalization and new ELT challenges in China. *English Today*, vol. 19, is. 4, 36-41 (2003).
20. Liu D., Gong Y. Foreign language education in Chinese schools. Paper presented at the International Symposium on 21st Century Foreign Language Education in Schools, Beijing, China (2000).
21. Sidorova A.E. Ispol'zovanie kommunikativnoj metodiki na nachal'nom etape izucheniya francuzskogo yazyka [The use of communicative techniques at the initial stage of French learning], *Uchenye zapiski universiteta P.F. Lesgafta* [Scientific notes of university named after P.F. Lesgaft], 1 (155), 219-222 (2018). [in Russian]
22. Antonova A.B. Sovremennye tendencii v obuchenii kitajskih shkol'nikov i studentov anglijskomu yazyku kak inostrannomu v obrazovatel'nyh uchrezhdeniyah Rossii i Kitaya [Modern Trends in Teaching Chinese Students English as a Foreign Language in Educational Institutions of Russia and China], *Rossijsko-kitajskie issledovaniya* [Russian and Chinese Studies], 1 (1), 72-79 (2017). [in Russian]
23. Rao Zh. Teaching English as a foreign language in Chinese universities: the present and future. *English Today*, 4 (30), 40-45 (2014).
24. Simhachalam Thamarana. A Critical Overview of Communicative Language Teaching. *International Journal of English Language, Literature and Humanities*, 5 (3), July 2015.
25. Widdowson H. Competence and Capability: Rethinking the Subject English, *The Journal of Asia TEFL*, 1 (12), 1-17 (2015).

Сведения об авторах:

Кабуш Т.Ю. – автор для корреспонденции, ассистент профессора центра развития языков, НАО «Медицинский университет Караганды», ул. Гоголя, 40, Караганда, Казахстан.

Сорокина О.Н. – ассистент профессора центра развития языков, НАО «Медицинский университет Караганды», ул. Гоголя, 40, Караганда, Казахстан.

Kabush T.Yu. – **Corresponding author**, Assistant Professor of Languages Development Center, Karaganda Medical University, 40 Gogol str., Karaganda, Kazakhstan.

Sorokina O.N. – Assistant Professor of Languages Development Center, Karaganda Medical University, 40 Gogol str., Karaganda, Kazakhstan.

Dual system of education: yesterday and today

Abstract. *The article is devoted to the study of the system of dual education, which constitutes the basis of effective modern education. Its purpose is to identify the basis of dual education, to describe its structure and main components.*

The work is devoted to the study of the dual training system, clarification of its definition in the pedagogical literature, and a description of its structure. The article focuses on the research of foreign and domestic scientists, identifying the forms and methods of this training. During the study, the following methods were used: the method of participatory observation, the system method, the method of description, the method of analysis.

The novelty of the article lies in the fact that the work provides a critical understanding of research on the dual learning system; the essence of the method of the dual learning system is revealed, a detailed description of this process is given. In the given research scientific results were obtained; defined and refined the types and methods of the dual training system.

Keywords: *dual system, education, vocational education, training, specialists, theory, practice.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-79-85>

Received: 12.01.21 / Accepted: 22.02.21

Introduction

The topic is relevant since the dual training system has been established all over the world. Even though this training system appeared in our country several years ago, this topic still arouses scientific interest from many domestic and foreign scientists. The dual system is one of the training systems, which is aimed at the practical application of the knowledge gained as a result of training in colleges and universities.

It is also worth noting that in our time, a gap between the theoretical knowledge that students receive in universities and the practical skills that future employers not only expect from them, but which will also contribute to the high competitiveness of the job applicant, is becoming more and more noticeable. Such shortcomings can be eliminated by the system of dual education,

which allows combining practical and theoretical training in the training of future specialists.

Formulation of the problem

Nowadays, the gap between the theoretical knowledge that students receive in universities and the practical skills that future employers not only expect from them, but which will also contribute to the high competitiveness of an applicant for a job, is becoming more noticeable.

Research objective: determine the components of the dual education system, its successful application both abroad and in the country.

Research methods:

- method of description;
- method of included observation;
- systemic method;
- method of critical analysis.

History

The elements of dual education in the early historical period were widespread in Arab, Asian and European countries in terms of apprenticeship according to the «master-apprentice» system, dual system of vocational education firstly appeared in Germany. German scientist and educator Georg Kerschensteiner, who influenced the formation of the European teacher movement abroad in the 19th-20th centuries, claimed that the main method of teaching young workers was legislatively adopted in pre-war Germany [1].

The father of the dual system of vocational education is considered Georg Kerschensteiner was a German teacher and from 1895 to 1919 he headed the Munich school city council and was involved in the popular reform of the school curriculum.

In the early 20th century in Munich, Kerschensteiner introduced a new, practice-oriented type of school that put the profession and its necessity at the center of attention. In the academic year 1900-1901, the first professional schools for butchers, pastry chefs, chimney sweeps, barbers and hairdressers were founded in Munich. They became an example of a new, professionally divided type of school that was supposed to complement vocational training.

Results / discussion

A radical transformation of the socio-cultural and economic space inevitably affects education, including vocational education. It is the new approach to the vocational education system that will ensure high-quality training of highly qualified specialists of the future.

Strict professional criteria also require an increase in the level of preparedness of qualified personnel in various areas of life. Currently, higher educational institutions feel an urgent need to solve the problem of modernization and reform of higher education. The introduction of a system of dual training of specialists opens up new additional prospects in increasing the effectiveness of vocational education.

Staffing in a particular industry should, in our opinion, be studied in qualitative and quantitative

aspects. We believe that it is necessary to focus on the qualitative aspect, and we will attempt to consider possible trajectories for improving the educational level of specialists, what conditions the dual education system meets.

The experience of developing educational systems in countries such as Sweden, Great Britain, Germany, Japan indicates the need to integrate the educational process and practice, which serves as the basis for high-quality training of qualified specialists [2, p.559]. Germany became the first country which used the principles of the dual education system (this system has been applied for more than 15 years). The educational process is implemented through a synthesis of work activities as a trainee (student) and the study of theory at the educational institution. In addition, there is a gradual increase in the complexity of training and practical tasks. This concept is called vocational education.

Although it is decentralized in Germany, it is structured according to a certain standard. Since 1981, Germany has had laws such as the Promotion of Vocational Education and Training (describes the regulations for planning and statistics on vocational education and training), the Youth Work Protection Act (substantiates protection measures for trainee youth), on vocational training» [3, p.171]. These laws passed in Germany are also an example of how the country cares about its workforce and the proper exploitation of youth labour.

In many countries, the situation is roughly the same when a certain innovation is introduced. But important details are not fully worked out.

Vocational training in Germany strictly follows the List of Occupations, which has now been reduced from 600 (as of 1971) to 380 occupations. The reduction in the number of professions has occurred through the integration of training in similar fields of work. It should be noted that the name of professions, the set of knowledge, skills and abilities required for students to master each profession, as well as the model curriculum and requirements for final attestation are developed and agreed upon by the Minister of Education and Science together with the Minister of a particular industry [4, p.149].

The documents developed provide a legal basis. They are legally binding. In addition, a state is trying to compensate the costs of the company for vocational education. The financial investment in the dual training system in Germany is approximately thirty billion euros. Most enterprises with dual education provide themselves with a qualified workforce that meets the specific requirements and demands of employers, which saves on the costs of finding, recruiting, and adapting employees.

The dual training system has several advantages. One of the most important advantage is to ensure a high percentage of employment of graduates of higher education since future specialists have the highest level of proximity to the requests of production managers. Each university is interested in its graduates being able to compete with graduates of other educational institutions; an even greater interest of the university may become the opportunity to produce specialists who not only compete with the same graduates, without work experience but also with the topic of professionals in their field, who do not yet have sufficiently high experience in the position being mastered. The introduction of the dual education system in higher education opens additional prospects for increasing the effectiveness of vocational education.

Under the dual system, both educational institutions and industrial enterprises, firms, and organizations are involved in education. The programs of the dual education system integrate theoretical knowledge and innovations tested in practice. The meaningful meaning of transforming the traditional education system into a dual one is that in dual education, students acquire knowledge simultaneously in two educational institutions: universities, academies, institutes - the theoretical part, and in production - the practical part. The dual education system, as a distinctive characteristic from the traditional one, presupposes an alternation of theory and practice during the period of study, which leads to high results, the effectiveness of the use of the acquired knowledge, skills, and abilities [5, p.174].

The greatest effect when using the dual education system can be achieved provided

that the groups of students are not large, on the contrary, the smaller the group, the more effective training, especially in terms of practical training in production. Financing can become a certain problem of the dual education system, but these issues are resolved exclusively at the government level. To solve this problem, we can also try to borrow from countries in Europe and Asia, where the dual approach has already been tried and implemented.

In recent decades, the dual education system has become appropriate in the field of information technology due to the constant modernization of the training of highly qualified specialists.

According to Schmidt H., Alex L. [6], practical experience in the implementation of the dual education system in Germany shows that most of the areas for training future specialists are regulated by an agreement between social partners, regions, and the state. The training of specialists in one profile or another is based on the requests and requirements of the personnel market, which allows young people to be provided with professional mobility and competitiveness. The period of study varies up to 3 years.

Trainees (apprentices) who undergo practical training at the enterprise receive a salary. The system is funded by the state and enterprises. The competence of the state is training at an enterprise, and the competence of the region includes training at a professional university. The enterprise fully provides the training process with modern equipment that meets the technical requirements. Large enterprises and organizations can afford training in their laboratories and workshops, small ones – in the workplace.

The initial stage of training is directly related to the passage of industrial practice, and, as a result, a graduate of a higher educational institution can demonstrate to a potential employer many years of practical experience in the chosen professional profile.

A student who is studying with dual system is the most independent financially because he has a salary already during the period of study. However, it is necessary to note that a student

who spend less time for studying theory than those who studied in the traditional vocational education system.

Currently, many universities in Russia and Kazakhstan have begun to move to a dual education system. As an example, we can consider the Pavlodar Innovative Eurasian University, which since 1997 has transferred the training of students of the economic direction to the dual training system. Undoubtedly, this was preceded by a lot of work, it is simply impossible to introduce a dual system without preparation.

In 2012, the process of introducing dual education forms began in Kazakhstan. There were identified sectors that need personnel such as agriculture, transport, metallurgy, and mechanical engineering, oil and gas, and chemical production. Also, there were identified educational institutions where students can be trained with dual education. Today, Kazakhstan has made significant progress in implementing the plan. The country has established an organization that leads and coordinates the work in this direction (the department of methodology of dual education system), developed model curricula and educational programmes for specialties, the novelty of which lies in the fact that more than 40-50 per cent of training time is allocated for industrial practice. With the support of the Federal Ministry of Economic Cooperation and Development of the Federal Republic of Germany to implement dual education in the Republic of Kazakhstan [7, p.287].

There have been introduced Law of the Republic of Kazakhstan dated February 17, 2012 "On Amendments and Additions to the Labor Code of the Republic of Kazakhstan" on the formation of a national qualification system for the Labor Code of the Republic of Kazakhstan; National Qualifications Framework; Industry qualification framework; Professional standard; The rules for assessing the level of professional training and confirmation of qualifications.

The National Qualifications Framework (NQF) is a national qualifications framework for skilled labor market workers, education, and professionals. After the adoption of this document, a new system of certification and transfer of qualifications started to develop in

Kazakhstan. A special feature of the National Qualifications Framework of Kazakhstan is that it is an integral part of the National Qualifications Framework, corresponds to the European Qualifications Framework at eight levels across the country and is based on learning outcomes. Sectoral employers and employers' associations are involved in the development of professional standards.

The intensive processes of structural changes occurring in the economy of the Republic of Kazakhstan have led to the highest demand for specialists of a new generation, who should successfully implement these processes based on the current historical, economic, and political situation in the country. Practice, economic interests, intensive ways of development, in which our country is moving, should dictate the goals, methods and content of vocational education [8, p.6].

The analysis of the world experience of dual education system creates preconditions for the implementation of its most effective aspects in the TVE system of Kazakhstan. An introduction of Kazakh model of dual education will contribute to the solution of the following tasks:

- determining the need for personnel (the market itself regulates the need for personnel).

The main principle of the dual system is the signing of an agreement with the company for practical training. At the same time, enterprises are guided by their needs; the issue of employment of graduates is largely resolved (many students remain to work in the same enterprises where they have got a practical training);

New training system was implemented thanks to partnership, the convergence of educational organizations, employers, and educational authorities.

An important innovation is the certification of graduates, future specialists. Previously, the qualifications of a young specialist - a graduate were confirmed by the commission for the final certification of educational organizations. Today, by the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education», the procedure for assigning qualifications to graduates is separated from the educational process. Since 2012, in accordance with the instructions of the Head of State, work

has begun in Kazakhstan to transfer this function to a competitive environment, to employers' associations. Today, three certification centers have been established in tourism, mining and oil and gas industries.

Thus, the dual training system is an innovative type of organization of targeted vocational training, which presupposes coordinated interaction between the educational and production spheres for training specialists.

The idea of dual learning takes on its real practical contours. The interaction of education with business, subjects of labor markets is one of the components of the modern model, which is in demand by society.

Conclusion

Investing in the training of students is profitable for organizations and companies, as they get a trained specialist who is fully competent in the specifics of the company. Moreover, some studies reveal that employers are confident that the graduate will continue to work at their place of work after graduation, moreover, under conditions dictated by the employer.

Dual education, along with the optimal transfer of professional experience, allows you to establish your position in a working environment. Businesses benefit from new ideas and impulses from learners.

Upon graduation, students can immediately be involved in production. So that, the need for professional adaptation disappears.

The study of graduate qualifications meets the requirements of employers and allows the implementation of its results in production. In the logic of partnership development between education and partner enterprises, new approaches to professional orientation of students

and management of their career development are being formed.

Employers play a significant role in the development of social partnerships in the field of vocational education.

The introduction of dual educational programs meets the modern challenges in a society. It is based on the available foreign experience. Dual educational programs open additional opportunities for increasing the effectiveness of training highly qualified personnel.

The programs of the dual training system are a combination of training programs for specialists at different levels and in different directions and scientific specialties. The introduction of such programs requires universities to analyze the content of the respective curricula deeply and to integrate and closely interact in the student's learning process. In essence, we are talking about the systemic integration of the content of education in the organization of dual education in different directions or specialties or end-to-end education at different levels with the award of appropriate degrees.

Employers want «qualified» professionals who, as soon as they enter the workplace, immediately begin their professional activity without a long adaptation and «training» in the workplace. Graduates of educational institutions are interested in successful employment in their specialization. Thus, the state is effectively solving the problem of training qualified personnel for the whole economy. The use of elements of the dual system in the educational process contributes to the formation of specialists with a higher and more modern level of education, as it is this type of education that allows the student to open, show his knowledge, develop creative thinking, learn to plan his activities and achieve the expected results.

References

1. Dual education system [интернет-энциклопедия]. – URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_education_system (дата обращения: 15.10. 2019)
2. Deissinger T. The German dual vocational education and training system as 'good practice'? //Local Economy. – 2015. - Vol. 30. – №. 5. – P. 557-567.

3. Raggatt P. Quality control in the dual system of West Germany // Oxford Review of Education. – 1988. – Vol. 14. – №. 2. – P. 163-186.
4. Pleshakova A. Germany's dual education system: The assessment by its subjects. // The Education and science journal. – 2019. – Vol. 21. – P.130-156.
5. Blossfeld H. P. Is the German dual system a model for a modern vocational training system? // International Journal of Comparative Sociology. – 1992. - Vol. 33. – №. 3-4. – P.168-181.
6. Schmidt H., Alex L. The Dual System of Vocational Education and Training in Germany. In: the federal institute for vocational training: Initial Vocational Training in Germany. - Berlin-Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung, 1997.
7. Sabitova A.M., Abilkalamova K.K. Implementation of the dual education system for «design» specialty. // Bulletin of higher educational institutions, series Technology of the textile industry. – 2017.- №5. – P.286-289.
8. Жайтапова А.А. Система образования в Германии // Менеджмент в образовании. - 1998. – №3(2). – С. 5-8.

Д.Н. Калжанова, Л. Нәби

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

Дуальды оқыту жүйесі: кеше және бүгін

Аннотация. Мақала қазіргі заманғы тиімді білім берудің негізін қалайтын дуальды оқыту жүйесін зерттеуге арналған. Оның мақсаты – дуальды оқытудың негізін анықтау, оның құрылымы мен негізгі компоненттерін сипаттау. Мақалада дуальды оқыту жүйесін зерттеуге, оның педагогикалық әдебиеттердегі анықтамасын нақтылауға және оның құрылымын сипаттауға арналған. Мақалада шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулері, осы оқытудың формалары мен әдістерін анықтауға баса назар аударылған. Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды: бақылау әдісі, жүйелік әдіс, сипаттау әдісі, талдау әдісі.

Мақаланың жаңалығы - жұмыстың дуальды оқыту жүйесі туралы зерттеулерге сыни түсінік беруінде; дуальды оқыту жүйесі әдісінің мәні ашылады, осы процестің толық сипаттамасы келтірілген. Зерттеу барысында ғылыми нәтижелер алынды; дуальды оқыту жүйесінің түрлері мен әдістері анықталды және нақтыланды.

Түйінді сөздер: дуальды жүйе, білім беру, кәсіптік білім, оқыту, маман, теория, практика.

Д.Н. Калжанова, Л. Навий

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

Дуальная система образования: вчера и сегодня

Аннотация. Статья посвящена изучению системы дуального обучения, составляющей основу эффективного современного образования. Цель – выявление основы дуального обучения, описание ее структуры и основных компонентов. Уточнено определение дуальной системы в педагогической литературе, описана ее структура.

Основное внимание в работе акцентируется на исследованиях зарубежных и отечественных ученых, выявлении форм и способов данного обучения. В ходе исследования использованы: метод включенного наблюдения, системный метод, метод описания, метод анализа.

Новизна статьи заключается в том, что дается критическое осмысление исследований по дуальной системе обучения, выявляется сущность способа дуальной системы обучения, дается развернутое описание данного процесса. В процессе исследования получены научные результаты, определены и уточнены типы и способы дуальной системы обучения.

Ключевые слова: дуальная система, образование, профессиональное обучение, обучение, специалист, теория, практика.

Reference

1. Dual education system [Internet-encyclopedia]. Available at: [https:// en.wikipedia.org/ wiki/Dual_education_ system](https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_education_system) (Accessed:15.10. 2019)
2. Deissinger T. The German dual vocational education and training system as ‘good practice’?, *Local Economy*, 5 (30), 557-567 (2015).
3. Raggatt P. Quality control in the dual system of West Germany, *Oxford Review of Education*, 2 (14), 163-186 (1988).
4. Pleshakova A. Germany’s dual education system: The assessment by its subjects, *The Education and science journal*, 21, 130-156 (2019).
5. Blossfeld H. P. Is the German dual system a model for a modern vocational training system?, *International Journal of Comparative Sociology*, 3-4 (33), 168-181 (1992).
6. Schmidt H., Alex L. The Dual System of Vocational Education and Training in Germany. In: the federal institute for vocational training: Initial Vocational Training in Germany (Bundesinstitut für Berufsbildung, Berlin-Bonn, 1997).
7. Sabitova A.M., Abilkalamova K.K. Implementation of the dual education system for «design» specialty, *Bulletin of higher educational institutions, series Technology of the textile industry*, 5, 286-289 (2017).
8. Zhaitapova A.A. Sistema obrazovaiya v Germanii [The system of Education in Germany], *Menedjment v obrazovanii* [Management in Education], 3(2),5-8 (1998). (In Russian)

Information about authors:

Навий Л.Н. – п.ф.к., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының профессоры, Көкшетау, Қазақстан.

Калжанова Д.Н. – **корреспонденция үшін автор**, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының магистранты, Көкшетау, Қазақстан.

Naviy L.N. – Candidate of pedagogical sciences professor of the department of Pedagogy, Psychology and Social Work of Sh.Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.

Kalzhanova D.N. – **Corresponding author**, Master student of the department of Pedagogy, Psychology and Social Work of Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.

Ш.Ш. Карбаева
Е.Т. Хоргасбай

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан
(E-mail: karbaevash@mail.ru, enlik@mail.ru)

Дидактика современного урока в условиях введения новых образовательных программ

Аннотация. В соответствии с ГОСО всех уровней образования разработаны образовательные программы, которые задают высокую планку в отношении качества образования. Образовательные программы ориентированы на ожидаемые результаты обучения, такие как личностные, метапредметные и предметные. Разработка содержания модулей начинается с планирования ожидаемых результатов обучения, которые описываются в форме компетенций. Ожидаемые результаты не только укрепляют связь между преподаванием, учебной деятельностью обучающихся и оценкой ее результатов, но и позволяют сместить фокус программы обучения на учебную деятельность самих обучающихся. Для достижения ожидаемых результатов в образовательной программе изменены цель, содержание, методы и информационно-образовательная среда в целом. Современный урок должен соответствовать запросам государства и рынка труда, требованиям и желаниям обучающихся, т.е. должна обеспечиваться готовность обучающихся к жизни в высокотехнологичном конкурентном мире. На уроке у обучающихся формируются навыки самостоятельного, критического, творческого мышления, умение работать в коллективе, обеспечивающее способность обучающихся к саморазвитию и самосовершенствованию, которые способствуют развитию системы универсальных учебных действий, выступающей как инвариантная основа образовательного процесса. Современный урок направлен на обеспечение компетентностного, личностно-ориентированного и проблемно-ориентированного развивающего образования, контекстного и системно-деятельностного подходов. В статье обсуждаются вопросы выбора инструментальных средств, форм, а также разработки алгоритмов учебной деятельности на примере предмета географии.

Ключевые слова: образовательная программа; ожидаемые результаты, личностно-ориентированное образование, проблемно-ориентированное образование, контекстный и системно-деятельностные подходы, современный урок, цель, содержание, методы и информационно-образовательная среда; учебная деятельность, саморазвитие, самосовершенствование.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-86-95>

Поступила: 2.03.21 / Допущена к опубликованию: 30.03.21

Введение

Урок как основа реализации стандарта является основной дидактической единицей учебного процесса. В педагогической науке

есть ряд определений урока, например, по мнению ученого по теории и истории педагогики И.П. Подласого, урок – это систематически применяемая для решения задач обучения, воспитания учащихся форма ор-

ганизации деятельности постоянного состава учителей и учащихся в определенный отрезок времени [1].

Тенденции развития, присущие обществу, в нашем случае новые образовательные программы влекут за собой изменение целей и задач обучения, улучшение содержания, развитие методов и совершенствование средств обучения. Президент К.К.Токаев в социальной сфере особое внимание уделяет на повышение качества образования, поэтому урок должен отвечать качественным характеристикам современного образования [2].

На сегодняшний день требования к результатам освоения образовательных программ становятся ключевой характеристикой качества образования, а освоение компетенций, т.е. обобщенные способы действий и компетентностей или достижение новых уровней развития личности обучающихся – это основные результаты обучения. Требования к ожидаемым результатам освоения новых образовательных программ отражают личностные, общественные и государственные потребности, включая в себя личностные, метапредметные и предметные результаты обучения. Если проанализировать каждый из вышеуказанных результатов обучения, то личностный результат сформировавшийся в образовательном процессе – это система ценностных отношений обучающихся к себе, к другим участникам образовательного процесса, к самому образовательному процессу и к его результатам. Метапредметный результат характеризуется освоенными обучающимися способами деятельности по образовательным областям или всем учебным предметам при решении проблем в реальных жизненных ситуациях. Предметные результаты образовательной деятельности – это усвоение обучающимися конкретных элементов социального опыта, такие как знание, умение и навыки, опыт решения проблем, творческая деятельность и ценности изучаемого в рамках отдельного учебного предмета [3].

Как построить урок в соответствии с новыми идеями образовательных программ? Ответ

чая на этот вопрос, мы анализируем структуру современного урока на примере предмета географии.

Методология исследования

Методология предлагаемого исследования основана на достижениях компетентностного, личностно-ориентированного и проблемно-ориентированного развивающего образования, а также контекстного и системно-деятельностного подходов. Переход системы образования на деятельностное содержание предполагает изменение технологии обучения и учебно-воспитательного процесса. При планировании и реализации учебного процесса на первый план выдвигаются способность и освоение универсальных способов субъектов учебной деятельности.

Современное планирование учебной деятельности обучающихся создает необходимые условия для развития умений самостоятельно мыслить, ориентироваться в новой ситуации, находить свои подходы к решению проблем, устанавливать деловые контакты с аудиторией.

Результаты исследования

Современные тенденции развития высшего образования диктуют необходимость развития образовательного процесса высшей школы с целью развития индивидуальности каждого обучающегося и учета особенностей их подготовки на различных уровнях. Разработанные образовательные программы на основе компетентностного подхода позволяют наиболее полно раскрыть потенциальные возможности обучающихся. Ориентация на компетентностный подход позволяет сформировать у обучающихся мобильность и критичность мышления, системность знаний и способов овладения ими в процессе учебной деятельности [4, 5]. В связи с этим в рамках современного урока особое внимание уделяется планированию учебной деятельности, которая является основополагающим фактором методической системы.

Планирование учебной деятельности включает смысловые блоки и структуру уроков: цели и содержание, функция учителя, методы и средства обучения, формы организации учебной деятельности обучающихся, особенности и типы уроков, воспитательный фактор, взаимоотношение «учитель-обучающиеся», взаимоотношение «обучающиеся-обучающиеся». Ниже приведены содержания каждого смыслового блока при планировании учебной деятельности современного урока (табл.1).

При планировании современного урока педагогическая деятельность строится на определенных алгоритмах, циклах, модулях, которые позволяют преподавателю конструировать образовательный процесс применительно к его целеполаганию. Целеполагание в педагогике понимается как процесс выявления целей и задач субъектов деятельности (учителя и ученика), их согласования и достижений. В связи с этим в современной структуре урока целеполагание занимает ведущее

место. В личностно-ориентированном обучении целеполагание проходит через весь процесс образования, выполняя в нем функции мотивации деятельности обучающихся, стабилизации учебного процесса, диагностики результатов обучения [6]. Таким образом, мы понимаем, что цель должна быть ориентирована на результат.

Анализируя приемы в педагогических технологиях на этапе целеполагания, выделим некоторые требования современного целеполагания в контексте личностно-ориентированного обучения:

- цели урока принимаются и формулируются обучающимися;
- учитель учит обучающихся осуществлять рефлексивное действие, т.е. самообразованию, самооценке и т.д.;
- для повышения степени активности обучающихся в учебном процессе используются разнообразные формы, методы и приемы обучения;
- на уроке задаются задачи и четкие критерии самоконтроля и самооценки;

Таблица 1

Планирование современного урока

№ п/п	Смысловые блоки и структура уроков	Содержание
1.	Цели и содержание	Развитие личности обучающегося, формирование опыта творческой деятельности через применение знаний и умений.
2.	Функция преподавателя	Организация учебно-познавательной самостоятельной деятельности (планирование логики изучения темы, контроль результатов, самопроверка и т.д.).
3.	Методы обучения	Сочетание частично-поискового, объяснительно-иллюстративного, исследовательского и др.
4.	Средства обучения	УМКД и цифровые средства обучения.
5.	Формы организации учебной деятельности обучающихся	Применение коллективных форм, групповая работа, работа в парах и др.
6.	Особенности и типы уроков	Разные этапы урока, классификация уроков по формам организации учебной деятельности. Преобладают проблемные уроки и уроки нетрадиционных форм.
7.	Воспитательный фактор	Продуктивные методы и технология обучения.
8.	Взаимоотношение «учитель-обучающиеся»	Стиль общения – демократичный, преподаватель учитывает индивидуальные особенности обучающихся.
9.	Взаимоотношение «обучающиеся-обучающиеся»	Стиль общения между обучающимся – коллективная работа

- стиль общения и отношения («преподаватель-обучающиеся», «обучающиеся-обучающиеся»), задаваемый на уроке – демократичный и т.д.

В связи с содержанием государственных образовательных стандартов и запросами обучающихся подобными требованиями, разработанными для организации современного урока, достаточно, только необходимо реализовать их по существу.

В обновленном содержании современного урока используется личностно-ориентированная модель: в контексте практико-ориентированных заданий, которые осуществляются через определенную деятельность. Практико-ориентированные задания – это применение приобретенных знаний и умений в учебной деятельности. Особенность этих заданий заключается в том, что они вызывают повышенный интерес обучающихся, способствуют развитию творческой активности. Обучение с использованием практико-ориентированных заданий приводит к более прочному усвоению теоретических знаний. Современному выпускнику, чтобы быть компетентным в области географической науки, необходимо освоить те аспекты деятельности, которые становятся важным инструментом в решении практико-ориентированных задач его профессиональной деятельности в будущем [7].

В реализации практико-ориентированного обучения большое значение имеет организа-

ция учебной деятельности обучающегося и преподавателя (табл. 2.)

Правильная организация учебной деятельности преподавателя и обучающихся позволяет избежать трудностей обучения и обеспечить учебную адаптацию.

Применение практико-ориентированных заданий на уроке означает моделирование образовательных ситуаций для освоения и осуществления деятельности на основе использования дополнительных возможностей изучаемого материала. Главной целью практико-ориентированных заданий в обучении является развитие личности. В практической деятельности обучающиеся приобретают функциональные навыки, у них развивается исследовательский тип мышления, активизируется личностная позиция обучающегося в образовательном процессе. Поэтому при организации образовательного процесса на основе практической деятельности на первое место встает следующая задача – создание условий для погружения обучающихся в контекст задания и на его выполнение [8].

Практико-ориентированные задания на уроках географии - важный ресурс географического образования и практического опыта. Сущностью практико-ориентированного обучения является пополнение накопленных географических знаний и умений обучающихся, направление их на решение практических проблем в конкретных ситуациях.

Обобщая вышесказанное, приведем алгоритм учебной деятельности при выполнении

Таблица 2

Организация учебной деятельности преподавателя и обучающегося

Деятельность преподавателя	Деятельность обучающихся
Создание условий для погружения обучающихся в контекст задания и на его выполнение	Знакомство с методами практической работы
Поиск новых, более эффективных практико-ориентированных видов заданий по учебным материалам	Анализ практической работы, сбор необходимой информации для выполнения задания
Разработка алгоритма и указание деятельности обучающихся для выполнения задания	Определение цели и задач практической работы
Определение круга изучаемых источников, необходимых для успешной деятельности обучающегося по выполнению заданий	Выполнение различных практико-ориентированных заданий и корректировка выполненных заданий

практико-ориентированных заданий на примере предмета географии. Компоненты алгоритма учебной деятельности состоят из трех этапов (организационно-мотивационный;

процессуально-содержательный; оценочно-рефлексивный) (табл. 3).

Данный алгоритм учебной деятельности при выполнении практико-ориентированных

Таблица 3

Алгоритм учебной деятельности при выполнении практико-ориентированных заданий [9] (на примере дисциплины «Инновации в современном географическом образовании»)

№ п/п	Этапы учебной деятельности	Деятельностный компонент урока	Установка и примеры практико-ориентированных заданий
1.	Организационно-мотивационный этап	Организация своего рабочего места	1. Формулирование цели и задачи <i>Задание:</i> «Компетентностный подход к географическому образованию как один из путей достижения целей». Сформулировать цели и задачи урока по данной теме.
		Повторение усвоенного учебного материала	2. Формулирование суждения, устанавливание причинно-следственной связи и т.д. <i>Задание:</i> Объяснить связь систем знаний обновленного содержания географического образования с новыми образовательными программами вуза.
		Обобщение содержания учебного материала	3. Сопоставлять изученные учебные материалы, восполнение недостающего компонента знаний. <i>Задание:</i> Что еще можно добавить в учебный материал?
2.	Процессуально-содержательный этап	Актуализация опорных знаний	1. Устная беседа, анализ ранее усвоенных знаний. <i>Задание:</i> Сопоставить традиционное и обновленное содержания географического образования. Что изменилось?
		Состояние и тенденции развития современного географического образования	2. Обобщение и фиксирование в таблице <i>Задание:</i> Объяснить состояние и тенденции развития современного географического образования. В табличной форме уточните смысл понятий «инновация», «компетенция», «компетентность», «компетентностный подход», «лично-ориентированный подход» и т.д.
		Болонский процесс и система образования в Казахстане	3. Анализ собранных материалов, выявление общего и особенного, установление связи. <i>Задание:</i> «Академическая мобильность как фактор формирования современного педагога». Написать эссе по данной теме.
		Использование инновационных технологий в учебном процессе	4. Использование современных технологий в обучении географии. <i>Задание:</i> Проанализировать и объяснить значение новых технологий в обучении основам географических знаний и умений.

3.	Оценочно-рефлексивный этап	Подведение итогов деятельности	5. Самооценка учебной деятельности. <i>Задание:</i> - сопоставить ожидаемый результат с целями и задачами урока; - оценить деятельность других.
		Закрепление	6. Обобщение учебного материала. <i>Задание:</i> Оценить урок по следующим вопросам: - какие проблемные вопросы были затруднены для понимания? - какие вопросы возникли при изучении темы? - какие важные вопросы не были озвучены?

заданий оптимизирует готовность будущих учителей географии к решению актуальных педагогических задач в учебном процессе.

В современной методической науке сложились различные классификации практических работ. В рамках внедрения обновленного содержания образования практико-ориентированные задания с критериями оценивания и дескрипторами (от лат. descriptor «описывающий») являются образцами, которые помогут предоставлять обучающимся конструктивную обратную связь по достижению целей обучения, подбирать и разрабатывать аналогичные задания, планировать уроки и проводить оценивание. Ниже приведены примеры практико-ориентированных заданий в рамках дисциплины «Инновации в современном географическом образовании», которые в методическом плане охватывают тему урока, цель обучения, критерий оценивания и уровень мыслительных навыков, а также дескриптор. Например, для выполнения задания «Сопоставить традиционное и обновленное содержания географического образования. Что изменилось?» выполняются следующие действия:

- изучение содержания географического образования по отечественной и зарубежной учебной литературе;
- анализ традиционного и обновленного содержания географического образования;
- выявление тенденций и особенностей обновленного содержания географического образования;

- составление таблицы о результатах сравнительного анализа различий в содержании обновленного географического образования;
- формулирование рекомендаций в изменении содержания и обучения географии.

Дескриптор – обучающийся:

- определяет теории содержания географического образования;
- определяет основные принципы отбора содержания географического образования;
- определяет влияние обновленного содержания географического образования на повышение качества знаний;
- определяет методику обучения географии.

К базовым источникам создания практико-ориентированных заданий по современному географическому образованию относятся педагогическая литература, научные публикации, ресурсы интернета. При разработке практико-ориентированных заданий необходимо учитывать взаимосвязь целевого, теоретико-методологического, мотивационного, процессуального и результативного компонентов методической системы.

Итак, описывая содержание, мы обучаем учащихся содержанию, учитывая его различные характеристики. Например, теоретические знания по географии побуждают учащихся подходить к проблемам по-разному, формируют у них новые подходы. Современный урок должен быть открытым, удовлетворять интересы обучающихся, способствовать самореализации педагога и обучающихся.

Дискуссия

В дидактике современного урока представлен системный взгляд на урок, предложены ключевые позиции по трем основным компонентам урока: содержательно-целевому, организационно-практическому, контрольно-оценочному [9].

Авторы (Беловолова Е.А., Таможняя Е.А., Пятунин В.Б.) показывают, что в условиях традиционного урока обучение направлено главным образом на усвоение знаний и формирование умений. А новые направления планирования и организации урока географии в соответствии с требованиями образовательных стандартов нового поколения способствуют развитию личности обучающихся с опорой на знания и умения [10].

Современный урок надо рассмотреть в единстве и взаимосвязях с современной методикой. Предлагаемый алгоритм учебной деятельности при выполнении практико-ориентированных заданий даст ориентиры для выбора целей, продуктивной работы с учебным материалом урока, а также определения эффективного педагогического инструментария, способов реализации идей личностно-ориентированного подхода в учебном процессе на всех ступенях образования.

Таким образом, планирование современного урока, в котором охвачены цели и содержание, функция преподавателя, формы организации учебной деятельности обучающихся, взаимоотношение «преподаватель-обучающиеся», «обучающиеся-обучающиеся» и др. являются способом достижения результатов обучения. Предлагаемый алгоритм учебной деятельности при выполнении практико-ориентированных заданий является примером варьирования параметров урока с учетом ус-

ловий. Эффективность использования разработанного алгоритма учебной деятельности можно проверить при подготовке будущих учителей географии в педагогическом вузе, в процессах организации обучения географии в школе и переподготовки учителей географии в институте усовершенствования.

Заключение и выводы

В соответствии с тенденциями развития современного образования и обновлением задач системы образования в современный урок внесены существенные изменения и дополнения.

Становление новой дидактики урока подтверждает тот факт, что традиционную линейную структуру урока заменил нелинейный урок. В нелинейном уроке преобладают интегрированные, полипредметные, метапредметные уроки. Урок становится полем использования новых дидактических приемов, новых образовательных и информационных технологий.

В настоящее время в приоритете личностно-ориентированная модель. Традиционные практические и лабораторные работы направлены на практико-ориентированные задания. Обновление ведущих дидактических принципов и структура урока требуют от педагогов реализации новой дидактики. В процессе реализации новой дидактики урока, в практико-ориентированном обучении функции преподавателя и обучающихся в учебном процессе становятся демократичными, преподаватель учитывает индивидуальные особенности обучающихся, у обучающихся формируются навыки самостоятельного и критического, творческого мышления, а также умение работать в коллективе.

Список литературы

1. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: в 2-х кн. – Кн.1. – М.: Владос, 2000. – 521 с.
2. Послания К.К.Токаева народу Казахстана. – Астана, Акорда, 01.09.2020 <https://www.zakon.kz/4983904-polnyy-tekst-poslaniya-narodu-kazahstana.html> (дата обращения: 07.12.2020).

3. Крылова О.Н., Муштавинская И.В. Новая дидактика современного урока в условиях введения ФГОС ООО. Методическое пособие. – СПб.: КАРО, 2015. – 144 с.
4. Фрумин И.Д. Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление: Материалы 9-й научно-практической конференции. – СПб.: Красноярск, 2003. – С. 55 - 57.
5. Key competencies for a successful life and a well-functioning society / Edited by Dominique Simone Rychen, Laura HershSalganik. – Copyright © 2003 by Hogrefe & Huber Publishers.
6. Чернуха К.Г. Целеполагание как этап современного урока в условиях реализации ФГОС / Социальная сеть работников образования psportal.ru, 2015. (дата обращения: 09.10.2020).
7. Беловолова Е.А. Методика реализации практической направленности обучения географии в современной школе: Монография. – М.: Прометей, 2013 – 144 с.
8. Карбаева Ш.Ш., Куандыкова Э.К. Практико-ориентированные задания по географии как основа реализации деятельностного подхода // Новшества в области педагогики и психологии: материалы III Международной научно-практической конференции. - Тюмень, 2018.– № 3. – С. 5-8.
9. Ермолаева М.Г. Современный урок: анализ, тенденции, возможности. Учебно-методическое пособие. – URL: <https://www.litres.ru/m-g-ermolaeva/sovremennyu-urok-analiz-tendencii-vozmozhnosti-uchebno-metodicheskoe-posobie/> (дата обращения: 02.11.2020).
10. Беловолова Е. А., Таможня Е. А., Пятунин В. Б. Учителю о новых подходах к планированию урока географии в условиях введения образовательных стандартов нового поколения // География в школе, 2012. – №3. – С.29-38.

Ш.Ш. Карбаева, Е.Т. Хоргасбай

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Жаңа білім беру бағдарламаларын ендіру жағдайында заманауи сабақтың дидактикасы

Аннотация. Білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік стандартына сәйкес білім беру бағдарламалары дайындалуда, онда білім сапасы талаптарына жоғары шек қойылуа. Білім беру бағдарламалары білім алушылардың тұлғалық, метапәндік және пәндік оқу нәтижелеріне бағытталған. Модульдердің мазмұнын әзірлеу құзыреттілік түрінде сипатталатын күтілетін оқу нәтижелерін жоспарлаудан басталады. Күтілетін нәтижелер білім алушылардың оқыту, оқу іс-әрекетімен оның нәтижелерін бағалау арасындағы байланысты нығайтады, сондай-ақ оқыту бағдарламасының фокусын білім алушылардың оқу іс-әрекетіне ауыстыруға мүмкіндік береді. Оқу нәтижелеріне жету үшін білім беру бағдарламаларының мақсаты, мазмұны, формасы және ақпараттық-білім беру ортасы тұтасымен өзгеріп отыр.

Қазіргі сабақ білім алушылардың жоғары технологиялы бәсекелестік әлемдегі өмір сүру жағдаяттарына дайын болатындай мемлекет пен еңбек нарқының сұраныстарына, білім алушылардың талаптары мен тілектеріне сәйкес келуі тиіс. Сабақ барысында білім алушыларда өзіндік және сыни, шығармашылық ойлау дағдылары, сондай-ақ білім алушылардың өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілетін қамтамасыз ететін ұжымда жұмыс істей білу қалыптасады, бұл білім беру үрдісінің инвариантты негізі ретінде әрекет ететін әмбебап оқу іс-әрекеттері жүйесін дамытуға ықпал етеді. Қазіргі заманғы сабақ құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және проблемалық-бағдарланған дамытушылық білім беруді, сондай-ақ контекстік және жүйелік-қызмет тәсілдерін қамтамасыз етуге бағытталған. Мақалада география пәні мысалында оқыту құралдары мен формаларын таңдау және оқу іс-әрекетінің алгоритмін дайындау мәселелері талқыланады.

Түйінді сөздер: білім беру бағдарламалары; күтілетін нәтижелер, тұлғаға-бағдарланған білім, проблемалық-бағдарланған білім, контекстік және жүйелік-қызмет тәсілдері, қазіргі сабақ; географиялық білім беру; мақсат, мазмұн, форма және ақпараттық-білім беру ортасы; оқу іс-әрекеті.

Sh.Sh. Karbayeva, Ye.T. Khorgasbay

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Didactics of the modern lesson in the conditions of the introduction of new educational programs

Abstract. There have been developed educational programs in accordance with the SES of all levels of education. These educational programs set a high bar for the requirements of the quality of education.

Educational programs are focused on the expected results of training students such as personal, meta subject, and subject. The development of the content of the modules begins with planning the expected learning outcomes, which are described in the form of competencies. Expected results strengthen the link between teaching, learners' educational activities, and evaluation of results, as well as shift the focus of the educational program to educational activities of learners. To achieve the expected results in the educational program the purpose, there are changed content, methods, and information, and educational environment.

The modern lesson should meet the needs of the state, the labor market, the requirements and desires of students, i.e. the readiness of students to live in a high-tech competitive world. At the lesson, students develop the skills of independent and critical, creative thinking, as well as the ability to work in a team, which ensures the ability of students to self-development and self-improvement, which contribute to the development of a system of universal educational actions serving as an invariant basis of the educational process. A modern lesson is aimed at providing competence-based, personality-oriented, and problem-oriented developmental education, as well as contextual and system-activity approaches. The article discusses the choice of tools, forms, as well as the development of algorithms for educational activities on the example of the subject of geography.

Key words: educational program; expected results, personality-oriented education, problem-oriented education, contextual and system-activity approaches, modern lesson, purpose, content, methods and information and educational environment; educational activities, self-development, self-improvement.

References

1. Podlasyi I.P. Pedagogika. Novyi kurs: v 2-h kn. [Pedagogy. New Course: in 2 books]. Book 1 (Vlados, Moscow, 2000, p. 521). [in Russian]
2. Poslani ya K.K.Tokayeva narodu Kazakhstana. [Messages of K.K.Tokayev to the people of Kazakhstan] – Astana, Akorda, 01.09.2020. - URL: <https://www.zakon.kz/4983904-polnyy-tekst-poslaniya-narodu-kazahstana.html> (Accessed: 07.12.2020). [in Russian]
3. Krylova O.N., Mushtavinskaya I. V. Novaya didaktika sovremennogo uroka v usloviyah vvedeniya FGOS OOO [New didactics of the modern lesson in the conditions of the introduction of the Federal State Educational Standard LLC. Methodological guide (KARO, St. Petersburg, 2015, p. 144). [in Russian]
4. Frumin I.D. Kompetentnostnyi podhod kak estestvennyi etap obnoveniya sodержniya obrazovaniya [Competence approach as a natural stage of updating the content of education], Pedagogika razvitiya: klyuchevye kompetentnosti i ih stanovleniye: materialy 9-oi nauchno-prakticheskoi konferencii. [Pedagogy of development: key competencies and their formation: materials of the 9th scientific and practical conference] (Krasnoyarsk, St. Petersburg, 2003, p. 55-57. [in Russian]
5. Key competencies for a successful life and a well-functioning society, Edited by Dominique Simone Rychen, Laura HershSalganik (Copyright © 2003 by Hogrefe & Huber Publishers).
6. Chernukha K. G. Celepolaganie kak etap sovremennogo uroka v usloviyah realizacii FGOS [Goal setting as a stage of a modern lesson in the context of the implementation of the Federal State Educational Standard], Socialnaya set rabotnikov obrazovaniya nsportal.ru [Social network of educational workers nsportal.ru]. 2015. (Accessed: 09.10.2020). [in Russian]
7. Belovolova E.A. Metodika realizacii prakticheskoi napravlenosti obucheniya geografii v sovremennoi shkole [Methodology for implementing the practical orientation of teaching geography in modern school]. Monograph (Prometheus, Moscow, 2013, p. 144. [in Russian]

8. Karbaeva Sh. Sh., Kuandykova E. K. Praktiko-orientirovannye zadaniya po geografii kak osnova realizacii deyatel'nostnogo podhoda [Practice-oriented tasks in geography as a basis for the implementation of the activity approach], III Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya "Novshetva v oblasti pedagogiki i psihologii" [III International scientific and practical conference «Innovations in the field of pedagogy and psychology»] (Tyumen, 3, 5-8 (2018). [in Russian]

9. Ermolaeva M. G. Sovremennyyi urok: analiz, tendencii, vozmozhnosti [Modern lesson: analysis, trends, opportunities. Educational and methodical manual] URL: <https://www.litres.ru/m-g-ermolaeva/sovremennyy-urok-analiz-tendencii-vozmozhnosti-uchebno-metodicheskoe-posobie/> (Accessed: 02.11.2020). [in Russian]

10. Belovolova E. A., Tamozhnyaya E. A., Pyatunin V. B. Uchitelyu o novykh podhodah k planirovaniyu uroka geografii v usloviyah vvedeniya obrazovatel'nykh standartov novogo pokoleniya [To the teacher about new approaches to planning a geography lesson in the context of the introduction of new generation educational standards, Geografija v shkole [Geography at school], 3, 29-38 (2012). [in Russian]

Сведения об авторах:

Карбаева Ш.Ш. – автор для корреспонденции, кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, пр.Достык, 13, Алматы, Казахстан.

Хорғасбай Е.Т. – докторант специальности 6D011600 «География», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, пр.Достык, 13, Алматы, Казахстан.

Karbayeva Sh.Sh. – **Corresponding author**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, 13 Dostyk ave, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Khorgasbay Ye.T. – Ph.D. student in Geography, Abai Kazakh National Pedagogical University, 13 Dostyk ave, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Критериальное оценивание как современная контрольно-оценочная деятельность в педагогике

Аннотация. Статья посвящена критериальному оцениванию, которая на сегодняшний день является единственной системой, применяемой для контроля и проверки знаний, умений и навыков учеников. Также сравнивается выставление отметок по новой системе оценивания с прошлой традиционной системой оценивания знаний учащихся общеобразовательных школ. Ставятся цели и задачи, связанные с обучением, обратной связью и оцениванием. Описывается такая цель критериального оценивания, как предоставление объективной, достоверной информации о результатах обучения учеников, также поднимаются вопросы развития мышления учащихся. В статье рассказывается об этапах перехода Казахстана на обновленное содержание образования, которое сопровождается внедрением новой системы оценивания. Представлен анализ формативного и суммативного оценивания, демонстрируется роль критериев и дескрипторов в оценивании в рамках обновленного содержания образования. Наблюдая и сравнивая, можем утверждать, что практическое применение критериев оценивания и инструментов оценивания с помощью таксономии Блума, интеллект-карты, современных приложений, конструкторов для тестирования помогают когнитивному обучению, развитию творческого и критического мышления.

Ключевые слова: критериальное оценивание, ученики, критерии, дескрипторы, формативное оценивание, суммативное оценивание, тестирование.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-96-108>

Поступила: 3.12.20 / Допущена к опубликованию: 23.03.21

Введение

Преподавание, обучение и оценивание взаимосвязаны, и внутришкольное оценивание должно составлять неотъемлемую часть обучения и учебной деятельности (Б.Бойл, М.Чарльз, 2010) [1]. Обучение и оценивание могут быть результативными и эффективными только в том случае, если есть система обратной связи и планомерные системные действия со стороны учителя и ученика.

В педагогической практике ежеурочный традиционный метод 5-и балльной системы оценивания едва справлялся с задачей развить

познавательную, поисковую и творческую активность учащихся. Ограничивалось развитие творческой и познавательной активности учащихся, не отвечая принципам прозрачности, объективности и валидности. К тому же присутствовали субъективность оценки и зависимость от мнения учителя. Материал осваивался теоретически, но не в полной мере применялся практически и творчески. Ещё немецкий педагог Дистервег писал, что больше пользы приносит рассмотрение одного и того же предмета с девяти разных сторон, чем изучение девяти предметов с одной стороны. Поэтому важно раскрыть в ученике талант,

способности, умение мыслить и рефлексировать.

Рефлексия – это процесс того, как мы познаем. Это акт обращения к самим себе [2]. В отличие от старого традиционного подхода в оценивании, который был ориентирован на субъективные отметки, критериальное оценивание стимулирует каждого отдельно взятого ученика познавать, критически мыслить, коммуницировать, достигать целей и рефлексировать, при этом каждому обучающему доступен и прозрачен заслуженный им балл, полученный на основе критериев и дескриптора.

Цель критериального оценивания – предоставлять своевременно всем участникам образовательного процесса объективную и достоверную информацию о достижениях результатов учениками на основе критериев оценивания. Цель исследования состоит в том, чтобы принять и внедрить новый вызов образовательного рынка, способного укоренить идею критериального оценивания как современную глобальную технологию оценивания.

Критериальное оценивание ставит перед участниками образовательного процесса такие задачи как: проводить систематическую организацию многообразных форм оценивания, получать регулярную обратную связь от учащихся, мотивировать учащихся к целенаправленному обучению, формировать навыки рефлексии и обеспечивать объективной достоверной информацией учащихся об их успеваемости, учителей и родителей о достижениях в обучении.

Во многих развитых странах, таких как Финляндия, Англия, США, Сингапур и других, система критериального оценивания знаний и навыков давно укоренилась и имеет успех, поскольку известна системная проверка знаний, обоснованная на критериях, также благодаря данным об успеваемости учеников отслеживают этап или уровень, на котором находится каждый ученик, и от этого анализа строится дальнейшая траектория для совершенствования учебного процесса. И в нашей стране по инициативе Н. Назарбаева появилась экспериментальная модель, впервые запущен-

ная в Назарбаев Интеллектуальных школах в 2012-2013 учебном году для проверки ее эффективности, тщательного анализа перед внедрением. После успешной апробации новая система оценивания постепенно внедрялась в общеобразовательных школах страны с 2016-2017 учебного года. Следовательно, с целью обеспечения результативного и эффективного обучения, системной обратной связи, объективного оценивания был осуществлён полный переход на систему критериального оценивания в рамках обновления содержания образования в Казахстане в 2020 году.

Методами исследования являются такие теоретические парадигмы, как метод анализа, системный подход, используемые для рассмотрения критериального оценивания как целого организма. На основе эмпирических исследований применялись методы наблюдения, сравнения и эксперимента, дающие возможность отслеживать изменения, сравнивать с аналогичными исследованиями и показывать теоретические и экспериментальные научные результаты.

Существенный вклад в исследование критериального оценивания в педагогике внесли учителя Назарбаев Интеллектуальных школ И.О. Можаяева, А.С. Шилибекова, Д.Б. Зиеденова, выпустившие пособие под названием «Руководство по критериальному оцениванию для учителей основной и общей средней школ». В учебно-методическом пособии даются определения критериального оценивания как процесса соотнесения реально достигнутых обучающимися результатов обучения с ожидаемыми результатами обучения на основе четко выработанных критериев. В руководстве даются термины и определения, принципы критериального оценивания, вопросы планирования и организации процессов формативного и суммативного оценивания учебных достижений обучающихся в деятельности учителей основной и общей средней школ.

Статья М.А. Тыныбаевой «Исследование взаимосвязи педагогики и оценивания» предоставляет краткие результаты исследования связи педагогики и внутриклассного оценивания, акцентируя внимание на использовании

учителями традиционных форм оценивания, концептуально отличающихся от современных тенденций.

Е.Н. Землянская в статье «Новые формы оценивания образовательных результатов студентов» приводит алгоритм формирующего оценивания и возможность внедрения интернет-сервисов для организации формирующего оценивания.

Л.М. Голубева в статье «К вопросу об оценивании учебных достижений школьников в свете современной образовательной парадигмы» поднимает вопросы об оценке учебных достижений учащихся средних общеобразовательных школ, о едином подходе к оценке учебных достижений школьников в рамках разных предметов. Автор интересуется поиском новеллы в оценивании: иным инструментом, позволяющим проводить критериально-ориентированные тестирования технологизированным способом.

Основная часть

В современном мире знаний и навыков критериальное оценивание уверенно заняло место своего предшественника – «5-и балльной системы» оценивания знаний. С поэтапным внедрением критериального оценивания необходимо учитывать специфику каждого ученика, его возможности и способности, подходить к каждому индивидуально и решать важные задачи для дальнейших достижений. Каждый раз учителям приходится сталкиваться с очень серьезными проблемами: как обработать полученную информацию, как использовать ее, как меньше потратить времени и получить больше результата в процессе обучения учающихся. Занимаясь вопросами результативного и эффективного обучения, учителя не один раз обращали внимание на то, что без какой-то цифровой обработки очень сложно. Мы используем систему обратной связи, чтобы разобраться в том, насколько эффективно преподаются наши уроки, доступны наши задания, насколько ученики успешно выполняют их. В данном случае, если есть некая система, действительно будет результат.

Система критериального оценивания – новелла времени, бросающая вызов и требующая поддержания его жизнедеятельности всеми участниками образовательного процесса. Концептуальные выводы предоставляют западные ученые, наиболее опытные в отношении системы и видящие большие возможности для роста и точки отрыва. Оценивание – это процесс, с помощью которого учитель анализирует степень овладения учащимися знаниями, полученными в процессе обучения [3]. Очень важно организовать процесс обучения так, чтобы происходило планомерное систематическое действие и использование инструментов, формирующие оценивание. Естественно, для любой системы, связанной с результативностью обучения, необходимо выработать основные задачи, такие как: анализ полученных данных, прогноз возможных последствий и ожидаемых результатов, оценка ситуации и поиск решений. На рисунке 1 показан алгоритм этапов для результативного обучения.

Рисунок 1. Цикличность результативного обучения

Уайат-Смит и Бриджес, Уайат-Смит и Ганн называют оценивание движущей силой педагогики. Оценивание рассматривается ими как фасилитатор разработки содержания преподавания и обучения, планирование учебной деятельности [4]. Действительно, необходимо продумывать инструменты для того, чтобы провести анализ и продумать каждый этап работы. Очень важно видеть и понять, насколько результативно мы работаем, когда анализиру-

Рисунок 2. Содержание системы критериального оценивания

ем те или иные данные. Было время, когда в отечественных школах многие учителя формально осуществляли проверку знаний, не ведущую к систематичному контролю, не было «цепочки» отслеживания. Провели проверку и забыли до следующей контрольной работы. Но сейчас изо дня в день ситуация меняется к лучшему и уже на регулярной основе проводится сбор данных о результатах обучения учащихся, которые анализируются, прогнозируются для дальнейшего совершенствования процесса обучения. Информация, собранная с помощью оценивания, используется для планирования и устранения недостатков в процессе обучения и для внесения необходимых изменений в учебный процесс [5].

О роли фундаментальных знаний Н. Назарбаев отметил в своем послании народу Казахстана: «Будущее независимой страны – в фундаментальных знаниях и в развитии науки». По мнению международного эксперта Ч. Лидбитер, существующая тенденция динамичного обучения (от формирования фундамента знаний и навыков до глубокого и широкого обучения) требует динамичных форм оценивания, таких как формативное и суммативное, онлайн и в действии, в стенах экза-

ционной комнаты и в условиях реального мира [6].

Формативное оценивание – вид оценивания, который проводится в ходе повседневной работы в классе, является текущим показателем успеваемости обучающихся, обеспечивает оперативную взаимосвязь между обучающимся и учителем в ходе обучения, обратную связь между учеником и учителем и позволяет совершенствовать образовательный процесс.

Суммативное оценивание – вид оценивания, который проводится по завершении определенного учебного периода (четверть – СОЧ – суммативное оценивание за четверть, триместр, учебный год), а также изучения разделов (СОР – суммативное оценивание за раздел) в соответствии с учебной программой [7]. Для достижения результативности ученик выполняет ежедневные разноуровневые задания согласно критериям и дескрипторам, подготовленными совместно с учителем. В течение учебного процесса между учителем и учеником поддерживается постоянная обратная связь, по завершении каждого раздела и четверти ставятся баллы, которые в совокупности всех выставленных баллов суммируются в оценку в электронном журнале [8]. Структу-

ра новой системы критериального оценивания и инструменты оценивания показаны на рисунке 2.

Традиционная система не всегда давала возможность раскрывать тему творчески, а теоретический материал не всегда применялся на практике, и соответственно, рефлексия не проводилась. Учащиеся не могли оценивать качество своего обучения, поскольку отсутствовали критерии оценивания. Дело в том, что непрофессиональные (мамы, папы, бабушки и дедушки) и профессиональные субъекты (педагоги, учителя, воспитатели) педагогической деятельности оценивают интеллектуальный труд детей с разного ракурса, что приводит к непониманию, противоречию и дестабилизации успеха и мотивации в учебном процессе. Учителям нужно назначать посильные разноуровневые задания учащимся на основе заранее подготовленных критериев оценивания, чтобы все участники образовательного процесса знали «чему» нужно научиться обучающемуся и «как» можно добиться желаемого результата (Таблица 3).

Таблица 3

Роль критериев в оценивании
знаний и навыков

Критерии	Дескрипторы
Показывают «чему» может научиться ученик.	Показывают «как» он сможет достичь наилучшего результата.

В качестве основного принципа выполнения заданий по критериям являются дескрипторы. Дескрипторы к заданию демонстрируют поэтапное выполнение задания. Ученики стараются выполнить задания, ответив на все вопросы в соответствии с критериями, и набрать наибольшее количество баллов за каждое достижение. Таким образом, критериальное оценивание учит обучающихся нести ответственность за своё обучение. К инструментам оценивания также относятся виды речевой деятельности. Ниже, в таблице 4, представлены лист сбора данных и пример задания для суммативного оценивания за

раздел по английскому языку с переводом на русский язык (имена учеников являются вымышленными):

Если формативное оценивание производится в виде ежедневной деятельности учеников, то суммативное оценивание – это совокупная оценка всех формативных достижений. Если оценивание используется в целях подытоживания знаний учащихся, то такой тип оценивания называется суммативным оцениванием или «оцениванием обучения». Если оно проводится с целью модификации (преобразования, изменения) обучения, оно называется формативным оцениванием. Существует три шага применения оценивания: планирование, проведение и обратная связь. Благодаря тому, что нет «наказывающей» оценки, между учителем и учеником устанавливается сотрудничество, эффективным образом способствующее обучению. Учитель своевременно проверяет и анализирует данные, полученные в результате организации формативного оценивания, предоставляет их учащимся в качестве обратной связи и стимулирует их к активному обучению [9].

При суммативном оценивании оценка выставляется в конце раздела и четверти. В формативном оценивании выставляются баллы, которые влияют на итоговую оценку. Знания оцениваются по балльной шкале от 1 до 10 баллов. При формативном оценивании ученики в течение урока могут высказывать свою точку зрения, имеют право на ошибки, следовательно, выявляются трудности, которые не остаются без внимания с нашей стороны – своевременно помогаем понять и объясняем материал повторно. Формативное оценивание «поддерживает» ученика, даёт ему возможность стремиться, допустив ошибку, к ее коррекции.

Инструменты для формативного оценивания помогают нам готовить задания с применением таксономии Блума, «Интеллект-карты» и тестовых заданий на бумажном носителе и в интернет-сервисах. Для развития критического и логического мышления служит иерархия учебных целей и задач из-

Таблица 4

Пример листа сбора данных и задания суммативного оценивания за раздел по английскому языку в 7 классе

Март				
Лист сбора данных			Дата:	
№	ФИ ученика	S + Pa.S.	W + Pa.C.	Total score (Общий балл)
1.	Арманов Арман	4	3	7
2.	Баян Асель	5	7	9
3.				
Критерии		Задания	Дескрипторы	Балл
Создает рассказ в Past Simple Tense (в прошедшем простом времени)		1. Speaking (говорение)	Использует 5 предложений в Past Simple Tense	2
			Грамматическое оформление речи	1
			Произношение слов корректное	1
			Применяет в речи новую лексику раздела	1
Описывает опыт действий вчерашнего дня в Past Continuous Tense (в прошедшем продолжительном времени)		2. Writing (письмо)	Организация написания письма	2
			Применение лексики раздела (минимум 3)	1
			Орфография	1
			Пунктуация	1
Согласно набранным баллам (points) обучающимся выставляются отметки (grades) в электронный журнал kundelik.kz: 4-5 ps – Grade “3” 6-7 ps – Grade “4” 8-10 ps –Grade “5”				

вестного американского педагога Бенджамина Блума. Таксономия имеет шесть уровней учебных целей. Благодаря технологии критического мышления Блума учащиеся получают знания, понимают и демонстрируют применение, анализируют, синтезируют и создают конечный продукт. Задание, показанное на рисунке 5, является примером из урока информатики в 5 классе. Балл за каждый уровень ставится на основе дескриптора, например: перечисляет правила безопасности – 1 балл, далее так же составляется ко всем уровням.

Для формирования у ученика высоких мыслительных навыков обучающиеся отвечают на открытые вопросы, готовят презентацию, проект или пишут эссе. Для нас важно, чтобы наши ученики осваивали материал, понимали, умели решать задачи в упражнениях, умели лексически и грамматически правильно излагать речь, обсуждали в паре, группе, рефлексировали и давали оценку своей деятельности. В качестве формирующего оценивания используются и ментальные карты. «Интеллект-карта или карты мыслей» по-

Рисунок 5. Пример формативного оценивания на уроке информатики в 5 классе

зволяет ученикам сохранить информацию в своей долгосрочной памяти, пополнять свой лексический багаж, масштабируя и выражая свои мысли. Запись слов, фраз и идей в традиционном формате в строчку не вызывает желания расширять горизонты коммуникации. Критериальное оценивание помогает в когнитивном обучении. Ниже представлено сравнение традиционного метода записи новых слов и когнитивного метода обучения с использованием интеллект-карты, где слова связаны с центральной идеей (Рисунок 6).

Критериальное оценивание – это абсолютно новое направление в контрольно-оценочной деятельности, смысл которого – не только

оценить, но и показать направление. Конечно, вначале возникал ряд трудностей с непониманием нового вида оценивания: ученики находились в раздумьях, как и когда ставится отметка, родители задавались вопросами, да и учителям пришлось нелегко, для них организовывались семинары, встречи и курсы. Прошло время и напряжение с пониманием оценивания спало, но появился следующий нюанс – ежеурочная деятельность учеников без отметки, показалось, что отсутствует стимул в выполнении задач, упражнений, домашней работы и любой другой обратной связи. Но, как оказалось, это было временное переживание. Нужно было время, чтобы по-

The date:	
Happiness: health, home, close people, smiles, money	

Рисунок 6. Сравнение произвольного и аналитического методов работы с информацией

Таблица 7

Алгоритм выставления оценок в старой и новой системах оценивания обучения

Традиционная 5-и балльная система оценивания	Отметки (оценки)	Критериальное оценивание	Выставление баллов
Домашняя работа	5 (отлично)	Формативное оценивание	25%
Классная работа	4 (хорошо)	Суммативное оценивание за раздел	25%
Контрольная работа	3 (удовлетворительно)	Суммативное оценивание за четверть	50%
Нет домашней работы	2 (неуд. / плохо)	Электронный журнал kundelik.kz подсчитывает баллы и выводит оценку автоматически	
Итог	По субъективному решению	Итог	Оценки согласно новой градации: 8-10 – отлично, 6-7 – хорошо, 4-5 удовлетворительно, 1-3 плохо.

нять, что критериальное оценивание – это как карта, путеводитель со своей динамической системой. Смысл критериального оценивания лежит не в отказе от отметки, а позволяет учащимся планировать свою учебную деятельность и ясно видеть результат своего труда. За выполнение домашней работы оценка не ставится, совокупность домашней работы и активности на уроке оценивается общей оценкой. В таблице 7 представлен пример выставления оценок на основе традиционного 5-и балльного подхода и критериального оценивания.

Важные возможности для формирующего оценивания предоставляет использование интернет-сервисов коллективной работы. Например, таких инструментов, как Google диск, совместная подготовка презентаций или создание теста. Инструменты предусматривают, что при работе группы над совместным проектом вклад каждого члена группы виден всем ее участникам. Если задание включает элементы совместной работы с использованием сервисов, то в процессе его выполнения каждый студент может сравнить свой уровень компетенции по изучаемому вопросу с уров-

нем других обучающихся и сделать соответствующие выводы относительно самообразования.

Метод тестирования имеет определенные границы применения. Есть такие характеристики обученности школьника, которые настолько сложны и многоплановы, что тестовые методики для их выявления не могут быть применены. Их предназначение – оценить степень овладения учащихся определенными знаниями, способами деятельности, необходимыми для дальнейшего непрерывного образования. Во время дистанционного обучения с целью проведения формативного оценивания конструкторы находят широкое применение. Существует множество интернет-платформ, сервисов для создания тестирований: Google Forms, Testograf, Quizizz, Google Classroom, OnlineTestPad, ProProfs, Bamboozle, Liveworksheets, Wordwall, Cahoot и другие. Выбор типа задания зависит от цели, критериев обучения и проверяемых навыков. В процессе оценивания могут быть использованы следующие типы заданий: задания с множественным выбором ответа (закрытого типа), задания, требующие краткого и развернутого

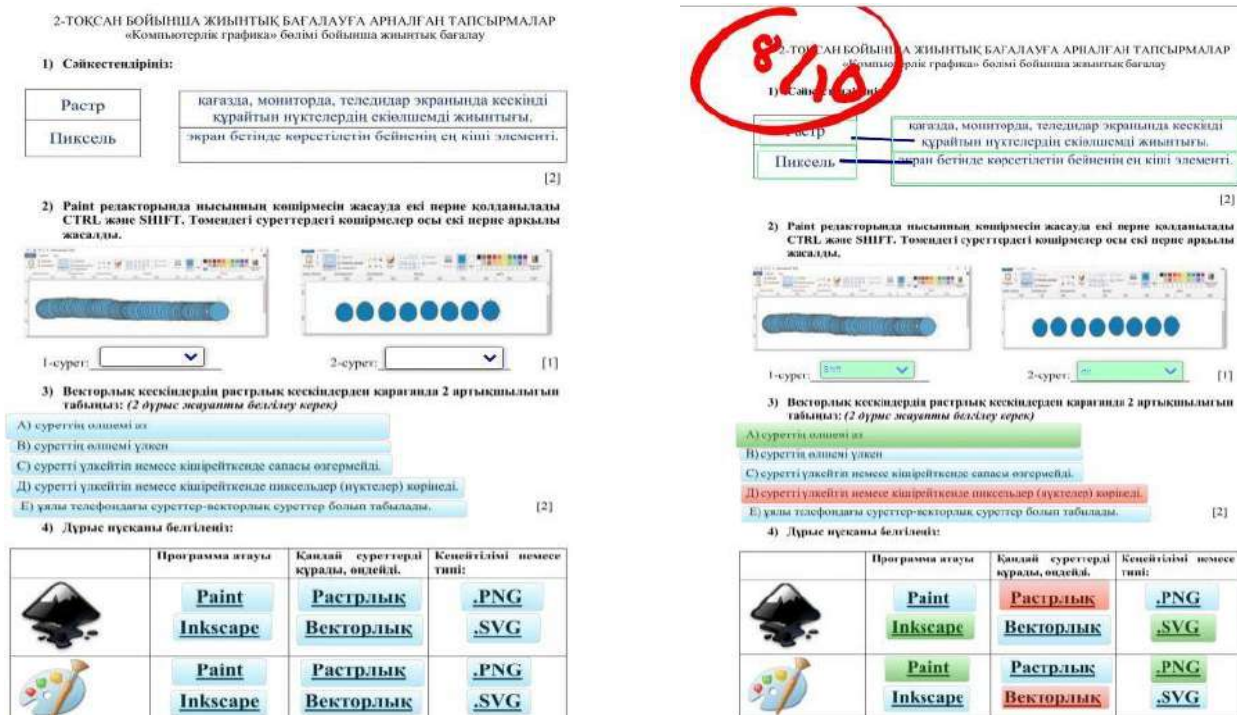

Рисунок 8. COP по Компьютерной графике в 5 классе

Ссылка на тест: <https://www.liveworksheets.com/hf1425691fm>

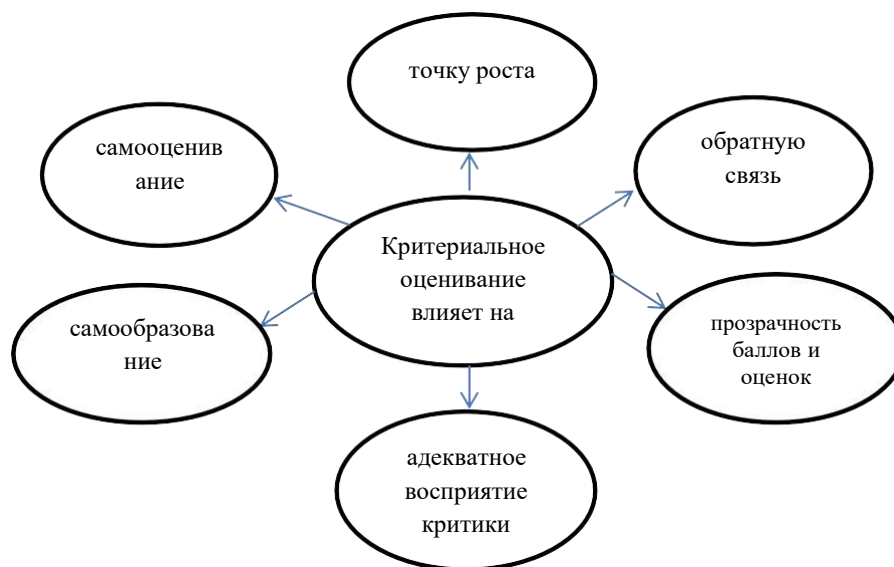
ответов (открытого типа). Тестирование относится к формативному оцениванию, поэтому балл выставляется по 10-балльной шкале сразу после завершения теста. На рисунке 8 продемонстрирован пример тестирования на сервисе liveworksheets.

Многие учителя полагают, что тестирование является «палочкой-выручалочкой» или инструментом, определяющим уровень обученности ученика. Они убеждены, что тестирование – единственный способ быть осведомленным о знаниях и навыках обучающегося. Оценивание должно играть решающую роль в любом образовательном процессе. При проведении обучения или при планировании его проведения ученику, преподавателю и другим заинтересованным сторонам, разумеется, интересно узнать об ожидаемых и непредвиденных результатах учебного процесса. Безусловно, оно применяется в исключительных случаях для сбора объективных количественных и качественных показателей знаний. Однако есть и другой аргумент в пользу неэффективности тестирования. Харрис и Маккан

приводят следующий аргумент: более способные учащиеся могут получать удовольствие от процесса тестирования, поскольку таким образом они могут утвердить свое превосходство над остальным классом. Однако многие учащиеся испытывают тревогу, беспокойство и волнение. На них часто оказывается сильное давление в плане ожидания успешных результатов, а если они их не достигают, то получают клеймо неудачников [10]. Из вышесказанных утверждений ученых мы видим, что нужны доработки в такой форме оценивания. Перед тестированием необходимо тщательно изучить теоретический материал, после тестирования следует ввести обязательную работу над ошибками. Иначе говоря, многие испытывающие трудности в обучении ученики останутся за бортом.

Преимущественную роль в оценивании знаний и навыков также занимают виды речевой деятельности: слушание, говорение, чтение и письмо. На уроках в качестве формативного, суммативного оценивания за раздел и суммативного оценивания за четверть

Рисунок 9. Положительное влияние критериального оценивания на учащегося

учащиеся получают задания и в течение 15-20 минут им необходимо проявить свои знания и навыки. В задании Listening (слушание) ученик слушает аудиозапись два раза, затем принимается отмечать правильные ответы: заполнять пропущенные слова, отвечать на открытые вопросы, отмечать правильные ответы в тесте, выбирать «True (правда)» или «False (ложь)». В задании Speaking (говорение) ученикам предлагаются карточки с вопросами или топики на тему раздела, после чего в течение ограниченного времени учащийся выражает свои мысли в устной форме. В задании Reading (чтение) учащиеся читают тексты и выполняют задания на понимание смысла или заполнение пропусков в тексте. Задание Writing (письмо) у учеников вызывает интерес, так как они размышляют, выражают свое согласие или представляют опровержение, пишут письма и рассказы. Все четыре речевых навыков сопровождаются обязательными критериями и дескрипторами для того, чтобы ученик мог достичь более высокого уровня мышления.

В критериальном оценивании контрольно-оценочная деятельность должна быть разнообразной, не только на основе тестирования, должен также применяться универсальный инструмент в виде речевых навыков,

всячески способствующий критическому и логическому мышлению ученика. В технологии Блума формы тестирования применимы на уровне анализа, когда ученики уже знают материал, каждый из них понимает его и способен применить на практике. Виды речевой деятельности используются с первого до последнего уровня, что является положительным инструментом, призывающим каждого отдельно взятого ученика к исследованию и творчеству, нежели тест, являющийся по своей сути проверяющим, контролирующим и наказывающим.

Критериальное оценивание – спасательный круг от наказывающих оценок, субъективного негативного мнения, мост к сотрудничеству с одноклассниками и учителями, возможность самоорганизации и самооценки и доступность ежедневных баллов и оценок после каждой четверти посредством портала электронного журнала <https://portal.kundelik.kz/ru/>. На рисунке 9 показаны преимущества критериального оценивания для учеников.

Заключение

В данной статье мы ставили цель показать, как критериальное оценивание способно за-

менить традиционную систему оценивания путем внедрения обновленного содержания образования из мирового опыта на основе критериев и дескрипторов. Мы также привели примеры применения формативного и суммативного оценивания на уроках информатики и английского языка в 5 и 7 классах. Показали использование инструментов, тех-

нологий и интернет-сервисов в оценивании знаний, умений и навыков учеников. Уверены, что критериальное оценивание укоренится в сознании всех участников образовательного процесса для того, чтобы современные ученики умели мыслить критически и творчески, уважать других и действовать в сотрудничестве.

Список литературы

1. Модель критериального оценивания [Электронный ресурс]. – 2014. – URL: http://fmsn.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2019/12/SHymkent-NISH-FMN-normative_doc-796.html (дата обращения: 07.04.2021).
2. Матурана У.Р., Варела Ф.Х. Древо познания. – М.: Прогресс. – 2001. – 21 с.
3. Taras M. Assessment-Summative and Formative: some theoretical reflections // British Journal of Educational Studies. - 2005. - Vol. 53, №4: – P. 466-478.
4. Wyatt-Smith and Bridges S. Meeting in the middle – Assessment, pedagogy, learning and students at educational disadvantage. – 2007. – P. 48.
5. Watkins A. Assessment in Inclusive Settings: Key issues for Policy and Practice. The report. European Agency for Development in Special Needs Education. Odense, Denmark, 2007.
6. Leadbeater Ch. The problem solvers. - London, Pearson, 2016.
7. Руководство по критериальному оцениванию для учителей основной и общей средней школ: учебно-методическое пособие // АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». Под ред. И.О. Можяевой, А.С. Шилибековой, Д.Б. Зиеденовой. – Астана. – 2016. – С. 6-7.
8. Можяева И.О., Шилибекова А.С. Система критериального оценивания учащихся: апробация и внедрение. // Педагогический диалог. ЦПМ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» – 2017. - №1 (19). – С. 16.
9. Жайлауова Г.М. Оценивание для обучения: формативное обучение в практике учителя. // Педагогический диалог. ЦПМ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» – 2017. - №1 (19). – С. 99.
10. Harris M. & McCann P. Assessment. Oxford: Heinemann. – 1994.

А.Е. Карымсакова, А.Е. Хасенова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Критериалды бағалау педагогикадағы заманауи бақылау-бағалау қызметі ретінде

Аннотация. Мақала бүгінгі күні оқушылардың білімін, іскерлігін және дағдыларын бақылау және тексеру үшін қолданылатын жалғыз жүйе болып табылатын критериалды бағалауға арналған. Сондай-ақ, жаңа бағалау жүйесі бойынша баға қою жалпы білім беретін мектеп оқушыларының білімін бағалаудың бұрынғы дәстүрлі жүйесімен салыстырылады. Оқыту, кері байланыс және бағалауға байланысты мақсаттар мен міндеттер қойылады. Критериалды бағалаудың мақсаты білім алушыларды оқыту нәтижелері туралы ақпараттың объективтілігі, сенімділігі ретінде сипатталады, сонымен қатар оқушылардың ойлауының жоғары деңгейін дамыту мақсаты туралы сұрақтар туындайды. Мақалада Қазақстанның білім берудің жаңартылған мазмұнына көшу кезеңдері туралы айтылады, ол бағалаудың жаңа жүйесін енгізумен қатар жүреді. Білім берудің жаңартылған мазмұны аясында қалыптастырушы және жиынтық бағалауды талдау, критерийлер мен дескрипторлардың рөлі сияқты зерттеу әдістері көрсетіледі. Бақылау және салыстыру арқылы бағалау критерийлері мен бағалау құралдарын Блум таксо-

номиясы, зияткерлік карта, заманауи қосымшалар, тестілеу дизайнерлері арқылы практикалық қолдану танымдық оқытуға, шығармашылық және сыни ойлауды дамытуға көмектеседі деп айта аламыз.

Түйінді сөздер: критериалды бағалау, оқушылар, критерийлер, дескрипторлар, қалыптастырушы бағалау, жиынтық бағалау, тестілеу.

A.Y. Karymsalova, A.Y. Khassenova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Criteria-based assessment as a modern control and evaluation activity in pedagogy

Abstract. The article is devoted to criteria-based assessment, which today is the only system used to control and test the knowledge, skills and abilities of students. And also, the setting of marks according to the new assessment system is compared with the previous traditional system of assessing the knowledge of students of general education schools. Goals and objectives are set related to training, feedback and assessment. The purpose of criteria-based assessment is described as providing objectivity, reliability of information about the learning outcomes of students, and questions about the goal of developing a high level of thinking of students are mainly raised. The article describes the stages of Kazakhstan's transition to the updated content of education, which is accompanied by the introduction of a new assessment system. Methods of research are demonstrated, such as the analysis of formative and summative assessment, the role of criteria and descriptors in assessment within the framework of the updated content of education. Observing and comparing, we can argue that the practical application of assessment criteria and assessment tools using Bloom's taxonomy, mind map, modern applications, test constructors help cognitive learning, the development of creative and critical thinking.

Key words: criteria-based assessment, learners, criteria, descriptors, formative assessment, summative assessment, testing

References

1. Model' kriterial'nogo ocenivaniya [Criteria-based assessment model], [Electronic resource]. Available at: http://fmsh.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2019/12/Spymkent-NISH-FMN-normative_doc-796.html (Accessed: 07.04.2021).
2. Maturana U.R., Varela F.H. Drevo poznaniya [The Tree of Knowledge]. – (Progress, Moscow, 2001, 21 p.) [in Russian].
3. Taras M. Assessment-Summative and Formative: some theoretical reflections, *British Journal of Educational Studies*, 2005. - Vol. 53. - № 4. – P. 466-478.
4. Wyatt-Smith and Bridges S. Meeting in the middle – Assessment, pedagogy, learning and students at educational disadvantage, 48 (2007).
5. Watkins A. Assessment in Inclusive Settings: Key issues for Policy and Practice. European Agency for Development in Special Needs Education (Odense, Denmark, 2007).
6. Leadbeater Ch. Leadbeater Ch. The problem solvers (Pearson, London, 2016).
7. Rukovodstvo po kriterial'nomu ocenivaniyu dlja uchitelej osnovnoj i obshhej srednej shkol: uchebno-metodicheskoe posobie [Guide to criteria-based assessment for primary and general secondary school teachers: educational and methodical manual], AOO «Nazarbaev Intellektual'nye shkoly» [AOE «Nazarbayev Intellectual Schools»]. Edited by I.O. Mozhayeva, A.S. Shilibekova, D.B. Ziedenova] (Astana, 2016, P. 6-7).
8. Mozhaeva I.O., Shilibekova A.S. Sistema kriterial'no ocenivaniya uchashhihsja: aprobacija i vnedrenie [The system of criteria-based assessment of students: approbation and implementation], *Pedagogicheskij dialog [Pedagogical dialogue]*. CPM AOO «Nazarbaev Intellektual'nye shkoly» [CPM AOE «Nazarbayev Intellectual Schools»], 1 (19),16 (2017).

9. Zhaijlaouova G.M. Ocenivanie dlja obuchenija: formativnoe obuchenie v praktike uchitelja [Assessment for learning: formative learning in teacher practice], Pedagogicheskij dialog [Pedagogical dialogue], СРМ АОО «Nazarbaev Intellektual'nye shkoly» [СРМ АОЕ «Nazarbayev Intellectual Schools»], 1 (19), 99 (2017).

10. Harris M. & McCann P. Assessment (Oxford, Heinemann, 1994, 3 p.).

Сведения об авторах:

Карымсакова А.Е. – кандидат педагогических наук, доцент кафедры информатики, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. А. Пушкина, 11/1, Нур-Султан, Казахстан.

Хасенова А.Е. – автор для корреспонденции, магистрант 1 курса факультета информационных технологий, образовательной программы «Педагогические измерения», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. А. Пушкина, 11/1, Нур-Султан, Казахстан.

Karymsakova A.E. – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Informatics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 11/1 A. Pushkin str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Khassenova A.E. – Corresponding author, The 1st year undergraduate student in Pedagogical measurements, Faculty of Information Technology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 11/1 A. Pushkin str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Содержание процесса формирования исследовательских компетенций обучающихся

Аннотация. Статья построена на материалах диссертационного исследования, в ней рассматривается процесс формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты, а также теоретическое обоснование его содержания. По мнению авторов, для выявления содержания процесса формирования исследовательских компетенций необходимо было определить основные компоненты формирования искомым компетенций, что позволило, в свою очередь, смоделировать данный процесс. Далее, на основании полученной модели авторы представили показатели сформированности исследовательских компетенций, их критерии, а также уровни, обозначенные в процентном соотношении. Таким образом, проведенное исследование позволило авторам определить содержание процесса формирования исследовательских компетенций обучающихся, что позволит в дальнейшем перейти к созданию теоретической модели формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты.

Ключевые слова: компетенции, подходы, ценностно-мотивационный компонент, содержательный компонент, технологический компонент.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-109-117>

Поступила: 27.11.20 / Допущена к опубликованию: 16.02.21

Введение

В ходе нашего диссертационного исследования мы пришли к выводу о том, что исследовательские компетенции включают в себя целый ряд компетенций, таких как информационная, аналитическая, прогностическая, практико-ориентированная, междисциплинарная, инновационная. Данные выводы позволили нам приступить к проекту теоретической модели формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up, но для этого, совершенно очевидно, необходимо выделить основные компоненты формирования искомым компетенций.

Постановка проблемы

Таким образом, согласно логике научного исследования, следующим этапом нашей работы является определение содержания процесса формирования исследовательских компетенций, что и является целью нашей статьи. Для реализации данной цели мы должны определиться с основными задачами, в данном исследовании это: моделирование процесса формирования исследовательских компетенций, выявление показателей, критериев и уровней сформированности исследовательских компетенций. Методологической базой для нашего исследования являются теории акмеологического, личностно-деятель-

ностного и компетентностного подходов. Практическая работа по исследованию проводилась на базе Торайгыров университета и Российского экономического университета имени Г. Плеханова.

Основная часть

Традиционно выделяют компоненты, характеризующие основные блоки: направленные на формирование мотивации, на комплекс знаний и на формирование умений применения полученных знаний на практике. Исходя из этого, мы выделяем 3 компонента формирования искомых компетенций: ценностно-мотивационный; содержательный; технологический.

Исходя из определенных нами сущности и содержания исследовательских компетенций, мы должны определить критерии каждого компонента. Ценностно-мотивационный компонент представлен следующими критериями: интерес обучающегося к формированию исследовательских компетенций; потребность формирования исследовательских компетенций; этика исследовательской культуры.

Содержательный компонент формирования исследовательских компетенций нами представлен следующими критериями: знание закономерностей научного исследования; знание категориально-понятийного аппарата исследования; знание методологии исследования.

Технологический компонент формирования исследовательских компетенций, на наш взгляд, может быть представлен следующими критериями: умение анализировать изучаемое явление; умение планировать результаты исследования; умение проводить опытно-экспериментальную работу.

На основании этих утверждений, и проведенных ранее исследований, представляем модель процесса формирования исследовательских компетенций (рисунок 1).

Остановимся на более подробном анализе предложенных нами компонентов. В структуре профессиональных компетенций обучающихся исследовательские компетенции занимают важное место и позволяют плавно войти в свою профессию, повышают профессиональную гибкость в использовании новых технологий обучения. Именно с этих позиций важен ценностно-мотивационный ком-

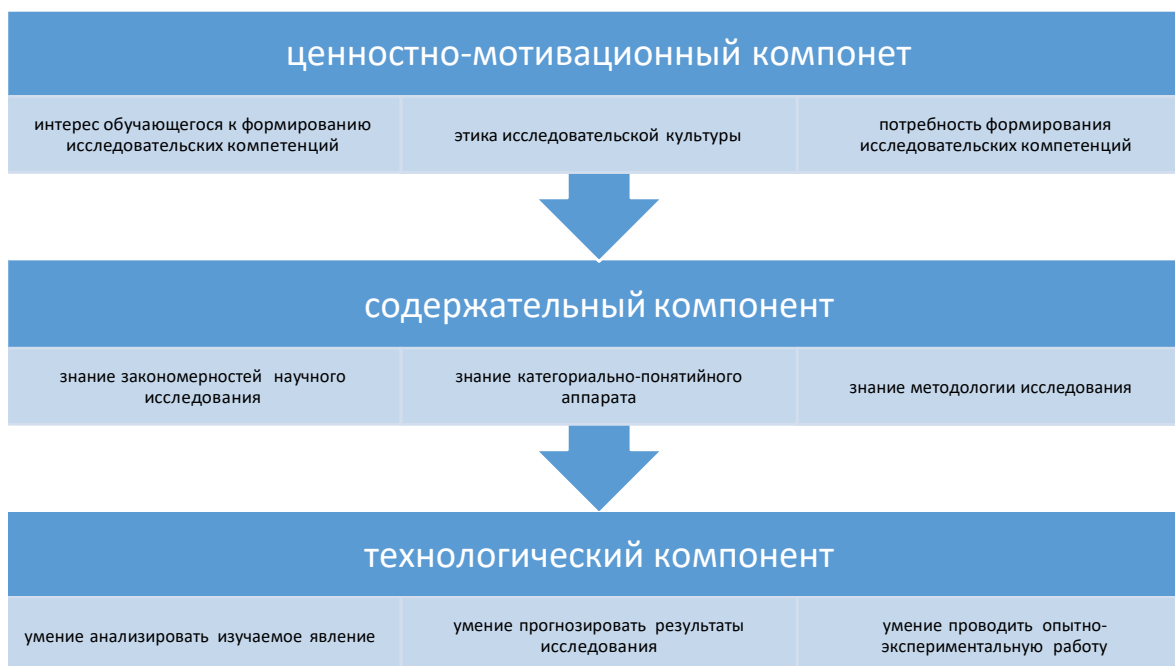

Рисунок 1. Модель процесса формирования исследовательских компетенций

понент. В трудах ученых, педагогов можно встретить обращения к теме мотивационной сферы преподавателей, это работы Поздняковой Ж.С.[1], Гуцу Е.Г., Смирновой Е.И.[2] и др. Они делают акцент на ценности профессиональной деятельности преподавателей высшей школы, причем ценностно-смысловой компонент определяется как основной фактор профессионального роста.

С точки зрения нашего исследования мы рассматриваем мотивационную сферу обучающихся и опираемся на труды ученых, рассматривавших формирование компетенций в разных аспектах (Воронкова О.Б.[3], Хуторской А.В.[4], Полат Е.С., Бухаркина М.Ю.[5], Ксембаева С.К., Каюмова М.С. [6], Айтымова А. [7]). Для нас важна мотивация научно-исследовательской работы обучающихся.

Содержательный компонент традиционно включает в себя все, что составляет понятие «содержание образования», то есть систему знаний, умений, навыков, способствующих формированию мировоззрения обучающихся, социализации в обществе. Наполнение данного компонента, в свою очередь, должно отвечать целому ряду требований, таких как: создание условия для обеспечения личностного развития обучающихся в учебной деятельности; обеспечение качественной профессиональной подготовкой; создание условия для формирования практических навыков; создание условий для получения дополнительных профессиональных навыков.

Совершенствование содержания обучения является важным приоритетным направлением. Ежегодно принимаются новые нормативные документы, направленные на повышение качества содержания обучения, например, Государственная программа развития образования и науки РК на 2020-2025гг. [8], Методические рекомендации по организации учебного процесса ОВПО в 2020-2021 учебном году [9], Методические рекомендации по организации промежуточной и итоговой аттестации в организациях высшего и (или) послевузовского образования в период пандемии коронавирусной инфекции COVID-19 [10] и др.

Технологический компонент является важнейшим компонентом, включающим организацию учебной деятельности по качественному овладению содержанием образования. Основные его составляющие – принципы, методы, формы, средства обучения. Эффективность этого компонента зависит от активного взаимодействия педагогов и обучающихся, установления между ними субъект-субъектных взаимоотношений. Применение современных диалогических методов, приемов, форм педагогического взаимодействия способствует формированию таких отношений. Для реализации данного компонента важно научение обучающихся осознанию и формулированию проблемы, освоению таких этапов, как: формулировка цели исследования; формулировка исследовательских задач; выдвижение гипотезы; поиск путей проверки; проверка гипотезы; обсуждение полученных результатов; получение одобрения сокурсников и педагогов.

Нам представляется, что детальное рассмотрение данных компонентов дает возможность для определения критериев и показателей, характеризующих моделирование процесса формирования исследовательских компетенций.

Ценностно-мотивационный компонент, на наш взгляд является первоочередным, так как предполагает наличие мотивации к формированию исследовательских компетенций, и показателями его критериев могут быть:

- интерес к научному исследованию;
- осознание важности наличия исследовательских компетенций;
- желание научиться ведению исследовательской работы;
- стремление развивать исследовательские компетенции;
- осознание важности этических норм в научном исследовании;
- стремление к соблюдению этических норм в научной работе.

Содержательный компонент, на наш взгляд, должен содержать определенный объем теоретических знаний, необходимых для

формирования исследовательских компетенций. И его критерии могут быть выражены следующими показателями:

- умение сбора необходимой информации по теме исследования;
- умение определения объема исследовательской работы в зависимости от поставленных целей;
- умение правильно определять логику научного исследования;
- умение логически выстраивать понятийный аппарат исследования;
- знание видов и методов научного исследования;
- подбор необходимых методик и технологий проведения научного исследования.

Технологический компонент носит более прагматический характер, и показателями его критериев могут быть:

- владение аналитическими навыками;
- умение оценивать состояние изучаемого объекта;
- владение навыками планирования научного исследования;
- умение планировать Start-up;
- умение подбирать наиболее подходящие методы для искомого исследования;
- умение проведения эксперимента и его оформления.

Ценностно-мотивационный компонент, на наш взгляд является первоочередным, так как предполагает наличие мотивации к формированию исследовательских компетенций, и показателями его критериев могут быть:

- интерес к научному исследованию;
- осознание важности наличия исследовательских компетенций;
- желание научиться ведению исследовательской работы;
- стремление развивать исследовательские компетенции;
- осознание важности этических норм в научном исследовании;
- стремление к соблюдению этических норм в научной работе.

Содержательный компонент, на наш взгляд, должен содержать определенный объем теоретических знаний, необходимых для

формирования исследовательских компетенций. И его критерии могут быть выражены следующими показателями:

- умение сбора необходимой информации по теме исследования;
- умение определения объема исследовательской работы в зависимости от поставленных целей;
- умение правильно определять логику научного исследования;
- умение логически выстраивать понятийный аппарат исследования;
- знание видов и методов научного исследования;
- подбор необходимых методик и технологий проведения научного исследования.

Технологический компонент носит более прагматический характер, и показателями его критериев могут быть:

- владение аналитическими навыками;
- умение оценивать состояние изучаемого объекта;
- владение навыками планирования научного исследования;
- умение планировать Start-up;
- умение подбирать наиболее подходящие методы для искомого исследования;
- умение проведения эксперимента и его оформления.

Итак, критерии и показатели исследовательских компетенций представлены в таблице, согласно логике научного исследования нам необходимо выделить уровни ее сформированности. Традиционно берут за основу три уровня: высокий, средний, низкий, соответственно, чем выше уровень (высокий), тем больше признаков сформированности искомым компетенций, и чем ниже показатели (низкий), тем меньше сформированы исследовательские компетенции обучающихся. В процентном соотношении это может выглядеть следующим образом:

- от 0 до 35% - низкий уровень;
- от 36 до 75% - средний уровень;
- от 76 до 100% - высокий уровень.

То есть, если показатели будут ниже 35%, значит это низкий уровень, если выше 76% - значит, показатель имеет высокий уровень сформированности.

Нам нужно определиться с тем, какими должны быть показатели высокого уровня сформированности.

Показатели высокого уровня сформированности ценностно-мотивационного компонента:

- постоянный интерес к научному исследованию;
- осознание важности наличия исследовательских компетенций проявляется постоянно;
- есть непреодолимое желание научиться ведению исследовательской работы;
- высокий уровень стремления развивать исследовательские компетенции;
- наличие осознания важности этических норм в научном исследовании;
- стремление к соблюдению этических норм в научной работе.

Определимся со средними показателями уровня сформированности исследовательских компетенций:

- интерес к научному исследованию имеется;
- осознание важности наличия исследовательских компетенций проявляется слабо;
- есть не ярко выраженное желание научиться ведению исследовательской работы;
- не ярко проявляется стремление развивать исследовательские компетенции;
- осознание важности этических норм в научном исследовании проявляется слабо;
- стремление к соблюдению этических норм в научной работе проявляется слабо.

Соответственно, необходимо определиться с показателями низкого уровня сформированности ценностно-мотивационного компонента.

- интерес к научному исследованию не проявляется;
- осознания важности наличия исследовательских компетенций нет;
- желание научиться ведению исследовательской работы отсутствует;
- стремление развивать исследовательские компетенции не замечено;
- осознание важности этических норм в научном исследовании не проявляется;

- стремление к соблюдению этических норм в научной работе не наблюдается.

Показатели высокого уровня сформированности содержательного компонента также были выявлены нами в следующем виде:

- проявляется умение сбора необходимой информации по теме исследования;
- наблюдается умение определения объема исследовательской работы в зависимости от поставленных целей;
- постоянно проявляется умение правильно определять логику научного исследования;
- постоянно наблюдается умение логически выстраивать понятийный аппарат исследования;
- системное знание видов и методов научного исследования;
- наблюдается умение качественного подбора необходимых методик и технологий проведения научного исследования.

Показатели среднего уровня сформированности содержательного компонента:

- не всегда проявляется умение сбора необходимой информации по теме исследования;
- не всегда проявляется умение определения объема исследовательской работы в зависимости от поставленных целей;
- не всегда наблюдается определение логики научного исследования;
- не всегда проявляется умение логически выстраивать понятийный аппарат исследования;
- наблюдаются поверхностные знания видов и методов научного исследования;
- не всегда оправдан подбор необходимых методик и технологий проведения научного исследования.

Показатели низкого уровня сформированности содержательного компонента:

- неумение сбора необходимой информации по теме исследования;
- неумение определения объема исследовательской работы в зависимости от поставленных целей;
- отсутствие логики научного исследования;
- неумение логически выстраивать понятийный аппарат исследования;

- незнание видов и методов научного исследования;

- хаотичный подбор необходимых методик и технологий проведения научного исследования.

Следует определиться и с уровнями сформированности технологического компонента, нами они определены следующим образом:

Высокий уровень сформированности технологического компонента:

- отличное владение аналитическими навыками;

- достаточно высокое умение оценивать состояние изучаемого объекта;

- наблюдается владение навыками планирования научного исследования;

- наблюдается умение планировать Start-up;

- проявляется умение подбирать наиболее подходящие методы для искомого исследования;

- проявляется умение проведения эксперимента и его оформления.

Средний уровень сформированности технологического компонента:

- не всегда проявляется владение аналитическими навыками;

- иногда проявляется умение оценивать состояние изучаемого объекта;

- бессистемное владение навыками планирования научного исследования;

- частично наблюдается умение планировать Start-up;

- иногда проявляется умение подбирать наиболее подходящие методы для искомого исследования;

- иногда проявляется умение проведения эксперимента и его оформления.

Низкий уровень сформированности технологического компонента можно отразить следующим образом:

- низкое владение аналитическими навыками;

- низкое умение оценивать состояние изучаемого объекта;

- невладение навыками планирования научного исследования;

- неумение планировать Start-up;

- неумение подбирать наиболее подходящие методы для искомого исследования;

- неумение проводить эксперимент и оформлять его.

Хочется отметить, что низкий уровень сформированности по определенному компоненту не является показателем полного отсутствия необходимых компетенций, а свидетельствует о том, что данные компетенции, к сожалению, не получили должного развития и проявляются крайне мало. В качестве примера можно назвать низкий уровень заинтересованности обучающихся в организации и проведении научных исследований, что, возможно, стало следствием несерьезного отношения к процессу обучения, либо незаинтересованности в своей профессии.

Если остановиться на анализе сформированности показателей среднего уровня, то можно отметить, что обучающиеся понимают важность организации и проведения научных исследований, однако в силу определенных обстоятельств недостаточно времени и ресурсов уделяют этому вопросу.

Высокий уровень показателей свидетельствует о том, что обучающиеся имеют прочные знания, осознанно планируют свою учебную деятельность, серьезно подходят к вопросам организации и проведения научных исследований, то есть обучающиеся осознают, что учебный процесс должен сопровождаться практической значимостью, все полученные теоретические знания можно применять в практической деятельности, направленной на положительный результат.

Заключение

Таким образом, проведенная нами работа позволила определить содержание процесса формирования исследовательских компетенций, что являлось целью нашего исследования. Реализованы все задачи, представлена модель формирования исследовательских компетенций, выявлены показатели, критерии и уровни сформированности исследовательских компетенций. Определенные

нами компоненты, критерии и показатели сформированности исследовательских компетенций, в свою очередь, позволяют нам уже более детально подойти к созданию теоретической модели формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты, что будет представлено нами в следующей публикации.

Список литературы

1. Позднякова, Ж. С. Формирование мотивационной сферы обучающихся в образовательном процессе // Молодой ученый. -2018. - № 45 (231). - С. 270-272.
2. Гуцу Е.Г., Смирнова Е.И. Мотивационно-ценностный компонент в структуре профессиональной компетенции преподавателя вуза: критерии и уровни развития // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2 -2.
3. Воронкова О.Б. Информационные технологии в образовании: интерактивные методы. – Ростов – на-Дону: Феникс, 2010.
4. Компетенции в образовании: опыт проектирования. Под ред. Хуторского А. В. – М., 2007.
5. Полат Е. С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М. Издат. центр «Академия», 2008.
6. Каюмова М.С., Ксембаева С.К. Об исследовательских компетенциях магистрантов экономических специальностей // Вестник ПГУ. - 2019 - №1. - С.179-185.
7. Ксембаева С.К., Айтымова А. К вопросу о формировании коммуникативных компетенций будущих бакалавров техники и технологий // Вестник ПГУ.– 2019 - №3. - С.63-71.
8. Государственная программа развития образования и науки РК на 2020-2025 гг., Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 25.10.20).
9. Об особенностях учебного процесса в организациях образования Республики Казахстан в 2020-2021 учебном году: инструктивно-методическое письмо. – Нур-Султан: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2020.
10. Методические рекомендации по организации промежуточной и итоговой аттестации в организациях высшего и (или) послевузовского образования в период пандемии коронавирусной инфекции COVID-19 – URL: <https://new.enu.kz/main/announcements/> (дата обращения: 25.10.20).

М.С. Каюмова, С.К. Ксембаева

Торайгыров университеті, Павлодар, Қазақстан

Білім алушылардың зерттеушілік құзыреттерін қалыптастыру үдерісінің мазмұны

Аннотация. Мақала диссертациялық зерттеудің материалдарына негізделген, онда Start-up жобаларын жоспарлайтын білім алушылардың зерттеушілік құзыреттерін қалыптастыру үдерісі, сондай-ақ оның мазмұнының теориялық негіздемесі қарастырылады. Авторлардың пікірінше, зерттеу құзыреттерін қалыптастыру үдерісінің мазмұнын анықтау үшін қажетті құзыреттерді қалыптастырудың негізгі компоненттерін анықтау қажет болды, бұл өз кезегінде осы үдерісті модельдеуге мүмкіндік берді. Әрі қарай, алынған модель негізінде авторлар зерттеу құзыреттілігінің қалыптасу көрсеткіштерін, олардың критерийлерін, сондай-ақ пайызбен көрсетілген деңгейлерді ұсынды. Осылайша, жүргізілген зерттеу авторларға білім алушылардың зерттеу құзыреттіліктерін қалыптастыру үдерісінің мазмұнын анықтауға мүмкіндік берді, бұл болашақта Start-up жобаларын жоспарлайтын білім алушылардың зерттеу құзыреттіліктерін қалыптастырудың теориялық моделін құруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: құзыреттілік, тәсіл, құндылық-мотивациялық компонент, мазмұнды компонент, технологиялық компонент.

M.S. Kayumova, S.K. Ksembayeva
Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

The content of the students' research competences formation process

Abstract. The article is based on the materials of dissertation research. It examines the process of forming research competencies of students planning start-up projects, as well as the theoretical substantiation of its content. It was necessary to identify the main components of the formation of the required competences, which, in turn, allowed modelling this process to identify the content of the process of forming research competences. Further, based on the obtained model, the authors presented the indicators of research competences formation, their criteria, as well as the levels indicated as percentages. Thus, the study allowed the authors to determine the content of the process of formation of students' research competencies, which will further move to the creation of a theoretical model of formation of students' research competencies, planning start-up projects.

Keywords: competences, approaches, value-motivational component, a substantial component, technology component.

References

1. Pozdnyakova, Zh. S. Formirovanie motivacionnoj sfery obuchayushchihsya v obrazovatel'nom processe [Formation of the motivational sphere of students in the educational process], *Molodoj uchenyj [Young scientist]* –. –45 (231), 270-272 (2018).
2. Gucu E.G., Smirnova E.I. Motivacionno-cennostnyj komponent v structure professional'noj kompetencii prepodavatelya vuza: kriterii i urovni razvitiya [Motivational and value component in the structure of professional competence of a university teacher: criteria and levels of development], *Sovremennye problem nauki i obrazovaniya [Modern problems of science and education]*, 2 (2) (2015).
3. Voronkova O.B. Informacionnye tekhnologii v obrazovanii: interaktivnye metody [Information technologies in education: interactive methods] (Feniks, Rostov – na-Donu, 2010).
4. Kompetencii v obrazovanii: opyt proektirovaniya [Competencies in education: design experience]. Ed. Khutorsky A. V. (Moscow, 2007).
5. Polat E.S., Buharkina M.Yu. Sovremennye pedagogicheskie informacionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya [Modern pedagogical and information technologies in the education system] (Izdat. centr «Akademija», Moscow, 2008).
6. Kayumova M.S., Ksembayeva S.K. Ob issledovatel'skih kompetenciyah magistrantov ekonomicheskikh special'nostej [About the research competencies of undergraduates of economic specialties], *Vestnik PGU [Bulletin of PSU]*, 1, 179-185 (2019).
7. Ksembayeva S.K., Ajtymova A. K voprosu o formirovanii kommunikativnyh kompetencij budushchih bakalavrov tekhniki i tekhnologij [On the question of the formation of communicative competencies of future bachelors of engineering and Technology], *Vestnik PGU [Bulletin of PSU]*, 3, 63-71 (2019).
8. Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki RK na 2020-2025gg, Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabrya 2019 goda [The State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025, Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 988 dated December 27, 2019. № 988]. Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (Accessed: 25.10.20).
9. Obosobennosty ahuchebnogo processa v organizaciy ahobrazovaniya Respubliki Kazakhstan v 2020-2021 uchebnomgodu: Instruktivno-metodicheskoe pis'mo [About the features of the educational process in educational organizations of the Republic of Kazakhstan in the 2020-2021 academic year: instructional and methodological letter] (I. Altynsarin National Academy of Education, Nur-Sultan, 2020).
10. Metodicheskie rekomendacii po organizacii promezhutochnoj i itogovoj attestacii v organizacijah vysshego i (ili) poslevuzovskogo obrazovaniya v period pandemic i koronavirusnoj infekcii COVID-19 [Methodological recommendations for the organization of intermediate and final certification in organizations of higher and (or) postgraduate education during the COVID-19 coronavirus infection pandemic]. Available at: <https://new.enu.kz/main/announcements/> (Accessed: 25.10.20).

Сведения об авторах:

Каюмова М.С. – автор для корреспонденции, докторант PhD, факультет социальных и гуманитарных наук, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан.

Ксембаева С.К. – профессор кафедры психологии и педагогики, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан.

Kaumatova M.S. – **Corresponding author**, The 3rd year Ph.D. student in Pedagogy and Psychology, S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar, Kazakhstan.

Ksembayeva S.K. –Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan.

Ю.В. Корнилов¹
М.У. Мукашева²
С.М. Сарсимбаева³

¹Северо-Восточный федеральный университет имени М.К. Аммосова,
Якутск, Российская Федерация

²Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, Нур-Султан, Казахстан

³Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Актобе, Казахстан
(E-mail: kornilov@lenta.ru, mukasheva_07@mail.ru, sarsi@mail.ru)

Внедрение иммерсивных технологий в контексте цифровой трансформации образования

Аннотация. В статье обобщены результаты ряда исследований, посвященных процессам цифровой трансформации образования как результата существенных изменений, произошедших и происходящих в образовании. Представлен взгляд авторов на процессы цифровой трансформации, проходящие в системе образования, сопутствующие развитию и интеграции иммерсивных технологий как одного из трендов в обучении, наиболее сильно влияющих на происходящие изменения. Цель данной работы – исследование современного состояния процесса внедрения иммерсивных технологий в образовательный процесс общеобразовательной школы в контексте цифровой трансформации образования. Отмечены ключевые тренды цифровой трансформации, среди которых подробно описываются иммерсивные технологии как современные технологии бесконтактного информационного взаимодействия. В ходе исследования обоснованы проблемы подготовки педагогических кадров к использованию иммерсивных технологий в образовании. Путем проведения онлайн-опроса с целью выявления готовности обучающихся общеобразовательных организаций и их родителей к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении были опрошены 454 респондента (212 обучающихся, их родители – 242 чел.). Выявлен их уровень осведомленности о технологиях виртуальной и дополненной реальности, определено отношение к использованию технологий виртуальной и дополненной реальности в учебном процессе. Ряд вопросов позволил обозначить ключевые преимущества и недостатки использования на уроках технологий виртуальной и дополненной реальности. В ходе исследования было выявлено мнение учащихся об учебных предметах, на которых наиболее целесообразно применение VR/AR-технологий. В завершении исследования осуществлена попытка определения ближайших перспектив применения и развития иммерсивных технологий в образовании.

Ключевые слова: цифровая трансформация, образование, иммерсивные технологии, виртуальная реальность, дополненная реальность.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-118-132>

Поступила: 28.04.21 / Допущена к опубликованию: 27.05.21

Введение

Цифровые технологии сегодня позиционируются как главная характерная черта современного общества, влияющая на различные

сферы деятельности человека. Затрагивается в том числе и образовательная система, образовательные процессы, протекающие в совершенно новых условиях, в том числе на фоне глобальной цифровой трансформации.

Существенные перемены, связанные с процессами глобальной цифровой трансформации, выдвигают новые требования не только к обучающимся, но и к системе образования, а также к самим учителям и преподавателям. Следовательно, речь идет об изменениях в подходах и методах обучения, изменениях в управлении образовательными ресурсами в целом. Очевидно, что проникновение цифровизации во все области системы образования (образовательный процесс, проведение научных исследований, управление образованием) будет способствовать эффективному использованию современных образовательных ресурсов, развитию цифровых инноваций в системе образования.

Цифровая трансформация ориентирована на подготовку студентов в соответствии с их способностями и дает возможность развивать индивидуальность студентов. «В эпоху цифровых технологий учащиеся не только должны осваивать совершенно новые цифровые навыки, но и проверять, могут ли наши учителя и наши методы обучения быть преобразованы и хорошо интегрированы с цифровизацией», отмечает Лю Фэн, директор Информационного и сетевого центра из Тяньцзиньского университета.

Среди ключевых трендов цифровой трансформации исследователи выделяют персонализацию обучения, применение геймификации, использование искусственного интеллекта и больших данных, в целом трансформацию учебной среды, применение виртуальной и дополненной реальности, повышение уровня доступности образования, использование интернета вещей.

Анализ попыток различных авторов, принятых в последние годы по исследованию вопросов цифровизации образования, позволяет сформулировать проблему недостаточной изученности применения иммерсивных технологий (виртуальной и дополненной реальности) как очевидного тренда цифровой трансформации образования. В этой связи целью исследования определяется рассмотрение процесса развития и внедрения в образовательный процесс иммерсивных техно-

логий в контексте цифровой трансформации образования. В качестве задач авторами выделяются определение основных направлений цифровой трансформации образования, обоснование проблемы подготовки педагогических кадров к использованию иммерсивных технологий в образовании, выявление готовности субъектов образовательного процесса к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении и определение ближайших перспектив развития данных технологий в образовании.

Методология исследования

Цифровая трансформация образования как результат существенных изменений, произошедших и происходящих в образовании, стала объектом изучения различных авторов. В последние годы предпринимались попытки анализа особенностей образовательного процесса в эпоху цифровых технологий [1], подробно изучались направления цифровой трансформации образования [2], в целом давалась оценка текущему состоянию рынка образования с приведением возможных эффектов от его цифровой трансформации [3]. В исследуемой проблематике авторами в [4] отмечается, что речь не идет о переводе данных в цифровой формат, а цифровизация системы образования не может ограничиться созданием цифровых копий учебников или переходом в виртуальную среду общения.

В этой связи под цифровой трансформацией образования И.В. Роберт предлагает понимать «результат процесса возникновения существенных изменений, произошедших в сфере образования (как позитивных, так и негативных), при активном и систематическом использовании цифровых технологий в образовательных целях» [5, С. 185]. Уваров А.Ю., определяя понятие цифровой трансформации, делает акцент на системном синергичном обновлении базовых составляющих образовательного процесса, включая результаты образовательной работы, содержание образования, организацию образовательного процесса, оценивание его результатов [6].

Рассматривая влияние цифровой трансформации на развитие образования, И.В. Роберт отмечает, что «следует констатировать применение (при обучении различным учебным предметам) современных технологий неконтактного информационного взаимодействия между субъектами образовательного процесса и с виртуальными объектами, представленными интерактивным образовательным контентом» [7, С. 143], и акцентирует внимание на возрастающем значении иммерсивных технологий в обучении. А.В. Островский и М.В. Кудина также отмечают внедрение интерактивных технологий обучения как важный тренд в образовании, в т.ч. технологии виртуальной и дополненной реальности, обеспечивающие принципиально новый уровень погружения учеников в образовательный процесс [3, С. 234].

В последние годы предпринимались попытки обобщения опыта по описанию и оценке эффективности обучения с использованием различных приложений виртуальной реальности. Наиболее ясно такое обобщение представлено в статье авторов Pellas N. и др. [8]. Ими отмечается рост интереса к применению приложений виртуальной реальности (VR) как инструмента поддержки различных методов обучения не только на уровне начального и среднего образования, но и в высшей школе [8]. Далее авторы отмечают нехватку исследований для раскрытия потенциала стратегий применения виртуальной реальности и методов обучения на их основе. Представленное исследование вносит свой вклад, рассматривая то, как стратегии и методы обучения могут потенциально улучшить успеваемость учащихся с использованием широкого спектра приложений виртуальной реальности.

Содержательно исследуя проблему подготовки педагогических кадров к использованию иммерсивных технологий, следует отметить важность уделения внимания оценке готовности педагогических кадров к предполагаемым изменениям, связанным с цифровой трансформацией образования. Консервативность в педагогической среде, связанная в том числе и с наблюдаемым сегодня высоким средним

возрастом учителя и преподавателя, является одним из главных рисков с точки зрения оценки перспектив внедрения новых образовательных технологий, включая технологии VR/AR, в образовании. Это приводит к ситуации, когда «современное состояние применения иммерсивных технологий в образовательных целях осуществляется спонтанно, без необходимого дидактического, медико-психологического и учебно-методического сопровождения» [7, С. 155].

Одним из важнейших вопросов трансформации образования сегодня является концепция *lifelong learning* (обучение в течение всей жизни), что обусловлено растущей скоростью технологических изменений, затрагивающих самые различные отрасли. На сегодня обучение в школе и вузе не способно дать актуальных знаний, которые будут достаточны в течение всей жизни, а в некоторых областях (к которым особенно можно отнести сферу информационных технологий) знания могут устаревать за 3-5 лет, что по сути сравнимо со сроками обучения в вузе. В этой связи на сегодня образование взрослых является одним из ключевых вопросов с точки зрения фундаментальных изменений вуза как среды.

В целом данная проблема уже становится объектом различных исследований, в связи с чем необходимо ставить вопросы о готовности педагогических кадров к использованию иммерсивных технологий в обучении. Так, усиление внимания к проблеме обозначено Mulders M. и др. в [9], где отмечается, что использование иммерсивной виртуальной реальности (iVR) часто обусловлено технологиями, а учебные концепции отсутствуют. Авторы убеждены, что проектирование обучения, поддерживаемое технологией iVR, должно основываться как на научно обоснованной модели обучения, так и на особенностях, характерных для iVR [9]. В качестве решения данной проблемы авторы предлагают для использования в обучении iVR основываться на когнитивной теории мультимедийного обучения (CTML) Ричарда Э. Майера [10]. Mulders M. и др. описывают то, как среда обучения iVR может и должна быть разрабо-

тана на основе текущих знаний, полученных в результате исследований в области мультимедийного обучения.

Фундаментальная гипотеза Ричарда Э. Майера, лежащая в основе исследования мультимедийного обучения, заключается в том, что мультимедийные обучающие материалы, разработанные с учетом того, как работает человеческий мозг, с большей вероятностью приведут к осмысленному обучению, чем те, которые созданы обычным образом [10]. А.Л. Крохин отмечает, что одной из практических рекомендаций СТМЛ-разработчикам является одновременное задействование визуального (для изобразительных элементов) и аудиального (для вербальных пояснений) каналов без использования поясняющего печатного текста, перегружающего визуальный канал и рабочую память процессами преобразования символического представления во внутреннее квазифонетическое, что также рассеивает внимание студента [11].

В целом важным остается вопрос пересмотра существующих образовательных программ и интегрирования в учебные планы соответствующих дисциплин (структура и содержание курса подготовки студентов педагогических специальностей, программа переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров), предусматривающих изучение вопросов теории и практики применения иммерсивных технологий в образовании. Следует понимать, что не менее важными вопросами являются разработка учебно-методического обеспечения для педагогов при применении иммерсивных технологий в образовании, а также обеспечение педагогов соответствующими методическими рекомендациями по применению нового цифрового контента иммерсивных приложений.

Помимо перечисленных выше вопросов следует также иметь представление о готовности самих обучающихся к столь существенным трансформациям, понимать их отношение к внедрению инновационных процессов в учебный процесс средней школы. В этом ключе готовность и поддержка родителей обучающихся также являются немаловажными

факторами успешности подобных нововведений.

Таким образом, в качестве основных методов данного исследования выступили: анализ результатов исследований по вопросам цифровой трансформации образования, различных подходов к цифровизации обучения, а также применению иммерсивных технологий в образовании; анкетирование на предмет выявления готовности субъектов образовательного процесса к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении и другие.

Результаты

С целью выявления отношения и готовности обучающихся общеобразовательных организаций и их родителей к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении и определения ближайших перспектив был проведен онлайн-опрос, в котором приняли участие 454 респондента, среди которых обучающиеся общеобразовательной организации 5-11 классов – 212 чел., их родители – 242 чел.

Результаты ответов на вопрос о знакомстве обучающихся с технологиями виртуальной и дополненной реальности показали разный уровень осведомленности (рисунок 1).

Знакомы ли Вы с технологиями виртуальной и дополненной реальности?

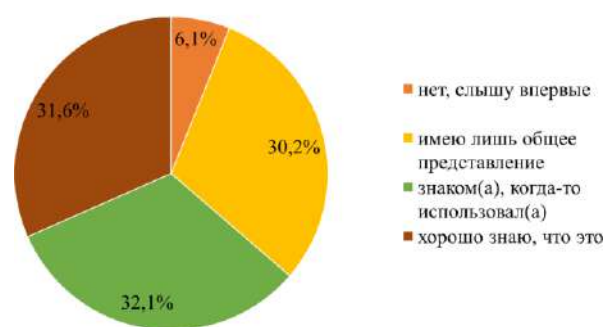

Рисунок 1. Результаты ответов на вопрос о знакомстве обучающихся с технологией виртуальной и дополненной реальности

Более 93% респондентов уже имели представление (в той или иной степени) о технологиях виртуальной и дополненной реальности.

Рисунок 2. Результаты ответов обучающихся на вопрос об отношении к использованию виртуальной и дополненной реальности в учебном процессе

Из них 31,6% хорошо понимают суть данных технологий, и почти такая же доля участников опроса имеет лишь общее представление об объекте. 6,1% опрошенных не имели никакого представления о данных технологиях.

В рамках проводимого исследования важным выделось иметь представление об общем отношении обучающихся к внедрению новых технологий в образовательный процесс. Так, результаты ответов на вопрос об отношении к

использованию виртуальной и дополненной реальности в учебном процессе обучающимися были восприняты в большей степени положительно (рисунок 2).

Лишь 10 опрошенных дали отрицательный ответ (4,7%), однако более 67% высказались о готовности к использованию технологий виртуальной и дополненной реальности в учебном процессе, что в целом говорит о благоприятном настрое к нововведениям. 27,4%

Рисунок 3. Результаты ответов обучающихся на вопрос о преимуществах использования на уроках технологий виртуальной и дополненной реальности

Рисунок 4. Результаты ответов обучающихся на вопрос о недостатках использования на уроках технологий виртуальной и дополненной реальности

обучающихся отнеслись к предложению нейтрально.

Распределение ответов обучающихся на вопрос (с возможностью множественного выбора) о преимуществах использования на уроках технологий виртуальной и дополненной реальности представлено на рисунке 3.

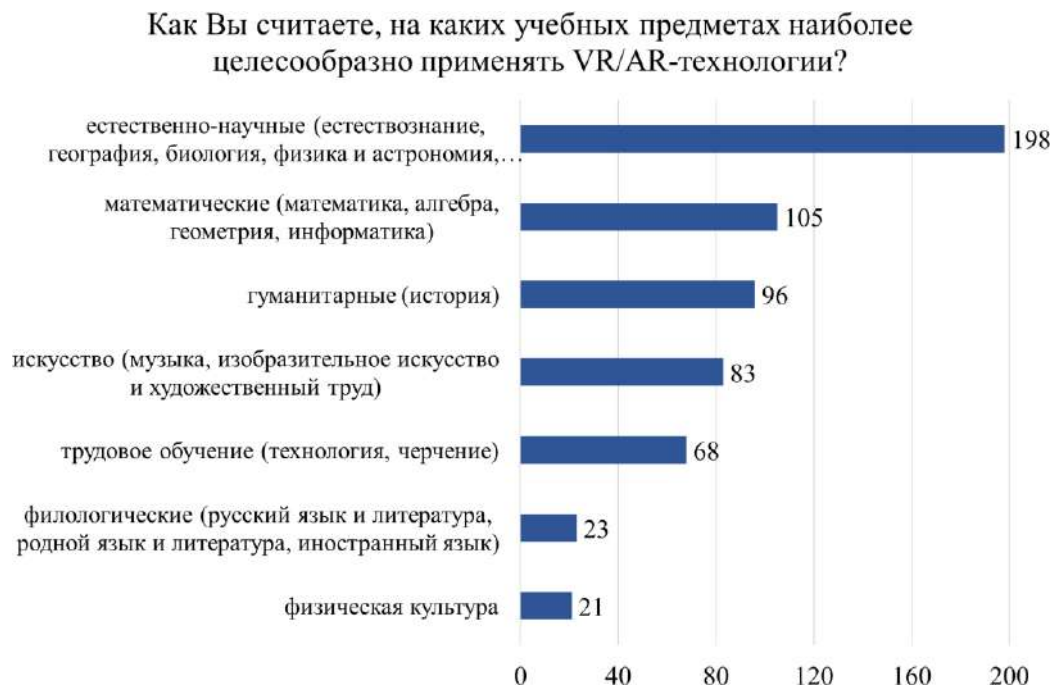
Большой потенциал респонденты видят в повышении интереса к учебе (74,5%, 158 ответов) и повышении наглядности изучаемого материала (67%, 142 ответа). Важно отметить тот факт, что данные преимущества ожидают в большей степени именно те респонденты (78% опрошенных), которые проявили положительное отношение к использованию виртуальной и дополненной реальности в учебном процессе (рисунок 2). Взгляд на учебу под другим углом (57,5%, 122 ответа), а также решение проблемы географической удаленности школьников (56,6%, 120 ответов) также часто отмечались опрошенными.

На вопрос (с возможностью множественного выбора) о недостатках, возникновение которых возможно при использовании на уроках технологий виртуальной и дополненной ре-

альности (рисунок 4), был получен ряд ответов, среди которых наиболее часто отмечался риск возникновения групп обучающихся, не имеющих возможности использовать данные технологии (материальное положение, состояние здоровья и пр.) – 129 чел. (60,8%). Данный недостаток был отмечен 70% респондентов, проявивших положительное отношение к использованию виртуальной и дополненной реальности в учебном процессе (рисунок 2).

Возникновение риска ухудшения здоровья, возникновения психологической зависимости от данных технологий отметили 68 чел. (32,1%). И каждый пятый опрошенный отмечал отсутствие недостатков в таком обучении, что можно объяснить как недостаточным уровнем осведомленности о последствиях, так и выявленным ранее высоким уровнем желания использовать данные технологии в обучении (более 67%).

В рамках проводимого исследования важно было узнать мнение обучающихся (вопрос с возможностью множественного выбора) о том, на каких учебных предметах наиболее целесообразно применять VR/AR-технологии (рисунок 5).

Рисунок 5. Результаты ответов обучающихся на вопрос об учебных предметах, на которых наиболее целесообразно применять VR/AR-технологии

Более 93% опрошенных отметили, что наиболее целесообразно применение VR/AR-технологий при изучении естественно-научных дисциплин. Половиной опрошенных обозначено пожелание изучать математические и гуманитарные дисциплины, и лишь 10% по-

желали заниматься физической культурой с применением VR/AR-технологий, что, скорее всего, вызвано ожидаемыми рисками получения травм при двигательной активности в условиях погружения в виртуальную среду, а также низкой эффективностью применения

Рисунок 6. Результаты ответов на вопрос о знакомстве родителей обучающихся с технологией виртуальной и дополненной реальности

Рисунок 7. Результаты ответов родителей обучающихся об их отношении к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении

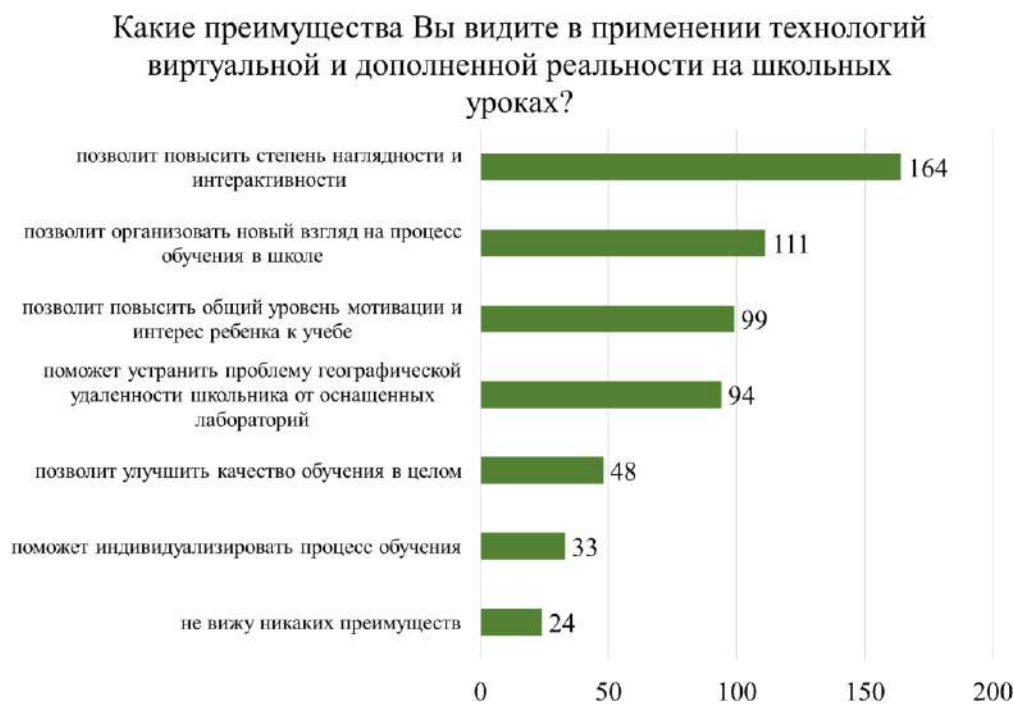
технологий дополненной реальности при занятии спортом.

Проведенный онлайн-опрос родителей обучающихся о применении технологий виртуальной и дополненной реальности в обучении показал следующие результаты.

Так, анализ ответов на вопрос о знакомстве родителей обучающихся с технологиями виртуальной и дополненной реальности (рисунок 6) показал их меньшую осведомленность

по сравнению с обучающимися. Более 63% респондентов имеют лишь общее представление о технологиях виртуальной и дополненной реальности. Лишь 5,8% опрошенных отметили, что хорошо знакомы с данными технологиями, а 8,3% имели опыт использования. Остальные 22% респондентов не имеют общего представления о данных технологиях.

Сравнение ответов, полученных по результатам онлайн-опроса обучающихся (рисунок

Рисунок 8. Результаты ответов родителей обучающихся на вопрос о преимуществах применения технологий виртуальной и дополненной реальности на школьных уроках

Рисунок 9. Результаты ответов родителей обучающихся на вопрос о недостатках внедрения VR/AR-технологий в учебный процесс

2), с результатами их родителей на предмет отношения к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении (рисунок 7), показал сравнительно идентичное отношение обеих групп. Почти 58% родителей положительно отнеслись к такой возможности, 32,6% были нейтральны, и лишь 9,5% дали отрицательный ответ, что в большей степени говорит о готовности родителей к подобным инновациям в образовательном процессе.

Результаты ответов родителей обучающихся на вопрос (с возможностью множественного выбора) о преимуществах использования на уроках технологий виртуальной и дополненной реальности представлены ниже на рисунке 8. Наиболее важной возможностью для родителей обучающихся представляется повышение степени наглядности и интерактивности в обучении (67,8%), что эквивалентно мнениям самих обучающихся (67%).

Чуть реже родители отмечали возможность организовать новый взгляд на процесс обучения (45,9%), что несколько ниже ожидаемого уровня, отмеченного обучающимися (57%). Повышение общего уровня мотивации

и интереса ребенка к учебе отметили 40,9% родителей, что фактически идентично данным, полученным в результате опроса самих обучающихся (41,5%). Возможность устранить проблему удаленности школьника от оснащенных лабораторий для проведения практических занятий была отмечена 94 родителями (38,8%), когда среди обучающихся данную возможность отметили более 56% респондентов. Возможность улучшить качество обучения в целом выделили лишь 48 родителей (19,8%), в то же время доля обучающихся с таким же мнением была вдвое больше (41,5%). Индивидуализация процесса обучения отмечена лишь 13,6% родителей в сравнении с 50,5% обучающихся, 9,9% опрошенных родителей отметили отсутствие ожидаемых преимуществ, среди обучающихся же эта доля составила лишь 3,8%.

На заключительный вопрос онлайн-опроса родителей обучающихся (с возможностью множественного выбора) о недостатках внедрения VR/AR-технологий в учебный процесс (рисунок 9) был получен ряд ответов, среди которых наиболее часто отмечалась возмож-

ность негативного влияния этих технологий на здоровье учеников (50,4%). 23,1% опрошенных не видят никаких недостатков или последствий внедрения VR/AR-технологий в учебный процесс. Реже всего родителями отмечалось возможное негативное влияние этих технологий на качество обучения в целом.

Таким образом, полученные данные дают некоторое представление об отношении и степени готовности субъектов образовательного процесса к внедрению виртуальной и дополненной реальности в обучении, о видимых преимуществах и недостатках данных технологий, которые должны стать объектом дальнейших исследований в данной области.

Обсуждение

Очевидно, что в ближайшем будущем будут всё чаще предприниматься попытки по внедрению иммерсивных технологий в образование на разных его уровнях, что также позволит получать больше актуальных данных о протекании и развитии этих процессов, выявлении преимуществ и информации о своевременном предупреждении негативных последствий. Уже можно предположить, что в ближайшее время в обучении будут набирать популярность автономные устройства (standalone headset) типа «все в одном» (ClassVR, Oculus Quest 2 и др.), не требующие прямого подключения к компьютеру, что дает существенную свободу в использовании гарнитуры. Это подтверждается появлением в продаже уже готовых наборов VR-гарнитур для обучения с пакетом образовательных VR-приложений. Однако важно отметить, что набор образовательных приложений для различных устройств и разработка новых приложений для них отличается в зависимости от платформы, на которой функционирует гарнитура. На данный момент не все приложения представлены в одинаковом доступе на современных платформах.

Все больше преподавателей будут использовать в обучении собственные материалы. В большей степени это сферические видеозаписи в формате 360°, которые в дальнейшем

можно просматривать на VR-гарнитуре и для создания которых не требуется глубоких познаний из области трехмерного моделирования и программирования. Более того, материалы в таком формате максимально исключают возникновение субъективных искажений, так как фактически фиксируют реальную действительность.

Набирает популярность иммерсивное погружение с целью получения опыта в виртуальной реальности, когда человек «примеряет на себя» определенную личность (цифровой аватар) в конкретном сценарии и работает в нем как другой человек. Например, компания VR Perspectives стремится сделать такое обучение более лично ориентированным и эффективным, когда язык тела других персонажей, зрительный контакт (или его отсутствие) и другие микросигналы отражают совокупный опыт, о котором сообщают гендерные и расовые группы. Участники, выходя из погружения в виртуальную среду, отметили чувство переживания опыта другого человека. «Часто они выражают сильные эмоции по поводу того, как с ними обращались как будто с другим человеком», – говорит Майра ЛалДин, директор по стратегическому развитию и основатель VR Perspectives. Дело в том, что такой опыт сохраняется в автобиографической памяти – самом сильном виде воспоминаний – с гораздо большим влиянием, чем если бы они смотрели на ситуацию со стороны [12].

Очередным шагом в вопросе повышения реалистичности цифровых аватаров людей будет применение в VR-гарнитурах встроенной технологии отслеживания лица и глаз пользователя. По мнению разработчиков, это позволит серьёзно изменить опыт социального общения в виртуальных средах. Однако на пути выпуска таких технологий в массовое производство стоит проблема отсутствия необходимых аппаратных технологий [13].

Разработка умных очков дополненной реальности как вычислительных устройств следующего поколения – еще одно из ближайших перспективных нововведений в сфере дополненной реальности [14]. Внедрение

технологий распознавания лиц в устройства с умными очками также обсуждается разработчиками. Умные очки Ray-ban от Facebook, над которыми работает еще несколько компаний, – первый шаг к реализации большого проекта, реальные перспективы которого пока не раскрываются [14]. Важно отметить, что рынок виртуальной и дополненной реальности привлекает все больше внимания крупных компаний и становится одним из основных объектов для инвестирования.

Выводы

Процесс развития и внедрения в образование иммерсивных технологий в контексте цифровой трансформации образования авторами статьи видится как своевременный, планомерный и наиболее перспективный. Обобщая исследования по данной проблематике основными направлениями можно обозначить изменение самого подхода к образованию, трансформацию в среде обучения и поиск новых инструментов и методов обучения.

К тому же рассмотренные предпосылки и множественные исследования по данному вопросу говорят о готовности субъектов образовательного процесса к подобным внедрениям.

Для достижения этого важно определить пути пересмотра существующих образовательных программ с целью интегрирования в учебные планы соответствующих дисциплин, предусматривающих изучение вопросов теории и практики применения иммерсивных технологий в образовании, предусмотреть механизмы разработки учебно-методического сопровождения по применению иммерсивных технологий в образовании.

Необходимым видится дальнейшее исследование по выявлению готовности педагогических работников к использованию виртуальной и дополненной реальности в обучении (выявление уровня цифровых компетенций, представления об ожидаемых результатах от внедрения, вовлеченности педагогических кадров и др.), поиску эффективных путей повышения уровня цифровых компетенций педагогов.

Результаты проведенного исследования показали в целом достаточную осведомленность субъектов образовательного процесса о технологиях виртуальной и дополненной реальности, также было выявлено в целом положительное отношение обучающихся и их родителей к внедрению данных технологий в образовательный процесс. Опрос показал наибольшие ожидания респондентов в повышении интереса к учебе и повышении наглядности изучаемого материала, что по сути отражает основные возможности иммерсивных технологий как наиболее мощного инструмента визуализации с возможностью реализации элементов геймификации. Наибольшие ожидания обучающихся в изучении школьных предметов с применением технологий виртуальной и дополненной реальности отмечаются в дисциплинах естественно-научного цикла (естествознание, география, биология, физика, астрономия, химия), где традиционно превалирует визуальная составляющая.

При этом большинство родителей все же обеспокоены возможным негативным влиянием иммерсивных технологий на здоровье детей, так как до сих пор отсутствуют рекомендации по соблюдению определенных норм при погружении в виртуальную среду, а также в виду ряда индивидуальных особенностей пользователей и их реакции на подобное погружение. На сегодня поставщики оборудования дают лишь общую информацию рекомендательного характера. Так, Facebook рекомендует после каждых 30 минут погружения в виртуальную реальность делать перерыв на 10-15 минут. Если длительность сессии достигает одного часа, то перерыв должен составлять не менее 20-ти минут.

Для достижения более качественных результатов следует решить еще немало вопросов как в отношении трудностей с материальным обеспечением технологических процессов (закупка необходимого оборудования, приобретение образовательного программного обеспечения или его аренда), так и повышения уровня цифровых компетенций педагогов в области применения в профессиональной деятельности иммерсивных образо-

вательных технологий. Как показали результаты исследования, уровень готовности самих обучающихся на сегодня не является основным препятствием. Более того, полученные данные говорят о достаточно высоком уровне заинтересованности как самих обучающихся, так и их родителей в вопросе использования виртуальной и дополненной реальности в обучении.

Популярность новых автономных VR-устройств типа «все в одном» дает существенную свободу для условий использования гарнитур взамен автономным, требующим привязку к персональному компьютеру. Более того, рост возможности создания педагогами собственных видеоматериалов в формате 360°

позволит повысить степень иммерсивности при подаче учебного материала, исключая возникновение субъективных искажений.

Решение проблем с поиском новых аппаратных решений сделает возможным применение технологии цифровых аватаров людей на основе встроенной технологии отслеживания лица и глаз пользователя, что серьезно изменит опыт социального общения в виртуальных средах, позволит получить необходимый опыт в виртуальной реальности.

Научная статья подготовлена в рамках реализации проекта №AP08856402. Источник финансирования – Комитет науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Список литературы

1. Gospodarik S. Digital transformation of education system as today's contribution in future economic growth // Университет – территория опережающего развития: мат-лы Международной научно-практической конференции, посвящённой 80-летию ГрГУ им. Янки Купалы. Редколлегия: Ю.Я. Романовский (гл. ред.) [и др.]. – Гродно: Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, 2020. – С. 5-8.
2. Богуш В.А. Цифровая трансформация высшего образования // Цифровая трансформация образования: эл. сборник тезисов докладов 1-й научно-практической конференции. – Минск, 2018. – С. 450-453.
3. Островский А.В., Кудина М.В. Новая парадигма образования в эпоху цифровой трансформации государства // Государственное управление. Электронный вестник. – 2020. – № 78. – С. 229-244.
4. Терелянский П.В., Кузнецов Н.В., Екимова К.В., Лукьянов С.А. Трансформация образования в цифровую эпоху // Университетское управление: практика и анализ. – 2018. – Т. 22. – № 6. – С. 36-43.
5. Роберт И.В. Дидактика периода цифровой трансформации образования // Мир психологии. – 2020. – № 3 (103). – С. 184-198.
6. Уваров А.Ю. Модель цифровой школы и цифровая трансформация образования // Исследователь. – 2019. – №1-2. – С. 22-37.
7. Роберт И.В. Перспективы использования иммерсивных образовательных технологий // Педагогическая информатика. – 2020. – № 3. – С. 141-159.
8. Pellas N., Mystakidis S., Kazanidis I. Immersive virtual reality in K-12 and higher education: A systematic review of the last decade scientific literature // Virtual Reality. – 2021.
9. Mulders M., Buchner J., Kerres M. A Framework for the Use of Immersive Virtual Reality in Learning Environments // International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET). – 2020. – Vol. 15(24). – P. 208-224.
10. Mayer R. Cognitive Theory of Multimedia Learning. In R. Mayer (Ed.). The Cambridge Handbook of Multimedia Learning. Cambridge: Cambridge University Press. – 2014. – P. 43-71.
11. Крохин А.Л. О когнитивной теории мультимедийного обучения (СТМЛ) Р. Майера и взаимосвязи вербальной и визуальной компонент лекционной презентации математических дисциплин // Новые образовательные технологии в вузе: материалы XI международной научно-методической конференции. – Екатеринбург: УрФУ, 2014. – С. 807-816.
12. Lozé S. VR Perspectives brings inclusion and diversity through VR training [Электрон. ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.unrealengine.com/en-US/spotlights/vr-perspectives-brings-inclusion-and-diversity-through-vr-training> (дата обращения: 05.04.2021).

13. Нижняк Н. Частью будущих VR-гарнитур Facebook станут фотореалистичные цифровые аватары. 3dnews.ru [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://3dnews.ru/1034411> (дата обращения: 07.04.2021).
14. Rodriguez S. Facebook lowers expectations for its upcoming Ray-Ban smart glasses. CNBC [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.cnbc.com/2021/03/02/facebook-lowers-expectations-for-its-upcoming-ray-ban-smart-glasses.html?&qsearchterm=Ray-Ban> (дата обращения: 07.04.2021).

References

1. Gospodarik C. Cifrovaya transformaciya sistemy obrazovaniya kak segodnyashnij vklad v budushchij ekonomicheskij rost [Digital transformation of education system as today's contribution in future economic growth], Universitet – territoriya operezhayushchego razvitiya: materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashchyonnoj 80-letiyu GrGU im. YAnki Kupaly [University – a territory of advanced development: materials of the International scientific and practical conference dedicated to the 80th anniversary of the G. Yanka Kupala] (Grodno, Yanka Kupala State University of Grodno, 2020, p. 5-8). [in Russian]
2. Bogush V.A. Cifrovaya transformaciya vysshego obrazovaniya [Digital transformation of higher education], Cifrovaya transformaciya obrazovaniya: elektronnyj sbornik tezisov dokladov 1-j nauchno-prakticheskoy konferencii [Digital transformation of education: electronic collection of abstracts of the 1st scientific and practical conference] (Minsk, 2018, p. 450-453). [in Russian]
3. Ostrovskij A.V., Kudina M.V. Novaya paradigma obrazovaniya v epohu cifrovoj transformacii gosudarstva [New educational paradigm in the era of state digital transformation], Gosudarstvennoe upravlenie. Elektronnyj vestnik [Public administration. Electronic newsletter], 78, 229-244 (2020).
4. Terelyanskij P.V., Kuznecov N.V., Ekimova K.V., Luk'yanov S.A. Transformaciya obrazovaniya v cifrovuyu epohu [Transformation of education in the digital age], Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz [University Management: Practice and Analysis], 6(22), 36-43 (2018).
5. Robert I.V. Didaktika perioda cifrovoj transformacii obrazovaniya [Didactics of the digital transformation of education], Mir psihologii [World of psychology], 3(103), 184-198 (2020).
6. Uvarov A.YU. Model' cifrovoj shkoly i cifrovaya transformaciya obrazovaniya [The model of the digital school and the digital transformation of education], Issledovatel' [Researcher], 1-2, 22-37 (2019).
7. Robert I.V. Perspektivy ispol'zovaniya immersivnyh obrazovatel'nyh tekhnologij [Prospects for use immersive educational technologies], Pedagogicheskaya informatika [Educational informatics], 3, 141-159 (2020).
8. Pellas N., Mystakidis S., Kazanidis I. Immersive Virtual Reality in K-12 and Higher Education: A systematic review of the last decade scientific literature, Virtual Reality, 1-27 (2021).
9. Mulders M., Buchner J., Kerres M. A Framework for the Use of Immersive Virtual Reality in Learning Environments, International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET), 15, 208-224 (2020).
10. Mayer R. (Ed.). Cognitive Theory of Multimedia Learning. Chapter In The Cambridge Handbook of Multimedia Learning (2nd ed., Cambridge Handbooks in Psychology), (Cambridge University Press, Cambridge, 2014, p. 43-71).
11. Krohin A.L. O kognitivnoj teorii mul'timedijnogo obucheniya (CTML) R. Majera i vzaimosvyazi verbal'noj i vizual'noj komponent lekcionnoj prezentacii matematicheskikh discipline [About the cognitive theory of multimedia learning by R. Mayer and implementation verbal and pictorial layout], Novye obrazovatel'nye tekhnologii v vuze : materialy XI mezhdunarodnoj nauchno-metodicheskoy konferencii [New educational technologies at the university: materials of the XI international scientific and methodological conference] (UrFU, Ekaterinburg, UrFU, 2014, p. 807-816).
12. Lozé S. VR Perspectives brings inclusion and diversity through VR training [Electronic resource]. Available at: <https://www.unrealengine.com/en-US/spotlights/vr-perspectives-brings-inclusion-and-diversity-through-vr-training> (Accessed: 05.04.2021).
13. Nizhnyak N. Chast'yu budushchih VR-garnitur [Facebook станут фотореалистичные цифровые аватары] [Electronic resource]. Available at: <https://3dnews.ru/1034411> (Accessed: 07.04.2021).
14. Rodriguez S. Facebook lowers expectations for its upcoming Ray-Ban smart glasses. CNBC [Electronic resource]. Available at: <https://www.cnbc.com/2021/03/02/facebook-lowers-expectations-for-its-upcoming-ray-ban-smart-glasses.html?&qsearchterm=Ray-Ban> (Accessed: 07.04.2021).

Ю.В. Корнилов¹, М.У. Мукашева², С.М. Сарсимбаева³

¹М.К.Аммосов атындағы Солтүстік-Шығыс федералдық университеті, Якутск, Ресей Федерациясы

²Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

³К.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Білім беруді цифрлық трансформациялау жағдайында иммерсивті технологияларды енгізу

Аннотация. Мақалада білім беру саласына елеулі өзгерістер әкелген цифрлық трансформациялау процестері туралы зерттеулердің нәтижелері жинақталған. Мақала авторларының білім берудегі цифрлық трансформациялау процестері аясында иммерсивті технологияларды (виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын) оқытуда пайдалануға қатысты және оны қазіргі болып жатқан өзгерістерге барынша ықпал ететін оқыту тенденцияларының бірі ретінде қарастыру туралы көзқарастары ұсынылған. Цифрлық трансформациялаудың негізгі тенденциялары атап өтілді, олардың арасында иммерсивті технологиялар контактысыз ақпарат алмасудың заманауи технологиялары ретінде жан-жақты сипатталады. Зерттеу барысында педагогикалық кадрларды білім беруде иммерсивті технологияларды қолдануға даярлау мәселелері де қарастырылған. Мектеп оқушылары мен олардың ата-аналарының оқытуда виртуалды және толықтырылған шындықты пайдалануға дайындығын анықтау үшін онлайн-сауалнама жүргізу арқылы 454 респонденттен сұхбат алынды (212 оқушы, олардың ата-аналары - 242 адам). Оқушылар мен олардың ата-аналарының виртуалды және толықтырылған шындық технологиялары туралы хабардарлық деңгейі, білім беру процесінде виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын қолдануға деген көзқарастары анықталды. Бірқатар сұрақтар виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын сабақта қолданудың негізгі артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында мектеп оқушыларының VR/AR технологияларды қолдану неғұрлым мақсатты және нәтижелі болып табылатын пәндер туралы пікірлері анықталды. Зерттеу соңында иммерсивті технологияларды білім беруде қолдану мен дамытудың негізгі бағыттарын анықтауға әрекет жасалды.

Түйінді сөздер: цифрлық трансформациялау, білім беру, иммерсивті технологиялар, виртуалды шындық, толықтырылған шындық.

Iu.V. Kornilov¹, M.U. Mukasheva², S.M. Sarsimbayeva³

¹M.K. Ammosov North-Eastern Federal University, Yakutsk, Russia

²National Academy of Education named after Y. Altynsarin, Nur-Sultan, Kazakhstan

³K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

Implementation of immersive technologies in the context of digital transformation of education

Abstract. This article summarizes the results of studies on the processes of digital transformation of education because of significant changes that have taken place in education. There is presented the authors' point of view of the digital transformation processes taking place in the education system, which accompany the development and integration of immersive technologies (virtual and augmented reality technologies), as one of the trends in learning, most strongly influencing the ongoing changes. By conducting an online survey to identify the readiness of schoolchildren and their parents to use virtual and augmented reality in teaching, there were interviewed 454 respondents (212 pupils, their parents - 242 people). The article reveals a level of awareness of schoolchildren and their parents about the technologies of virtual and augmented reality. It determines an attitude to the use of technologies of virtual and augmented reality in the educational process. Some questions made it possible to identify the key advantages and disadvantages of using virtual and augmented reality technologies in the classroom. The study reveals the opinion of schoolchildren about the subjects in which the use of VR/AR technologies is the most expedient. There was made attempt to determine the immediate prospects for the use and development of immersive technologies in education.

Keywords: digital transformation, education, immersive technologies, a virtual reality, augmented reality.

Сведения об авторах:

Корнилов Ю.В. – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры «Информатика и вычислительная техника» Северо-Восточного федерального университета имени М.К. Аммосова, проспект Ленина, 2, Якутск, Российская Федерация.

Мукашева М.У. – **автор для корреспонденции**, кандидат педагогических наук, доцент, главный научный сотрудник Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, проспект Мәңгілік Ел, 8, Нур-Султан, Казахстан.

Сарсимбаева С.М. – кандидат физико-математических наук, доцент кафедры информатики Актюбинского регионального государственного университета им. К. Жубанова, пр. Алии Молдагуловой, 34, Актобе, Казахстан.

Kornilov Yu.V. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Computer Science and Computer Engineering Department, M.K. Ammosov North-Eastern Federal University, 2 Lenin avenue, Yakutsk, Russia.

Mukasheva M.U. – **Corresponding author**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin, 8 Mangilik El ave., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sarsimbaeva S.M. – Candidate of Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor of Computer Science Department, K.Zhubanov Aktobe Regional University, 34 Aliya Moldagulova ave., Aktobe, Kazakhstan.

Бәсекеге қабілетті маман дайындаудағы қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктері

Аннотация. Коронавирустық пандемияға байланысты елдегі жағдай көптеген өзгерістерге ұшырады. Қауіпті дерттен сақтану барысында бүкіл әлем бойынша білім алушылар мен білім берушілер бір-бірінен ара-қашықтықты сақтап, қашықтықтан білім алуға көшті. Мақалада, бәсекеге қабілетті маман дайындау барысында жүріп жатқан қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылған. Қашықтықтан білім алушылардың пікірлерін білу үшін сауалнама құрылып, зерттеу объектісі ретінде қашықтықтан білім алып жатқан мектеп оқушылары және колледж, жоғары оқу орны студенттері қарастырылды. Бұл эксперименттің мақсаты мектеп оқушыларының қашықтықтан оқу барысындағы пікірлерін, колледж және жоғары оқу орны студенттерінің қашықтықтан білім алуы барысындағы өз білімдеріне деген көз-қарастарын анықтау болды. Сауалнама барысында оқушылар мен студенттерге «өздеріңе қажетті білімді тиісті деңгейде алып жүрсіз бе?», «қашықтықтан білім алу тиімді ме, әлде тиімсіз бе?», «білім алу белгісіз қиындықтар тугызып жатырма?» - деген сұрақтар қойылды. Сауалнамаға Жамбыл облысының және Шымкент қаласының мектеп оқушылары, колледж студенттері мен жоғары оқу орны студенттері қатысты. Заман талабы бәсекеге қабілетті маман болғандықтан, көп қырлы бәсекеге қабілетті маман дайындау барысында қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылды. Бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыру үшін қажетті «бәсекелестік орта» түсінігіне түсіндірмелер жасалды.

Түйінді сөздер: заман талабы, білім беру, қашықтықтан оқыту, бәсекелестік орта, пандемия, студенттер.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-133-139>

Түсті: 9.01.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 15.03.21

Кіріспе

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бағдарламалық мақаласында атап көрсеткен жастардың бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру арқылы, өз-өздерін кәсіби тұрғыда жетілдіру, көшбасшылық қасиеттерін көрсету барысында кәсіби тұрғыдан шыңдалуларына мүмкіндік жасау делінген.

Замана көші алға жылжыған сайын ғасырлар тоғысындағы жаңа Қазақстанның

бағыт-бағдары мен алға қойған басты мақсаты - әлемдік өркениет талаптарына толықтай жауап бере алатын, инновациялық жылдамдыққа ілесіп қана қоймай, өзіндік тың жаңалықтарын ұсынып, өмірлік тәжірибиеде қолданысқа енгізе білетін білімді де білікті қоғамды тәрбиелеу. Уақыт талабы мен қоғам сұранысы қазіргі уақытта тек білімді ғана емес, бәсекеде бәс тіге алатын білікті маман болуды талап ететіндігі баршамызға аян [1].

Бүгінгі педагог қауымының алдында тұрған зор міндеттердің бірі – заманның сұраныста-

рына жауап бере алатын саналы, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу, жастардың қоғамдық өмірден еш уақыт қол үзбей, өз елін сүйуге, салт дәстүр, әдет-ғұрпын сақтауға, өз тілін мақтан ете отырып, өзге тілді меңгеруге ықпал жасау. Ғылыми жаңғыру, жаһандану заманына сай өз үлестерін қосу, ел болашағын әлемге таныту бүгінгі ұрпақтың үлесінде. Болашаққа батыл қадам басып, алға өрлейтін мемлекеттің қолындағы басты күш - қоғамның білімі мен білігі мықты мамандарына байланысты. Ұлы ақын Абай Құнанбаев: «Адамның бір қызығы - бала деген, баланы оқытуды жек көрмедім», - деп жырласа, ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин «Өнер-білім бар жұрттар, тастан сарай салғызды», - деп өнегелі ойымен өрнек салып, халқына аманат етіп ұлағатты сөздерін тастап кетті емес пе? Халық ақыны Нұрпейіс Байғанин де «Білімнен қымбат нәрсе жоқ, Көңілде жатса баспай тот», - деген екен. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Бұл заман білекке сенетін заман емес, білімге сенетін заман», - деп заманның талабын да айтып өткен. Ия, өнегелі ой иелерінің қай-қайсысы да бұл қанатты сөздерді бекерге айтқан жоқ, білімді ұрпақ қана елдің еңселі, бекем болып қалыптасуына негіз болатындығы да шындық.

Қай заманда да ұстаздар қауымы жаңалықтың жаршысы, тасымалдаушысы болған. Білімді негіздеу арқылы тұлға қалыптастыру, заман талаптарына сай мәдениетті, өркениетті елдің ұрпағы болатындай заманауи дамыған саналы тұлғаны жетілдіру бүгінгі педагогтың міндеті.

Аумалы-төкпелі бәсекелестік заманында қоршаған ортаның талаптарын орындау үшін ескі білімнің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Бәсекелестік орта әр маманның өзгеден ерекше қабілеттерінің жеткіліктілігімен ерекшеленеді. Өзге жоғарғы буын маманы игере алмаған қабілетті жас маман игеруі тиіс және қиындыққа төтеп беру міндетті. Себебі, бұл - заман талабы.

Техника мен технологияның қарқынды дамуының салдары және бастапқыда Қытай елінен анықталып, ары қарай бүкіл әлемге таралған COVID-19 пандемиясы барлық салаға өзгерістер әкелді. Қауіпті дерттен сақтану жо-

лында адамдар бір-бірінен ара-қашықтықты сақтап, оқшаулана бастады. Әлем тап болған COVID-19 пандемия бірқатар қиындықтар туғызды. Білім беру жүйесінің алдында үлкен проблема туындады. Коронавирустың арқасында білім берудің барлық салалары өзгеріске ұшырады. Білім беру мекемелері қашықтықтан білім алуға көшті. Өмірді ұйымдастырудың көптеген түрлерін қайта қарауға мәжбүрледі десек болады [2].

Зерттеу әдістері

Мәселенің кемшіліктері мен артықшылықтарын анықтау үшін зерттеу тақырыбына сәйкес келетін әдістер жиынтығы қолданылды.

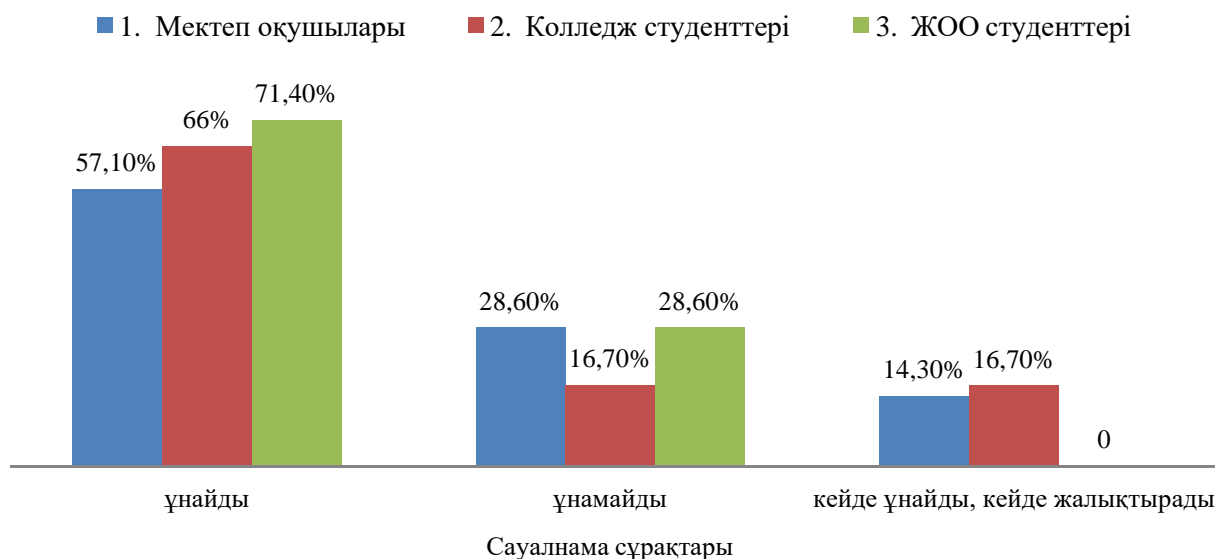
Пандемия кезінде біз қашықтықтан оқыту мен интерактивті оқыту арқылы білім беру, білім алу қызметін жүргізіп келеміз. Ең алдымен, ҚР Білім мен ғылым министрлігі жауапкершілікті өз қолына алып, жаңа білім алу түріне жаппай бейімделуге және оқушылар, студенттер мен ата-аналарды үйде қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз етуге жағдайлар жасады. Шалғай елді мекендерге интернет желілері тартылды. Елімізде қашықтықтан білім алуға барлық жағдай жасалды және инфрақұрылым бойынша ешқандай қиындықтар жоқ деуге болады.

Қашықтықтан оқыту – бір-бірінен белгілі бір қашықта орналасқан білім алушы мен білім берушінің түрлі байланыс құралдары арқылы берілетін білім берудің тәсілі. Қашықтықтан оқытуда білім беру процесінің барлық компоненттері – мақсаты, мазмұны, оқыту әдістері және оқу нәтижесін бағалау толық сақталады.

Қашықтықтан оқыту бойынша пандемия кезінде көптеген мақалалар жарық көрген. Қашықтықтан оқытудың тиімділігі мен кемшіліктерін анықтау барысында Халықаралық рецензияланған басылымдардағы мақалаларды қарастыруды жөн санадық. Мақалаларды қарастыру барысында шет елдік ғалымдар арасында пікірталастар туындайды.

Кейбір ғалымдар қашықтықтан оқытудың тиімді тұстары басымырақ десе, ал басым көпшілігі кемшіліктерін басып айтуда. Мыса-

Сізге қашықтықтан білім алған ұнайды ма?

1-Сурет. Сауалнама жауаптарының пайыздық көрсеткіші

лы, Ресей ғалымдары О.В.Михайлов және Я.В. Денисова «Дистанционное обучение в российских университетах: «шаг вперед, два шага назад?»» атты мақаласында қашықтықтан оқытудың артықшылықтармен кемшіліктерін қарастырған. Аталған мақалада қашықтықтан оқытудың кемшіліктері артықшылықтарына қарағанда басымрақ екені айтылған [3]. Сонымен қатар, У.С. Захарова, К.И. Танасенко да онлайн курстар бойынша зерттеулер жүргізіп, кемшіліктер мен артықшылықтарын қарастырған [4].

Онлайн режимге көшудің эксперименті әлем бойынша жүріп жатыр деуге болады. Интернет жүйесі бойынша білім алу Қазақстанның түкпір-түкпіріне тарады. Мұндай жаппай қашықтықтан оқу түрі біздің тарихымызда болмаған еді. Біз осы қашықтықтан оқудың қаншалықты тиімді және тиімсіз екенін анықтау үшін және оқушылар мен студенттердің пікірін білу үшін эксперименттер жүргіздік. Сауалнама құрып, зерттеу объектісі ретінде қашықтықтан білім алатын мектеп және колледж, жоғары оқу орын студенттерінен алдық. Бұл эксперименттің мақсаты мектеп оқушылары, колледж және жоғары оқу орын студенттерінің қашықтықтан білім алуға деген көз-қарастарын анықтау және «өздері-

не қажетті білімді тиісті деңгейде алып жүрме?», «қашықтықтан білім алу тиімді ме, әлде тиімсіз бе?», «білім алу белгісіз қиындықтар туғызып жатыр ма?» – деген сұраққа жауап алу болды. Біздің экспериментімізге Жамбыл облысынан және Шымкент қаласынан 402 мектеп оқушысы, 206 колледж студенттері, 108 жоғары оқу орны студенттері қатысты. Сауалнама Google forms бағдарламасы арқылы онлайн түрде қашықтықтан жүргізілді.

Талқылау

Сауалнамадағы «Сізге қашықтықтан білім алған ұнайды ма?» – деген сұраққа мектеп оқушыларының 57,1 %-ы «ұнайды» деп жауап берген. 28,6%-ы «ұнамайды», 14,3%-ы «кейде ұнайды, кейде жалықтырады» деп жауап берген. Жауаптың пайыздық көрсеткіші 1-суретте диаграмма түрінде көрсетілген. Дәл осы сұраққа колледж студенттерінің 66%-ы «ұнайды» деп жауап берген. 16,7%-ы «ұнамайды», 16,7%-ы «кейде ұнайды, кейде ұнамайды» деп жауап берген.

«Сізге қашықтықтан білім алған ұнайды ма?» - деген сауалнама сұрағына жоғары оқу орнының студенттерінің 71,4 %-ы «ұнайды», 28,6 %-ы «ұнамайды» деп нақты жауап берген.

«Өздеріңізге қажетті білімді тиісті деңгейде алып жүрсіздер ме?» - деген сауалнама сұрағына мектеп оқушыларының 68%-ы «тиісті деңгейде білім алып жатырмыз» деген, колледж студенттері 73%-ы «тиісті деңгейде», ЖОО студенттері 92%-ы «тиісті деңгейде білім алып жатырмыз» деп өздерінің алған білімдеріне баға берген.

«Қашықтықтан білім алу тиімді ме, әлде тиімсіз бе?» - деген сұраққа мектеп оқушылары 68%-ы «жауап беруге қиналатындықтарын» көрсеткен, колледж студенттері 60%-ы «тиімді» деп, ЖОО студенттері 85%-ы «тиімді» деп жауап берген.

«Қашықтықтан білім алу белгісіз қиындықтар туғызып жатыр ма?» - деген сұраққа мектеп оқушыларының 50%-ы «иә» деп және 50%-ы «жоқ» деп, колледж студенттері 62%-ы «жоқ» деп жауап берген. ЖОО студенттері 86,5%-ы «жоқ» деп жауап берген.

Нәтижелер

Сауалнама нәтижелерін салыстырмалы түрде қарайтын болсақ, мектеп оқушыларына қашықтықтан оқу тиімді бола алды деп айта алмаймыз. Жас ерекшеліктерін ескерсек, мектеп оқушыларына қажетті ақпаратты іздеу қиындықтар туғызады. Қазіргі интернеттің, ақпараттық құралдардың жетілген заманында ақпарат өте көп, оның қажеттісі және қажетсізі бар. Оны мектеп жасындағы бала ажыратып жатпайды. Балаға осы орайда көптеген қиындықтар туады. Қашықтықтан білім алып жатқан мектеп оқушысы мұғаліммен еркін қарым-қатынас жасай алмайды. Сыныпта бала саны 25-30 баладан болса мұғалім әр баланың сұрағына жауап беріп үлгермейді. Қашықтықтан оқытудың мектеп жасындағы балалар үшін тиімді жағынан тиімсіз жағы басымырақ. Сонымен қатар, Ресей ғалымы А.В.Дожиков цифрлы құрылғылардың экраны алдында 2 сағаттан артық отырған баланың білім деңгейі басқа балалармен салыстырғанда төмендегендігін және сөз құрамының азайғандығын өз зерттеулері барысында анықтаған [5].

Колледж және жоғары оқу орны студенттері үшін қашықтықтан оқу айтарлықтай қиындықтар туғызып жатыр дегенге келмейді. Олар өз уақыттарын тиімді пайдалануда. Олар өз беттерінше ізденіп, білім ала алады. Заманауи ақпараттық құралдарды меңгерген. Оқытушының тапсырмаларын түсіну олар үшін қиындықтар туғызбайды. Қажетті ақпаратты іздеп, өңдеп, жеткізе алады.

Жүргізілген зерттеулерге сүйенетін болсақ колледж және ЖОО студенттері үшін де қашықтықтан білім алу өте тиімді деп айту әлі ертерек деп айта аламыз. ЖОО студенттері қашықтықта басқа қосымша жұмысты атқарып жүріп, білім ала алады. Уақытты пайдалануы бойынша тиімді болар, бірақ жеке дара топсыз алған білімі жеткілікті ме? Топпен білім алу және жалғыз білім алудың өз айырмашылықтары бар. Болашақ маманның бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруға жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуы жүретін орта үлкен әсер етеді. Болашақ бәсекеге қабілетті маманды дайындау үшін, оларды бәсекелестік ортаға салмай қалыптастыру мүмкін емес деген болжамнан туындайды. Болашақ маманның бәсекеге қабілетті болуына бәсекелестік орта керек. Орта арқылы студент өзін шыңдайды, бәсекелестік бар жерде даму болады. Жалғыз дара білім алғанға қарағанда жанындағы басқа студенттерді яғни, бәсекелестерді көріп білім алу болашақ маманды құлшындырады. Мұндай бәсекелестік ортаның білім алушыға ықпалын Ресей ғалымы Е.В. Евплова өз зерттеулерінде анықтаған [6].

Сонымен қоса, ересек адамдардың арасында жүргізілген эксперименттер бойынша цифрлы құрылғылардың экраны алдында отыру мен депрессияға берілгіштік арасындағы байланыстың тым жақын екенін аңғартқан [7].

Біздің экономикадан алған «бәсекелестік орта» термині, әдетте, «бәсекелестік», «бәсекеге қабілеттілік» сияқты ұғымдармен қатар жиі қолданылады. Әлбетте, бұл санаттар бір-бірімен тығыз байланысты.

Осылайша, қолайлы бәсекелестік орта құру негізінде бәсекелестікті дамыту бәсекеге қабілеттіліктің жай-күйін көрсетеді. Алайда,

егер экономистер «бәсекелестік», «бәсекеге қабілеттілік» сияқты ұғымдарды терең зерттеп, жүйелеп, олардың мәні мен мазмұнын анықтаса, онда бәсекелестік орта экономикалық әдебиетте жиі белгілі бір құрал ретінде айтылар еді [6].

Яғни, бәсекеге қабілетті білім беру ортасын құру, біріншіден, шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы бәсекелестік белсенділіктің дамуын қамтамасыз ететін, екіншіден, олардың экономикалық мүдделерін іске асыруға ықпал ететін және белгілі бір нәтижеге әкелетін шарт болып табылады.

Алайда, бәсекеге қабілетті білім беру ортасы жалпы тек көшбасшыларды даярлауға бағытталмайтынын түсіну қажет. Бәсекеге қабілетті білім беру ортасы кез-келген заманауи бәсекеге қабілетті маманға қажет жеке көшбасшылық қасиеттерді дамытады және қалыптастырады. Ол қасиеттер: зейінділік, мақсатшылдық, жауапкершілік, коммуникативтілік, креативтілік, рефлексивтілік, үнемі жаңарушылық.

Қорытынды

Қорыта келе, дәстүрлі сабақ барысында болатын бәсекелестіктегі жеңіс, сондай-ақ жеңілу студенттер үшін белгілі бір оқиғаға айналады, бұл оларды әртүрлі іс-шараларда

бәсекелестікке және бәсекелесуге үйретеді. Егер студенттер өзара бірігіп шағын топтар болып жұмыс істеп, білім алса, онда бәсекеге қабілетті білім беру ортасы оларға өз командасының жетістіктеріне ықпал етуге және соның салдарынан нәтижелерге қол жеткізуге, ұжымда бірге өмір сүру ережелерін сақтауға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан білім алу заманауи «трендтік» мүмкіндіктер деп дәстүрлі оқытудың орына жүргізетін болсақ, болашақ мамандар көптеген мүмкіндіктерден артта қалып қоюы мүмкін деген қорқыныш бар. Жоғарыда айтылғандардан көрініп тұрғандай, қашықтықтан оқытудың артықшылықтарына қарағанда көптеген кемшіліктері бар.

Коронавирустық пандемияға байланысты елдегі жағдай күрт өзгерді. Жалпы білім беру проблемаларын ушықтырды деп айтуға болады. Қашықтықтан білім беруді әлі де жетілдіру және толықтыру мәселелері әлем бойынша қарастырылып жатыр. Бәсекеге қабілетті білім беру қазіргі заманның басты талаптарының бірі. Қашықтықтан оқыту оқушылар және студенттер арасында жаңалық болып келуіне байланысты оларды қызықтырады, бірақ тез шаршатып, қажытыпта жіберуі ғажап емес. Сондықтан қашықтықтан білім беруді тек дәстүрлі білім алуға қосымша ретінде қарастыру тиімдірек деп айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. Тәуелсіздік дәуірі // Алматы: ҚАЗАқпарат, 2017. - 368-371 б.
2. Erol K., Danyal T. (2020). Analysis of distance education activities conducted during COVID-19 pandemic, *Educational research and reviews*, Vol.15(9), p. 536-543, September 2020.
3. Михайлов О.В., Денисова Я.В. Дистанционное обучение в российских университетах: «шаг вперед, два шага назад»? // *Высшее образование в России*. - 2020. - Т. 29. - № 10. - С. 65-76.
4. Захарова У.С., Танасенко К.И. МООК в высшем образовании: достоинства и недостатки для преподавателей // *Вопросы образования*. 2019. - № 3. – С. 176.
5. Дождиков А.В. Онлайн-обучение как e-learning: качество и результаты (критический анализ) // *Высшее образование в России*. - 2020. - Т. 29. - № 12. - С. 21-32.
6. Евплова Е.В. Формирование конкурентоспособности будущих педагогов профессионального обучения: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Челябинск, 2012
7. David V. J. (2016). Twenty-first Century Education: Transformative Education for Sustainability and Responsible Citizenship, *Journal of Teacher Education for Sustainability*, Vol. 18, No. 1, p. 48-56.

N.R. Koshkinbayeva

M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan

Advantages and disadvantages of distance learning in training a competitive specialist

Abstract. Due to the coronavirus pandemic, the situation in the country has undergone many changes. In the course of protection from a dangerous disease, students and teachers all around the world kept their distance from each other and switched to distance learning. The article discusses advantages and disadvantages of distance learning, which occur in the process of training a competitive specialist. There was compiled a survey to study the opinion of distance learners. The objects of the study were schoolchildren, college and university students who were involved in distance education. The purpose of this experiment was to identify the opinions of students in distance learning, the attitude of college and university students to their knowledge in distance learning. During the survey, schoolchildren and students were asked such questions as «Do you accept necessary knowledge at the proper level?», «Is distance education effective or ineffective?», «Does distance education create any uncertain problems?». The survey was attended by schoolchildren, students of colleges and universities of the Zhambyl region, Shymkent city. The article highlights disadvantages and advantages of distance learning during the training of a competitive specialist. The article considers a concept of a competitive environment which is necessary for the formation of a competitive specialist.

Keywords: time requirements, education, distance learning, competitive environment, pandemic, students.

Н.Р. Кошкинбаева

Южно-Казахстанский государственный университет имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Преимущества и недостатки дистанционного обучения в подготовке конкурентоспособного специалиста

Аннотация. В связи с пандемией коронавируса ситуация в стране претерпела множество изменений. В ходе защиты от опасного заболевания обучающиеся и преподаватели по всему миру держали дистанцию друг от друга и переходили на дистанционное обучение. В статье рассмотрены преимущества и недостатки дистанционного обучения, которое осуществляется в процессе подготовки конкурентоспособного специалиста. Для изучения вопроса был проведен опрос, в качестве объекта исследования рассматривались школьники, студенты колледжей и высших учебных заведений, получающие дистанционное образование. Целью данного эксперимента являлось выявление мнений школьников при дистанционном обучении, отношение студентов колледжей и вузов к своим знаниям при дистанционном обучении. В ходе анкетирования школьникам и студентам были заданы вопросы: «Принимаете ли вы необходимые знания на должном уровне?», «Эффективно или неэффективно дистанционное образование?», «Какие проблемы создает дистанционное образование?». В опросе приняли участие школьники, студенты колледжей и вузов Жамбылской области и города Шымкента. В ходе подготовки конкурентоспособного специалиста были продемонстрированы недостатки и преимущества дистанционного обучения. Сделаны пояснения к понятию конкурентной среды, необходимой для формирования конкурентоспособного специалиста.

Ключевые слова: требования времени, образование, дистанционное обучение, конкурентная среда, пандемия, студенты.

References

1. Nazarbayev N. Taelcizdik dauiri [The era of Independence] (Kazinform Almaty, p. 368-371).
2. Erol K., Danyal T. Analysis of distance education activities conducted during COVID-19 pandemic, Educational research and reviews, 15(9), 536-543 (2020).
3. Mikhailov O.V., Denisova Ya.V. Distancionnoe obuchenie v rossijskih universitetah: «shag vpered, dva shaga nazad»? [Distance Learning at Russian Universities: “Step Forward, Two Steps Back”?], Vysshee obrazovanie v Rossii [Higher Education in Russia], 10 (29), 65-76 (2020).

4. Zakharova U.S., Tanasenko K.I. MOOK v vysshem obrazovanii: dostoinstva i nedostatki dlja prepodavatelej [MOOCs in Higher Education: Advantages and Pitfalls for Instructors], *Voprosy obrazovaniya* [Educational Studie], 3, 176–202 (2019).
5. Dozhdikov A.V. Onlajn-obuchenie kak e-learning: kachestvo i rezul'taty (kriticheskij analiz) [Online Learning as e-Learning: The Quality and Results (Critical Analysis)], *Vysshee obrazovanie v Rossii* [Higher Education in Russia], 12 (29) (2020).
6. Evplova Y.V. Formirovanye konkurentosposobnosti budushih pedagogov professional'nogo obucheniya: dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk [Formation of the competitiveness of future teachers of vocational training: dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences] (Chelyabinsk, 2012, 172 p.).
7. David V.J. Twenty-first Century Education: Transformative Education for Sustainability and Responsible Citizenship, *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 1 (18), 48-56 (2016).

Автор туралы мәлімет:

Кошкинбаева Н.Р. – кәсіптік оқыту мамандығы бойынша PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент, Қазақстан

Кошкинбаева Н.Р. – Ph.D. student in Vocational Training, M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.

Л. Нәби
А.Б. Негметова

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
(E-mail: liza281073@mail.ru, aika-98_17@mail.ru)

Жоғары білім кеңістігіндегі академиялық ұтқырлық

Аннотация. Мақалада қазіргі жағдайдағы академиялық ұтқырлық мәселесіне сипаттама берілген. Ұтқырлықтың негізгі мақсаты, міндеттері және түрлері туралы нақты баяндалған. ТМД елдері Болон декларациясын қабылдаған уақытынан бастап, заманауи жоғары білімді дамытудағы жаңа басымдықтар белгіленді. Академиялық ұтқырлықты қалыптастыруда өзінің кездесетін қиындықтары жайлы және олардың шешімдері көрсетілген. Бірлескен білім беру бағдарламаларын іске асырудың ең көп таралған нысандары мен маңыздылығы туралы және олардың өз қатысушыларына әкелетін артықшылықтары анықталды. Білім беру бағдарламаларының бәсекеге қабілеттілігі мен сапасын арттыруға ықпал ететін еуропалық білім беру модельдерін қалыптастыру, енгізу және іске асыру қажеттілігі жайлы айтылған. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінде академиялық ұтқырлық бағдарламасының жағдайы және 2016-2019 жылдар аралығындағы университет студенттері мен магистранттары академиялық ұтқырлық бағдарламасымен қолданғаны жайлы кесте құрылды.

Түйінді сөздер: академиялық ұтқырлық, еуропалық білім беру жүйесі, бәсекелестік, ішкі, сыртқы ұтқырлық, оқыту технологиялары.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-140-146>

Түсті: 2.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 12.01.21

Кіріспе

Бүгінгі таңда еуропалық жоғары оқу жүйесінің басты принципі – студенттің өзіндік жетістігіне бағдарлау, тұлға кәсібіндегі өсуіне көмек көрсете білу, оның мансабындағы жетістіктері мен экономикалық өміршеңдігі болып табылады. Бұл принципті іске асыру үшін негізгі қағиданы ұмытпау қажет, білім беру барысындағы икемділікті арттыру және даралай білу.

Аталған принципті іске асырудың шарты жеке және кәсіптік құзыреттілікті қалыптастыру, кездейсоқ өзгерістерге дайын болу үшін білім мазмұнын дамыту керек. Осы мәселедегі маңызды факторлар: академиялық

ұтқырлық бағдарламасын дамыту, білім берудегі біліктілік жүйесін бірыңғайландыру, мониторинг процесін сапалы жүргізу және жеке даралауды тұтастай әзірлеу, оқу процесінің икемділігін арттыру және бірыңғай бағытталған шетелдік білім кеңістігін құру, жоспарын жүзеге асыра білу болып табылады.

Елбасымыздың қолдауымен Қазақстан еуропалық білім беру жүйесінің кеңістігіне кіргелі, отандық жоғары оқу орнындағы оқытылатын студенттер мен оқытушылардың академиялық ұтқырлығы белсенді түрде дами бастады[1].

Академиялық ұтқырлықтың негізгі мақсаты - студентке таңдалынған бағыты бойынша білімге қол жеткізуді қамтамасыз ету,

студенттің оқу процесінің түрлі салаларында білімділігін көбейту. Нәтижесінде:

- жоғары оқу орындарында тиімді бәсеке-лестік пайда болады және білім беру жүйесінде жаңа шарттар қолданылады;

- студенттер армандаған болашақтары үшін өзіндік траекторияны таңдайды және сапалы білім алуға деген таңдау мүмкіндігі болады;

- оған қоса, еңбек нарығы өзгеріске ұшырайды, бұл білікті, тәжірибелі мамандарға қалаған жұмыс орнына орналастыру процесін жеңілдетеді;

- педагогтар мен ғалымдар үшін өнімді, әрі нәтижелі оқу, белгілі ғылыми жаңалықтардың бастауы болуы мүмкін.

Академиялық ұтқырлық дегеніміз-білім алуға талпынатын студенттің немесе оқытушының белгілі бір семестрге басқа білім беру орталығына немесе ғылыми бейімделген мекемеге (отандық немесе шетелдік) оқу, білім беру, зерттеу жұмысын жүргізу немесе біліктілікті арттыру үшін осы бағдарлама қажет, кезең аяқталғаннан кейін студент, зерттеуші, оқытушы өзінің бастапқы жоғары оқу орнына қайтадан оралады.

Академиялық ұтқырлық тек шетелдік ЖОО-мен ғана емес, өз елінің университеттерімен де ынтымақтастықты білдіреді.

Зерттеу әдістері

Әртүрлі аспектілерге байланысты академиялық ұтқырлықтың бірнеше түрі бар. Мысалы, сатылас және деңгейлес, сыртқы және ішкі академиялық ұтқырлық қарастырсақ:

Сатылас академиялық ұтқырлық студенттердің шет елдегі ЖОО-да толықтай білім алуын білдіреді, сонымен қоса, болашақта мысалы, магистратурада білім алғанда басқа ЖОО-да оқуды қамтамасыз етеді;

Деңгейлес академиялық ұтқырлық - бұл студенттің шет ел университетінде белгілі бір қысқа мерзімге (семестр, оқу жылы) білім алу мүмкіндігі.

Сыртқы (халықаралық) академиялық ұтқырлық деп – студенттер мен магистрант-

тардың шетелдік жоғары оқу орындарында білім алуы, сондай-ақ оқытушылар мен қызметкерлердің шетелдік білім беру немесе ғылым және білім мекемелердегі жұмысы.

Ішкі (Ұлттық) академиялық ұтқырлық дегеніміз - студенттер мен магистранттардың, оқытушылар мен қызметкерлердің отандық жетекші университеттерінде оқулары мен ғылыми орталықтарындағы жұмыстары.

Халықаралық академиялық ұтқырлық дәстүрлі, ұлттық тағылымдамалардан ерекшеленетінін ескеру керек, ең алдымен, студенттер шектеулі, семестрден оқу жылына дейін шетелге оқуға баратындығымен, тек шетел тілі мен арнайы пәндерді оқып қана қоймайды, сонымен қатар базалық ЖОО-на оралғаннан кейін толық семестрлік немесе шет елде өтпеген, бірақ оқу бағдарламасында бекітілген пәндерді өтеді. «Базалық ЖОО» деп студент түскен және бастапқыда диплом алғысы келген ЖОО-ны атаймыз[2].

Бүгінгі таңда Еуропалық ұтқырлық бағдарламасында ресми құжат енгізілді, «Оқыту туралы келісім» (ECTS Learning Agreement) онда жоғары оқу орынның жіберушісі «Біз ұсынылған оқыту бағдарламасымен келісеміз» деген тұжырымы бар бөлімінде студент және университеттің факультеттік меңгерушісі бұл келісімге қол қояды. Келісімдегі бұл бөлім өте маңызды, студенттерге аса қиындықсыз және күш-жігерсіз бағдарламаны алдын-ала жоспарлауға бағытталған.

Дегенмен, ТМД елдерінде академиялық ұтқырлық бағдарламасымен пайдаланғанда өзінің түрлі қиындықтары кездеседі. Олар бұл қызметтің жоспардан тыс сипатына, материалдық жағынан жеткіліксіз қамтамасыз ету мәселесі, бұл салада тәжірибелі мамандардың аздығы, академиялық алмасудың арнайы әдістері мен кейбір нюанстардың толықтай дамымауына, бағдарламаның тиімді жұмыс атқаруына қамтамасыз ететін инфрақұрылымның жағдайына байланысты[3].

Қазіргі кезде студенттердің және магистранттардың академиялық ұтқырлығы мемлекеттің, олардың ата-аналарының немесе студенттің өзіндік қаражатымен, деме-

ушілердің материалдық көмегімен, сондай-ақ Erasmus +, Erasmus Mundus Partnership және көптеген басқа да академиялық бағдарламалары арқылы қамтамасыз етіледі.

Еліміздегі сатылас академиялық ұтқырлық Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясының арқасында жүзеге асырылады. Дарынды Қазақстан жастары әлемнің кез-келген үздік университеттерінде білім алуға мүмкіндіктері бар[4].

Жоғары оқу орынның тәжірибелерінің қорытындысы көрсеткендей, ұтқырлық бағдарламалары бойынша, көбінесе жоғары білімнің бірінші курсына – бакалавриатта студенттердің шетел университетіне аттануына көп үміт артудың қажеті жоқ. Бұл, ең алдымен, білім беру мекемелерінің маңызды «кафедралық қабілеттілік» сияқты ерекшелігімен түсіндіріледі.

Бірінші курс студенттерінде факультетте оқытылатын міндетті іргелі пәндер кезеңінің үлкен өрісінің болуымен байланыстырады. Олардың жалпы саны мен көлемі, математика және жаратылыстану ғылымдары саласындағы тақырыптары қамтылуы бойынша негізгі шетелдік жоғары оқу орындарымен сәйкес келмейді; техникалық, гуманитарлық және инженерлік мамандықтарында айырмашылықтар аз болса да, бірақ олар өте маңызды және көбісіне қиын.

Атап айтқанда, көрсетілген бұл құзыреттілік тәсілі, бір жағынан, жоғары оқу орындарына оқыту бағдарламасын әлдеқайда еркін қалыптастыруға, ал білім алушыға оның модульдік тәсілін және де басқа жоғары оқу орындарында белгілі мерзімде білім алуға, дәрістерді тыңдауға мүмкіндік береді. Бірақ, берілген тәсіл белгіленген оқу мерзімдерімен, сондай-ақ бірыңғай, тұтас мемлекеттік «үлгілік» (базистік) оқу жоспары және курстардың, пәндердің (оқу бағдарламасының модульдерінің) үлгілік жаңа идеяларымен толықтырылады. Ұсынылған бағыт ішкі академиялық ұтқырлықты ғана жеңілдетеді, алайда жеке білім траекториясының аясындағы академиялық ұтқырлықты, сондай-ақ халықа-

ралық академиялық ұтқырлықтың кез келген көріністерін қиындатады.

Әскери дайындық кафедрасында білім алатын студенттерде қосымша қиындықтар пайда болады. Академиялық бағдарлама бойынша тағылымдамалардың көбісі 3-4 курс (көбінесе магистратура) студенттерімен жүзеге асырылады, өйткені олар негізгі пәндерді оқып бітірген және оқу барысындағы жүктеменің көп бөлігі білім стандартында қатаң тіркелмеген пәндерден тұрады.

Академиялық ұтқырлық тілі – маңызды мәселелердің бірі. Ұтқырлық бағдарламасы бойынша не оқытушы шетелдік университетке белгілі мерзімге тәжірибе алуға баратын студент ағылшын тілін немесе басқа шет елінің тілін жақсы деңгейде білуі тиіс. Бұл ереже тек лингвистикалық немесе гуманитарлық мамандықтарына ғана емес, Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарында шетел тілін жоғары дәрежеде оқытуды ұйымдастырып дамыту қажет.

Оған қоса, үміткерге тағылымдама құжаттарына толық әрі нақты ақпарат көрсету керек, мысалы, оқу кезеңіндегі мезгілдің ерекшеліктерін және медициналық қызмет көрсету сапасы мен құны жайлы мәлімет. Бұл мәселені шешу үшін – университет жайлы, орналасқан қала мен мемлекет туралы көмекші ақпараттық пакетті әзірлеу.

Туындаған қиындықтарға қарамастан студенттерге, магистранттарға және оқытушыларға бағдарлама бойынша мақсаттарын жүзеге асыру үшін әр мәселенің шешу жолын табу керек. Озық университеттердің тәжірибесіне сүйінсек, академиялық ұтқырлықтың мынадай ұйымдастыру сұрақтарының шеңберінде іске қосудың мүмкін екенін көрсетеді:

- ішкі мотивация;
- ғылыми гранттар немесе зерттеу бағдарламасы;
- топтық ғылыми жұмыс немесе зерттеу бағдарламаларын ұйымдастыру[5].

Талқылау

Заман талабына сай оқу жоспары мен білім беру технологияларын модификациялауға,

білім беру бағдарламасының сапасын арттырып, бәсекеге қабілетті ететін және жоғары оқу орындарының ұсынған білімін жалпы еуропалық білім жүйесі модельдерінің стандартына сай қалыптастыруға, керекті сынақтардан өткізуге, жаңа ақпараттырады енгізуге, реттеуге ықпал ететін бірлескен бағдарламаларды енгізуге көп көңіл бөлінуде. Ортақ білім беру бағдарламаларын орындалуының ең көп кездесетін нысандары:

- аккредиттелген бағдарламалар- өзара әрекеттескен жоғары оқу орынның түлектеріне өз дипломын бере отырып, бір білім беру мекемесінің басқа жоғары білім мекемесінің оқыту бағдарламасына өзгешелігін тануы;

- франчайзингтік бағдарламалар- дамыту сапасын басқару құқығын ұстана отырып, белгілі бір университет өзінің білім беру жүйесінің бағдарламасын іс жүзінде пайдалану құқығын басқа жоғары оқу орнына беруі;

- бірлескен және қос дипломдар бағдарламалары- оқыту жоспарлары, білім бағдарламасымен танысу, студенттерді оқыту және білімдерін талдап тексеру әдістерімен ортақ келісімшартқа тұру, әріптес білім мекемесінде оқу көрсеткіштерін толықтай зерттеп тану, білім бағдарламасын басқару үшін жалпы құрылымдарының ұйымдастырылуы, оқуларын аяқтағанда қос немесе бірлескен диплом беру.

Ұсынылған бағдарламалардың үлкен маңызы олардың қатысушыларға әкелетін артықшылықтарымен ерекшелінеді:

- студенттер мамандықты игереді және сонымен бірге логикалық ойлауды дамытады, өзге академиялық, әлеуметтік тәжірибеде жаңа қосымша мүмкіндіктер пайда болады, бұл қатысушылардың кеңейтілген кәсіби ұтқырлықтарын және еңбек нарығындағы үлкен сұраныста болуларына жәрдемдеседі, «еуропалық азаматтық» сапасын дамытуға барлық алғышарттар жасалады;

- мұғалімдерге жеке кәсіби өсу мен біртұтастық, оның ішінде, шетел әріптестерімен ғылыми жаңалықтарда, зерттеулерде кооперация, болашақ жобаларда кәсіби байланыстарды орнату үшін әмбебап жағдайлар жасалады;

- жоғары оқу орындарында сапалы және тиімді оқу бағдарламаларының жүйесін, басқа білім беру мекемелерімен ынтымақтастық құру, студенттермен, оқытушыларға жаңа ақпарат ұсыну үшін академиялық мүмкіндіктерді көбейту, бұл тәжірибелерді түрлі кәсіптік салаларда қолдану және нәтижесінде жаңа, икемді, дамыған, тәжірибелі жастарды ғылым шеңберіндегі бедел мен бәсекеге қабілетті етіп кәсіби дамыту[6].

Бүгінгі таңда әлемдік білім беру облысында біліктілікпен, кәсіби шеберлікпен және білім беру құжаттарымен танысқаннан кейін, академиялық ұтқырлықты дамытудың негізгі құралдарымен пайдалануға болады.

Әрбір мемлекет өзінің білім беру нәтижелерімен ерекшеленеді, ол мемлекеттердің оқыту жүйесіне, соның ішінде академиялық ұтқырлық бағдарламасының іс жүзіне асыру компоненттеріне байланысты өзгереді[7].

Қазақстан Республикасындағы академиялық ұтқырлық бағдарламасының стратегиясы отандық университеттердің интернационалдырудың басымдықтарын тіркейді.

Осыған байланысты, бұл құжат еліміздегі жоғары білімнің сапасын арттыруға және ұтқырлық саласындағы бастапқы мақсат-міндеттерді анықтауға арналған, атап айтқанда:

- халықаралық ұтқырлықтың беріктігін, сонымен қатар сыртқы кредиттік технологияны қамтамасыз ету;

- кіріс икемділігінің сапасын қолдау;

- көптілді оқыту ерекшеліктерін іске қосу;

- университеттердің еуропалық серіктес жоғары оқу орындарымен және дүниежүзілік білім орталықтарымен тікелей байланыстарын дамыту.

Академиялық ұтқырлық бағдарлама аясында шетелге оқуға аттанатын үміткерлерге берілген ережеге сәйкес кезең-кезеңмен орнатылған жүйелілік іске асырылады.

Бірінше кезең: ЖОО-да білім алушылардың бағдарламаларды ұйымдастыратын халықаралық ынтымақтастық басқармасының бөліміне немесе кеңсе жұмыскеріне өтінімдерді тапсыру;

Екінші кезең: өзінің отанында аккредитациялануы тиіс және қысқа мерзімдегі оқитын

Студент саны	Оқу кезеңі	ЖОО аты
8 студент	2016-2017ж.	Аликанте университеті(Испания); Латвия ауылшаруашылық университеті; Балтық Халықаралық Академиясы(Латвия); Пенза мемлекеттік университеті
2 магистрант	2017-2018ж.	Асен Златаров атындағы университет(Болгария); Балтық Халықаралық Академиясы (Латвия)

Студент саны	Оқу кезеңі	ЖОО аты
9 студент	2016ж.	Абай атындағы ҚазҰПУ; АТУ; Қ.И.Сәтбаев атындағы ҚазҰТЗУ; ҚазҰАУ
1 студент (алмасу бойынша)	2016ж.	Абай атындағы ҚазҰПУ;
6 магистрант	2019ж.	Silkway Халықаралық Университеті(Шымкент); Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті[9]

басқа университет меңгерушісімен ынтымақтастық жайлы шарт жасау;

Үшінші кезең: индивидуалды оқу жоспарын негіздеу;

Төртінші кезең: білім алушыларға (студенттерге, магистраттарға, оқытушаларға) жетекші мақсатын, пунктін (мемлекет, қала), мерзімін, бағыты мен оқыту тілін берілген негіздемені толтырып тапсыру;

Бесінші кезең: үміткерлер арасындағы байқау комиссиясының отырысының өтілуі;

Алтыншы кезең: жіберетін және қабылдайтын университет, жіберуші ЖОО мен студент арасындағы үш жақты келесім жасау;

Жетінші кезең: қабылдаушы білім беру мекемесі қысқа мерзімге келген білім алушыларды есепке алу;

Сегізінші кезең: оқу мерзімі аяқталғаннан кейін білім алған студенттердің кредиттері міндетті түрде қайта есептеуді жүзеге асыратын базалық оқу орнына транскрипт жіберіледі.

Академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысудың ресми іріктеу процесінен басқа, өтініш беретін үміткерде ағылшын тілінің дейгейі В2 деңгейінен төмен болмау керек, сонымен қатар өз университетінде жақсы көрсеткіштерге (GPA 3,5-тен төмен емес) ие болуы керек.

ЖОО-да іріктеудің барлық маңызды кезеңдерін өткеннен кейін, студент ұтқырлық бағдарламасына қатысушы ретінде тіркеледі және академиялық кезеңде шетелдік жоғары оқу орнында оқытылады[8].

Нәтижелер

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университетінде академиялық ұтқырлық бағдарламасы сұранысқа ие, студенттер мен магистранттар осы бағдарлама арқасында әлемнің көптеген елдерінде біліміндерін, ой-өрістерін байытуда.

Кестеде 2016-2018 жылдар аралығындағы Көкшетау университетінің студенттері мен магистранттары сыртқы академиялық ұтқырлық бағдарламасымен қолданғаны жайлы мәлімет бейнеленген.

Көкшетау университетінің студенттері мен магистранттары 2016-2019 жылдар аралығындағы ішкі академиялық ұтқырлық бағдарламасымен пайдалынғаны туралы мәлімет кестеде көрсетілген.

Қорытынды

Академиялық алмасуды ТМД елдерінде жоғары кәсіптік білім беру бағдарламаларын дамыту және жаңарту құралы ретінде қарастыруға болады.

Бұл білім беру жүйесінің тұйықталуынан аулақ болуға, жалпы еуропалық білім беру кеңістігінде түрлі бағдарламаларды тануға қол жеткізуге, білім алушылардың ұтқырлығын арттыру мақсатында құзыреттер мен біліктіліктердің ашықтығы мен танылуын қамтамасыз етуге, білім беру қызметтерінің әлемдік нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы [Электрондық ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (қаралған күні: 07.11. 2019).
2. Шабалин Ю.Е. Академическая мобильность: региональное измерение прогнозируемых последствий [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.rcde.ru/method/996.html> (дата обращения: 20.10. 2019).
3. Бринев Н.С., Чуянов Р.А. Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm/> (дата обращения: 10.12. 2019).
4. 2009 World Conference on Higher Education: the New Dynamics of Higher Education and Research for Societal Change and Development; communiqué, 8 July 2009 [Электронный ресурс]. - URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183277e.pdf> (дата обращения: 16.10. 2020).
5. Симкин В.Н. Современные языки: изучение, обучение, оценка. Общеввропейская компетенция. – Москва, 1998. – С. 82-84.
6. Грауманн О. Новая идентичность вуза в условиях интернационализации образования / О.Грауманн, М.Н. Певзнер, А.Г. Ширин. – Высшее образование в России. - 2009. -№ 6. –С.123-131.
7. Белякин А.М. Академиялық мобильділік және шетелдік студенттерді оқыту сапасы // Қазан педагогикалық журналы. – 2017. - № 6. - С. 116-122.
8. Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан на 2012 - 2020 годы [Электронный ресурс]. - URL: https://www.vku.edu.kz/sites/default/files/files/education/academ_mobil/strategia-acad-mob-2020.pdf (дата обращения: 24.12. 2019).
9. Раздел об академической мобильности [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.kgu.kz/akademiceskaa-mobilnost> (дата обращения: 17.09. 2020).

References

1. Kazakstan Respublikasynyn 2007 zhylygy 27 shildedegi № 319 Zany [Law of the Republic of Kazakhstan No. 319 of July 27, 2007] Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (Accessed:07.11. 2019). (In Russian)
2. Shabalin Yu.E. Akademicheskaya mobil'nost': regional'noe izmerenie prognoziruemykh posledstvij [Academic mobility: regional measurement of projected impacts]. Available at: <http://www.rcde.ru/method/996.html> (Accessed:20.10.2019). (In Russian)
3. Brinev N.S., Chuyanov R.A. Akademicheskaya mobil'nost' studentov kak faktor razvitiya processa internacionalizacii obrazovaniya [Academic mobility of students as a factor in the development of the process of internationalization of education]. Available at: <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm/> (Accessed:10.12. 2019) (In Russian)
4. 2009 World Conference on Higher Education: the New Dynamics of Higher Education and Research for Societal Change and Development; communiqué, 8 July 2009. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183277e.pdf> (Accessed:16.10. 2020).
5. Cimkin V.N. Sovremennye yazyki: izuchenie, obuchenie, ocenka. Obshcheevropejskaya kompetenciya [Modern languages: study, training, evaluation. Pan-European competence] (Moscow, 1998, p.82-84). (In Russian)
6. Graumann O. Pevzner M.N., Shirin A.G. Novaya identichnost' vuza v usloviyah internacionalizacii obrazovaniya [New identity of the university in the conditions of internationalization of education] Vysshee obrazovanie v Rossii [Higher education in Russia], 6, 123-131 (2009). (In Russian)
7. Belyakin A.M. Akademiyalyk mobil'dilik zhane sheteldik studentterdi okytu sapasy [Academic mobility and the quality of teaching foreign students], Kazan pedagogikalyk zhurnaly [Kazan Pedagogical Journal], 2, 116-122 (2017). (In Kazakh)
8. Strategiya akademicheskoy mobil'nosti v Respublike Kazahstan na 2012 - 2020 gody [The strategy of academic mobility in the Republic of Kazakhstan for 2012-2020] Available at: <http://naric-kazakhstan.kz/ru/akademicheskaya-mobilnost/strategiya-mobilnosti-do-2020-goda> (Accessed: 24.12. 2019). (In Russian)
9. Razdel ob akademicheskoy mobil'nosti [Section on academic mobility] Available at: <https://www.kgu.kz/akademiceskaa-mobilnost> (Accessed:17.09. 2020). (In Russian)

L. Naviy, A.B. Negmetova

Sh. Valikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan

Academic mobility in the higher education space

Abstract. The article describes a problem of academic mobility in modern conditions. The main goals, objectives and types of mobility are described in details. Since the adoption of the Bologna Declaration, the CIS countries have identified new priorities in the development of modern higher education. The article reveals problems faced by students in the formation of academic mobility and the solution of these problems. It considers the most common forms and importance of implementing joint educational programs and their advantages over their participants. It is necessary to form, and implement European educational models that contribute to improving the competitiveness and quality of educational programs. The schedule on the state of the academic mobility program and the use of the academic mobility program by students and undergraduates of the university in the period from 2016 to 2019 has been compiled at Sh.Ualikhanov Kokshetau University.

Keywords: academic mobility, European educational system, competition, internal and external mobility, learning technologies.

Л. Навий, А.Б. Негметова

Кокшетауский университет имени Ш.Ш.Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

Академическая мобильность в пространстве высшего образования

Аннотация. В статье дана характеристика проблемы академической мобильности в современных условиях. Подробно изложены основные цели, задачи и виды мобильности. Страны СНГ с момента принятия Болонской декларации обозначили новые приоритеты в развитии современного высшего образования. Изложены проблемы, с которыми сталкиваются студенты при формировании академической мобильности, и дано решение этих проблем. Раскрыты наиболее распространенные формы, значимость реализации совместных образовательных программ и их преимущества для участников. Отмечается необходимость формирования, внедрения и реализации европейских образовательных моделей, способствующих повышению конкурентоспособности и качества образовательных программ. В Кокшетауском университете им. Ш.Ш. Уалиханова составлен график о состоянии программы академической мобильности и использовании программы академической мобильности студентами и магистрантами университета в период с 2016 по 2019 годы.

Ключевые слова: академическая мобильность, европейская система образования, конкуренция, внутренняя, внешняя мобильность, технологии обучения.

Авторлар туралы мәлімет:

Навий Л.Н. – п.ғ.к., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының профессоры, Көкшетау, Қазақстан.

Негметова А.Б. – **корреспонденция үшін автор**, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының магистранты, Көкшетау, Қазақстан.

Naviy L.N. – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Social Work, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.

Negmetova A.B. – **Corresponding author**, Master student of the Department of Pedagogy, Psychology and Social Work, Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.

А.С.Нурадинов¹
Т.К. Мукутов²
Е.Т.Слаббеков³

^{1,3}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

²Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»,
Нур-Султан, Казахстан

(Email: almat2007@mail.ru, tmukutov@inbox.ru, erslam77@gmail.com)

О профессиональных компетенциях будущих педагогов начальных классов

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы формирования компетенции у будущих учителей начальных классов. Изложены результаты опроса участников образовательного процесса - учителей организации образования, родителей и обучающихся - на большой выборке (2812 человек). По результатам эмпирического исследования обобщены основные требования к компетенции будущих учителей начальных классов. Выявлены некоторые необходимые компетенции, которые требуют своего развития у обучающихся путем внедрения новых дисциплин в ГОСО РК для совершенствования подготовки учителей начальных классов. Набор выявленных компетенций выходит за рамки педагогических аспектов и представлен следующей палитрой: этика взаимоотношений, знание цифровых технологий, речевая культура, презентационная речь, знания иностранных языков, управление временем. Набор выявленных компетенций актуален в 21 веке и помогает формировать специалиста с навыками широкого спектра.

Ключевые слова: компетенции, навыки, профессиональные компетенции учителя начальных классов, формирование компетенции, работодатель.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-147-154>

Поступила: 11.12.20 / Допущена к опубликованию: 18.02.21

Введение

Проблема формирования требуемых компетенции для будущих педагогов начальных школ является весьма актуальной, особенно в условиях внедрения обновленного содержания среднего образования в Республике Казахстан. В Послании Президента РК Н.Назарбаева «Построим будущее вместе» говорится о том, что педагог является основной фигурой при внедрении в практику различных инноваций, и для успешной реализации в новых условиях поставленных перед ним задач он должен обладать необходимым уровнем про-

фессиональной компетентности и профессионализма [1]. Нам всем необходимо осознать сегодня, что мы находимся на пике модернизации образовательного процесса, идет активное обсуждение системы ценностей и в качестве приоритетной в равной степени для всех субъектов образования выделяют компетентностный подход. Компетентностный подход означает для педагогов и обучаемых постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преимущественной трансляции и освоения знаний, умений, навыков на создание условий для овладения комплексом компетенций, направленных на

формирование личности, способной адаптироваться в условиях социально-политического, рыночно-экономического, информационно-коммуникационного насыщенного пространства. Изменения, происходящие в современной системе образования, делают актуальным повышение квалификации и профессионализма педагога, т.е. его профессиональной компетентности [2].

Ученые проблеме формирования необходимых компетенций в процессе подготовки учителей начальных классов посвятили ряд исследований [3, 4, 5, 6]. Однако результаты проведенных исследований авторов пока-

зывают различные стороны самого понятия компетенции у будущих учителей начальных классов. Требования к компетенциям могут отличаться и зависеть от парадигмы образования.

Государственный общеобязательный стандарт образования РК от 2020 года направлен на решение проблемы формирования компетенции будущих учителей начальных классов. Относительно понимания самого термина компетенции и компетентности будущих учителей в процессе обучения в колледже проведен анализ Ярмолевич Л. и Урунбасаровой Э. [7]. В работе дан подробный анализ

Таблица 1

Количество опрошенных респондентов исследования

Мекен-жай / Расположение					
		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	Ақмола облысы — Ақмолинская обл.	94	3,3	3,3	3,3
	Ақтөбе облысы — Ақтүбинская обл.	1	,0	,0	3,4
	Алматы	4	,1	,1	3,5
	Алматы облысы — Алматынская обл.	4	,1	,1	3,7
	Жамбыл облысы — Жамбылская обл.	2	,1	,1	3,7
	Қарағанды облысы — Қарағандинская обл.	72	2,6	2,6	6,3
	Қостанай облысы — Қостанайская обл.	33	1,2	1,2	7,5
	Қызылорда облысы — Қызылординская обл.	8	,3	,3	7,8
	Нұр-Сұлтан	1455	51,7	51,7	59,5
	Павлодар облысы — Павлодарская обл.	16	,6	,6	60,1
	Солтүстік Қазақстан облысы — Северно-Казахстанская обл.	49	1,7	1,7	61,8
	Түркістан облысы	810	28,8	28,8	90,6
	Шығыс Қазақстан облысы — Восточно-Казахстанская обл.	10	,4	,4	91,0
	Шымкент	254	9,0	9,0	100,0
	Всево	2812	100,0	100,0	

понятий компетенции и компетентности. В связи с вышеизложенными обстоятельствами нами проведено совместное исследование с руководством Гуманитарного колледжа Астаны (г. Нур-Султан). В исследовании особое внимание уделяется мнению работодателей, педагогов и методистов, имеющих большой опыт работы и являющихся руководителями практики обучающихся, а также выпускников. Данная категория опрашиваемых респондентов является наиболее осведомленной как в требованиях ГОСО РК, так и в «реальном» уровне необходимых знаний, умений и навыков будущих педагогов начальных классов, с которыми работают непосредственно.

Цель и задачи исследования

Целью исследования является определение необходимых компетенций будущих педагогов начальных классов с точки зрения работодателей и приоритетности требуемых компетенций в современных условиях. Данное исследование было запланировано в связи с требованиями общества к подготовке кадров, возникшей необходимостью внесения изменений и модернизацией обучения в колледже. В ходе исследования мы хотели выяснить, как оценивают работающие педагоги, работодатели, руководители учебных заведений различных форм собственности подготовку будущих учителей и какие компетенции, на их взгляд, необходимы им в приоритете. Данные

вопросы были сформулированы для определения наиболее важных качеств, требуемых в рамках формируемых компетенций в процессе подготовки учителей начальных классов.

Для определения поставленных задач нами было опрошено 2812 человек посредством Google Survey. В опросе приняли участие выпускники АГК, преподаватели, работодатели, руководители учебных заведений. На вопросы анкеты откликнулись преимущественно респонденты из г. Нур-Султан, Акмолинской, Карагандинской областей. Результаты анкеты обрабатывались в программе SPSS 23. Количественные показатели опрошенных респондентов по регионам приведены в таблице 1.

Как видно из представленных результатов, наибольшее количество респондентов из г. Нур-Султан, 1455 человек (51,7 %), Туркестанской области – 810 человек (28,8 %), из г. Шымкент – 254 (9,0 %), хотя в данном исследовании приняли участие также респонденты из других регионов РК. Представленные показатели отражают основной контингент обучающихся в колледже и выпускников, работающих в указанном регионе.

Из опрошенных респондентов проживают в городе и областных центрах, соответственно, 1898 (67,5 %) и 300 (10,9%), а остальные – из сельских и районных центров. Данные представлены в таблице 2.

Большинство опрошенных работают в колледже (2465 человек, 87,7 %), а остальные респонденты (12,3%) работают в организациях

Таблица 2

Количественные показатели респондентов, проживающих в городской и сельской местности

Әкімшілік бірлік / Административное деление					
		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	аудан / район	308	11,0	11,0	11,0
	ауыл / поселок	306	10,9	10,9	21,8
	қала / город	1898	67,5	67,5	89,3
	облыстық / областной	300	10,7	10,7	100,0
	Всего	2812	100,0	100,0	

образования различных форм собственности: школах, лицеях и частных образовательных учреждениях.

Из них в опросе приняли участие 128 (4,6%) выпускников Гуманитарного колледжа, руководители общеобразовательных учреждений (152 человека, 5,4 %), педагоги (1035 человек, 36,8%), учащиеся колледжей (1150, 40,9%), заместители руководителей колледжей -121, (4,3%). Количество остальных участников, принявших участие в опросе, незначительны.

Результаты исследования

Для выявления конкретных категорий качеств в опроснике был проведен мини-опрос среди учителей и студентов специальности «Начальное образование», по результатам которого было определено 6 качеств. Результаты проведенного мини-опроса позволили сформулировать вопрос анкеты в таком виде: «Какими качествами, на Ваш взгляд, должен обладать учитель начальных классов». Результаты опроса респондентов представлены ниже.

1. жан-жақты/разносторонний-2111
2. жауапкершілік/ответственность-1914

3. ізденімпаз/исследователь-1509
4. салауаттылық/здоровый образ жизни -1327
5. елжандылық/патриот- 1104
6. эмоционалдық/эмоциональность-489

*Данные ранжированы в зависимости от количества выборов респондентами (на данный закрытый вопрос респонденты должны были выбрать несколько вариантов ответов из предложенных вариантов).

Таким образом, данные показывают, что многие респонденты отмечают разносторонность интересов выпускников (75%), ответственность (68%), способность к исследованию (53,68%), здоровый образ жизни (47,2%). Указанные качества оказались наиболее значимыми. При этом такие личностные качества, как патриотизм (39,27%) и эмоциональность (17,39 %) оказались менее значимыми по сравнению с вышеуказанными качествами. Анализ качеств согласно мнениям респондентов показывает, что разносторонность педагога имеет большое значение в будущей педагогической деятельности. Исследовательские способности также занимают значимое место в данных. Это означает, что soft skills, т.н. «мягкие» навыки, имеют большое значение в формирова-

Ранговые места	Качества	Количество респондентов, выбравших данный вариант ответа	%
1	өз пәнін ғылыми негізінде білу/знание своего предмета на научной основе	1609	57,25
2	қарым-қатынас әдебі/ этика отношении	1599	56,86
3	мәдениетті сөйлеу/ речевая культура	1468	52,20
4	құқықтық-нормативтік құжаттар/ нормативно-правовые документы	1394	49,57
5	сандық технологиялар/цифровые технологии	1024	36,41
6	шет тілін білу/ знание иностранного языка	892	31,72
7	зерттеу әдістері/ исследовательские методы	813	28,91
8	уақытты басқару/ управление временем	750	26,67
9	музыкалық аспапта ойнау/ игра на музыкальном инструменте	219	7,78

нии компетенции будущего специалиста. Это указывает на то, что в процессе подготовки будущих учителей необходимо обратить внимание на формирование этих качеств.

В рамках данного исследования респондентам также был задан вопрос: «Оцените, пожалуйста, степень значимости перечисленных ниже качеств для выпускника колледжа в случае его трудоустройства на Ваше предприятие/учреждение/организацию». На данный вопрос респонденты должны были ранжировать значимые качества по степени важности.

По сравнению с предыдущим вопросом результаты выбора существенно отличаются. Так, по мнению респондентов, будущие педагоги на непосредственном месте работы в первую очередь должны обладать знаниями своего предмета на научной основе (57,25%). Наиболее важным также является соблюдение этики взаимоотношений с коллегами (56,86). Больше половины респондентов считают, что данные качества являются наиболее важными для будущего педагога. Половина респондентов (49,57%) обращают внимание на знание нормативно-правовых документов в педагогической деятельности. Возможно, указанные качества являются наиболее важными для будущих педагогов.

Больше одной трети опрошенных считают, что будущий педагог должен обладать знаниями в области цифровых технологий (36,41%). Примерно такое же количество опрошенных отмечают важность знания иностранных языков (31,72%) и владение исследовательскими навыками (28,91%), а 26,67 % опрошенных также отметили управление временем в педагогической деятельности. Незначительное количество опрошенных отметили важность умения играть на музыкальном инструменте.

Обсуждение результатов

Ответы опрошенных по указанным вопросам выявляют некоторую закономерность. На вопрос о том, какими качествами должен обладать учитель начальных классов по степени значимости, указали разносторонность, ответственность и исследовательские способности.

Одной из задач нашего исследования является сравнение результатов респондентов по указанным вопросам. Эти вопросы имеют отношение к пониманию требуемых компетенций педагогами-практиками, руководителями организаций образования, имеющих отношение к подготовке будущих педагогов в настоящее время. Первый вопрос о том, какими качествами должен обладать учитель начальных классов, составлен в рамках требуемых компетенций ГОСО РК.

Респонденты отмечают разносторонность интересов и ответственность. К этим же качествам можно отнести исследовательские способности и здоровый образ жизни. Это означает, что указанные качества относятся к наиболее важным качествам в процессе подготовки будущих педагогов. Большинство опрошенных респондентов также отметили патриотизм. Всего 17,39 % респондентов отмечают эмоциональность как необходимое качество будущих педагогов. Однако указанные качества относятся к личностным качествам, которые требуют формирования в процессе подготовки будущих педагогов. Выделенные опрошенными наиболее значимые качества позволяют указать на формирование таких компетенций, которые реализуются в рамках образовательных программ, т.е. ГОСО РК.

Наиболее значимые качества получены от респондентов, когда им был задан вопрос о том, какими качествами должен обладать педагог, кого бы вы приняли на работу. Больше половины опрошенных отмечают, что будущие педагоги должны знать свой предмет на научной основе. Подобный ответ указывает на повышенный уровень профессиональной подготовки во время обучения в колледже. Это важное качество, относящееся к профессиональным компетенциям. Надо признать, что профессиональным компетенциям опрошенные педагоги отводят важное место. Наряду с этими качествами также указывается этика отношений специалиста в коллективе и речевая культура. Эти указанные качества также относятся к общим компетенциям, необходимым в жизни будущего педагога. Полагаем закономерным, что больше половины опрошенных отметили знание норма-

тивно-правовых документов, относящихся к их педагогической деятельности.

Выводы

Полученные результаты опроса свидетельствуют, что имеются некоторые недостатки в подготовке будущих учителей начальных классов. Статистически репрезентативная выборка опрошенных свидетельствует, что будущие учителя начальных классов должны обладать не только профессиональными знаниями, но также в процессе подготовки должны формировать личностные качества, которые необходимы в педагогической деятельности будущих учителей. Дальнейший анализ и оценка результатов показывают, что в колледжах необходимо обращать внимание на повышение качества подготовки будущих педагогов. Необходима реализация мероприятий, направленных на формирование указанных качеств в рамках проводимых учебно-воспитательных мероприятий. Такие

мероприятия должны быть направлены на формирование ответственности, исследовательской деятельности, прочных знаний в ходе профессиональной подготовки.

Вышеуказанные качества и компетенции охвачены в Государственном общеобязательном стандарте технического и профессионального образования [8] и типовых учебных планах и образовательных программах технического и профессионального образования [9]. Однако они не были рассмотрены в том ракурсе, которое предлагает наше исследование.

Кроме того, на наш взгляд, возникает необходимость внедрения новых дисциплин в вариативной части ГОСО РК. Причем вводимые дисциплины должны быть направлены на формирование этики взаимоотношений, знание цифровых технологий, речевой культуры, презентационной речи, знания иностранных языков, управление временем. Перечисленные качества вполне соотносятся с требуемыми компетенциями для педагогов 21 века.

Список литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 28 января 2011 г. [Электронный ресурс]. – 2011. - URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-28-01-2011-g_1340624589 (дата обращения: 20.06.2021)..
2. Профессиональная компетентность педагога – основной инструмент эффективного образования. [Электронный ресурс]. – 2018. - URL: <https://www.tarbie.kz/23739> (дата обращения: 20.06.2021).
3. Мучкин Д.П. Педагогические условия формирования профессионально-педагогической самообразовательной компетентности будущих учителей. – Павлодар, 2010. - 120 с.
4. Мальцева Е.В. Развитие профессиональной компетентности учителей начальных классов в системе непрерывного педагогического образования – Йошкар-Ола, 2006. - 261 с.
5. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущих учителей начальной школы. Монография / Т.М. Сорокина.– Н. Новгород: НГПУ, 2002. - 168 с.
6. Вергелес Г. И., Раев А. И. Показатели готовности к профессиональной педагогической деятельности. - СПб: Образование, 1994.
7. Ярмолович Л., Урунбасарова Э. Особенности развития профессиональной компетентности у будущих учителей начальных классов. [Электронный ресурс]. – 2014. - URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1801> (дата обращения: 20.06.2021).
8. Постановление Правительства РК № 1080 от 23 августа 2012 года (с изменениями и дополнениями ПП РК № 484 от 15.08.2017 года). [Электронный ресурс]. – 2018. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080> (дата обращения: 20.06.2021).
9. Приказ министра образования и науки Республики Казахстан № 72 от 22 января 2016 года. [Электронный ресурс]. – 2016. - URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V16013260_3/history (дата обращения: 20.06.2021).

А.С. Нұрадинов¹, Т.К. Мукутов², Е.Т. Сламбеков³

^{1,3}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Болашақ педагогтардың кәсіби құзіреттілігі мәселелері

Аннотация. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Білім беру үдерісіне қатысушылардың сауалнамасының нәтижелері: білім беру ұйымының мұғалімдері, ата-аналар мен оқушылар үлкен үлгіде (2812 адам) ұсынылды. Эмпирикалық зерттеу нәтижелері бойынша болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің құзыреттілігіне қойылатын талаптар жинақталған. Бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауды жетілдіру арқылы МЖМБС-қа жаңа пәндерді енгізу үшін оқушылардың арасында олардың дамуын қажет ететін кейбір қажетті құзыреттер анықталды. Анықталған құзыреттер жиынтығы педагогикалық шеңберден шығып, палитрамен ұсынылған: компьютерлік технология этикасы, сөйлеу мәдениеті, презентация сөйлеу, шет тілдерін білу, уақытты басқару. Анықталған құзыреттер жиынтығы ХХІ ғасырда өзекті болып табылады және кең дағдылары бар маман қалыптастыруға көмектеседі.

Түйінді сөздер: құзіреттілік, бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзіреттіліктері, құзіреттілікті қалыптастыру, жұмыс берушілер.

A.S. Nuradinov¹, T.K. Mukutov², E.T. Slambekov³

^{1,3}L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Center for Pedagogical Excellence, «Nazarbayev Intellectual Schools», Nur-Sultan, Kazakhstan

Professional competences of future primary school teachers

Abstract. The article considers problems of formation the competence of future primary school teachers. The article presents results of a survey of participants of educational process, such as teachers of educational organizations, parents, and students in a large sample (2812 people). Based on the results of empirical study, there are summarized requirements for the competence of future primary school. There have been identified some necessary competencies that require their development among students to introduce new disciplines in the State Educational Standard by improving the training of primary school teachers. The set of identified competencies goes beyond pedagogical aspects. It is represented by such factors as ethics of computer technology, speech culture, presentation speech, knowledge of foreign languages, time management. The set of identified competencies is relevant in the 21st century. It helps to prepare a specialist with a wide range of skills.

Keywords: competencies, professional competencies of primary school teachers, formation of competence, employers.

References

1. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.Nazarbaeva narodu Kazahstana. 28 janvarja 2011 g. [Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 28, 2011]. Available at: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-01-2011-g_1340624589 (Accessed: 20.06.2021). [in Russian]
2. Professional'naja kompetentnost' pedagoga – osnovnoj instrument jeffektivnogo obrazovanija [Professional competence of a teacher is the main tool for effective education]. Available at: <https://www.tarbie.kz/23739> (Accessed: 20.06.2021). [in Russian]
3. Muchkin D.P. Pedagogicheskie uslovija formirovanija professional'no-pedagogicheskoj samoobrazovatel'noj kompetentnosti budushhih uchitelej [Pedagogical conditions for the formation of professional and pedagogical self-educational competence of future teachers] (Pavlodar, 2010, 120 p.). [in Russian]

4. Mal'ceva E.V. Razvitie professional'noj kompetentnosti uchitelej nachal'nyh klassov v sisteme nepreryvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya [Development of professional competence of primary school teachers in the system of lifelong pedagogical education] (İoshkar-Ola, 2006, 261 p.) [in Russian]
5. Sorokina T.M. Razvitie professional'noi kompetencii budushhih uchitelej nachal'noi shkoly [Development of professional competence of primary school teachers in the system of lifelong pedagogical education]. Monograph (N. Novgorod: NSPU, 2002, 168 p.). [in Russian]
6. Vergeles G. I., Raev A. I. Pokazateli gotovnosti k professional'noj pedagogicheskoy dejatel'nosti [Indicators of readiness for professional pedagogical activity]. (Obrazovanie, SPb, 1994). [in Russian]
7. Jarmolovich L., Urunbasarova Je. Osobennosti razvitiya professional'noj kompetentnosti u budushhih uchitelej nachal'nyh klassov [Features of the development of professional competence in future primary school teachers]. Available at: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1801>. (Accessed: 20.06.2021). [in Russian]
8. Postanovlenie Pravitel'stva RK № 1080 ot 23 avgusta 2012 goda [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 1080 dated August 23, 2012] Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080>. (Accessed: 20.06.2021). [in Russian]
9. Prikaz ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan № 72 ot 22 janvarja 2016 goda [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 72 dated January 22, 2016]. Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V16013260_3/history. (Accessed: 20.06.2021). [in Russian]

Сведения об авторах:

Нурадинов А.С. – автор для корреспонденции, кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, ул. Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.

Мукутов Т.К. – старший менеджер Центра педагогического мастерства АОО «Назарбаев интеллектуальные школы», ул. Хусейн бен Талал, здание 21/1, Нур-Султан, Казахстан.

Сламбеков Е.Т. – докторант кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, ул. Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.

Nuradinov A.S. – **Corresponding author**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology of L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., office 214, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Mukutov T. K. – Senior Manager of the Center for Pedagogical Excellence «Nazarbayev Intellectual Schools», 21/1 Hussein bin Talal str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Slambekov E.T. – Ph.D. student of the Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge of L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., office 224, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Методические аспекты организации процесса обучения с применением дистанционных технологий

Аннотация. В статье рассматриваются возникшие на данный момент условия перехода системы образования на дистанционный формат обучения и связанные с данным переходом сложности и пути их решения. Работа посвящена методическим аспектам применения современных Интернет-ресурсов и платформ в образовательном процессе. Автор представляет результаты проведенного анализа используемых преподавателями Интернет-ресурсов и платформ при проведении занятий, приводит особенности восприятия, усвоения информации у современного поколения, подробно рассматривает аспекты планирования учебного процесса при дистанционной форме, описывает основные моменты, на которые необходимо обратить внимание преподавателям при организации процесса обучения. Показано занятие, проведенное автором в онлайн формате с использованием современных Интернет-ресурсов и образовательных платформ. Автор приходит к выводу о том, что дистанционная форма обучения обладает существенными отличиями, которые не могут быть реализованы в традиционной форме обучения. Основным показателем успешности экстренного перехода процесса обучения на дистанционный формат является применение смешанного обучения, объединяющего в себе электронное обучение и дистанционные образовательные технологии. Эффективность дистанционной формы обучения обуславливается развитием у обучающихся учебной самостоятельности, навыков планирования, самоконтроля и самооценки в процессе обучения.

Ключевые слова: дистанционная форма обучения, инновационные образовательные технологии, видеоконферентная система, Интернет-платформа, электронное обучение.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-155-163>

Поступила: 14.01.21 / Допущена к опубликованию: 12.03.21

Введение

Сложившаяся на сегодняшний момент ситуация вынудила систему образования перейти на дистанционную форму взаимодействия между преподавателями и обучающимися. До недавнего времени данного перехода опасались в виду ряда сложностей, связанных с учебным, педагогическим и психологическим характером, а также с методическим обеспечением процесса обучения. Основопологаю-

щей задачей для системы образования стала адаптация учебного процесса к современным условиям.

Экстренный переход к данному формату выявил, прежде всего, неподготовленность педагогических кадров к ведению занятий. В настоящее время преподавателю приходится работать из дома, вести занятия онлайн, взаимодействовать с коллегами также в онлайн формате. Особые трудности данный переход вызвал у преподавателей, далеких в своей

профессиональной деятельности от IT сферы. Данные затруднения обусловлены тем, что даже при обычной загрузке и установке определенной платформы преподавателям требуется подробная инструкция и консультация, не говоря уже о возможностях применения данных платформ и ресурсов в учебном процессе. Следовательно, нарушается устойчивое взаимодействие с обучающимися в режиме онлайн. Таким образом, преподаватели должны на достаточно хорошем уровне овладеть умениями применять необходимые платформы и Интернет-ресурсы для педагогически грамотной организации процесса обучения в онлайн формате.

Постановка задачи. В исследовании был выделены следующие задачи:

- 1) проанализировать научные подходы ученых, посвященных проблеме дистанционного обучения;
- 2) проанализировать особенности познавательной сферы современного поколения;
- 3) ознакомить преподавателей с методическими аспектами организации процесса обучения с применением современных Интернет-ресурсов и платформ, разработанными на основе проведенных анализов.

Объект исследования: организация процесса обучения в дистанционном формате.

Методы исследования. Автором статьи был проведен анализ трудов ученых, посвященных проблеме дистанционного обучения, анализ использования профессорско-преподавательским составом Интернет-ресурсов в учебном процессе, психолого-педагогические особенности обучения и восприятия информации современным поколением обучающихся, а также приведен личный опыт использования инновационных образовательных технологий при дистанционной форме обучения.

Результаты и обсуждение

Проблемам дистанционного обучения посвящены работы многих зарубежных, российских и отечественных ученых.

Американские ученые А. Чут, Л. Бальтазар, Л. Шатзер в своих научных трудах рассматри-

вают дистанционное обучение как комплексную систему организации образовательного процесса, построенного в большей степени с помощью средств телекоммуникаций [1].

Е.С. Полат, М.Ю. Буханкина, М.В. Моисеева в своем научном труде «Теория и практика дистанционного обучения» отмечают, что дистанционное обучение представляет собой систему обучения, которая основана на удаленном взаимодействии преподавателя и обучающегося с использованием специализированных средств ИКТ и Интернет-технологий [2].

Казахстанские ученые Ж.А. Караев, Е.К. Балафанов, М. Есбосынов в своих работах характеризуют дистанционное обучение как новый вид обучения, включающий в себя условия предоставления многофункциональных образовательных услуг и специфичные методы обучения, направленные на активизацию субъектов образовательного процесса [3].

Казахстанский ученый Д.М. Джусубалиева в своем труде «Дистанционное образование» определяет дистанционное обучение как новый вид организации образовательного и учебно-воспитательного процессов путем создания специализированной информационно-образовательной среды с использованием современных ИКТ [4].

Изучив взгляды ученых, автор приходит к выводу о том, что дистанционное обучение представляет собой одну из форм организации образовательного процесса с применением электронных ресурсов, сервисов и образовательных Интернет-средств, при соблюдении обязательного условия нахождения преподавателя и обучающегося на расстоянии друг от друга.

В Инновационном Евразийском университете г. Павлодара далеко не первый год функционирует дистанционная система обучения на базе LMS Moodle. Разработанный контент по каждой преподаваемой дисциплине отправляется в сектор дистанционного обучения и размещается на сайте. Обучающиеся, изучающие дисциплину, имеют доступ к размещенному контенту, который ежегодно обновляется или актуализируется. На сегодняш-

ний день еженедельный текущий контроль, промежуточная аттестация и сдача экзамена осуществляются посредством использования банка практических и тестовых заданий, размещенного на сайте вуза.

Однако в современных реалиях этого оказалось недостаточно. Образовательный процесс в дистанционном формате осуществляется с использованием Интернет-платформ с цифровыми образовательными ресурсами для обеспечения полной изоляции обучающихся, педагогов и других сотрудников [5]. Это означает, что все занятия переводятся на онлайн формат.

Согласно «Теории поколений», разработанной в 1991 году американскими учеными-демографами Н. Хоув и В. Штраус, на данный момент в высших учебных заведениях получает образование поколение Z. Отличительными особенностями современного поколения от предыдущих являются следующие факторы:

- это поколение мультимедийных технологий, родившееся в информационном обществе с мобильным телефоном в руках;
- зависимость от цифровых технологий, а также сосредоточенность на краткосрочных целях;
- информацию представители современного поколения получают из сети Интернет, из социальных сетей не выходят целыми сутками, играют в онлайн игры, все общение строится непосредственно в виртуальном пространстве;
- это поколение людей, точно знающих, чего именно они хотят и как это желаемое быстро получить.

Особенности познавательной сферы современного поколения:

- клиповое мышление – краткое восприятие окружающего мира с помощью просмотров видеоклипов, теленовостей и в другом аналогичном формате. Отрицательной стороной данного типа мышления является нарастающая тенденция, заключающаяся в неспособности системного восприятия, мышления и изложения собственных мыслей.

- Представители современного поколения не склонны к усердной и целеустремленной работе.

- Обучающиеся на данный момент более эрудированы, но гораздо меньше знают.

- Современные обучающиеся испытывают огромные затруднения в ситуациях, в которых необходимо ставить цели и вступать во взаимодействие с другими обучающимися.

- У представителей поколения Z развита кратковременная память.

Американский специалист в области обучения Дж. Коатс в своем научном труде «Поколения и стили обучения» разработал определенные «подсказки» для современных педагогов, применение которых позволит правильно организовать образовательный процесс с учетом психолого-педагогических особенностей представителей поколения Z:

- обучающийся должен находиться в центре внимания;
- организация командной работы на занятиях;
- получение практической пользы от усвоенных знаний;
- время – главная ценность, современные обучающиеся не будут тратить его неэффективно;
- получение результата, функции «закрепление» и «повторение пройденного» будут проигнорированы;
- «настройка» процесса получения знаний;
- организация диалога;
- использование высоких технологий;
- визуализация на всех этапах обучения [6].

Учитывая вышеперечисленные особенности познавательной сферы, психолого-педагогические особенности обучения и восприятия информации современным поколением обучающихся, автор данной статьи рекомендует при организации образовательного процесса придерживаться следующих принципов, основывающихся на особенностях цифрового поколения:

- инновационное мышление и обучение через всю жизнь.
- адаптивное мышление. Применяется подход – связывание полученных знаний из разных сфер, предлагается получение необходимой информации из подкастов, видео и аналитических статей.
- совместное обучение. Реализация удаленной работы над проектом.
- Применение геймификации на занятиях. Примером может служить проверка полученных знаний в игровой форме.
- обучение современной грамотности.
- организация быстрого доступа к информации посредством использования Интернет-площадок для размещения учебного материала.
- разделение и структурирование. Необходимо делить длинные лекции на 30-минутные с перерывом на активное обсуждение прочитанного материала либо на небольшие задания.
- организация коммуникации. Использование мессенджеров и видеосвязи с обучающимися.
- организация обратной связи.
- организация системы поощрений.

В связи с вышеизложенным уклад современной жизни требует оптимального внедрения средств ИКТ в учебный процесс таким образом, чтобы преподаватель мог донести учебную информацию, а обучаемый воспринять и усвоить ее на должном уровне, используя данные средства [7]. Преподаватель должен развивать обучающихся и заниматься саморазвитием.

В виду всех перечисленных обстоятельств, с целью помочь педагогам в их профессиональной деятельности, весной 2020 года в Инновационном Евразийском университете в соответствии с проектом «Modernisation of Higher Education in Central Asia Through New Technologies» (HiEdTec) программы Erasmus+ был организован онлайн курс повышения квалификации по инновационным образовательным технологиям и дидактическим моделям. На курсах преподаватели обучались ведению занятий в онлайн-режиме, разработке видео-

материалов и использованию различных сервисов Web-2.0 в обучении.

По итогам курсов автором данной статьи был проведен анализ используемых педагогами вуза современных онлайн ресурсов и видеоконферентных систем (таблица 1). Автор пришел к выводу о том, что молодое поколение преподавателей достаточно легко применяет различные платформы для эффективного взаимодействия с обучающимися. Сложнее дался данный переход преподавателям старше 50 лет и тем, чья профессиональная деятельность не связана с ИТ. Но стоит отметить, что педагогический состав ориентирован на то, чтобы сохранить интерес обучающихся к изучаемому предмету, используя современные информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) таким образом, чтобы занятия превратилось в процесс продуктивного освоения и закрепления полученных знаний.

Таблица 1

Использование современных онлайн ресурсов и видеоконферентных систем педагогами вуза

Видеоконферентные системы		
Zoom 65%	Cisco Webex 15%	Discord 20%
Виртуальные доски для совместной работы		
Twiddla 65%	Popplet 25%	Сасоо 15%
Онлайн сервисы для организации практических занятий		
LearningApps 75%	Quizizz 15%	Kahhot 10%

При планировании учебного процесса в дистанционной форме преподавателям необходимо осуществить реализацию следующих аспектов:

- выбор методов обучения. Выбранные методы обучения необходимо соотносить с использованием Интернет-средств обучения;
- организация мониторинга учебного процесса. Важной функцией данного этапа является построение технологий работы обу-

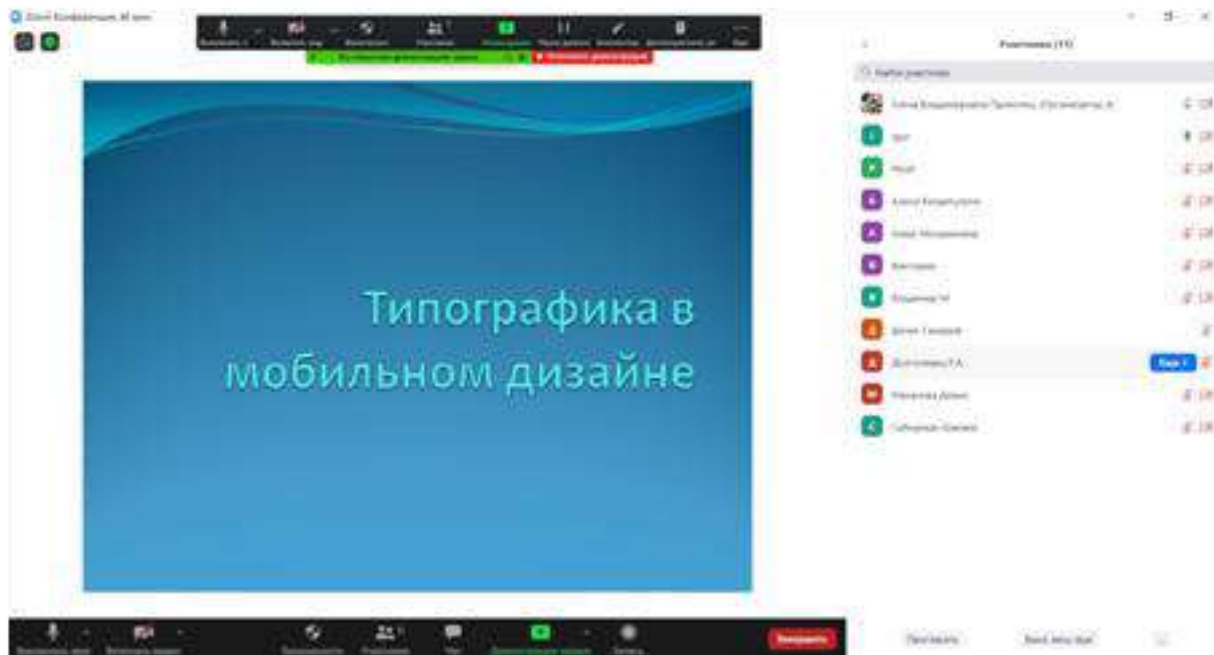

Рисунок 1. Использование Zoom

чающихся и обучаемых на основе собранной информации о полученных результатах в соответствии с поставленными изначально целями обучения при дистанционном формате;

- планирование контрольных мероприятий с использованием инновационных образовательных технологий при дистанционной форме обучения;

- планирование самостоятельной работы учащихся с применением Интернет-ресурсов, позволяющих обучающимся осваивать изучаемый материал по индивидуальной траектории;
- планирование форм и видов взаимодействия участников образовательного процесса. Необходимо продумать использование

Рисунок 2. Использование виртуальной доски Twiddla

наиболее подходящей Интернет-платформы, исходя из целесообразности ее применения в зависимости от решения поставленной задачи на определенном этапе учебного процесса;

– прогнозирование результатов обучения.

На данном этапе происходят организация условий, направленных на повышение мотивации, быстрое реагирование преподавателя на возникновение сложной ситуации, заинтересованность обучающихся в достижении положительных результатов обучения и т.д.;

– подведение итогов. Данный этап позволит провести анализ полученных результатов, выявить ошибки, неточности с целью их устранения [8].

В качестве примера автор приводит описание занятия «Типографика в мобильном дизайне» по дисциплине «Разработка мобильных приложений», разработанного согласно перечисленным выше аспектам организации учебного процесса в дистанционном формате. Видеоконферентной системой была выбрана платформа Zoom. В начале занятия была про-

демонстрирована презентация по теме занятия с целью сообщения нового теоретического материала (рисунок 1). Для совместной работы преподавателя и обучающихся была выбрана виртуальная доска Twiddla (рисунок 2), на которой были размещены основные ошибки при разработке дизайнов приложений.

На практической части занятия обучающиеся выполняли индивидуальные задания и демонстрировали свои работы через платформу Zoom (рисунок 3).

Анализ занятий, проведенных в дистанционном формате в течение двух семестров, позволил автору данной статьи сделать заключение о том, что обучающиеся, которые в аудитории испытывали «зажим», стали гораздо активнее и увереннее включаться в образовательный процесс [9].

Дистанционный формат организации процесса обучения, реализованный Инновационным Евразийским университетом, сочетает в себе distance learning и online learning. Деятельность педагогических работников вуза

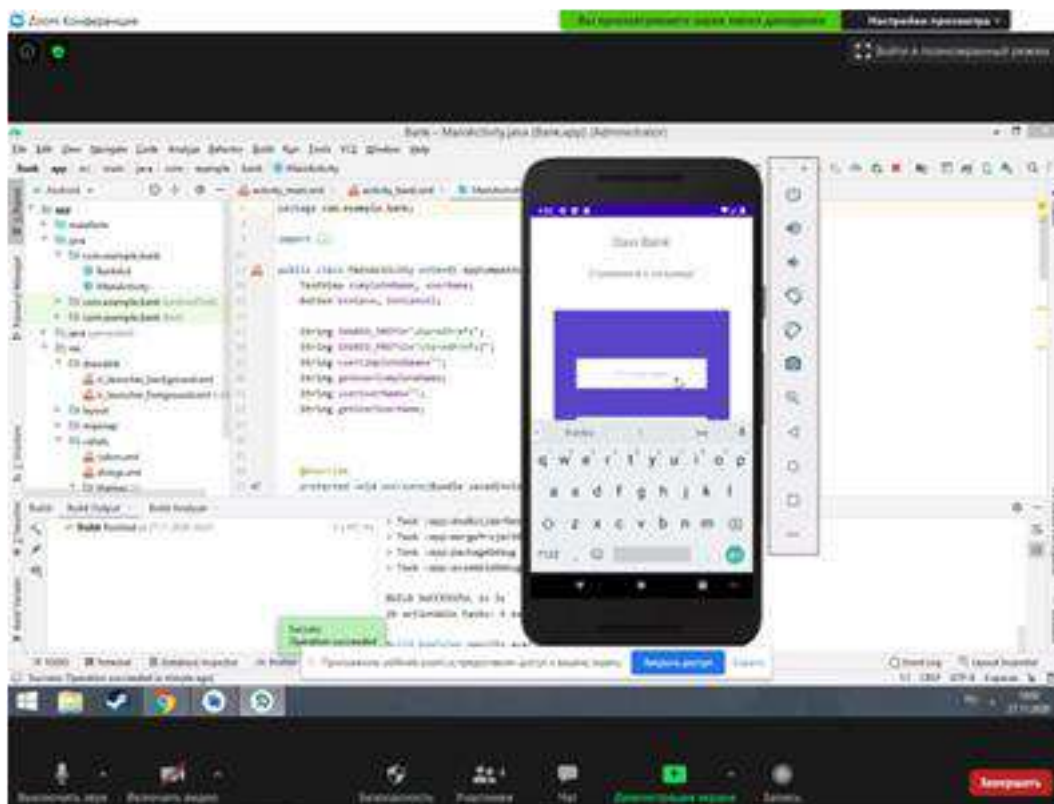

Рисунок 3. Результаты обучающихся

направлена на адаптацию основных подходов образования и способов обучения к существующим реалиям дистанционного взаимодействия с обучающимися [10].

Обучающиеся вовлекаются в учебный процесс, осуществляемый при использовании видеоконферентных систем. Использование данных систем показало возможность организации контролируемого и направляемого преподавателем процесса взаимодействия с обучающимися. Данная форма обучения способствует развитию у обучающихся учебной самостоятельности, которая в свою очередь определяет развитие навыков планирования процесса изучения материала, самоконтроля и самооценки. Развитие этих навыков предполагает знание общих правил: каким образом следует поступить в той или иной ситуации в рамках учебного процесса, а в будущем и в ситуациях профессиональной сферы [11].

При выборе Интернет-ресурсов для практических заданий и непосредственно при разработке самих заданий необходимо учитывать следующие моменты: рост уровня мотивации при выполнении задания; осознание обучающимися сущности выполнения зада-

ния; реализация обучающимися творческого элемента самостоятельной работы.

Выводы

В реализованной на данный момент дистанционной форме обучения в вузе характер коммуникативного взаимодействия «преподаватель - обучающийся» реализуется посредством использования средств ИКТ с учетом всех рассмотренных требований. С одной стороны, происходит сокращение объема непосредственного взаимодействия субъектов учебного процесса. С другой стороны, ключевым моментом в данном формате обучения становится индивидуализация обучающихся, направленная на овладение знаниями. Обучающиеся сами определяют временные рамки выполнения заданий.

Подводя итог, следует отметить, что основным показателем успешности экстренного перехода процесса обучения на дистанционный формат является применение смешанного обучения, объединяющего в себе электронное обучение и дистанционные образовательные технологии.

Список литературы

1. Chute A.G., Balthazar L.B. and Poston C.O. Learning from Teletraining. // *The American Journal of Distance Education*. – 1988. – Vol. 2(3). – P. 55-63.
2. Полат Е.С., Буханкина М.Ю., Моисеева М.В. Теория и практика дистанционного обучения. – М.: Академия. – 2004. – 416 с.
3. Караев Ж.А., Балафанов Е.К., Есбосынов М. Анализ и тенденция развития дистанционного образования // *Высшая школа Казахстана*. – 1998. – №6. – С. 140-148.
4. Джусубалиева Д.М. Дистанционное образование. – Алматы. – 1997. – 81 с.
5. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 августа 2020 года № 345 [Электрон. ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36754133 (дата обращения: 08.01.2021).
6. Коатс Дж. Поколения и стили обучения. – М.: МАПДО; Новочеркасск: НОК. – 2011. – 121 с.
7. Fedorova E.A., Balandina L.A., Bezhanova S.V., Polyakova R.I., Yudina E.V. Formation of technologies for the use of intercultural communication. *International Journal of Engineering and Advanced Technology // International Journal Of Engineering And Advanced Technology*. – India, 2019. – Vol. 9 (1). – P. 4532 – 4535.
8. Гаевская Е.Г. Технологии сетевого дистанционного обучения: учебное пособие. — СПб.: Факультет филологии и искусств СПбГУ. – 2007. — 55 с.
9. Ganina E.V., Malyugina N.M., Polyakova R.I., Fedorova E.A., Bykova O.N. Destructive communication in the information space. *International Journal of Engineering and Advanced Technology // International Journal Of Engineering And Advanced Technology*. – India, 2019. – Vol. 9 (1). – P. 5565 – 5569.

10. Orlova N., Ignatova O., Tereshina O. Educational resource in the paradigm of the digital economy. *Studies in Computational Intelligence // Ubiquitous Computing and the Internet of Things: Prerequisites for the Development of ICT*. – Institute of Scientific Communications, Volgograd, Russia, 2019. – Vol. 826. – P. 579 – 587.

11. Голубчикова М.Г. Теоретический анализ понятия «самостоятельность» в историческом и современном аспектах // *Мир науки, культуры, образования*. – 2020. – № 1 (80). – С. 35 – 38.

Е.В. Прокопец

Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар, Қазақстан

Қашықтық технологияларын қолдану арқылы оқу процесін ұйымдастырудың әдістемелік аспектілері

Аннотация. Мақалада қазіргі уақытта туындаған білім беру жүйесінің қашықтықтан оқыту форматына көшу шарттары және осы ауысуға байланысты қиындықтар мен оларды шешу жолдары қарастырылады. Мақала білім беру процесінде заманауи Интернет-ресурстар мен платформаларды қолданудың әдістемелік аспектілеріне арналған. Автор сабақ өткізу кезінде оқытушылар пайдаланатын Интернет-ресурстар мен платформаларға жүргізілген талдау нәтижелерін ұсынады, қазіргі ұрпақтан ақпаратты қабылдау, меңгеру ерекшеліктерін келтіреді, қашықтықтан оқыту нысанында оқу процесін жоспарлау аспектілерін егжей-тегжейлі қарайды, оқыту процесін ұйымдастыру кезінде оқытушылар назар аударуы қажет негізгі ойларды сипаттайды. Бұл мақалада заманауи Интернет-ресурстар мен білім беру платформаларын қолдана отырып, автордың онлайн форматта өткізген сабағының мысалы келтірілген.

Автор қашықтықтан оқыту формасының дәстүрлі оқыту түрінде жүзеге асырылмайтын айтарлықтай айырмашылықтары бар деген қорытындыға келеді. Қашықтықтан оқыту процесіне шұғыл көшудің негізгі көрсеткіші электрондық оқыту мен қашықтықтан білім беру технологияларын біріктіретін аралас оқытуды қолдану болып табылады. Қашықтықтан оқыту нысанының тиімділігі білім алушылардың оқу дербестігін, оқу процесінде жоспарлау, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға негізделеді.

Түйінді сөздер: қашықтықтан оқыту түрі; инновациялық білім беру технологиялары; бейнеконференттік жүйе; Интернет-платформа; электрондық оқыту.

E.V. Prokopets

Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan

Methodological aspects of organizing the learning process using distance technology

Abstract. The article considers current conditions for the transition of the education system to a distance learning format and the difficulties associated with this transition and ways to solve them. The article is devoted to methodological aspects of the use of modern Internet resources and platforms in the educational process. The author presents the results of the analysis of the Internet resources and platforms used by teachers during classes. The article considers features of perception, assimilation of information in the modern generation. It examines aspects of planning the educational process in the distance form. The article describes the main points that teachers need to pay attention to when organizing the learning process. The article provides an example of a lesson conducted by the author in an online format using modern Internet resources and educational platforms.

The author concludes that distance learning has significant differences that cannot be implemented in the traditional form of education. The main indicator of the success of the emergency transition of the learning process to a distance format is the use of mixed learning, which combines e-learning and distance learning technologies. The effectiveness of distance learning is determined by the development of students' academic independence, planning skills, self-control and self-assessment in the learning process.

Keywords: distance learning; innovative educational technologies; video conferencing system; Internet platform; e-learning.

References

1. Chute A.G., Balthazar L.B. and Poston C.O. Learning from Teletraining, *The American Journal of Distance Education*, 2(3), 55-63(1988).
2. Polat E.S., Buhankina M.YU., Moiseeva M.V. Teoriya i praktika distancionnogo obucheniya [Theory and practice of distance learning] (Akademiya, M., 2004, 416 p.). [in Russian]
3. Karaev Zh.A., Balafanov E.K., Esbosynov M. Analiz i tendenciya razvitiya distancionnogo obrazovaniya [Esbosynov Analysis and development trend of distance education], *Vyssshaya shkola Kazakhstana [Higher School of Kazakhstan]*, 6, 140-148 (1998).
4. Dzhusubalieva D.M. Distancionnoe obrazovanie [Distance education] (Almaty, 1997, 81 p.). [in Russian].
5. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 13 avgusta 2020 goda № 345 [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated August 13, 2020 No.345] [Elektronic resource]. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36754133 (Accessed: 08.01.2021).
6. Koats Dzh. Pokoleniya i stili obucheniya [Generations and learning styles] (MAPDO, NOK, M., Novochoerkassk, 2011, 121 p.).
7. Fedorova E.A., Balandina L.A., Bezhanova S.V., Polyakova R.I., Yudina E.V. Formation of technologies for the use of intercultural communication. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, *International Journal Of Engineering And Advanced Technology*, 9(1), 4532–4535(2019).
8. Gaevskaya E.G. Tekhnologii setevogo distancionnogo obucheniya [Network Distance Learning Technologies] (Faculty of Philology and Arts of St. Petersburg State University, SPb., 2007, 55 p.) [in Russian]
9. Ganina E.V., Malyugina N.M., Polyakova R.I., Fedorova E.A., Bykova O.N. Destructive communication in the information space. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, *International Journal Of Engineering And Advanced Technology*, 9(1), 5565–5569(2019).
10. Orlova N., Ignatova O., Tereshina O. Educational resource in the paradigm of the digital economy. *Studies in Computational Intelligence, Ubiquitous Computing and the Internet of Things: Prerequisites for the Development of ICT*, 826, 579–587(2019).
11. Golubchikova M.G. Teoreticheskij analiz ponyatiya «samostoyatel'nost'» v istoricheskom i sovremennom aspektah [Theoretical Analysis of the Concept of «Independence» in the Historical and Modern Aspects], *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya [The World of Science, Culture, Education]*, 1(80), 35–38(2020).

Сведения об авторах:

Проконец Е.В. – магистр информатики, старший преподаватель кафедры «Энергетика, металлургия и информационные технологии» Инновационного Евразийского университета, ул.Ломова, 45, Павлодар, Казахстан.

Prokopets E.V. – Master of Computer Science, Senior Lecturer of the Energy, Metallurgy and Information Technologies Department, Innovative University of Eurasia, 45 Lomova str., Pavlodar, Kazakhstan.

Бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасын ізгілікке бағыттап отырып тәрбиелеу

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасын ізгілікке бағыттап отырып тәрбиелеу жолдары туралы қарастырылған. Қоғамның ілгері дамуы, техника мен технологиялық жетістіктер, қолжетімді ақпараттандудың өз пайдасымен қатар балалар мен жасөспірімдердің рухани-адамгершілік, қарым-қатынастың ізгілікті бағыты тұрғысында дамуына өз кері әсерін тигізіп жатқандығы да айқын. Сол себепті де қазіргі кезеңде Қазақстан үшін өскелең ұрпағының адамгершілік пен адалдықтан айнымаған, білімді де саналы, өз елінің нағыз патриоты болып өсуі үлкен маңызға ие болып отыр. Осы мақсаттың жүзеге асуы үшін білім беру мекемелерінде оқушыларға сапалы біліммен бірге ізгілікті тәрбиені де ұштастыруымыз қажет екендігі айтылған және бастауыш сынып оқушыларына ізгілік тәрбие беру мәселесін зерттеуге үлес қосқан ғалымдардың тәжірибелеріне шолу жасалынған. Зерттеу тақырыбына сәйкес бастауыш сынып оқушыларының ізгіліктілік деңгейін анықтау мақсатында жүргізілген жұмыстар туралы айтылған.

Түйінді сөздер: бастауыш сынып, оқушы, қарым-қатынас, ізгілік, оқыту, тәрбиелеу, мұғалім, мектеп.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-164-171>

Түсті: 12.03.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 5.06.21

Кіріспе

Қазіргі ғылыми техниканың дамыған заманында болашақ ұрпаққа білім берумен қатар тәрбиенің ізгілікті бағытына қарай тәрбиелеу мәселелеріне аса көңіл бөлінгені жөн. Қарастырылып отырған мәселе тәуелсіздік алғаннан кейін 1995 жылдан бастап қолға алына бастады. Осыған орай елімізде гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы жасалғаны белгілі. Тұжырымдамада: «Қоғамды ізгілендіру - ХХІ ғасырдың табалдырығындағы өркениетті дамудың талабы, мұның өзі әлеуметтік қатынастарды ұйымдастырудың тиімді нысандарына қол жетуіне байланысты болып отыр. Әрі бұл қатынастарда алдымен әлемнің тұтқасы ретінде адам аса айшықтана көріну-

ге тиіс» делінген [1]. Қазіргі кезде біздің қоғам дамудың жаңа кезеңіне көшіп келеді, бұл кезең ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық-коммуникативтік технологиялар оның табиғи ортасына айналып отыр. Қоғамның дамығанына қарай ақпараттық технологияларды қолдану айтарлықтай нәтижелер болғанымен, рухани, адами ізгілікті қарым-қатынас жасау тұрғысынан оң нәтиже бар деп айту қиын.

Жеке тұлғаның айналасына, жалпы әлемге ізгілікті қарым-қатынас жасауы, өзінің жан дүниесі мен түсінігін дұрыс жағынан, сөйлеу мәдениетін, іс-әрекет мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Жалпы ізгілік ұғымы, адамдарды сүю, жақсылық жасау, жанашыр

болу, барлық адамзат баласын бауырым деп қарау. Ал ізгілікті қарым-қатынас дегеніміз жеке тұлғаның бойындағы ізгілікті әрекеті, мінез-құлқы, ізгілікті білімдер жиынтығы болып табылады. Ізгілікті қарым-қатынас мәдениеті дегеніміз мінез-құлық дағдылары мен әдеттерді, адамгершілік сезімді дарыту және дамыту.

Негізгі бөлім

Әлемдік өркениет құндылықтарына сай адамдарды ізгілікті қарым-қатынасқа тәрбиелеу- бүгінгі күннің басты талабы. Мұны жүзеге асыруда Абай еңбектеріндегі адам болу қағидасын басты назарға алудың маңызы ерекше.

Жалпы адам баласы туылған сәтінен бастап, өмірден озған уақытына дейін басқа адамдармен қызметі пен құрылымы алуан түрлі қарым-қатынас кеңістігіне енеді. Қарым-қатынас- адамның әлемге қатынасы, оның өмір сүру белсенділігі. Тек осы қарым-қатынас процесінде адамзат пайда болады, адам мен адам өзара әрекеттескенде және қарым-қатынасқа түскенде ғана «адам адамға», өзгелерге, сондай-ақ өзіне ашылады.

Қарым-қатынас адамның құрылуының маңызды факторларының бірі болып, оның әлеуметтенуінің қажетті шартына айналады. Қарым-қатынас қоғам мен адам өмірінің барлық жағын қамтиды. Адам басқа адамдармен қарым-қатынассыз өз өмірін елестете алмайды, себебі оның өмірі бүкіл адамзаттың сақталуына тікелей байланысты. Қарым-қатынастағы талап етілетін басты құндылық- оның ізгілікке негізделуі [2, 233].

Ізгілік (гуманизм)- (лат. humanus- адамдық, адамгершілік) адамды бірінші орынға қоятын және тұлғаны ең жоғарғы құндылық деп қарастыратын тұжырымдама. Гумандылық әрбір адамның жетілген тұлға болуына және қоғамдық құндылықтар негізінде өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Мұнан пайда болатын ізгілікті қарым-қатынас-басқа адамға сыйлы қатынас идеясы, өзгеге деген махаббат пен сүйіспеншіліктің көрінісі [3].

Осы тұста Абай шығармалары күнделікті тірлігімізді, рухани әлемімізді-қарақан басты

алып жүруден бастап, биік адамгершілікке дейінгі аралықта суреттейтін құнды мұра болып табылады.

Махаббатпен жаратқан адамзатты,
Сен де сүй ол Алланы жаннан тәтті.

Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп,
Және хақ жолы осы деп әділетті,-дей келе
Ұлы Абай осы «Үш сүюден» барша әлемде ізгілік орнайтындығын жеткізеді [4, 111].

Кемеңгер ақын өзінің 38-қара сөзінде «Толық адам» болмысы арқылы өзге адаммен ынтымақта болуға қажетті үш құндылықты айқындайды. Олар: нұрлы ақыл, ыстық қайрат, жылы жүрек. Осы құндылықтар бірлігін адамның рухани жетілуіне бастау болар қазынаға балайды.

Абай қарым-қатынас барысында адамның өз мінез-құлқының қалыптасуына үлкен мән бере отырып, өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігі туралы ойды баса айтады. Бұл жөнінде Абай былай дейді: «Егер де есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәрте, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір өзіңнен өзің есеп ал!» Яғни, Абайша есеп алу қарым-қатынас барысында өзіміз ренжіткен адамдардан кешірім сұрап немесе өзгелерді кешіру арқылы жағымды арнаға бұрылары анық.

Қоғамда өмір сүріп жатқан әрбір адамның «ой кеселдеріне шалдығуы», сол ортадағы адамдарға қарым-қатынас барысында кері әсерін тигізбей қоймайды. Мұның дұрыс жолға қойылуы үшін адам ішкі қалпының, ішкі жан дүниесінің Абай көрсеткен «Адам бол» қағидасына қаншалықты сәйкестігін аңғаруы тиіс.

Абай «Адам бол» қағидасында адам үшін, адамның дұрыс өмір сүруі үшін тірек болар «бес асыл істі: талап, еңбек, терең ой, қанағат, рахым» насихаттап, кері әрекеттер туындататын «өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ сынды бес нәрседен қашық болуға» шақырады [5, 80].

Бастауыш сынып оқушысын ізгілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың берері мол. Халық педагогикасы болашақ өскелең ұрпақты өмір сүруге, еңбек етуге дайындау, баулу, өзінің елін, жерін сүю секілді жоғары

адамгершілік, имандылық, ізгілік қасиеттерге тәрбиелейді. Болашақ ұрпақты терең философиялық, педагогикалық, психологиялық ойлармен, теориялармен, халқымыздың бай тәжірибесімен таныстырудың маңызы зор. Халық педагогикасы арқылы оқушылардың тарихына, салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарына деген құрметінен бөлек, тәрбиелік жағынан тұлғаның рухани дамуына мүмкіндік береміз. Еліміздің кез-келген салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын алып қарасаңыз, үлкенге құрмет, кішіге ізеттілікті көрсету, әрбір қазақ баласының бойынан табылуы керек қасиеттерді көруге болады. Яғни, оқушының өзіне, айнала қоршаған ортаға ізгілікті көзқарасының қалыптасуы, оны күнделікті өмірде қолдана алуға мүмкіндік береді. Осы арқылы білімнің негізі, іргетасы қаланатын бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасын ізгілікке бағыттай отырып тәрбиелеуімізге болады.

Адамның жеке тұлға ретіндегі сапалық көрсеткіштерінің бірі – оның бойында ізгілік қасиетінің болуы бүкіл адамзаттық құндылықтардың ірге тасын қалайды. Білім берудегі ізгілендіру идеясын жүзеге асыру барлық білім беру жүйесінің, әсіресе, білімнің алғашқы негізі қаланатын бастауыш мектептің міндеті. Қоғамның жаңа дәуірге көшу процесі жағдайында халықтың ғасырлар бойғы жинақталған ізгілік мұрасына ден қоюы – адамгершілік, адамзаттық прогрестің айқын көрінісі.

Ізгілік – барлық адамзат баласын жақсы көру, адамдарға құрметпен қарау, адамның өзін-өзі тануынан, өзіне өзі баға беруінен басталады. Ол – адамның өзінің өмірдегі орны мен өмір сүрудің негізгі өзегі мен мән-мазмұнын түсінуі.

Педагогикалық тұрғыдан ізгілік жеке тұлғалардың арасындағы қатынастардың сүйіспеншілікке негізделуі, жеке тұлғаның ар-намысын, абыройын, ар-ожданын құрметтеу, жоғары адамгершілік, парасаттылық қасиетпен қамқорлық жасау, адамдарды сүйе білу, қадірлеу деп анықталады [6, 11].

«Адамға қалайда болса, қашан да болса пайда келтіретіндей ой һәм іс «ізгілік» - деп аталады. Ізгілікке ұмтылу жауыздықтан безу

– адам жаратылысының өзінде бар нәрсе. Кімде-кім өзін, туыстарын, өз елін сүйсе, әсіресе, бүкіл адам баласын бауырым деп білсе, сол адамды ізгі деп атаймыз, өзін-өзі соқыр сезіммен мал да сүйеді», - дей отырып, адамның адам болуы үшін өзін сүю, жақындарын сүюмен қанағаттанбай, жалпы адамзатты сүю шарт екендігіне тоқталады [7,82].

Ізгілікті білім беру педагогикада оқушыларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде білім беру болса, ізгілік тәрбиесі ұрпақты халық педагогикасын пайдалана отырып рухани құндылықтар арқылы дамытуға, мәдени дағдыларды игеруге, өз жауапкершілігін арттыруға, бараш адамзат баласын сүюге тәрбиелеу болып табылады.

Адам бойындағы ізгіліктілік екі жақты әрекет арқылы пайда болады. Бірінші жағы адамның өзін-өзі тани білуі, екінші жағы, өмір сүру үшін күресу, тұлғаның құндылық қасиетті бағалауы және оның ізгілікке жат іс-әрекетті танып білуі, ізгілікті әлеуметтік құбылыс ретінде қарауды ұсынады. Осыдан ізгілікті – адамгершілігінің жоғары болуы, адамшылық қасиеті, қайырымдылық жасау, мәдениеттілігі, адамдардың бір-біріне, табиғатқа, қоршаған ортаға сүйіспеншілігі және оны бағалап, қамқор болуына жетелейтін күш деп қарастыруға болады [8,102].

Ал, психологиялық тұрғыдан ізгілік ұғымын қарастырғанда ол адамның өзіне-өзі бағалауынан, адам мен адамдық қасиеттерге құрметпен қарауын білдіретіндігінен, адамдардың бір-біріне деген дұрыс қарым-қатынасынан білінеді. Сонымен «Ізгілікке – адамды ізгілікті қарым-қатынасқа, қоғамның жалпыадамзаттық құндылықтарын бағалауға, дүниені және өзін-өзі танып білуге, түсінуге, үнемі дамытуға ықпал жасайтын, ынталандыратын күш» - деп анықтама береміз.

Қазіргі кезде, адам баласының ой-өрісі, сөздік қоры, сенімділік қасиеттері жылдан-жылға кеміп барады десек, қателесеміз. Кез-келген адамның қарым-қатынасы қоғаммен байланысы, пікір алмасушымен ой бөлісу, әңгіменің анық та, тартымды болуына негізделеді. Сондай-ақ, кез-келген жеке тұлға табиғатынан көркем сөз бен өнерге құштар

болып келеді, шынайылыққа тікелей қарайтын болсақ, осындай құштарлық бүгінгі күні көпшіліктің назарынан тыс, керісінше техника төңірегінде тіршілік етіп, жансыз дүниеге құмармыз. Дегенменде, әрбір жеке тұлға өзінің рухани жағынан дамуын қолға алып, адами қасиеттермен, құндылықтарын байытуға көңіл бөлсе, ізгілікті қарым-қатынас деңгейі көтерілер еді.

Жалпы қазақ халқы өзінің табиғи болмысынан адамгершілікті, өзгеге деген өлшеусіз рақым мен ізгілікті, сый мен құрметті, болаттай беріктілік пен төзімділікті сүйетін халық. Сондықтан да Кеңестік кезеңде Қазақстан қазақ мәдениетінің ашықтығы мен дәстүрлерінің ұжымдық қалыптасуы арқасында барша зиялы қауым өкілдерінің екінші Отанына айналды. Дегенмен де соңғы жылдары әлемде болып жатқан әлеуметтік мәселелер, яғни тастанды, жетім, ата-ана қамқорлығынсыз қалған балалардың көбеюі, сәтсіз отбасылар, адамдар арасындағы зорлық-зомбылық, өшпенділіктің, ыза-кектің артуы, мейірімділіктің жойылуы секілді дүниелер біздің елімізді де айналып өтпеді.

Сол себепті де қазіргі кезеңде Қазақстан үшін өскелең ұрпағының адамгершілік пен адалдықтан айнымаған, білімді де саналы, өз елінің нағыз патриоты болып өсуі үлкен маңызға ие болып отыр. Осы мақсаттың жүзеге асуы үшін білім беру мекемелерінде оқушыларға сапалы біліммен бірге ізгілікті тәрбиені де ұштастыруымыз қажет.

Қоғамның ілгері дамуы, техника мен технологиялық жетістіктер, қолжетімді ақпараттанудың өз пайдасымен қатар балалар мен жасөспірімдердің рухани-адамгершілік тұрғысында дамуына өз кері әсерін тигізіп жатқандығы да айқын. Осы тұста заман талабына сай білім беру жүйесі өзінің басым бағдарын жеке тұлғаның рухани-адамгершілік тұрғыдан кемелденуіне арнай бастады. Рухани-адамгершілік- ол қоғамдық талапқа сай ізгілікті, инабаттылықты білдіретін моральдық ұғым. Ал, ізгілік тәрбиесі-инабаттылыққа, кішіпейілдік пен мейірімге баулудың жолы болып табылады [9, 112].

Ш.А.Амонашвилидің «Здравствуйте, дети!» кітабындағы «Мұғалім өз сабағын сүйме-

се, оған өзі сүйсіне білмесе, ол шәкірт бойына да сүйіспеншілікті дамыта алмайды» деген пікірінен жеке тұлғаның ізгілік қасиетін дамыта оқытуда мұғалімге қойылатын талаптың да маңыздылығын байқауға болады [10, 84].

Мұғалім оқушыны ізгілікке тәрбиелеу жолында гуманизмнің негізін салып, оның тәлім-тәрбиелік маңызы туралы құнды ой-пікірлер айтқан шетел және қазақ халқының ұлы ғұламаларының тәжірибелерін пайдаланғаны абзал. Мысалы, ұлы ғұламалар Әл-Фараби, Махмуд Қашқари, Жүсіп Баласағұни, Қожа Ахмет Яссауи, ағартушылар Ы.Алтынсарин, Ш.Уалиханов, А.Құнанбаев, қазақ зиялылары Ж.Аймауытов, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, тағы басқалар болашақ ұрпақты адалдық, парасаттылық, шыншылдық сынды қасиеттерге тәрбиелеудің халық даналығын жоғары бағалаумен тең екендігін айтып кетті. Әбу Насыр Әл-Фараби нағыз ұстазды: «Тым қатал да болмауға тиіс, тым ырыққа да жығыла бермеуі керек, өйткені тым қаталдық шәкіртті өзінің ұстазына қарсы қояды, ал тым ырыққа көне беру ұстаздық қадірін кетіреді, оның берген сабағы мен оның ғылымына, шәкірті селқос қарайтын болады. Ұстаз тарапынан барынша ынтымақтық пен табандылық, талап болу қажет. Себебі ұстаз, әр уақытта, білімімен тәрбиелігімен жоғары тұру керек» дейді.

Бастауыш сынып оқушыларына ізгілікті тәрбие беру мәселесін зерттеуде Ш.Амонашвилидің қосқан үлесі орасан зор. Ш.Амонашвили оқыту процесінің жақсы нәтиже көрсетуі мұғалім мен оқушылардың бірлескен іс-әрекетіне, өзара ынтымақтастығына байланысты, ал жеке адамның мүмкіндігінің ашылуы педагогикалық процестің сипаты мен бағытына, педагогикалық ортаға, педагогикалық жағдайларға байланысты деп түсіндіреді. Ш.Амонашвили педагогикалық процесті мұғалімнің оқушының қиындықты жеңуге көмектескен сәттегі ынтымақтастығы, берген бағыт-бағдары деп бағалайды. Оның ойынша, мұғалім балаға материалды дұрыс түсіндірсе, қалай орындайтындығы жөнінде бағыт-бағдар берсе, түспалдаса, ынталандырып қызықтырса, сенім ұялатса, сонда ғана ол

балаға көмек қолын бергендігін көрсете алады, ізгілік педагогикасын жүзеге асырады.

Ш.Амонашвили ұсынған ізгілік педагогикасының негізгі мақсаты төмендегідей:

- мұғалім де оқушы да субъект болады;
- оқушыға ізгілік тұрғысынан қарау;
- оқыту мен тәрбиенің бірлікте жүруі, ұйымдастырылуы;
- талап ету педагогикасынан қарым-қатынас педагогикасына өту;
- басымдылық көрсетілмеу қажет;
- бірлік одақта ұйымдасып қызмет етіледі;
- оқушыға жеке тұлға ретінде қарау;
- мұғалім мен оқушы арасындағы өзара түсіністік;
- оқушылармен жылы қарым-қатынас жасау;
- оқушының жеке басын қадірлеу;
- оқушылардың кемшілігін сынып алдында айтпау;
- оқушыға сенім білдіру, талап қою, болашағына үмітпен қарау;
- оқушының қуанышы мен қайғысына ортақтаса білу [11, 157].

Ш.Амонашвили жоғарыда аталған дүниелердің баланың рухани тұрғыда терең жетіліп, өзгелермен ізгілікті қарым-қатынас орнатуына тікелей әсер ететіндігін жеткізеді.

Оқушыларды күн санап дамыған қоғамда ізгілікке тәрбиелеу үшін ұлы тұлға, ұлы ұстаз атанған Ш.Амонашвили әдістемесін қолдануды ең таптырмас дұрыс шешім деп білеміз. Ш.Амонашвили бойынша ізгілікке тәрбиелеудегі ең негізгі әдіс- мұғалімнің әңгімесі, еркін пікір алмасулар, аңыздар оқу. Сонымен қатар алыс әлемдерге ұшу, өз қалалары мен мемлекеттерін салу туралы армандар, өзінің жақындары мен туыстарының, адамдардың өмірін жақсарту туралы ойлау, өз жүрегіне үңілу, өзін қоршаған барша жанға деген сүйіспеншілікпен қарау. Сол сияқты тәжірибеде орын алып жүрген: жақындары мен туыстарына, ғаламшар адамдарына, жер бетіндегі балаларға ізгі ойлар жолдау, ізгі тілектермен хат жаздыру. Мұндай сабақ тіпті бала үйіне келген соң да бітпейді: мұғалім оның жадында, ізгілік ойында қалады. Осындай білім беру процесін-

де бала өмірдің қалыптасқан жағдайларына бейімделместен, оның талаптарын өзгертуді, жақсартуды, жетілдіруді, оның сапасын арттыруды үйренеді.

Одан әрі, келесі бір жолы- ізгілік тақырыбына құрылған тәрбиелік сабақты тұжырымды етіп тарқатуды оқушының өзіне ұсыну. Нәтижесінде бірнеше педагогикалық міндеттер шешіледі:

Біріншіден, оқушылар шығармашылық өз ойын, батыл пайымын, сөз мәдениетін тәрбиелеуге мүмкіндік беретін сабақтың міндеттерін өздері ұсынады;

Екіншіден, сабақ үстінде шешуге тура келген мәселелерде сыни ойын, пікірін жеткізе алады, жігерлілік қасиетке тәрбиеленеді;

Үшіншіден, сабақтың өзектілігін жете түсінеді, өмірлік дұрыс көзқарасы қалыптасуына ықпал етіледі;

Төртіншіден, мұғалім пікірлесу барысында оқушылар арасындағы ізгілікті қарым-қатынастың деңгейін байқайды. Ш.Амонашвили аталған әдістерді оқыту үрдісінде жүйелі қолдана білу- нәтижеге жетудің басты жолы деп көздейді [12, 1144-1156].

Оқушылардың ізгілікті қарым-қатынасын қалыптастыру мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді талдау, мектеп тәжірибесін бақылау негізінде мынадай қорытынды жасалды:

- қазіргі адамзаттың болашағына ақпараттық технологияның қарқынды дамуымен қатар табиғат экологиясы, әлемде орын алып жатырған жағдайларға байланысты адамгершіліктің күйзеліс қаупі төніп тұрған кезде адам өміріне ізгілікті көзқараспен қараудың жауапкершілігінің өзекті болу орны ерекше;
- оқушының жеке тұлға болып қалыптасуында тәрбиенің ізгілікті бағыт алуы маңызды.

Қазіргі қоғамның жаңару саясаты, нарық экономикасына көшуі адам тәрбиесі мәселесін шешудің тиімді жолы болса, ал адам өз тарапынан нарықтық экономика механизмін іске асырудың маңызды факторларының бірі болып саналады.

Ізгілікті тәрбиенің мақсаты – бәсекеге қабілетті, өз әрекетіне толық жауап бере алатын, адамның рухани байлығы мен мәдени-

етін, зияткерлік әлеуетін, кәсіби дағдыларын жетілдіретін, экономикамызды, рухани - әлеуметтік өмірімізді, өркениетімізді көтеретін жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Қазіргі таңда жаңартылған білім беру мазмұны бойынша жасақталған пән бағдарламалары ғылымилық мазмұнды қамтамасыз етумен қатар білімді ізгілендіру жағына да үлкен мән береді. Бастауыш білім жалпы білім беру жүйесінің алғашқы, әрі маңызды сатысы, білім беру жүйесінің іргетасы. Олай

болса, оқу үрдісіне қойылатын талаптардың жүзеге асуы, баланың айналаға, жалпы қоғамға дұрыс қарым-қатынасы осы сатыдан басталады.

Адам бойындағы білім, тәрбие оқу нәтижесінде біртіндеп қалыптасатыны белгілі. Оқу, білім алу – дамудың негізі. Оқу арқылы алған білім біртіндеп басқа іс - әрекеттердің де дамуына жол салады. М.Мұқановтың пікірінше, «Білім дегеніміз тиісті объектілер туралы алған хабар. Ол адамның басында қалыптасып сақталып отырады».

Әр пән бойынша оқыту мен білім берудің мақсатының әр түрлілігі және олардың мазмұны мен көлемінің де бір-біріне айырма жасайтыны белгілі. Дегенмен, оқытудың алдына қоятын ортақ мақсаты - ол білімдендіру, білім қорын молайту, тәрбиелеу, баланы дамыту. Ж.Аймауытовтың пікірінше оқыту - білім көбейту, ақыл күшейту. Бұл барлық пәнді оқытуға ортақ мақсат. Ал пәннің мазмұны мен мақсаты әр пәннің бағдарламасында талдап көрсетіледі. Басқаша айтқанда пәннің бүкіл мазмұны мен мақсаты оның бағдарламасынан көрінеді.

Зерттеу тақырыбы бойынша № 39 мектептің екінші сыныбында оқушылардың ізгілікті қарым-қатынасты қалай түсінетіндігін анықтау мақсатында әңгімелесу, сауалнама әдістерін пайдалана отырып тәжірибелік-эксперимент жүргізілді. Мектепте оқушыларының (2 - сынып) ізгілік, ізгілікті қасиеттер туралы түсініктерін, ой - өрістерін айқындау мақсатында пікірлесу әңгімелері өткізіліп, сауал – сұрақтар беріліп, жауаптары алынды. Сауалнама оқушыларды бір мезгіл өзіне және жан – жағына үңіліп қарау, ойландыру,

адамдармен қарым – қатынаста ненің құнды екенін білу жөніндегі көзқарастарын білу үшін жүргізілді. Оқушылар «Ізгілікті деген ұғымды қалай түсінесіздер?», «Адамның жеке басындағы қандай ізгіліктілік қасиеттерді бағалайсыз?» – деген сұраққа жауап бере отырып, адамның бағалы қасиеттерін атап өтті.

Кейбіреулерінің жауаптары төмендегідей: Ислам Ү. «Адамдағы ең бағалы қасиеттер – шыншылдық, ақылдылық, сypайылық»,. Бақыт Ш. «Адамдағы ең бағалы қасиеттерге адамды сыйлаушылық, кішіпейілділік жатады». Ақмерей Т. «Адамдағы ең бағалы қасиеттер – мейірімділік, ақылдылық, әдептілік»

Сауалнамаға талдау жасағанда оқушылардың ой – пікірлерінің негізгілері төмендегідей 3 топқа біріктірілді:

1. «Ізгілікті деген ұғымды қалай түсінесіздер? деген сұраққа біреуге көмектесетін, үлкенді сыйлайтын, адамгершілік қасиеттері бар адам деген мағынаны білдіретіндігі туралы пікірлерін айтады.

2. Адамның жеке басындағы қандай ізгіліктілік қасиеттерді бағалайсыз? деген сұраққа оқушылар «ақылды, айлакер, іскер, төзімді адам болуы керек», – деп жауап берген.

3. Ізгілікті адамдарға кімдерді жатқызасыз? – деген сұраққа оқушылардың 35 % ата – анасы мен туыстарын, 16 % мұғалімді, 24 % зиялы қауым адамдарын, 15 % достарын жатқызады, ал 10 % жауап бермеген.

Сонымен сауалнаманың қорытындысы оқушылардың ізгілікті тәрбиесі туралы әліде білімдерін толықтыру қажет екендігін аңғартады. Атап айтқанда, оқушылардың 29 % - ның ізгілік, ізгілікті қасиеттер туралы нақты түсінігі бар, 43 % – ның түсінігі анық емес, ал қалған 27 % – ның түсінігі жоқ. Бұл зерттеуге алынған 102 оқушының 25 % – ның ғана ізгілік, ізгілікті қарым – қатынастың қазіргі қоғамда қажеттігін сезінетіндігін көрсетеді. Оқушылардың ізгілік тәрбиелігі туралы деректерін зерттеуде аяқталмаған сөйлемдерді талдау әдістері қолданылды.

Мектепте мұғалімдер оқушыларды адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеуде әр түрлі әдістерді дұрыс пайдалану қажет. Оқушылардың ізгілікті қарым-қатынасын қа-

лыптастыру үшін барлық мүдделі тараптар, соның ішінде мектеп ұжымы түрлі жұмыстар атқаруы тиіс. Сонымен қатар сыныптан тыс сабақтарда, тәрбиелік түрлі іс-шараларда, интеграцияланған пәндерді өту барысында адамгершілік құндылық аспектілері толық қамтылуы керек және де тәжірибе барысында қолдана білуі керек.

Қорытынды

Сөзімізді қорыта келе, мұғалім қоғамның қай даму сатысы болмасын оқушыларға

өмірлік қиын жағдайларда тек адамгершілік құндылықтар мен қағидаларға сай шешім қабылдап, ізгілік қасиетке сай таңдау жасауға әрдайым жол көрсетуі тиіс.

Қазіргі ақпараттық-технологияның қарқынды дамыған заманында адамзат баласының қарым-қатынасының ізгілікке бағыт алуы, болашақ ұрпақты мәдениеттілікке, ізгілікке қалыптастыру жолында жұмыс жасау, әрбір педагогтың міндеті деп білеміз. Ол үшін әрбір мұғалім ізгілік тәрбиесін өз пәнімен ықпалдастыруды ұстаздық парызым деп түсінгені жөн.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан, 20 тамыз, 1995, № 190.
2. Шерьязданова Х.Т., Ермекбаева Л.К., Әбеуова И.А., Алибаева Р.Н., Әмірбекова М.Ә. Қарым-қатынас психологиясы. - Алматы, 2014.
3. Зағыпаров Қ.Ф. Философиялық терминдердің сөздігі. - Павлодар: ПМПИ. 2011.
4. Есім Ғ. Хакім Абай. - Астана: Фолиант, 2012.
5. Ізтілеуова С. Абай, Шәкәрім шығармаларындағы адам тәрбиесі. - Алматы, 2011.
6. Абреимова К.А. Оқыту процесінде диалог арқылы жоғары сынып оқушыларының ізгілік қасиетін қалыптастыру. - Алматы, 2006.
7. Жұмабаев М. Педагогика. - Алматы: Ана тілі, 1992.
8. Бейсенбаева А.А. Пәнаралық байланыс негізінде оқушыларға идеялық-адамгершілік тәрбие беру. - Алматы, 1970.
9. Игенбаева. Б. Қ. Мен – Адаммын: жеке тұлғаның рухани-адамгершілігін дамыту сабақтарын ұйымдастыруға арналған әдістемелік құрал. - Алматы, 2002.
10. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! Пособие для учителя. / Предисл. А.В.Петровского. – М., 1983.
11. Амонашвили Ш.А. Улыбка моя, где ты? Мысли в учительской.- М., 2003.
12. Yusof, H., Noor, M. A. M., Jalil, N. A., Mansor, M., &Awang, M. (2018). Nurturing Moral Values in Primary School, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 8, No. 7, p. 1144 - 1156.

A.K. Rysbayeva

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Upbringing of the humanistic attitude of junior schoolchildren

Abstract. The article considers the ways of upbringing focused on the humanity of primary school schoolchildren. It is obvious that progressive development of society, technical and technological achievements, available information, along with its benefits, have a negative impact on the spiritual and moral development of children and adolescents. Therefore, education of the younger generation in the spirit of a morally educated and true patriot of the country is of great importance for modern Kazakhstan. To achieve this aim, it is necessary to combine quality education and upbringing of pupils in educational institutions, as well as to acquaint with the experience of scientists who have contributed to the study of the problems of humanitarian education of

primary school pupils. In accordance with the topic of the study, the article describes the work carried out to determine the level of humanity of primary school students.

Keywords: primary class, pupil, communication, humanism, training, upbringing, teacher, school.

А.К. Рысбаева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

Воспитание гуманного отношения у младших школьников

Аннотация. В статье рассмотрены пути воспитания, ориентированные на формирование гуманности у учащихся начальных классов. Очевидно, что прогрессивное развитие общества, технические и технологические достижения, доступная информация, наряду с преимуществами, несут и негативные факторы, которые оказывают влияние на духовно-нравственное развитие детей и подростков. Поэтому для современного Казахстана большое значение имеет воспитание подрастающего поколения как высоко нравственных, образованных людей и истинных патриотов своей страны. Для реализации этой цели в учреждениях образования необходимо сочетать качественное образование и воспитание учащихся, а также перенимать опыт ученых, внесших вклад в изучение проблем гуманитарного воспитания учащихся начальных классов. В соответствии с темой исследования в статье рассказывается о проведенной работе с целью определения уровня гуманности младших школьников.

Ключевые слова: начальный класс, ученик, общение, гуманизм, обучение, воспитание, учитель, школа.

References

1. Kazakstan Respublikasynda gumanitarlyk bilim beru tuzhyrymdamasy [The concept of humanitarian education in the Republic of Kazakhstan], Egemen Kazakstan [Sovereign Kazakhstan], August 20, 1995, No. 190
2. Sheryazdanova H. T., Yermekbaeva L. K., Abeuova I. A., Alibayeva R. N., Amirbekova M. Karymkatynas psihologijasy [A psychology of communication] (Almaty, 2014).
3. Zagyparov K. F. Filosofijalyk terminderdin sozdigi [Dictionary of philosophical terms] (PSPI, Pavlodar, 2011).
4. Esim G. Hakim Abaj [Thinker Abai] (Foliant, Astana, 2012).
5. Iztleuova S. Abaj, Shakarim shygarmalaryndagy adam tarbiesi [Human education in the works of Abay and Shakarim] (Almaty, 2011).
6. Abreimova K.A. Okytu procesinde dialog arkyly zhogary synyp okushylarynyn izgilik kasietin kalypastyru [Formation of the virtues of high school students through dialogue in the learning process] (Almaty, 2006).
7. Zhumabaev M. Pedagogika [Pedagogy] (Ana tili, Almaty, 1992).
8. Beisenbayeva A. A. Panaralyk bajlanys negizinde okushylarga idejalyk-adamgershilik tarbie beru [Ideological and moral education of students on the basis of interdisciplinary communication] (Almaty, 1970).
9. Igenbaeva. B. K. Men - Adamyn: zheke tulganyn ruhani-adamgershiligin damytu sabaktaryn ujymdastyruга amalghan adistemelik kural [I am a person: a methodological guide for organizing classes on the spiritual and moral development of the individual] (Almaty, 2002).
10. Amonashvili Sh.A. Zdravstvujte, deti! [Hello, children!] Manual for teachers. Preface by A.V. Petrovsky (Moscow, 1983).
11. Amonashvili Sh. A. Ulybka moja, gde ty? Mysli v uchitel'skoj [My smile, where are you? Thoughts in the staff room] (Moscow, 2003).
12. Yusof, H., Noor, M. A. M., Jalil, N. A., Mansor, M., & Awang, M. Nurturing Moral Values in Primary School. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 7 (8), 1144 – 115 (2018).

Автор туралы мәлімет:

Рысбаева А.К. – 6D010200-«Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Достық даңғ, 13, Алматы, Қазақстан.

Rysbayeva A.K. – Ph.D. student in Pedagogics and teaching method of primary training, Abai Kazakh National Pedagogical University, 13 Dostyk ave., Almaty, Kazakhstan.

Формирование языковой компетенции у студентов на основе аутентичных материалов

Аннотация. Статья посвящена актуальным вопросам формирования языковой компетенции у студентов на основе аутентичных материалов. Подробно описано понятие «языковая компетенция» с точки зрения разных концепций отечественных и зарубежных ученых, определены особенности методологического подхода, которые являются важной частью реализации процесса обучения по формированию языковой компетенции у студентов. Описаны особенности и понятие аутентичных материалов, их цель и использование в образовательном процессе, а также основные критерии использования аутентичных текстов в реальной ситуации общения.

Описаны возможности применения различных упражнений, с помощью которых проверяется сформированность языковой компетенции студентов. Определена аутентичность как свойство учебного процесса, как соответствие содержательных, организационных и индивидуальных аспектов обучения иностранному языку естественному способу функционирования иностранного языка в иноязычном социуме. Также были выявлены основные различия аутентичных и неаутентичных материалов, на основании чего выявили ряд достоинств и недостатков использования аутентичных материалов как средства обучения и определили, что основные отличия аутентичных и неаутентичных материалов проявляются в цели их создания, направленности, языковом содержании и источниках.

Ключевые слова: языковая компетенция, аутентичные материалы, адаптация текста, культуросообразность, языковой материал, аудиоматериалы, видеоматериалы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-172-181>

Поступила: 21.11.20 / Допущена к опубликованию: 2.02.21

Введение

Основополагающими факторами развития современного общества сегодня являются процессы экономической, культурной, религиозной, политической интеграции и унификации. Помимо этого, особая роль отводится системе образования, требующей постоянных реформ и педагогических инноваций.

Сегодня образование рассматривается как социальный институт, задача которого обеспечить общество не только высококвалифи-

цированными кадрами, но и индивидуумами, способными участвовать в социально-экономических процессах, выполнять различные социальные функции, а также создать условия для их успешной самореализации и адаптации в обществе. Оно нацелено на формирование у учащихся широкого спектра компетенций, способствующих развитию таких качеств личности, как профессиональная и социальная мобильность, конкурентоспособность, самостоятельность в принятии решений, способность к межкультурному взаимодействию.

Поэтому приоритетным становится использование иностранного языка как средства общения и в связи с этим актуален поиск новых форм работы и путей преподавания.

Для того чтобы соответствовать требованиям государственных образовательных стандартов, предъявляемых к содержанию и уровню подготовки бакалавров, изучающих иностранный язык в профессиональных целях, от студентов требуется достижение уровня свободного владения изучаемого языка в устной и письменной форме.

Цель исследования – изучение проблемы формирования языковой компетенции у студентов на основе аутентичных материалов.

Задача исследования: исследовать особенности формирования языковой компетенции студентов при обучении языку, используя аутентичные материалы.

Методы исследования

Теоретический анализ психологической, педагогической, методической литературы в аспекте изучаемой проблемы; изучение и обобщение педагогического опыта.

Итак, актуальность проблемы использования иностранного языка в целях осуществления межкультурной коммуникации обусловило выбор темы исследования: «Формирование языковой компетенции у студентов на основе аутентичных материалов».

Основная часть

Целью обучения иностранному языку является не просто подготовка специалистов, готовых к восприятию международной картины мира, к взаимодействию и принятию различных культур, но и наличие сформированной у них коммуникативной компетенции и, в частности, её составляющей языковой компетенции [1]

Средства обучения, взятые из оригинальных источников, помогают воспринимать иностранный язык как иную социокультурную реальность и тем самым представляют особую ценность [2].

Оригинальные материалы на иностранном языке способствуют наиболее эффективному решению коммуникативных задач, в связи с тем, что дают возможность моделировать такие ситуации общения, которые наибольшим образом приближены к естественным условиям. Это позволяет в дальнейшем использовать иностранный язык не только в профессиональной деятельности, но и в условиях взаимодействия разных культур и тем самым создаёт дополнительную мотивацию [3].

Вопросами формирования языковой компетенции занимались такие учёные, как Н. Хомский, Е.Н. Соловова, Д. Слобин, С. Савиньон, С. Муаран, М.Н. Вятютнев, Д. Хаймс, Г.В. Колшанский, Д.И. Изаренков, Дудина, А.А. Миролубов, А.Л. Бердичевский, Дж. Равен и другие.

В области формирования языковой компетенции с применением аутентичных материалов сделаны определённые шаги, которые находят отражение в работах Г.И. Ворониной, К.С. Кричевской, Е.В. Носовича, Г.Г. Жоглиной, R.C. Scarcella, J. Harmer, А.А. Миролубова, Н.Г. Соловьёвой, В.В. Сафоновой. Однако проведённые в этой области исследования нельзя назвать исчерпывающими, что также послужило мотивом к исследованию этой проблемы.

Понятие «языковая компетенция» можно толковать как динамическое сочетание знаний и практических навыков. Оно предполагает владение набором языковых единиц в соответствии с определённой тематикой, ситуацией общения, а также навыки и умения оперировать данным материалом и полученными знаниями [4]. Этот термин определяет способность людей использовать иностранный язык в профессиональной, научной деятельности и в социальной коммуникации. Для студентов, изучающих иностранный язык, правильно сформированная языковая компетенция является необходимой составляющей их будущей профессии. Вопросами по формированию языковой компетенции неоднократно занимались множество учёных и методистов, существует большое количество исследований её структуры и компонентов.

Однако, на наш взгляд, данная область науки все же не в полной мере изучена, что и обусловило необходимость разработки педагогической модели. Реализация процесса обучения по формированию языковой компетенции у студентов осуществляется посредством определённых методологических подходов.

Наряду с Е.Ю. Никитиной и О.Ю. Афанасьевой мы считаем, что методологический подход является теоретико-методологической основой педагогического исследования [5].

Учёные по-разному трактуют понятие «методологический подход». Н. Стефанов рассматривает его как комплекс принципов, определяющих общую цель и план соответствующей деятельности [6].

Согласно Э.Г. Юдину и И.В. Блаубергу методологический подход является основополагающей методологической ориентацией исследования. Учёные определяют данное понятие как «точку зрения, с которой рассматривается объект изучения (способ определения объекта как понятие или принцип, руководящий общей стратегией исследования)» [7].

Мы придерживаемся определения Н.В. Ипполитовой, рассматривая методологический подход как набор определённых идей, выявляющих общую научную позицию исследователя, принципов, находящихся в основе стратегий исследовательской деятельности, и способов, приемов, которые способствуют реализации избранной стратегии в практической деятельности [8].

На методологический подход большое влияние оказывает, какие средства использованы при изучении языка, что помогает сохранять принцип новизны и индивидуализации при обучении языка. Здесь находим целесообразным и важным изучение аутентичных текстов, поскольку в них есть отход от привычных учебных текстов, обеспечивающий повышение уровня грамотности, «лингвострановедческий аспект».

Аутентичность языкового материала и его обработка с учебно-методической точки зрения не взаимоисключают друг друга и при этом позволяют сохранить элементы и свой-

ства аутентичности. К подбору языкового и речевого материала следует подходить очень серьёзно, принимая во внимание определённые критерии. Мы выделяем следующие:

1) новизна, актуальность, информативность и значимость материала по отношению к имеющимся знаниям обучающихся. Подобранный материал или информация должны быть неизвестны студентам, в противном случае можно столкнуться с отсутствием заинтересованности в предъявляемых языковых и речевых явлениях;

2) тематическая и ситуативная маркированность материала. В любом подобранном для занятия материале должна проследиваться определённая тема или ситуация;

3) дидактическая культуросообразность. Здесь подразумевается ценностная значимость материала, отсутствие искажений, несовпадений, приемлемость с точки зрения возрастных, а также коммуникативных возможностей;

4) учет потребностей обучающихся, знаний, опыта, уровня обученности. Немаловажным также является воздействие на эмоциональную сферу личности студентов;

5) последовательность и системность при реализации.

Аутентичные материалы - материалы, продуцируемые носителями языка, созданные как для носителей, так и для изучающих язык.

Искусственные, созданные материалы - материалы, созданные с целью обучения, нехарактерные для устной и письменной речи носителей языка. Использование подобных текстов должно быть ограничено. Данная классификация основывается не на источнике и цели материала, а на степени возможности его использования в реальной ситуации общения. То есть она не рассматривает аутентичные материалы как материалы, созданные для носителей языка.

Применяемый на занятиях материал должен органично вписываться в образовательный процесс, не нарушая его. На основе грамотно подобранных с учётом вышеназванных критериев аутентичных материалов формируется такое условие педагогической модели,

как разработка комплекса упражнений и его апробация. Методическим материалом для этого могут послужить аутентичные песни, стихи, малая проза, отрывки из произведений, фильмы и видеофрагменты. Согласно содержательному компоненту методологической модели, все упражнения делятся на три группы:

1) упражнения для первичного закрепления языкового материала. Это упражнения имитативного и подстановочного типа, направленные, как правило, на закрепление лексических единиц и грамматических форм и конструкций;

2) упражнения, направленные на формирование навыков; упражнения этой группы носят трансформационный и частично репродуктивный характер;

3) упражнения для контроля и самоконтроля.

Именно этими упражнениями мы проверяем сформированность языковой компетенции студентов [9].

Таким образом, выявление условий, способствующих функционированию педагогической системы и целостности педагогического процесса, является важной составляющей научно-педагогического исследования, что обуславливает его практическую ценность.

Например, Вальдеон Гарсия Р.А. приводит в журнале «Speak Up», целевые читатели которого студенты, изучающие английский язык, интервью с носителями английского языка. Носители, дающие интервью, обладают разными, но достаточно понятными для восприятия акцентами, темы интервью не оторваны от реальности, и язык носителей аутентичен несмотря на то, что журнал создан для учащихся. Подобным примером также могут послужить иностранные учебные издания, так в оксфордском учебном курсе «Headway» можно встретить специально созданные задания текстового и аудиоформата, звучащие аутентично. В отличие от продуцируемых носителями для носителей данные материалы не обладают спонтанностью, но некоторые их части могут быть использованы в повседневном языке.

Как в зарубежных, так и в отечественных определениях понятия «аутентичность» прослеживаются общие черты, на их основании представляется возможным заключить, что аутентичность как свойство учебного процесса определяется как соответствие содержательных, организационных и индивидуальных аспектов обучения иностранному языку естественному способу функционирования иностранного языка в иноязычном социуме. При этом продукты аутентичного общения в социуме - это аутентичные материалы, т.е. материалы, продуцируемые носителями языка, как для носителей языка, так и для обучаемых, выглядящие и звучащие аутентично, представленные на языке носителей в текстовом, видео- и аудио- формате, а также в виде иллюстраций.

Как средство обучения они имеют ряд достоинств перед учебными материалами: создают реальную коммуникативную ситуацию, обладают жанровым разнообразием, обеспечивают вариативность заданий и другие достоинства. Однако при организации работы с текстами следует придерживаться таких требований, как учет возрастных характеристик, уровень владения языком, наличие воспитательной ценности, аутентичность, актуальность, представление различных форм речи.

Основные отличия аутентичных и неаутентичных материалов проявляются в цели их создания, направленности, языковом содержании и источниках. Снятие сложности восприятия аутентичных материалов может проходить за счет их адаптации. Большей степени адаптации могут быть подвергнуты текстовые аутентичные материалы [10].

Адаптация аутентичных текстов происходит за счёт упрощения сложных синтаксических структур, упрощения сложных грамматических структур, восстановления синтаксических структур, восстановления грамматических структур, лексико-фразеологических замен на эквивалентную единицу с опорой на знания обучаемых, сопровождения незаменимых лексических элементов пояснением, опущения несущественной информа-

ции, опущения элементов текста по культурным причинам. Следование основным этапам работы с аутентичным адаптированным и неадаптированным текстом обеспечивает необходимый уровень мотивации обучаемых, снижение уровня языковых и речевых трудностей, а также формирование умения в данном виде речевой деятельности и комплексное развитие коммуникативной компетенции [11].

В работе «Автоматическая адаптация текстов для электронных учебников. Проблемы и перспективы (на примере русского языка)» В.Г. Сибирцева и Н.В. Карпов говорят о создании программы автоматической адаптации текстового материала. Ими даже предлагаются алгоритмы автоматической адаптации, например, адаптация лексики должна производиться следующими методами:

1. Синонимическая замена слов.
2. Замена гиперонима на гипоним, родового слова на более частное слово.
3. Замена гипонима на гипероним, выражающий генерализацию или обобщение.
4. Замена анафор в тексте.
5. Удаление суффиксов субъективной оценки и др. [12].

А. Мартинес в статье об аутентичных материалах определяет аутентичные или контекстуализированные материалы как «материалы, функционирующие в реальной жизни, созданные не для изучения языка». При этом к аутентичным материалам он относит как иностранные печатные издания, тексты веб-сай-

тов, так и различного вида руководства, счета за коммунальные услуги, ярлыки и этикетки [13].

Аутентичные аудиоматериалы представлены преимущественно записями иностранных радиопередач, телефонных звонков, объявлений в аудиоформате (объявления в аэропорте, на вокзале и т.д.). Типы материалов отличаются от неаутентичных по ряду критериев (таблица 1).

Несмотря на доступность качественных аутентичных материалов и вариативность их применения, использование последних не является легким и универсальным способом обучения иностранному языку [14].

А. Мартинес выделяет ряд достоинств и недостатков использования аутентичных материалов как средства обучения, к достоинствам можно отнести следующее:

- обучаемые приобретают представление о культуре и жизни страны изучаемого языка;
- языковые навыки приобретаются и отрабатываются в рамках реального языка, подготавливая обучаемых к реальной коммуникации;
- небольшая часть аутентичного материала может быть использована во множестве видов учебной деятельности;
- аутентичные тексты представлены в разнообразии стилей, жанров;
- существует возможность подбора материалов, что обеспечивает обращение к личным смыслам и стимулирует мотивацию обучаемых.

Таблица 1

Основные различия аутентичных и неаутентичных материалов [14]

Показатель	Аутентичные материалы	Неаутентичные материалы
Цель создания	Реальная иноязычная коммуникация	Образовательная цель
Направленность	Развитие коммуникативных способностей	Закрепление языковых форм и структур
Языковое содержание	Сложные грамматические конструкции и лексика, эллиптические предложения, паузы, клише и другие	Стандартизованная обезличенная речь
Источники	Оригинальные иностранные источники	Специально подготовленный материал

При этом выделяются следующие недостатки:

- аутентичные тексты могут быть сложны для понимания из-за разницы культур;
- используемые языковые единицы могут не отвечать уровню владения языком;
- отбор аутентичного материала и разработка процесса работы над ним требует усилий и времени;
- существование различных акцентов и диалектов осложняет работу с аудио- и аудиовизуальными материалами;
- быстрое устаревание информации, отсутствие актуальности при работе с новостными материалами [13].

Ряд ученых выделяют лингвистические и нелингвистические достоинства использования аутентичных текстов. К лингвистическим достоинствам можно отнести совершенствование языковых навыков, а к нелингвистическим - создание атмосферы погружения в условия существования языка, повышение мотивации обучаемых и их самоудовлетворения от процесса обучения [12].

Говоря, в частности, об аутентичных литературных текстах, Гофман Г. выделил 3 основных аргумента против их использования в обучении иностранному языку:

1. Отсутствие интереса к литературе, представляющей скучную, устаревшую, далекую от жизни и излишне интеллектуальную сферу.
2. Трудность языкового содержания литературных текстов.
3. Методическое несоответствие занятия языком и литературой, так как литература сама по себе не создает аутентичность ситуации использования языка на уроке иностранного языка, а может служить лишь основой для тренировки грамматического материала и лексики [15].

Все перечисленные аспекты относятся и к аудиоматериалам. Отдельно стоит сказать об иллюстрациях, эффективность их использования не вызывает сомнения. В связи с тем, что они представлены просто изображениями, не возникает проблемы языкового содержания. Представляя аутентичную реалию, они сти-

мулируют обучаемых к порождению устной речи, выступая как самостоятельный элемент учебного процесса или как сопутствующий при предъявлении текстовых, аудио- или видеоматериалов из естественных источников.

Таким образом, отбор аутентичных материалов для использования в процессе обучения должен осуществляться с целью преодоления представленных недостатков и актуализации достоинств.

Согласно Р.П. Мильруд и Е.В. Носонович при отборе аутентичного материала следует придерживаться данных требований:

- 1) Учет возрастных характеристик.
- 2) Соответствие речевому опыту в родном и иностранном языках.
- 3) Актуальность и новизна информации.
- 4) Представление различных форм речи.
- 5) Наличие избыточных элементов информации.
- 6) Аутентичность ситуаций.
- 7) Способность материала вызвать ответный эмоциональный отклик.
- 8) Наличие воспитательной ценности [16].

Как уже было сказано, согласно Уиддоусону использование аутентичных материалов, соответствующих вышеперечисленным требованиям, должно сочетаться с принципом аутентичности учебных действий. То есть недостаточно просто подобрать материал, также должна быть разработана методика работы с данным материалом. Её сущность заключается в том, что цель использования данного материала исконными носителями должна совпадать с воссозданной целью в рамках учебного процесса.

Адаптация аутентичных текстов, их методическое сопровождение: сложность языкового содержания аутентичных материалов, отличающая их от учебных, поднимает вопрос адаптированности, а именно, являются ли адаптированные материалы аутентичными, если нет, то, как они соотносятся. Помочь пониманию, прежде всего, помогает классификация текстов по принципу аутентичности:

- 1) Истинные, или тексты, взятые из иноязычного контекста без каких-либо изменений;
- 2) Адаптированные, или аутентичные тексты, изменённые в методических целях в сто-

рону упрощения, выделения тех или иных характеристик текста;

3) Синтезированные, или тексты, созданные на базе оригинальных источников с изменением грамматического и лексического наполнения, могут включать прямые заимствования;

4) Созданные тексты или собственно учебные тексты, не имеющие оригинальных опор, в учебном процессе их следует использовать для тренировки навыков чтения.

Отметим, что в классификации Вальдеона Гарсия Р.А. истинные и адаптированные материалы, в том числе и тексты, рассматриваются в качестве аутентичных материалов. В зарубежных исследованиях по данной теме можно встретить определенный ряд терминов для обозначения адаптированных текстов. Д. Хармер говорит о полуаутентичных текстах (semi-authentic texts), т.е. текстах, основанных на оригинальном материале, но лексически или синтаксически адаптированных для программы обучения [17].

Р. Скарселла рассматривает отредактированные аутентичные тексты (edited authentic texts) [18].

М.Брин описывает тексты, приближенные к аутентичным (near-authentic texts). Кроме того, в зарубежной литературе встречаются такие понятия, как слегка отредактированные аутентичные тексты (roughly-tuned authentic texts), в них представлен уровень грамматического материала, слегка превышающий имеющийся у обучаемых уровень [19].

Также упоминаются тексты, выглядящие аутентичными (authentic-looking texts), учебно-аутентичные тексты (learner authentic texts) и сокращенные частично адаптированные тексты (reduced, abridged).

Отечественная лингводидактика также не владеет единым термином для обозначения адаптированных материалов, например, Е. В. Носович и Р. П. Мильруд, рассматривая аутентичные тексты, обращаются к адаптированным текстам, называя их учебно-аутентичными текстами [16].

Здесь стоит сказать о «методической аутентичности», означающей то, что при отборе

аутентичных материалов стоит руководствоваться не только их эффективностью в получении результата, но и их цельностью, связностью, информативностью и ситуативностью. Так как уже упомянутый термин «учебная аутентичность» оправдывает применение любых учебных материалов и заданий (в том числе адаптированных), способствующих овладению языком, и на этом основании причисляя их к аутентичным.

Методическая аутентичность также допускает упрощение оригинальных текстов и составление текстов преподавателями или авторами учебных пособий при сохранении текстом всех характеристик естественного речевого произведения.

Основные характеристики или аспекты аутентичного текста:

-методический аспект (доступность текста, соответствие задачам обучения, эффективность);

-структурный аспект (композиционные и языковые характеристики текста);

-содержательный аспект (естественность описываемой ситуации).

Конечно же, данные аспекты методически изменяются исходя из конкретных задач обучения и языкового уровня обучаемых.

При сохранении этих характеристик о методически аутентичных текстах можно говорить как о реалистичной модели естественных текстов. Активное упоминание понятия адаптированных материалов в зарубежной и отечественной традиции доказывает, что аутентичность материала и его методическая обработка не являются взаимоисключающими явлениями при условии сохранения выходным текстом свойств аутентичного материала [20].

Заключение

В рамках данного исследования нами было доказано, что аутентичность материала и его методическая обработка не являются взаимоисключающими явлениями при условии сохранения обработанным текстом свойств аутентичного материала. Адаптированные тексты представляют особый вид аутентичных

текстов, изначально продуцируемый носителями языка для его реализации в иноязычном социуме, впоследствии переработанный специалистом для обучения языку в соответствии с уровнем языковой компетенции обучаемых.

Таким образом, несмотря на относительно недавнее появление такого понятия как «аутентичность» и различия в его определении, не вызывает сомнения, что применение аутентичных материалов как средства обучения от-

вечает всем принципам формирования коммуникативной компетенции.

Последовательная подготовленная работа с аутентичным адаптированным и неадаптированным текстом на всех этапах чтения гарантирует обеспечение необходимого уровня мотивации, сокращение уровня возможных языковых и речевых трудностей, а также формирование умения в данном виде речевой деятельности, что способствует комплексному развитию коммуникативной компетенции.

Список литературы

1. Анцыферова Л.И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования // Психологический журнал. - 2012. - Т.13. - №5. – С. 101-109.
2. Данилов М.А. Всеобщая методология науки и специальная методология педагогики в их взаимоотношениях. - М.: Педагогика, 2014. - 174 с.
3. Беспалько В.П. Природосообразная педагогика. - М.: Народное образование, 2018. - 512 с.
4. Воронина Г.И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением иностранного языка // ИЯШ. - 2019. - № 2. - С. 23–25.
5. Nikitina E.Yu. Pedagogical Management of Communicative Education of Higher Education Institutions Students: Perspective Approaches. – Moscow: MANPO, 2016. – 154 p.
6. Стефанов Н. Мультипликационный подход и эффективность. – М.: Прогресс, 2016. – 251 с.
7. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. – М.: Наука, 2013. – 270 с.
8. Ипполитова Н.В. Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход» // Вестник Южно-Уральского государственного университета. - 2019. - №13. – С.80 -85.
9. Невирко Л.И. Формирование коммуникативной компетенции в рамках новой модели подготовки преподавателей английского языка // Педагогика развития: становление компетентности и результаты образования в различных подходах: материалы X научно-практической конференции. – Красноярск. - 2017. – № 6. - С. 51–58.
10. Воронина Г.И. Организация работы с аутентичными текстами // ИЯШ. -2018. - № 11. - С. 19-26.
11. Шульгина, Е.М. Аутентичность как одно из методических условий формирования иноязычной коммуникативной компетенции студентов посредством технологии веб-квест // Язык и культура. - 2017. - № 2. - С. 59-63.
12. Сибирцева В.Г., Карпов Н.В. С. Дидактические принципы обучения на уроках иностранного языка // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса, и политики. – 2018. – №1. – С. 134–138.
13. Martinez, A. Authentic Materials: An Overview. - Mexico City: 2012. – 105 p.
14. Качалов Н.А. Особенности использования аутентичных видеодокументов в обучении иностранному языку // Вестник Томского гос. ун-та. - 2016. - № 291. - С. 221–227.
15. Hofmann H. Zur Integration von literarischen Texten in einem kommunikativen Sprachunterricht. In: Authentische Texte im DU. - München: Hueber Verlag. 2015. - 200 p.
16. Носонович Е.В. Мильруд Г.П. Критерии содержательной аутентичности учебного текста // Иностранные языки в школе. – 2018. - № 2. – С. 10 - 14.
17. Harmer, J. How to teach English. Pearson, 6 th impression, 2015. - 290 pages. - P. 146.
18. Scarcella R. C., Oxford R. L. The Tapestry of Language Learning. The Individual in the Communicative Classroom. – Boston, 2012. – 228 p.
19. Breen M.P Authenticity in the Classroom // Applied Linguistics. - 2017. - № 6. - P. 60–70.
20. Widdowson, H. G. Aspects of language teaching. Oxford: Oxford University Press, 2010. - 36 p.

References

1. Ancyferova L.I. Lichnost` v dinamike: nekotory`e itogi issledovaniya [Personality in dynamics: some results of the study], *Psichologicheskij zhurnal* [Psychological journal], 5, 101–109 (2012).
2. Danilov M. A. Vseobshhaya metodologiya nauki i special'naya metodologiya pedagogiki v ix vzaimootnosheniyax [General methodology of science and special methodology of pedagogy in their relations] (Pedagogika, Moscow, 2014, 174 p.).
3. Bespalko, V.P. Prirodosoobraznaya pedagogika [Nature-based pedagogy] (Narodnoe obrazovanie, Moscow, 2018, 512 p.).
4. Voronina G.I. Organizatsiya raboty` s autentichny`mi tekstami molodezhnoj pressy` v starshix klassax shkol s uglublenny`m izucheniem inostrannogo yazy`ka [Organization of work with authentic texts of the youth press in high schools with in-depth study of a foreign language], *Inostrannye yazyki v shkole* [Foreign languages at school], 2, 23–25 (2019).
5. Nikitina E.Yu. Pedagogical Management of Communicative Education of Higher Education Institutions Students: Perspective Approaches (MANPO), 154 (2016).
6. Stefanov N. Mul'tiplikatsionny`j podxod i e`ffektivnost` [Animation approach and efficiency] (Progress, Moscow, 2016, 251 p.).
7. Blauberg I.V., Yudin, E.G. Stanovlenie i sushhnost` sistemnogo podxoda [Formation and essence of the system approach] (Nauka, Moscow, 2013, 270 p.).
8. Ippolitova N.V. Vzaimosvyaz` ponyatij «metodologiya» i «metodologicheskij podxod» [The relationship between the concepts of «methodology» and «methodological approach»], *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of the South Ural State University], 13, 80–85 (2019).
9. Nevirko L.I. Formirovanie kommunikativnoj kompetencii v ramkax novej modeli podgotovki prepodavatelej anglijskogo yazy`ka [Formation of communicative competence in the framework of a new model of training of English teachers], *Pedagogika razvitiya: stanovlenie kompetentnosti i rezul'taty` obrazovaniya v razlichny`x podxodax: materialy` X nauchno- prakticheskoy konferencii* [Pedagogy of development: the formation of competence and the results of education in various approaches: materials of the X Scientific and practical conference] (Krasnoyarsk, 6, 51–58 (2013)).
10. Voronina G.I. Organizatsiya raboty` s autentichny`mi tekstami [Organization of work with authentic texts], *Inostrannye yazyki v shkole* [Foreign languages at school], 11, 19–26 (2018).
11. Shul`gina E.M. Autentichnost` kak odno iz metodicheskix uslovij formirovaniya inoyazy`chnoj kommunikativnoj kompetencii studentov posredstvom texnologii veb-kvest [Authenticity as one of the methodological conditions for the formation of foreign language communicative competence of students through the web-quest technology], *Yazyk i kul`tura* [Language and culture], 2, 59–63 (2013).
12. Sibirceva V.G., Karpov N.V. S. Didakticheskie principy` obucheniya na urokax inostrannogo yazy`ka [Didactic principles of teaching in foreign language lessons], *Vestnik Tadzhijskogo gosudarstvennogo universiteta prava, biznesa, i politiki* [Bulletin of the Tajik State University of Law, Business, and Politics], 1, 134–138 (2018).
13. Martinez A. Authentic Materials: An Overview, Mexico City, 2012, 105 p.
14. Kachalov N.A. Osobennosti ispol`zovaniya autentichny`x videodokumentov v obuchenii inostrannomu yazy`ku [Features of using authentic video documents in teaching a foreign language], *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of the Tomsk State University], 291, 221–227 (2016).
15. Hofmann H. Zur Integration von literarischen Texten in einem kommunikativen Sprachunterricht. In: *Authentische Texte im DU*, Hueber Verlag, Muenchen, 2015, 200 p.
16. Nosonovich E.V. Mil`rud G.P. Kriterii sodержatel'noj autentichnosti uchebnogo teksta [Criteria for the content authenticity of the educational text], *Inostrannye yazyki v shkole* [Foreign languages at school], 2, 10–14 (2018).
17. Harmer J. How to teach English. Pearson, 6 th impression, 2015, 146 p.
18. Scarcella R.C., Oxford R. L. The Tapestry of Language Learning. The Individual in the Communicative Classroom (Oxford R. L., Boston, 2012, 228 p.).
19. Breen M.P. Authenticity in the Classroom, *Applied Linguistics*, 6/1, 60–70 (2017).
20. Widdowson, H. G. Aspects of language teaching (Oxford University Press, Oxford, 2010, 36 p.).

Г.С. Сабантаева

ПАК «Павлодар педагогикалық университеті», Павлодар, Қазақстан

Аутентикалық материалдар негізінде студенттердің тілдік құзыреттілігін қалыптастыру

Аннотация. Мақала аутентикалық материалдар негізінде студенттерде тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың өзекті мәселелеріне арналған. Отандық және шетелдік ғалымдардың түрлі тұжырымдамалары тұрғысынан «тілдік құзыреттілік» ұғымы егжей-тегжейлі сипатталған, студенттерде тілдік құзыреттілікті қалыптастыру бойынша оқыту процесін жүзеге асырудың маңызды бөлігі болып табылатын әдіснамалық тәсілдің ерекшеліктері айқындалған. Аутентикалық материалдардың ерекшеліктері мен түсінігі, олардың мақсаты және білім беру процесінде қолданылуы сипатталған. Мақалада нақты қарым-қатынас жағдайында аутентификациялық мәтіндерді қолданудың негізгі өлшемдері сипатталған.

Әр түрлі жаттығуларды қолдану мүмкіндіктері сипатталған, олардың көмегімен студенттердің тілдік құзыреттілігінің қалыптасуы тексеріледі. Шет тілін оқытудың мазмұндық, ұйымдастырушылық және жеке аспектілерінің шет тілді ортада шет тілін қолданудың табиғи тәсіліне сәйкестігі ретінде оқу процесінің сипаты ретінде дәлме-дәлдігі анықталды. Сонымен қатар, аутентикалық және аутентикалық емес материалдардың негізгі айырмашылықтары анықталды, соның негізінде оқыту құралы ретінде аутентикалық материалдарды пайдаланудың бірқатар артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды, осының негізінде аутентикалық және аутентикалық емес материалдардың негізгі айырмашылықтары оларды жасау, бағыттау, тілдік мазмұн және дереккөздерде көрініс табады деп анықталды.

Түйінді сөздер: тілдік құзыреттілік, аутентикалық материалдар, мәтіннің бейімделуі, мәдениеттілік, тілдік материал, аудиоматериалдар, бейнематериалдар.

G.S. Sabantaeva

Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

Formation of intercultural communicative competence in the process of teaching authentic texts

Abstract. The article focuses on the relevant issues of language competence formation among students on the basis of authentic materials. The article considers a concept of «language competence» in detail from the point of view of different concepts of domestic and foreign scientists. The article defines features of the methodological approach that is an important part of the implementation of the learning process for the formation of language competence in students. The author describes the features and concept of authentic materials, their purpose and use in the educational process. The article describes the main criteria for using authentic texts in a real communication situation.

The article describes the possibilities of using various exercises to check the formation of students' language competence. Authenticity is defined as a property of the educational process, as the correspondence of content, organizational and individual aspects of teaching a foreign language to the natural way of functioning of a foreign language in a foreign-language society. The author also identified the main differences between authentic and inauthentic materials, which revealed a number of advantages and disadvantages of using authentic materials as a means of learning. It was determined that the main differences between authentic and inauthentic materials are manifested in the purpose of their creation, orientation, language content and sources.

Keywords: language competence, authentic materials, text adaptation, cultural similarity, language material, audio materials, video materials.

Сведения об авторе:

Сабантаева Г.С. – магистрант 2 курса по специальности «Иностранный язык: два иностранных языка. Педагогическое направление», Павлодарский государственный педагогический университет, Павлодар, Казахстан.

Sabantayeva G.S. – The 2nd year master student in Foreign Language: Two Foreign Languages, Pedagogical direction, Pavlodar State Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Жоғары білім және аймақтық мәдениет

Аннотация. Мақалада жоғары білім мен аймақтық мәдениеттің өзара әрекеттесу мәселелері қарастырылған. Қазіргі жоғары білім беру саласындағы аймақтық мәдениеттің алатын орны айқындалып, маңыздылығы атап көрсетілген. Аймақ, аймақтық мәдениет ұғымдарының мәні түсіндіріліп, олардың жоғары білім саласындағы қажеттіліктері, маңыздылығы және алатын орны айқындалған. Аймақтық мәдениет – бұл ұзақ тарихы бар ортамен өзара әрекеттесу түсінігі. Аймақтық білім күнделікті өмірдің негізгі аспектілері бойынша шешім қабылдауға негіз болады. Сондықтан бұл білім берудің ажырамас бөлігі болып табылады. Аймақтық мәдениет ресурстарды пайдалану тәжірибесі, әлеуметтік өзара іс-қимыл, ұрпақтан-ұрпаққа өзгермейтін түрде берілетін даналықтың жиынтығы ретінде ұсынылады. Мақалада мәдениет, аймақтық мәдениет төңірегінде жазылған Отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектеріне шолу жасалып, зерттеу тақырыбының алғышарттары баяндалған. Жоғары оқу орындарының педагогикалық мамандықтарының білім алушыларының ағылшын тілін оқу үдерісінде аймақтық мәдени материалдарды пайдалануға қатысын анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнама барысында алынған деректер өңдеуден өткізіліп, нәтижелері талқыланды. Зерттеу барысында алынған нәтижелер негізінде жоғары оқу орындарының оқу үдерісінде аймақтық мәдени материалдарды қолдану мәселесі бойынша ұсыныстар беріліп, тұжырымдамалар жасалды.

Түйінді сөздер: ЖОО, аймақ, құндылық, этнопедагогика, оқу үдерісі, аймақтық мәдени материалдар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-182-190>

Түсті: 27.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 18.01.21

Кіріспе

Қазіргі жаһандану заманында әлем үлкен өзгерістер үстінде. Жаңа технологиялар мен инновациялар енгізілуде, экономиканың барлық салалары сандық үлгіге көшуде, адам ресурстарының ұтқырлығы өсуде. Мұндай жағдайда білім мен ғылым үлкен рөл атқаруы керек. Бұл туралы Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін

заман талабына сай білім қажет [1]. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім» деп, осы мақсатқа жету үшін «Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», – деп білім беру жүйесін көтеруді алға тартқан.

Осы орайда, білім беру саясатына, әсіресе жоғары білім беру жүйесіне көп көңіл бөлу қажет, себебі жоғары білім елдің экономикалық, мәдени, тарихи, саяси дамуына себеп болатын мамандарды дайындайтын негіз болып табылады. Жоғары білімнің сапалы бо-

луы елдің табысты мемлекетке айналуының кілті. Сондықтан университет қабырғасынан шыққан әрбір маман елдің, өзі туып өскен аймақтың үздіксіз дамуына және табиғатын құрметтеп, ұқыпты қарауға, тарихты, мәдениетті және ұлттық құндылықтарды қастерлейтін белсенді азамат болуы керек.

Осы тұрғыда «аймақ» деп отырғанымыз қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде төңірек, атырап, айнала, маңай деген мағыналарды білдіреді [2]. «Аймақ» өмірдің әртүрлі салаларында экономика, саясат, әлеуметтану, тарих, мәдениеттану, білім және т.б. салалаларда кеңінен қолданылады.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, «аймақ» бірлескен шаруашылықтары бар және басқару құрылымдарымен біріктірілген әртүрлі өндірістік жүйелердің үйлесімі. Ол ортақ тарихы, белгілі бір мәдениет деңгейі бар экономикалық аймақ.

Саясаттануда «аймақ» белгілі бір ел немесе бірнеше елдердің аумағының географиялық факторын білдіреді. Мемлекеттік басқару аймақтық құқықтары мен міндеттері заңдармен бекітілген субъект ретінде түсіндіріледі.

Әлеуметтану саласында «аймақ» ұғымы қоғамның әлеуметтік құрылымын, әлеуметтік байланыстар мен қатынастарды, әлеуметтік институттар мен үдерістерді аймақтық ұйымдастыру нысаны ретінде қарастырылады.

Мәдениеттану саласына келетін болсақ, қоғамдық өмірдің және тарихи дамудың жалпы негізін құрайтын біртұтас физикалық орта және біртектес экономикасы арқылы белгілі бір «ландшафтқа» кіретін арнайы мәдени форма. Осылайша, «аймақ» ұғымының түрлі салаларда қолданылатынын тілге тиек ете отырып, мақаламызда белгілі бір аймақтың мәдениетінің жоғары біліммен байланысын қарастырамыз.

Мәселенің қойылымы

Жоғары білім беруде аймақтық мәдениет мәселелері түрлі аспектілер негізінде зерттелді. Алайда, жоғары білімнің оқу бағдарламаларында аймақтық мәдениетті зерттеу және оқыту мәселесі біржақты көзқараспен шекте-

леді. Жоғары білім беруде аймақтық мәдениет мәселесі бойынша теориялық жұмыстарды талдау «аймақ мәдениеті» деген ұғымның «көркем мәдениет» ұғымы ретінде түсінілгенін көрсетеді. Білім беру бағдарламаларында мәдениет тарихы жалпы өнер тарихы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, аймақ мәдениеті бір ғана жанр тұрғысынан талданған, мысалы: сәулет, әдебиет және т. б. Кез келген елдің мәдениеті белгілі бір аймақта болып жатқан мәдени үдерістерден тұратыны барлығымызға белгілі, ал қоғам өмірі мәдени құбылыстармен анықталады, оларға кез-келген елді мекеннің музыкалық және театр мәдениеті, дәстүрлері, мерекелері, көрнекті тұлғалары және т.б. жатады. Аймақтық мәдениет қоғамның өмір сүруі мен дамуының барлық аспектілерін сипаттайды, олай болса аймақты дамытуда жоғары білім берудің ерекше орнын ескере отырып, оқу бағдарламаларының мазмұнына белгілі бір аймақтың мәдениеті жайында материалдарды енгізу қажет деп санаймыз.

Әдебиеттерге шолу

Бүгінгі таңда ғылыми әдебиеттерде «мәдениет» ұғымының әртүрлі түсіндірмелерін таба аламыз. Атап айтқанда, ғалым М. Лиза «мәдениет» түсінігін кең мағынада қарастырып, «Мәдениет адамдар арасындағы қарым-қатынас, өзара әрекеттесу тәсілдері, құндылықтардың, тәжірибелер мен қалыптасқан әдет-ғұрыптардың, нанымдардың, мінез-құлықтың, іс-әрекеттердің біріктірілген моделі болып табылады, мәдениет адамдардың жалпы өмір салты» екенін айтады [3].

Ғалымдар Г. Васянович пен В.Онищенко мәдениетті «адам өмірінің мәнін, мазмұнын түсінуге деген ұмтылыс арқылы адамның шығармашылық өзін-өзі тануының әмбебап тәсілі» деп түсіндіреді [4]. Зерттеуші М.Семчишин мәдениет «ұлттық дүниетанымды, халық өмірінің түрлі аспектілерін, атап айтсақ эстетикалық, көркемдік, діни, әдеби, әлеуметтік және т.б. бейнелейді» деп сипаттайды [5]. Біз аталған зерттеушілердің пікірлерімен келісеміз, себебі мәдениет адамдарды шабыт-

тандырады және оларды қоғаммен байланыстырады деген ойдамыз.

Аймақтық мәдениет ұғымы қазіргі әлемдегі жаһандану және аймақтану түсініктерімен байланысты. Алғашында ол белгілі бір тарихи-географиялық ортада (әртүрлі елдерде, әртүрлі континенттерде) тұратын жергілікті қауымдастық болды. Ғасырлар тоғысында аймақтардың дамуымен, этностардың өз мәдениетін сақтауымен, өзін-өзі қамтамасыз ететін аумақтық құрылымдардың пайда болуымен «аймақтық мәдениет» ұғымы бір елдің немесе белгілі бір аймақ аясында қарастырыла бастады.

Жоғары білім саласында аймақтық мәдениетті зерттеу арнайы зерттеу нысаны болған емес. Бұл бағытта зерделенген диссертациялық жұмыстардан байқағанымыз, олар білім алушылардың этнопедагогикалық дайындығына көп көңіл бөлген. А. В. Спиридоновтың пікірінше, «аймақтық мәдениет» ұғымы «этнос», «этникалық мәдениет» ұғымдарымен генетикалық байланыста, бірақ оның өзіндік ерекшеліктері бар. Зерттеуші табиғи, географиялық, тарихи жағдайларға көңіл бөліп, этникалық мәдениеттің мазмұнын анықтайтын факторларға назар аударады. «Аймақтық мәдениет - белгілі бір аймақтың мәдени қасиеттері мен белгілерінің қозғалмалы жиынтығы, оның өмір сүру жағдайлары өзгерген сайын, ол да өзгеріп отырады» деген [6]. А.В. Любичанковскийдің пікірінше «Аймақтық мәдениет белгілі бір аймақта тұратын халықтың санасымен байланысты» деген [7].

Зерттеуіміздің негізгі ұғымдары төңірегінде Қазақстанда зерделенген ғылыми еңбектер этномәдени бағытпен байланысты. Осы тұрғыда ғалымдар Ускенбаева С.Т., Шалгинбаева С.Х зерттеулер жүргізіп, диссертациялық жұмыстар жазған. Ускенбаева С.Т. өз еңбегін білім алушылардың этномәдени мүдделерін қалыптастыруға арнаса [8], Шалгинбаева С.Х. Алматы және Тараз қалаларындағы қазақтардың әлеуметтік-мәдени келбеті мен әдет-ғұрпын зерделеген [9]. Аталған ғалымдардың еңбектерінің біздің зерттеуіміз үшін маңыздылығы олардың этномәдениет саласына арналуында және ұлттық болмысты

сақтаудың, құрметтеудің қажеттілігіне бағытталуларында.

Аймақтық мәдениеттің өз алдына дербес ғылым болуы мүмкін емес, сондықтан аймақтың құндылықтары мен рухани мұрасын зерттеу интегративті тәсіл арқылы жүзеге асады. Сондықтан аталған ұғымды мәдениеттану тұрғысынан қарастыруға болады. Осы тұрғыда ғалым И.К. Чиркова аймақтық мәдениетті білім беру үдерісінде жүзеге асырудың екі тәсілін қарастырады [10]:

1) ресми деңгейде, жергілікті педагогтардың қалауы бойынша оқу үдерісіне блоктар немесе элементтер ретінде енгізу. Бұл кез келген оқу пәніне, оны зерделеуге арналған сағаттарды кеңейтуге немесе қысқартуға, тақырыптардың пропорциясына және т. б. қатысты болуы мүмкін;

2) мазмұндық деңгейде, оқу бағдарламаларының құрылымына жүйелі түрде аймақтық мәдениеттің материалдарын енгізу.

Елімізде бірқатар ғалымдар түрлі пәндер бойынша аймақтық мәдениетті оқу үдерісіне енгізудің қажеттіліктері туралы еңбектер жазып, дәлелдеген. Атап айтсақ, ғалымдар Капышев А.К. түрлі пәндер бойынша жоғары білім саласында аймақтық жоғары мектепті дамыту жайында [11], Жолдасбеков А.А. аймақтық ЖОО туризм саласының мамандарын даярлау жайында [12], Темиров К.У. білім алушылардың экологиялық білімінде аймақтық компонентті жүзеге асырудың шарттарына [13], Курманаева Д.К. аймақтық материал негізінде тілдік емес мамандықтардың білім алушыларына шетел тілін оқытудың мазмұнын жетілдіру (Жезқазған аймағы мысалында) [14], Ермекбаева А.Т. педагогикалық университеттегі бакалавр-биологтарды әдістемелік даярлауда және пән мазмұны құрылымындағы аймақтық компонентке арналған [15] ғылыми еңбектер жазған.

Аймақтық мәдениетті жүзеге асырудағы жоғары білімнің орны туралы ғалым В.Стрельцова «Жоғары оқу орнының мәдени — білім беру ортасы - бұл білім беру мекемесінде білім алушылардың мәдени қалыптасу және даму үрдісіне әсер ететін оқытушылар жасайтын түрлі жағдайлардың жиынтығы

(материалдық, ұйымдастырушылық - басқарушылық, психологиялық - педагогикалық, ақпараттық, коммуникативтік, адамгершілік, инновациялық және т.б.) десе[16], зерттеуші А.Масуренко «Жоғары оқу орнының мәдени - білім беру ортасы - барлық пәндердің әлеуметтік серіктестік жүйесіне қатысуға мүмкіндік беретін білім беру, тәрбие беру, дамыту және мәдени-шығармашылық қатынастардың жиынтығы» деген[17]. Осылайша, меңгерілетін білімнің құндылық қасиеттерін қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасау деп, аймақтық мәдениетті дамытудағы жоғары оқу орнының маңызын атап көрсеткен.

Зерттеу әдістері

Зерттеуіміздің эмпирикалық бөлігін педагогикалық мамандықтардың білім алушыларымен сауалнама арқылы өткіздік. Сауалнама білім алушылардың ағылшын тілін аймақтық мәдениет арқылы үйренуге қатысы жайында жүргізілді. Сауалнамызға жастары 17 - 20 аралығындағы Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің, М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінің, Қожа Ахмет Яссауи атындағы Қазақ - Түрік университетінің, Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің «Педагогика», «Биология», «Химия», «Мате-

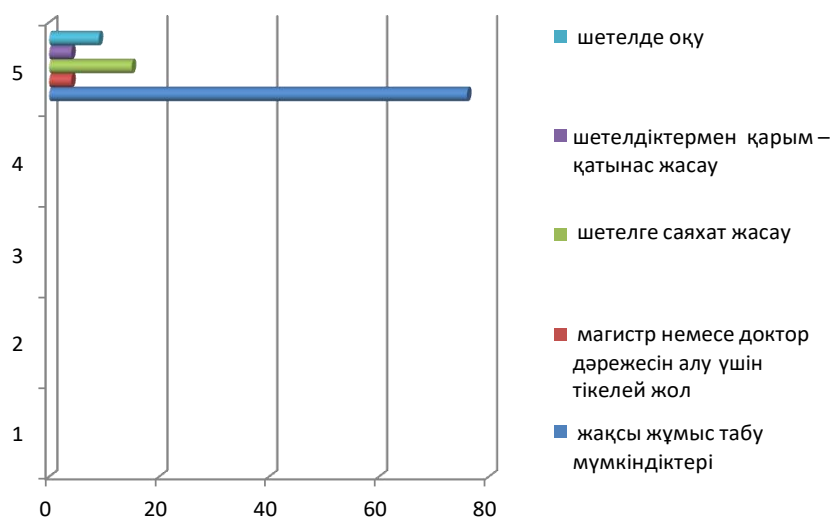
матика», «Шет тілі» және «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандықтарының 108 білім алушылары қатысты. Сауалнаманың мақсаты – білім алушылардың ағылшын тілін оқу үдерісінде аймақтық мәдениеттің материалдарын пайдалану туралы пікірін анықтау болды. Сауалнама 20 ашық және жабық сұрақтардан тұрды. Сауалнамада білім алушылар туралы жеке ақпарат, олардың ағылшын тілін меңгеру деңгейі, Қазақстанның қай бөлігінен екендіктері, ағылшын тілін оқу себептері, ағылшын тілін қандай материалдар арқылы оқығанды қалайтындықтары, аймақтық мәдениетке байланысты жеке пікірлерін қамтитын сұрақтар берілді.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Зерттеу нәтижелеріне келетін болсақ, сауалнамаға қатысқан білім алушылар ағылшын тілін 18 бастапқы, 19 элементарлық, 46 орта, 13 жалғастырушы, және 12 жоғары деңгейде меңгерген. Бұл білім алушылардың ағылшын тілін меңгеруінің басым көпшілігінің орта деңгейде екендігін көрсетеді. «Ағылшын тіліндегі дағдыларыңызды қалай бағалар едіңіз?» деген сұраққа сауалнамаға қатысқан 108 білім алушының 29 оқу дағдысын «өте жақсы», 1 білім алушы «өте нашар», тыңдау дағдысын 12 «өте жақсы», 1 білім алушы «өте нашар»,

Кесте 1

Білім алушылардың ағылшын тілін оқу себептері

24 білім алушы жазу дағдысын «өте жақсы», 2 «өте нашар», жалпы ағылшынша сөйлеу қабілеті 8 «өте жақсы», 6 «өте нашар», шетелдіктермен ағылшынша сөйлесудегі мәдени күзиреттілік 5 «өте жақсы», 13 «өте нашар» деп бағалаған.

Біздің назарымызды ерекше аударған білім алушылардың ағылшын тілін үйрену себептері болды. Білім алушылардың 76 % тілді жақсы жұмыс табу мүмкіндіктері үшін үйреніп жүргендіктерін көрсеткен. Нәтижелер 1 кестеде берілген.

Келесі кезекте «Ағылшын тілін қандай материалдар арқылы үйренген маңызды деп ойлайсыз?» және «Ағылшын тілін үйренуде қандай контентті пайдалы деп есептейсіз» деген сұрақтар болды. Бірінші сұраққа білім алушылардың 60% оқулықтар арқылы деп жауап берсе, екінші сұраққа білім алушылардың 58% жергілікті және халықаралық контент деп жауап берген. Бұл көрсеткіш білім алушылардың басым көпшілігінің ағылшын тілін үйренуде жергілікті материалдар мен тілін үйреніп жатқан елдер туралы материалдарды қалайтындықтарын көрсетеді.

«Аймақтық мәдени материалдар арқылы арқылы ағылшын тілін үйренуге қалай қарайсыз?» деген сұраққа білім алушылардың 53 % бұл «өте жақсы ой», 12 % «өтетін тақырыпқа байланысты», 46 % «қарсы емеспін» деп жауап берген. «Аймақтық мәдени материалдар

сіздің оқу үдерісіңізге қалай әсер етеді?» деген сұрақтың жауаптары біздің қызығушылығымызды туғызды. Нәтижелер 2 кестеде берілген.

Берілген кестеден байқағанымыз, білім алушылар көбінде аймақтық мәдени материалдарды қолданудың тек пайдалы жақтарын белгілеген. Дегенмен, білім алушылардың 6 % «бұл менің оқуыма еш әсер етпейді» деген жауапты таңдаған, бұдан кейбір білім алушылардың аймақтық мәдени материалдардың маңызын түсінбейтіндігін бақылаймыз.

Келесі «Аймақтық мәдени материалдарды пайдалану сіздің біліміңізге, ағылшын тілін білуге және жеке тұлғаңызды дамытуға қаншалықты ықпал етеді?» деген сұраққа білім алушылардың көбі «аймақтық мәдени білімді кеңейтеді, жергілікті құндылықтарды түсіну мен құрметтеуге баулиды, берілген тапсырманы анықтауға, зерттеуге және орындауға жол ашады» деп жауап берген.

Ұсыныстар

Зерттеу барысында алынған нәтижелер жоғары оқу орындарының оқу үдерісінде аймақтық мәдени материалдарды қолдану бағытында ұсыныстар беруге мүмкіндік жасайды.

1. ЖОО білім берудің мәдени тұғыры негізінде оқу үдерісінде аймақтық мәдени материалдарды енгізу;

Кесте 2

Білім алушылардың аймақтық мәдени материалдарға қатысы

2. Түрлі пәндердің оқу үдерісінде аймақтық мәдени материалдарды қамтитын оқу бағдарламалары мен интеграцияланған курстар құрастыру;

3. Мәдени тұғырды жүзеге асыру мақсатында оқытушы мен білім алушының өзін-өзі жетілдіруіне қолайлы жағдайлар жасау, сабақ тақырыбы мен мәселесіне еркіндік беру және бұл бағыттың үнемі орын алуы шарт емес;

4. ЖОО аймақтық мәдениетті белгілі бір аумақтағы адамдар өмірінің ерекшеліктерін көрсету ғана емес, сонымен қатар өзінің логикасы мен заңдылықтары бар үдеріс ретінде түсіну.

Қорытынды

Аймақтық мәдениет белгілі бір аймақта өмір сүретін білім алушы үшін аймақтың құндылығын түсініп, ұлтжандық сезімдерін дамытуға алғышарттар жасайды.

Жоғары оқу орындарының оқу үдерісіне аймақтық мәдениетті енгізу мәдени тұрақтылықтың орын алуына мүмкіндік береді, бұл болашақ маманның өзі туған өңірінің тыныс тіршілігін білуіне, оның ерекшеліктерін түсінуіне, білім алудың ақпараттық саласының ұлғаюына, заманауи әлеуметтік мәдени кеңістікке еркін бейімделе алуына жол ашады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы [Электрон.ресурс] – 2012. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (қаралған күні: 10.12.2020).
2. Жанұзақов Т. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Дайк-Пресс. – 2008. - 968 б.
3. Lisa M., Vaughn L. Psychology and Culture. Thinking, Feeling and Behaving in a Global Context: Psychology Focus, 2010.- 268 p.
4. Vasyanovych H.P., Onyshchenko V.D. Noology of personality: educational manual. Lviv: Spolom, 2007. -217 p.
5. Semchyshyn M. Thousand years of the Ukrainian culture: Historical review of cultural process. The Second hand, Kiev, 1993.- 550 p.
6. Спиридонова А.В. Региональная культура: диалектика локального и универсального: дис. на соискание канд. наук культурологии, Чита, 2007. - 187 с.
7. Любичанковский А.В. Ментальные факторы культурного регионализма // Вестник ассоциации российских географов – обществоведов.-2018.-№7 – С. 161-172.
8. Ускенбаева С.Т. Қазақстан студенттерінің этномәдени мүдделерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алуға дайындалған диссертация. - Барнаул. 2014. - 218 б.
9. Шалгинбаева С.Х. Алматы және Тараз қалаларындағы қазақтардың әлеуметтік-мәдени келбеті мен әдет-ғұрпы: п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алуға дайындалған диссертацияның авторефераты. - Алматы. 2002. – 196 б.
10. Чиркова И.К. Внедрение регионального компонента в культурологическое образование студентов педагогического вуза: дис. канд. пед. наук. - Ярославль, 1997. - 205 б.
11. Капышев А.К. Формирование и развитие региональной высшей школы в Центральном Казахстане в 30-60-е годы XX века: диссертация на соискание ученой степени к.и.н. - Алматы, 2002. - 197 с.
12. Жолдасбеков А.А. Система подготовки туристических кадров в региональных вузах Республики Казахстан: диссертация на соискание ученой степени к.и.н. - Алматы, 2005. - 271 с.
13. Темиров К.У. Педагогические условия реализации регионального компонента экологического образования студентов: диссертация на соискание ученой степени к.и.н. - Алматы, 2009. - 153 с.
14. Курманаева Д.К. Совершенствование содержания обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей на основе регионального материала (на примере Жезказганского региона): диссертация на соискание ученой степени: - Бишкек, 2015. – 122 с.

15. Ермекбаева А.Т. Региональный компонент в структуре содержания предметной и методической подготовки бакалавров-биологов в педагогическом вузе: диссертация на соискание ученой степени. - Алматы, 2018. - 148 с.

16. Streltsova V. J. Social adaptation of students of the Institute of culture and arts to the terms of the cultural and educational environment: The abstract of thesis of the dissertation of the candidate of pedagogical sciences. - Yurinkom Inter, Kiev, 2007. - 22 p.

17. Mazurenko, A.V. Pedagogical terms of formation and the development of social qualities of youth in the cultural environment of the higher school: Dissertation of the candidate of pedagogical sciences. Rostov – on – Don, - 2006. - 183 p.

G.Z. Tazhitova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Higher education and region – based culture

Abstract. The article discusses issues of interaction between higher education and region-based culture. There have been identified both role and importance of the region – based culture in the field of modern higher education. The author explains an essence of the concepts of region and region - based culture and determines their needs in the field of higher education. Regional culture is the concept of interaction with an environment that has a long history. Regional education serves as the basis for decision-making on the main aspects of everyday life and therefore it is an integral part of education. Regional culture is presented as a combination of experience in the use of resources, social interaction, and wisdom passed down from generation to generation in an unchanged form. The article presents an overview of the scientific works of foreign and domestic scholars written around culture, region-based culture, and the prerequisites for the research topic. A survey was conducted with students of pedagogical specialties of higher educational institutions to determine the students' attitude in the introduction of the region-based cultural materials in the process of learning English. The data obtained during the survey were processed and the results were discussed. Based on the results obtained during the study, the author made recommendations and developed concepts in the direction of using region-based cultural materials in the educational process of higher educational institutions.

Keywords: HEI, region, value, ethnopedagogy, studying process, regional cultural materials.

Г.З. Тажитова

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Высшее образование и региональная культура

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты взаимодействия высшего образования и региональной культуры. Автор определяет место и значимость региональной культуры в современном высшем образовании, разъясняет сущность понятий «регион», «региональная культура», также определяются потребности в сфере высшего образования. Региональное образование служит основой для принятия решений по основным аспектам повседневной жизни и поэтому является неотъемлемой частью образования. Региональная культура представляется как совокупность опыта использования ресурсов, социального взаимодействия, мудрости, передаваемой из поколения в поколение в неизменном виде.

Также представлен обзор научных трудов зарубежных и отечественных ученых, посвященных культуре, региональной культуре, и изложены предпосылки темы исследования. Проведено анкетирование с обучающимися педагогических специальностей вузов с целью выявления их отношения к использованию региональных материалов в процессе изучения английского языка. На основе полученных результатов в ходе исследования даны рекомендации и сформулированы выводы по использованию региональных материалов в учебном процессе высших учебных заведений.

Ключевые слова: вуз, регион, ценность, этнопедагогика, учебный процесс, региональные культурные материалы.

References

1. Nazarbayev N.A. Kazakhstan halkina zholday [Message to Kazakhstan people] [Electronic resource] – 2012. – Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (Accessed: 10.12.2020).
2. Zhanuzakova T. Kazakh tilinin tusindirme sozdigi [Explanatory dictionary of the Kazakh language] (Dike-Press, Almaty, 2008, 968 p.).
3. Lisa M., Vaughn L. Psychology and Culture. Thinking, Feeling and Behaving in a Global Context: Psychology Focus, 2010, 268 p.).
4. Vasyanovych H.P., Onyshchenko V.D. Noology of personality: educational manual (Lviv: Spolom, 2007, 217 p.).
5. Semchyshyn, M. Thousand years of the Ukrainian culture: Historical review of cultural process. (The Second hand, Kiev, 1993, 550 p.).
6. Spiridonova A.V. Regionalnaya kultura: dialektika localnogo i universalnogo [Regional culture: dialect of local and universal] dissertatsiya na soskanie kandidata nauk kul'turologii (Chita, 2007, 187 p.).
7. A.V.Lubichankovsky. Mentalnyi faktor kul'turnogo regionalizma [Mental factors of cultural regionalism], Vestnik assotsiatsii rossiiskikh geografov [Bulletin of Association of Russian geographers], 7, 161-172 (2018).
8. Uskenbayeva S.T. Kazakhstan studentterinin ethnomadeni muddelerin kaliptasturudin pedagogikalik sharttari: p.g.k. gilimy darezhesin aluga daiindalgan dissertatsiya. [Pedagogical conditions for the formation of ethnocultural interests of students in Kazakhstan: dissertation for the degree of candidate of p.s.] (Barnaul, 2014, 218 p.).
10. Shalginbayeva S.X. Almaty zhane taraz kalalaryndagi kazaktardin aleumettik – madeni kelbeti men adet-gurpi, p.g.k. gilimy darezhesin aluga daiindalgan dissertatsiya avtoreferaty [Socio-cultural appearance and customs of Kazakhs in Almaty and Taraz: abstract of the dissertation for the degree of c.p.s.] (Almaty, 2002, 196 p.).
11. Chirkova I.K. Vnedrenie regionalnogo komponenta v kulturologicheskoe obrazovanie studentov pedagogicheskogo vuza: dissertatsiya dlya polucheniya stepeni k.p.n. [Implementation of the regional component in the cultural education of students of a pedagogical university: dissertation for the degree of c.p.s.] (Yaroslavl, 1997, 205 p.).
12. Kapishev A.K. Formirovanie i razvitie regionalnoy vishei shkoly v Tsentralnom Kazachstane v 30-60e gody XX veka. Dissertatsiya dlya polucheniya stepeni k.p.n. [Formation and development of regional higher education in Central Kazakhstan in the 30-60s of the XX century. Dissertation for the degree of c.p.s.] (Almaty, 2002, 197 p.).
13. Zholdasbekov A.A. Systema podgotovki turisticheskikh kadrov v regionalnich vuzakh Respubliki Kazakhstan, Dissertatsiya dlya polucheniya stepeni k.p.n. [The system of training tourist personnel in regional universities of the Republic of Kazakhstan]. Dissertation for the degree of c.p.s.] (Almaty, 2005, 271 p.).
14. Temirov K.U. Pedagogicheskie uslovia realizatsii regionalnogo komponenta ekologicheskogo obrazovaniya studentov Dissertatsiya dlya polucheniya stepeni k.p.n. [Pedagogical conditions for the implementation of the regional component of environmental education of student. Dissertation for the degree of c.p.s.] (Almaty, 2009, 153 p.).
15. Kurmanayeva D.K. Sovershenstvovanie soderzhaniya obucheniya inostrannomy yaziku studentov neyzikovich spetsialnostey na osnove regionalnogo materiala (na primere Zhezkazganskogo regiona) Dissertatsiya dlya polucheniya stepeni k.p.n. [Improving the content of teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties on the basis of regional material (on the example of the Zhezkazgan region). Dissertation for the degree of c.p.s.] (Bishkek, 2015, 122 p.).
16. Ermekbayeva A.T. Regionalnyi komponent v strukture soderzhaniya predmetnoi i metodicheskoi podgotovki bakalavrov – biologov v pedagogicheskom vuze. Dissertatsiya dlya polucheniya stepeni k.p.n. [The regional component in the structure of the content of the subject and methodological training of bachelors-biologists at a pedagogical university. Dissertation for the degree of c.p.s.] (Алматы, 2018, 148 p.).
17. Streltsova, V. J. Social adaptation of students of the Institute of culture and arts to the terms of the cultural and educational environment: The abstract of thesis of the dissertation of the candidate of pedagogical science. (Yurinkom Inter, Kyiv, 2007, 22 p.).

18. Mazurenko A.V. Pedagogical terms of formation and the development of social qualities of youth in the cultural environment of the higher school: Dissertation of the candidate of pedagogical sciences (Rostov–on–Don, 2006, 183 p.).

Автор туралы мәлімет:

Тажитова Г.З. – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Tazhitova G.Z. – Ph.D. student of Social Pedagogy and Self-Knowledge Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Theoretical model of formation conditions of corporate research culture of future education psychologist

Abstract. *In developing a model for enhancement a corporate research culture of educational psychologists, we relied on the concept of “development of a corporate culture”, which we interpret as the process of creating values by a higher educational institution that determine the life of the institution. It is included in the holistic pedagogical process that stimulates the subjects of education to active research activities.*

Realizing the importance of the development of the corporate research culture of teachers-psychologists for the practice of education, in the model we see a subsystem in the system of training future specialists. The structure of the model involves the inclusion of the following components: the goal, objectives, content of the University, subjects of the educational process. Structural components of the educational environment: material, organizational, developmental. Technologies: means, methods, activities. Principles: methodological and general theoretical provisions.

We believe that the proposed model has a broad applied, universal character, since the corporate research culture is an internal transformation of the individual. These transformations occur throughout the entire professional activity, so the staged components of the model can find their application in the post-graduate period.

Key words: *corporate research culture, corporate identity, the principle of cultural congruence, cultural and developing environment, multiculturalism, conceptualization, worldview module.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-191-201>

Received: 28.12.20 / Accepted: 6.05.21

Introduction

The analysis of the theoretical and methodological foundations of a corporate research culture formation, the definition of mechanisms and indicators allowed us to understand its essence as a key variable in the modernization of education and the system of innovative management of activities based on common values, attitudes, norms, and efforts of all employees in achieving corporate goals.

Common values and beliefs determine the norms of behavior of subjects of educational activity of an educational institution. The teaching staff of the University is the initiator of

management technologies for the development of corporate culture of future specialists, which determines the culture of the educational institution.

In modern practice, it is impossible to achieve the effectiveness of the team's work in higher educational institutions without clear goals, tasks of stable functioning of the institution, and solving the “cultural issue”. A corporate culture, controlled by a manager, delegates authority and the need for joint efforts.

In development of the model of development of a corporate research culture of educational psychologists, we relied on the concept of “development of corporate culture”, which we

understand as the process of creating values by a higher educational institution that determine the life of the institution and are included in the holistic pedagogical process that stimulates the subjects of education to active research activities.

It should be noted that the formation conditions of a corporate research culture should be aimed at the self-development of future educational psychologists, it should activate the scientific and cognitive processes that are formed by future specialists in the educational environment as a research analyst, being able to analyze and generalize scientific factors.

They should form an information literacy or culture: the ability to collect and organize information, to focus on sources on paper and electronic media. Therefore, the main indicator of the educational environment of the formation of a corporate research culture is research activity, which allows determining the activity and mobility of future specialists in the structure of professional education.

The main body

Realizing the importance of the development of the corporate research culture of educational psychologists for the practice of education, in the model we can see a subsystem in the system of future specialists training. The structure of the model involves the inclusion of the following components: the goal, objectives, content of the university, subjects of the educational process. There are material, organizational, developmental structural components of the educational environment. Technologies are means, methods and activities. Principles are methodological and general theoretical provisions.

The theoretical position of modeling “Conditions for the formation of a corporate research culture of future educational psychologists” was the position of humanistic, culture congruent education, revealing the model of personal development focused on creative self-realization and the value bases of professional and personal values.

The differentiating feature of the humanistic position is attention to personality, a clear

orientation on conscious development of independent, scientific thinking, orientation of future educational psychologists in independent cognitive activity.

The corporate research culture defines the system of scientific and professional values of future educational psychologists, putting them at the center of pedagogical influences and interactions, providing a search for cultural components of normative principles of behavior, flexible attitudes, universal and professional values that determine the formation of dynamism of professional activity.

The validity of reliance on the principle of cultural conformity lies in the fact that in the process of forming a corporate research culture of any specialist, including an educational psychologist, the main leitmotif should be the awareness that the future specialist is:

- A person capable of cultural transformation and development;
- Bearer of the value of culture;
- Creator of the cultural and developmental environment.

In the foreground should be the installation that higher professional education is a professional community that builds relationships based on interaction and dialogue, where the culture of dialogue in a multicultural and multinational educational space is one of the theoretical provisions and it determines the nature of communication, the quality of joint activities aimed at achieving professional goals.

The dialogue principle, which is the basis for designing a model for managing the development of corporate research culture of educational psychologists, providing a dialogue of individual needs and common values of the team, the development of the ability to relate their values and the values of other members of the corporation, building an individual style of activity within the cultural values of the team. [1, Paxolkov N. A. Innovative strategy of the University in improving the quality of education. Paxolkov, Yu. V. Shepeleva // *Innovation*. 2007. No. 4. Pp. 70-73.]

Innovative and democratic transformations in Kazakhstan have caused the development

of ideas of humanization in education, which is centered on the personality of the student, where the nature of humane relations between the subjects of education is aimed at achieving common goals of education.

For the development of the desired model, the idea of multicultural corporatism is of great interest to us, which determines the direction of the model for the development of corporate research culture. Multicultural corporatism, in our case, is understood as the achievement of integration of relationships and successful interaction of members of corporate activities.

The principle of multiculturalism allows us to provide conditions for the implementation of the model of managing the development of corporate research culture in a multinational educational environment, where it is achieved through dialogue, integration, and cooperation.

Consequently, the definition of fundamental ideas and principles allowed us to understand the main characteristics of the environmental reality of university, to form its holistic image, which is necessary for an adequate assessment in the situation of making a management decision to create conditions for the formation of corporate research culture.

To identify the essential aspects, the nature of the relationship of the structure, and determine the content of the process of forming the conditions of the corporate research culture, we used modeling methods proposed by N. F. Talyzin. [2, 108 p.].

The basic idea is the model as an analog of activity.

The theoretical model developed by us is considered not only as a tool of cognition but also as an educational environment where a future specialist, in our case, a future teacher – psychologist, resides and carries the function of forming a corporate research culture. It is a factor in setting the value of professional qualities. This is confirmed by the fact that the educational environment of an educational institution is directly related to the subjects of the educational process.

The condition for the formation of the corporate research culture of the future educational

psychologist acts not only as a result and the academic environment, as well as its prerequisite for development, and as a necessary basis for the development of the research ability of everyone and aims to set up corporate scientific activities in accordance with their free intention [3, 219 p.].

The fundamental leitmotif for creating the model is the opinion of V. G. Razumovsky, who notes that a corporate research culture is not only the possession of culture but also activities that require continuous improvement of scientific, subject, and methodological training [4, P. 7-13].

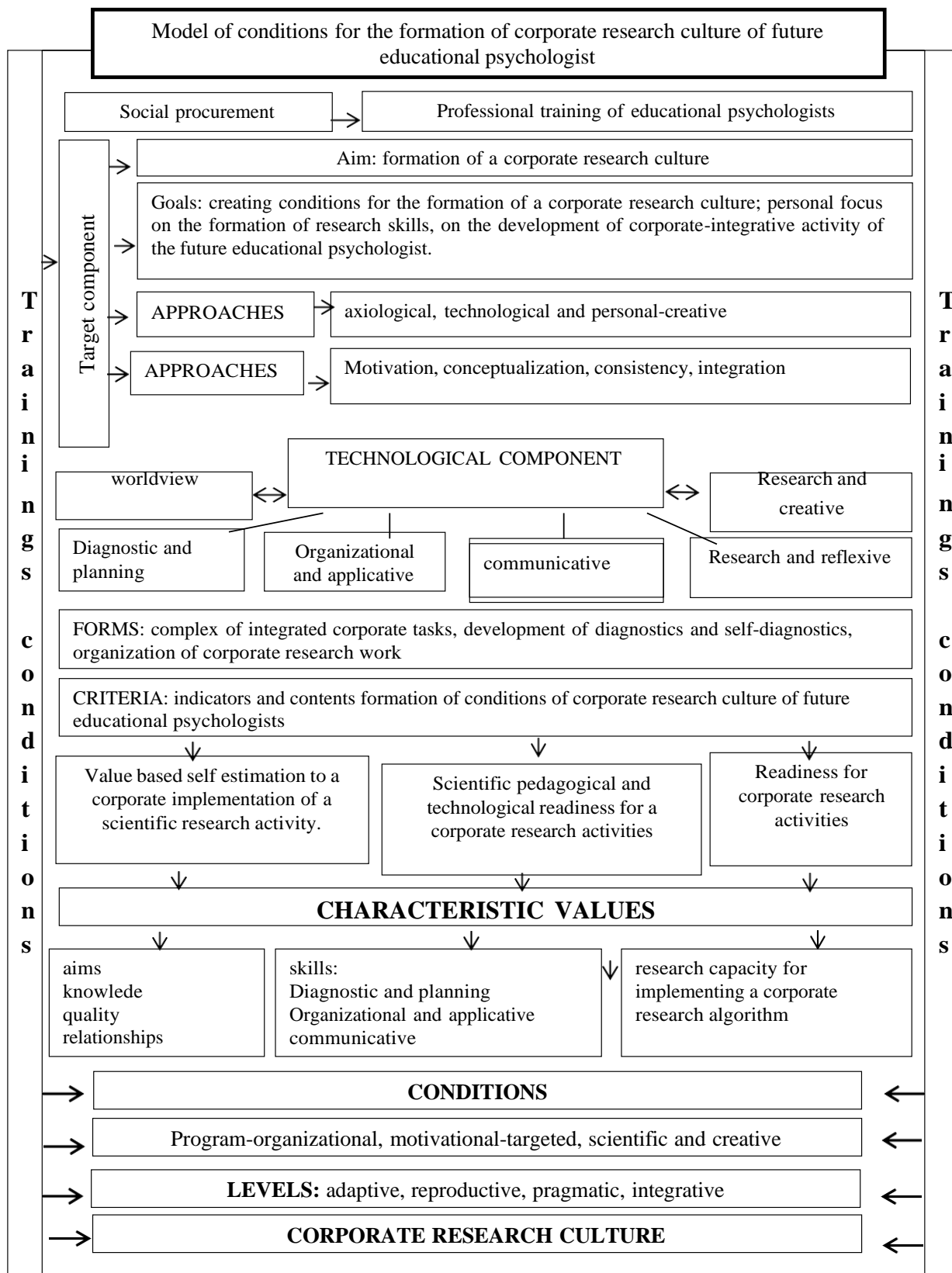
The purpose of creating conditions for the formation of the corporate research culture of the future educational psychologist is an integral, dynamic, structural-level personal education, which determines the ability to master corporate research activities.

The leading mechanisms of the conditions are the inclusion of the future specialist in educational, professional, and corporate scientific activities, placing him/her in the position of the subject of scientific activity and reflection of this activity.

Our task is not to completely “translate into the language of another culture”, i.e., the culture of another person. The fundamental culture is the general culture of the student him/herself. Each future educational psychologist acts based on personal, individual experience accumulated in the process of learning, educational and professional activities. In this case, we abandon the simple accumulation of knowledge, our task is to merge with the help of reflection and personal experience of the student him/herself, putting the future researcher, not in a ready-made form, but finding a form with certain content. The fusion of theory with experience makes knowledge be individual, focuses on a personal approach, creates certain forms, means, and conditions for transformation and translation.

The main conceptual idea is to create an educational environment aimed at the self-development of future educational psychologists, activation of cognitive processes as a researcher-analyst, being able to analyze and generalize scientific factors. The formation of corporate research culture is the ability to integrate into

Modal of conditions for the formation of corporate research culture of future psychologists

collective activities and use various sources. The value characteristics are the goals of corporate professional scientific activity, its structure, the range of problems to be solved, and the performance of professional functions by it.

In the following table, we tried to describe the formation conditions of a corporate research culture: Modal of conditions for the formation of the corporate research culture of future psychologists (Fig.1).

When developing a theoretical model of the formation of corporate research activity in future educational psychologists, the following key structural components are identified: target, technological, and performance evaluative. Each component is a projection of the corresponding activity of the teacher-psychologist to master the culture we are looking for.

The target component is aimed at preparing future educational psychologists for corporate research activities, at implementing professional motivation, and forming a corporate research culture in the educational space of the university and its prospective significance in professional activities. There is a formation of holistic scientific and pedagogical knowledge that performs a guiding, motivating function. A conscious goal in the activity of an educational researcher determines the choice of methods, actions, and acts as a means of management, reconciliation of the results of actions with forecasting. It also sets emotional attitudes towards knowledge of the psychological and pedagogical cycle, creative attitudes that involve the formation of creative and creative motives. Implementation of the target component of the model of the formation conditions of corporate research culture is possible under the condition of development of motivation of achievement in the process of creation of integral pedagogical knowledge as a product of professional cognitive and scientific activity.

It should be noted that research activities in their content should be aimed at the formation of future educational psychologists of corporate research culture, which forms a system of self-development of the teacher, where the following structure of scientific knowledge is distinguished:

knowledge of scientific professional problems; knowledge of ways to solve scientific problems; ability to apply scientific knowledge.

The content is value motivational, professional and pedagogical, axiological integrity of the future education psychologist, the position of co-creator (co-author), cognitive and effective relation to the purposes of education and scientific research and education, the willingness to translate generalized goals into specific objectives, implementing the research, finding the best way of a technological embodiment of their objectives.

The values and results of corporate research culture are mastered in the process of interaction between culture and activity. A prerequisite for the analysis and solution of educational and professional problems is the use of new methods and forms of organization for mastering knowledge, skills, and abilities of research activities. Forming the activity of thinking and cognitive processes, corporate research culture contributes to the development of its creative projects, activates research functions.

When creating the theoretical model we studied the work of scientists of near and far abroad: studies on psycho-pedagogical problems of scientific-research activity of students L.I. Aksenov, V.I. Andreev, S.I. Arkhangel'sk, Y.K. Babanskiy, V.V. Davydov, etc.; research on the practice of organizing scientific-research and educational-research work of students E.P. Elyutin, I. Lerner, P. I. Pitkasilta, V.A. Slastenina, etc.; the problem of formation of research skills of students during

In the works of these authors, research culture was considered as a complex process in its organization, involving the activity of all its participants and the mobilization of special skills in the structure of professional education.

In the process of substantiating the value bases, we were guided by the following methodological approaches: cultural, value-based, activity-based, system-related, competent, synergetic, process-based, resource-based, etc.

In our work we have explained in detail the methodological approaches, to avoid unnecessary descriptiveness, we will briefly focus on some approaches.

Cultural approach

The validity of this approach is explained by the fact that pedagogical culture acts as a result of the pedagogical freedom of the individual, and its prerequisite is the basis for the development of the ability of an individual.

The value-based and resource-based approaches are justified by the fact that the future educational psychologist as a specialist is the value and resource basis of the society. The professional and pedagogical activity itself is considered as a value, and the possession of the corporate spirit, integration, motivation in the overall result is the creative goal of modern society.

We are interested in the synergetic approach because any activity, including corporate activity, involves not only the personal self-organization of a member of the corporate research but also merging into a collective activity and determining the direction of the goal, requiring constant self-education of the researcher.

The competency-based approach is justified by the fact that the corporate research culture is a component of professional research training, which provides not only a research culture but also a culture of collective research activities, it saturates the content of training, providing research competence.

System-based approach. Without the system approach, it is not possible to present both the training of a future specialist and the implementation of research activities. The system approach at university is dominant in the organization of educational activities. A system approach to the construction of this model allows us to consider it not as some random elements, but as a functional unity of interrelated components.

The model of conditions for the formation of the corporate research culture of the future education psychologist includes three methodological approaches in combination: axiological, technological, and personal-creative.

The content of the axiological approach provides for the position of recognition of pedagogical values and the inclusion of

humanistic, value-based ideas and concepts in the holistic pedagogical process of preparing the corporate culture of the future education psychologist.

The implementation of this model will be based on the following principles: motivation, conceptualization, consistency (O.A. Igumnov).

The principle of motivation gives awareness of the need and readiness of the future education psychologist in the formation and improvement of his/her own professional research culture.

The principle of conceptualization ensures the formation and development of the professional research culture of the future education psychologist based on the humanistic orientation of scientific and professional training.

Compliance with the principle of consistency determines the view of the formation and development of professional research culture as a purposeful systematic activity that increases the level of scientific and pedagogical culture and ensures its connection with the humanitarianization and humanization of education.

The values and results of corporate research culture are mastered in the process of interaction between culture and activity. A prerequisite for the analysis and solution of educational and professional problems is the application of new methods and forms of organization for mastering knowledge, skills, and abilities of research activities.

By forming the activity of mental and cognitive processes, we contribute to the development of our creative projects and the activation of research functions.

The structural component of the model is the technological component, where the corporate research culture of the future teacher is based on methodological, psychological, pedagogical, and socio-cultural knowledge, the fundamentalization of subject knowledge, the ability to make sense; mastering generalized methods of professional activity, analytical and predictive, reflexive, project-based, research-oriented, and other skills that involve solving professional problems.

Therefore, the technological component of the model includes methods and techniques of research activities of an educational psychologist in a team, defines didactic tools, a stable, consistent, purposeful, holistic nature of the process of forming scientific knowledge, and it also provides a choice of methodological techniques and stimulates emotional and intellectual cognitive activities, creative interpretation of scientific knowledge and life experience, which are reflected in the following modules:

- worldview;
- diagnostic and design;
- organizational and applied;
- communicative;
- research and creative;
- research and reflexive.

The worldview module reveals the motivational and valuable self-determination of research activities in a team, the adoption of a subjective position that ensures the effectiveness of the search and research process, self-education and self-organization, its development and creative implementation, mastery of the categories associated with research.

As the technological component has a complex structure, which implies readiness for technological and pedagogical skills, organization of technological processes, and projective activity, it contains diagnostic and design-oriented, organizational, and communicative components.

The diagnostic and design module assumes the readiness of future teachers-psychologists for diagnosis and self-diagnosis. Based on the results of reflection, this module involves the practical application of knowledge and the creation of didactic and methodological projects.

The transformation of theoretical knowledge into practical actions is reflected in self-organization and operation, its concretization in the system of goals and objectives.

The organizational and applied module considers the organization of educational and cognitive activity and involves mastering knowledge on the basics of the organization of the educational process. Reflection of one's

activity is the ability to analyze pedagogical phenomena and facts, to justify the expediency of the designed educational tasks, to develop a program of creative self-development based on self-diagnosis data.

Professional and content-based characteristics of this module include knowledge of the content of training courses, joint activities, knowledge of the interests of society and science; the desire to enrich the field of knowledge-intensive knowledge and modern educational technologies that allow us to consider scientific, professional, and corporate training in the context of general humanitarian problems.

When transforming theoretical knowledge into practical actions on a reflexive basis, self-organization and operations, its concretization in the system of goals and objectives are viewed.

The communicative module provides promotion of own style and humanistic orientation of research activity of pedagogical communication.

The research and creative module assume the future specialist's readiness for corporate research activities, creative vision, knowledge of the methodological apparatus of research, formulation of scientific problems, selection and application of methods, logical sequence, planning of a meaningful algorithm, implementation, and interpretation of research.

The research-reflexive module requires the allocation of the following stages: actualizing, technological, constructive-creative, corrective-optimizing stages, which provide awareness of the continuity and integrity of research as a logically completed scientific unit, the relationship, and interdependence of the results with the public requests that were received in solving each research task. It should be noted that the first two stages determine the expansion of research activities through the use of various sources of didactic, methodological, and psychological knowledge.

Forms as a way of implementing a technological or content-procedural component include a diverse set of integrated corporate tasks, mastering diagnostics and self-diagnostics, and organizing corporate research work.

Integrated lectures based on psychological and pedagogical content are filled with theoretical and methodological knowledge, determine the effectiveness of their application in practice, expand the horizons and deepen knowledge about research work.

The model of the conditions for the formation of the corporate research culture of the future education psychologist is determined by the parameters aimed at identifying the assessment of the studied phenomenon as a cultural one.

The problem of measuring corporate research culture is related to the problem of criteria and levels of its formation. When determining the requirements for the criteria, we based on the need for objectivity to include the most significant characteristics, the main indicators of corporate culture, to measure the subject of the study, in our case, these are the conditions of the corporate culture.

Goals, knowledge, qualities, and attitudes can serve as indicators of the value attitude to the corporate research culture.

The goal setting in any activity is the dominant axiological function, it is the main meaning of the formation of the desired culture of the teacher-psychologist. This installation assumes preparation for scientific activity and the acquisition of scientific and professional competence.

Knowledge, as a category of value, as an indicator of the professional development of a future specialist, represents a certain system and in the form of a theory in the formation of corporate research culture. This is psychological and pedagogical knowledge related to both professional and research activities. The system of methodological knowledge allows you to organically integrate reproductive and productive cognitive activity, organize the design and construction of scientific research and creatively solve the tasks set.

The quality is expressed as a personal property that helps to carry out research. The qualitative indicator has pedagogical abilities: academic, speech, the transformation of knowledge into activity.

Individual and personal characteristics of the future specialist: creative activity, determination, confidence, responsibility in the implementation of scientific work, as well as relationships with partners in research: demanding, objectivity, benevolence, conviction.

Creativity is self-analysis, reflection, rejection of stereotypes, ability to make value judgments, independence of judgment, variability, critical thinking.

Relationships determine the interaction of future education psychologists in the process of professional and research activities with colleagues, as well as with their own professional activities and with the future profession.

An indicator of professionalism, versatility is considered technological readiness, the elements of which are diagnostic and design, organizational and applied, and communication skills. Each of these elements is defined through specific skills.

The diagnostic and design element is expressed through the skills of setting the scientific apparatus: goals, tasks, etc.

Organizational and applied skills: determination of the research algorithm and the resources used.

Communicative involves the ability to use rhetorical techniques in a speech that enhance the impact, to manage your emotional state.

The professional readiness of the future education psychologist to research creative activity is expressed through the presence of creative potential, the ability to see the problem, and interpret the content of the study in a logical sequence.

The components of corporate research culture formation are expressed through adaptive, reproductive, pragmatic, and integrative levels.

The adaptive level can also be called the passive level and the social component. This level includes psychological training. At the adaptation level, the leading activity is an educational and cognitive activity aimed at intensifying and identifying the process.

The study of the basics of pedagogical and psychological sciences, self-realization in research

activities, and awareness of itself as a participant in research activities is a necessary condition for training a specialist.

The applied nature is manifested in the establishment of subjective relations between members of corporate activities and determines organizational activity, constructive-prognostic and prognostic tasks.

The creative activity of the future education teacher is manifested in standard pedagogical and research situations. In the course of their activity, each researcher is aware of the need for self-improvement and self-development.

The pragmatic level has a purposeful, stable, conscious, communicative, and heuristic character, promotes the choice of ways and means of professional activity, and the introduction of active methods of problem forms of research organization, expresses the humanistic orientation of interaction with students.

Integrative level. This level is an indicator of the degree of effectiveness, the level of psychological and pedagogical knowledge, which is manifested in analytical and reflexive skills, scientific improvisation. There is a combination of scientific and pedagogical interests of the researcher.

The reflexive level is creative independence and scientific ability, which create conditions for self-realization, creativity, which increase scientific and professional competence.

Conclusion

The combination of subject-methodological and scientific training in the process of forming a corporate research culture provides for the expansion and deepening of knowledge, interdisciplinary and intra-disciplinary integration, and the formation of scientific concepts.

The functioning of the model assumes the university period of formation of the corporate research culture, which has its own characteristics, so the research culture is one of the indicators of the competence qualities of the future teacher-psychologist, whose main function is the cognitive function, and the result is its preparation.

We believe that the proposed model has a broad applied, universal character, since the corporate research culture, first of all, is an internal transformation of the individual. These transformations occur throughout the entire professional activity, so the staged components of the model can find their application in the post-graduate period.

If during the university period the foundations of corporate research culture are formed, then in the process of professional activity there is complete self-realization incorporate research activities.

References

1. Пахолков Н.А. Инновационная стратегия вуза в повышении качества образования / Н.А.Пахолков, Ю.В. Шепелева // Инновации. - 2007. - №4. - С. 70-73.
2. Талызина Н.Ф. Теоретические основы разработки модели специалиста / Н.Ф. Талызина. - М.: Знание, 1986. - 108 с.
3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы.: воспитательный аспект: учебное пособие / И.Ф. Исаев. - М.; Белгород, 1993. - 219 с.
4. Разумовский, В.Г. Обучение и научное познание // Педагогика. - 1997. - № 1. - С. 7 – 13.

Ж.Н. Токтарбекова

Қазақ гуманитарлық-заң инновациялық университеті, Қазақстан, Семей

Болашақ педагог-психологтардың корпоративтік зерттеу мәдениетін қалыптастыру жағдайларының теориялық моделі

Аннотация. Педагог-психологтардың корпоративтік зерттеу мәдениетін дамыту моделін әзірлеуде біз «корпоративтік мәдениетті дамыту» ұғымына сүйендік, оны жоғары оқу орнының, мекеменің ты-

ныс-тіршілігін анықтайтын және білім беру субъектілерін белсенді зерттеу қызметіне ынталандыратын тұтас педагогикалық процеске кіретін құндылықтарды құру процесі деп түсінеміз.

Педагог-психологтардың білім беру практикасы үшін корпоративтік зерттеу мәдениетін дамытудың маңыздылығын сезіне отырып, модельде біз болашақ мамандарды даярлау жүйесіндегі ішкі жүйені көреміз. Модель құрылымы келесі компоненттерді қамтиды: университеттің мақсаты, міндеттері, мазмұны, оқу процесінің субъектілері. Білім беру ортасының құрылымдық компоненттері: материалдық, ұйымдастырушылық, дамытушылық. Технологиялар: құралдар, әдістер, қызмет. Принципітері: әдіснамалық және жалпы теориялық ережелер.

Біз ұсынған модельді кең қолданбалы, универсалдық сипатқа ие деп санаймыз, өйткені корпоративтік зерттеу мәдениеті - бұл, ең алдымен, жеке тұлғаның ішкі өзгеруі. Бұл өзгерістер бүкіл кәсіби қызмет ба-рысында орын алады, сондықтан модельдің көрсетілген компоненттері жоғары оқу орнынан кейінгі кезеңде олардың қолданылуын таба алады. Егер университет кезеңінде корпоративті зерттеу мәдениетінің негіздері қалыптасса, онда кәсіби қызмет процесінде корпоративті зерттеу қызметінде толық өзін-өзі жүзеге асыру жүреді.

Түйінді сөздер: корпоративтік зерттеу мәдениеті, корпоративтілік, мәдени сәйкестілік қағидасы, мәдени-дамытушылық орта, көпмәдениеттілік, концептуализация, дүниетанымдық модуль.

Ж.Н. Токтарбекова

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Семей, Казахстан

Теоретическая модель условий формирования корпоративной исследовательской культуры будущих педагогов-психологов

Аннотация. В разработке модели развития корпоративной исследовательской культуры педагогов-психологов мы опирались на понятие “развитие корпоративной культуры”, которое мы понимаем как процесс созидания высшим учебным заведением ценностей, которые определяют жизнедеятельность учреждения и включаются в целостный педагогический процесс, стимулирующий субъекты образования к активной исследовательской деятельности.

Осознавая значимость развития корпоративной исследовательской культуры педагогов-психологов для практики образования, в модели мы видим подсистему в системе подготовке будущих специалистов. Структура модели предполагает включение следующих компонентов: цель, задачи, содержание вуза, субъекты образовательного процесса. Структурные компоненты образовательной среды: материальный, организационный, развивающий. Технологии: средства, методы, деятельность. Принципы: методологические и общие теоретические положения.

Мы считаем, что предлагаемая модель имеет широкий прикладной, универсальный характер, так как корпоративная исследовательская культура - это, прежде всего, внутреннее преобразование личности. Эти преобразования происходят на протяжении всей профессиональной деятельности, поэтому постановочные компоненты модели могут найти свое применение и в послевузовский период.

Ключевые слова: корпоративная исследовательская культура, корпоративность, принцип культуросообразности, культурно-развивающая среда, поликультурность, концептуализация, мировоззренческий модуль.

References

1. Paxolkov N.A., Shepeleva Yu.V. Innovatsionnaya strategiya vuza v povyshenii kachestva obrazovaniya [Innovative strategy of the University in improving the quality of education], Innovatsii [Innovation], 4, 70-73 (2007). [in Russian]
2. Talyzina N.F. Teoreticheskiye osnovy razrabotki modeli spetsialista [Theoretical foundations for the development of a specialist model] (Znanie, Moscow, 1986, 108 p.).

3. Issayev I.F. Professionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelya vysshei shkoly.: vospitatelny aspect: uchebnoye posobie [Professional and pedagogical culture of a high school teacher.: educational aspect: textbook] (Belgorod, Moscow, 1993, 219 p.). [in Russian]
4. Razumovski V.G. Obuchenie i nauchnoye poznanie [Education and scientific knowledge], Pedagogika [Pedagogy], 1, 7-13 (1997). [in Russian]

Information about author:

Токтарбекова Ж.Н. – 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс PhD докторанты, Қазақ гуманитарлық-заң инновациялық университеті, Мәңгілік ел, 11, Семей, Қазақстан.

Toktarbekova Zh.N. – Ph.D. student in Pedagogy and Psychology - 6D010300, Kazakh Humanitarian and Law Innovative University, 11 Mangilik el str., Semey, Kazakhstan.

О.Я. Черниговцева¹
А.М. Есенгалиева²
Л.Е. Дальбергенова¹

¹Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан
²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: chernigovtsevao@inbox.ru, esengalieva_am@enu.kz, ljasatdal67@mail.ru)

Уровневая дифференциация как условие личностно-ориентированного подхода к учащимся

Аннотация. В статье рассматривается одно из эффективных средств обучения иностранным языкам (на примере образовательной программы «Информационные системы») в рамках современного образовательного пространства – уровневой дифференциации, позволяющей выбирать объём и глубину усвоения учебного материала, сообразуя и учитывая способности, интересы и образовательные потребности обучающихся. «Введение» статьи описывает состояние и перспективы развития иноязычного образования в Казахстане. В части «Дискуссия» рассмотрены идеи, связанные с реализацией личностно-ориентированного, компетентностного подходов через технологию уровневой дифференциации.

Реализация идеи уровневой дифференциации представлена моделью, заключающейся в прохождении студентами определенных учебных стадий с обязательным изучением раздела для дополнительной самостоятельной работы. Представленная модель учитывает уровень обученности иностранному языку, индивидуальные особенности и образовательные потребности каждого студента.

Ключевые слова: студент, уровневая дифференциация, модель, обученность, уровень, технология.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-202-210>

Поступила: 15.03.21 / Допущена к опубликованию: 7.04.21

Введение

Современная ступень развития общества предполагает значительные изменения во всех сферах жизнедеятельности человека. Информатизация, глобализация, углубление международного взаимодействия и сотрудничества определяют новые социально значимые задачи, одной из которых является становление и совершенствование нового стандарта и качества сознания специалистов всех сфер, их умения адекватно понимать друг друга и конструктивно взаимодействовать.

После присоединения Казахстана к Болонскому процессу в системе высшего образования Казахстана произошли серьезные изменения. Качество отечественного образования приведено в соответствие с европейскими стандартами. Целью Болонского процесса является обеспечение успешного трудоустройства выпускников и конкурентоспособность на рынке труда за счет достижения специалистами квалификаций, соответствующих Дублинским дескрипторам. [1] Все эти изменения повлекли за собой развитие интеграционных процессов, рост профессиональных и акаде-

мических обменов, углубление международного сотрудничества, стимулируя, таким образом, развитие и иноязычного образования. Так, в системе национального образования осуществлена модернизация иноязычного образования посредством разработки новых методологических подходов, целей и содержания в соответствии с международно-стандартными требованиями. Однако вопрос поиска способов достижения максимальной эффективности в овладении иностранными языками остается открытым по той причине, что уровень иноязычной обученности учащихся высшей школы все еще не соответствует актуальному социальному заказу [2].

Методы исследования

Методологическую основу исследования составляют теория и методика преподавания иностранного языка, личностно-деятельностный, коммуникативный подходы, идеи гуманизма, личностно-ориентированного обучения. В ходе исследования были использованы теоретические, логические методы: изучение литературных источников, анализ, синтез, обобщение, сравнение.

Обсуждение

Несомненно, современные гуманистические подходы к образованию, реализуемые через личностно-ориентированное обучение, предполагают выдвижение на первый план вопросов формирования общечеловеческих ценностей, поиска путей индивидуализации траектории каждого обучающегося в соответствии с его опытом и интересами. Именно такой подход к обучению иностранным языкам способствует развитию иноязычной компетенции каждого обучающегося.

Одним из эффективных средств, нацеленным на удовлетворение образовательных потребностей каждого студента, является дифференциация обучения как возможность достижения планируемых учебных результатов в процессе изучения иностранного языка с учетом индивидуальных особенностей.

Социальный заказ общества – обучать иностранному языку не только как средству общения, но и сформировать профессионально-компетентную полилингвальную и поликультурную личность выпускника вуза, готовую к межкультурному профессиональному и академическому общению, обуславливает необходимость формирования профессионального компонента иноязычной коммуникативной компетенции выпускников – будущих специалистов «Информационных систем».

Применение принципов дифференцированного обучения в процессе изучения английского языка позволит установить новый стандарт качества в формировании профессиональной иноязычной коммуникативной компетентности студентов, обучающихся по образовательной программе «Информационные системы», так как в связи с поставленными стратегическими целями развития государств потребность в высококвалифицированных специалистах данного направления беспрецедентно высока.

Понятие дифференцированного обучения уходит корнями в 20-е годы XIX в. Первые идеи по углубленному изучению отдельных предметов выдвинули Н.И. Пирогов, А.В. Луначарский [3,4]. П.П. Блонский отводит при этом важную роль врожденным свойствам личности [5, с.67].

Казахские педагоги, такие как Ы.Алтынсарин, А.Кунанбаев также подчеркивали важность преподавания «согласно склонностям и успехам ученика» [6,7], видя в этом единственный путь достижения успехов в обучении.

Дошедшие до современности идеи классиков педагогики отражены в следующем понимании дифференциации обучения. С одной стороны, это «целенаправленное воздействие на формирование творческого, интеллектуального, профессионального потенциала общества в целях рационального использования возможностей каждого члена общества, с другой – это разрешение современных задач образования путем создания новой методической системы дифференцированного обучения, основанной на новой мотивационной основе».

Выделяются два типа дифференциации обучения: дифференциация внешняя и внутренняя (внутри коллектива - группы) [8].

Внешняя дифференциация - это разделение учащихся по определенным признакам (способностям, интересам, уровню обученности и т.д.) на стабильные группы, в которых и содержание образования, и методы обучения, и организационные формы различаются.

Внутренняя дифференциация учитывает индивидуально-типологические особенности студентов в процессе обучения их в стабильной группе (классе), созданной по случайным признакам. Разделение на группы может быть явным или неявным, состав групп меняется в зависимости от поставленной учебной задачи. В дифференциации по типу внутренней выделяются: дифференциация по способностям, уровневая дифференциация, дифференциация по интересам, проектируемой профессии. Особую роль в формировании специалистов нового поколения, способных вести диалог, призвана сыграть уровневая дифференциация. Говоря о внутригрупповой организации, следует подчеркнуть, что в настоящее время основным видом дифференциации становится уровневая дифференциация, выраженная в том, что, обучаясь в одной группе, по одной программе и учебнику, студенты могут усваивать материал на разных уровнях.

Уровневая дифференциация основывается на планировании результатов обучения: явном выделении уровня обязательной подготовки и формировании на этой основе повышенных уровней овладения учебным материалом. Если дифференцированный подход традиционно основывается на психолого-педагогических различиях обучающихся, но при этом конечные учебные цели для всех едины, то уровневая дифференциация в обучении позволяет выбрать объём и глубину усвоения учебного материала, сообразуя и учитывая их способности, интересы, потребности.

Достижение уровня обязательной подготовки в обучении английскому языку становится при таком подходе тем объективным критерием, на основе которого может видоизменяться ближайшая цель в обучении каждо-

го студента, и в соответствии с этим перестраивается содержание его работы: его усилия направляются либо на овладение материалом на более высоких уровнях формирования профессиональной иноязычной компетенции, либо продолжается работа по формированию важнейших опорных знаний и умений.

Для успешного и эффективного осуществления уровневой дифференциации в рамках изучения иностранного языка студентами, обучающимися по образовательной программе «Информационные системы», необходимо соблюдение ряда важнейших условий:

1. Как и успех учебного процесса в целом, так и успех дифференцированного подхода в обучении иностранному языку студентов, осваивающих образовательную программу «Информационные системы», в частности, существенно зависит от их познавательной активности. Обучающиеся должны четко видеть конкретные цели обучения, обладать способностью выполнять требования преподавателя, чья деятельность направлена на активизацию познавательных способностей обучающихся.

2. В обучении должна быть обеспечена последовательность продвижения обучающихся по условным уровням: от базового уровня – обязательного для всех обучающихся - к среднему и далее к более высокому (продвинутому) – как к дополнительной части обучения иностранному языку.

3. Обязательный контроль и оценка знаний должны сопровождать проверку достижений всеми учащимися требуемых результатов уровневого обучения.

В соответствии с Концепцией развития иноязычного образования в РК и стандартами «Общеввропейских компетенций уровня владения иностранным языком» показатели образовательной программы «Информационные системы» предусматривают владение языковым уровнем В2 и освоение иностранного языка для специальных профессиональных целей [9].

Весь процесс изучения иностранного языка студентами, обучающимися по образовательной программе «Информационные системы», возможно выстроить в соответствии

с Дублинскими дескрипторами по принципу продвижения от простого - приобретение и понимание знаний и их применение - к более сложному: формирование суждений, приобретение коммуникативных навыков, способностей к самостоятельному обучению. Такая градация прослеживается как внутри серии уроков, так и курса обучения в целом. Каждый из пяти этапов характеризуется применением образовательных технологий и подбором заданий, соотносящихся с целями и задачами каждой конкретной ступени. Каждый этап предполагает развитие всех языковых аспектов: reading, listening, writing, speaking.

Так, урок условно может быть разделен на блоки: Information block – стадия ознакомления с новыми знаниями и их понимание; Application block – стадия применения новых знаний; Transformation block – стадия формирования собственных суждений; Communication block - развитие коммуникативных навыков; Creative block – использование коммуникативных навыков, развитие навыков самостоятельного обучения и приобретения углубленных знаний.

Помимо вышеобозначенного важную роль в формировании профессионально-ориентированной иноязычной компетенции у студентов, обучающихся по ОП «Информационные системы», играет когнитивно-лингвокультурологический компонент, отраженный в содержании изучаемого материала и последующих упражнениях к нему [10]. Следует также отметить, что при формировании и развитии профессионально-ориентированной иноязычной компетенции предполагается изучение иностранного языка не в качестве самостоятельного предмета, а как средства формирования профессиональной компетенции (в соответствии с обозначенной ОП) [11,12].

Итак, предлагаемая поблочная структура урока иностранного языка для студентов, осваивающих образовательную программу «Информационные системы», выглядит следующим образом:

1. Стадия ознакомления с новыми знаниями и понимание. Этот этап предпола-

гает ознакомление с новым материалом на иностранном языке, содержание которого согласуется с материалом, изучаемым по основным предметам ОП.

После выполнения заданий из подраздела Warming up activities (в соответствии с технологией проблемного обучения) следует задание с рекомендацией прочесть текст Web-programming в научно-публицистическом стиле, с обязательными предшествующими ему заданиями (Before reading and while-reading activities) на предлагаемую тему по типу: Before reading the text, agree or disagree with the statements; или Number the various factors that contribute to a successful web-programming to your opinion (1 = most important). Compare your answers with the text. Чтение текстов в научно-публицистическом стиле подготавливает обучающихся к самостоятельному чтению периодических изданий, текстов профессионального содержания и к возможной последующей академической деятельности. К тексту прилагается глоссарий, состоящий из 7-10 условно новых слов по теме. После прочтения текста следует серия упражнений на понимание прочитанного. Например, 1. Decide whether these statements are True or false (Agree or disagree with the statements) 2. Fill in the blanks with the new words. 3. Complete the following sentences ... и другие. Information block также включает изучение грамматического материала, необходимого для понимания и изучения текста. После краткого описания грамматического явления следуют упражнения на закрепление изученного материала в количестве 7-10. Данный раздел завершается ссылкой (указанием страниц пособия) на дополнительный объем упражнений по блоку для самостоятельного изучения, реализуя идею уровневой дифференциации обучения. Таким образом, студенты, не освоившие изученный материал в рамках урока, получают возможность дополнительно проработать пройденный материал в удобном для них темпе. Данный этап сопровождается обязательным контролем со стороны преподавателя [13].

2. Стадия применения знаний. Этот этап является логическим продолжением предшествующего этапа и направлен на применение полученных знаний (Application block). В данном блоке предложено выполнить упражнения по изученному грамматическому, лексическому материалу. Могут быть выполнены упражнения по типу: Match each item to the correct statement below. Choose the right word from two or more alternatives. Write word combinations using the given words. Make up your own sentences using the new words and grammar и другие. Данный раздел также включает развитие навыков аудирования: прослушивание диалога на изучаемую тему и выполнение упражнений на понимание прослушанного и самостоятельного воспроизведения. На данном этапе может быть реализована технология работы в группах. Как и в предыдущем случае данный блок завершается ссылкой на дополнительные аналогичные задания для самостоятельной работы, выполнение которых должно быть проконтролировано преподавателем [14].

3. Стадия формирования суждений согласуется с Transformation block, представленным небольшим текстом, презентующим вариации разговорного, публицистического или художественного стиля, использование которого позволит изучать язык в его «живом» состоянии, используемом в повседневном (профессиональном) общении. Данный прием также позволяет реализовать социокультурный и культурологический элементы урока. Текст дополнен заданиями на предварительные размышления по теме, заданиями, которые необходимо выполнить во время и после прочтения текста. Например, текст на тему What is a web app может быть дополнен такими заданиями, как Discuss an idiom/proverb or a statement; Give as many associations with web-programming as you can и другими заданиями до прочтения текста. Задания по типу Combine the sentences on the left and right side of the columns to get related statements. Make sentences using the words. Expand the following sentences using the following pattern using new

words and phrases могут быть выполнены после прочтения текста. За текстом также следует глоссарий, необходимый для изучения и понимания предложенного текста. В данном разделе могут быть реализованы технологии работы в паре (группе), игровая технология, case-технология. Раздел завершается ссылкой на дополнительный источник для самостоятельного изучения и выполнения упражнений, аналогичных представленным внутри блока, с обязательным последующим контролем со стороны преподавателя [15].

4. Стадия формирования коммуникативных навыков представлена разделом Communication block. Данная стадия представлена текстом на изучаемую тему (Web-programing) с информацией о Казахстане. Задания после текста предлагают обучающимся сформировать и выразить свои собственные суждения по изученной теме и поделиться ими в возможной мере. Примеры заданий следующие: Task. Discuss the text with your groupmates by answering their questions. Think of what you've read and share your opinion starting as follows: I think that ... (я думаю, что ...) I didn't know that ... (я не знал (а), что ...) и другие задания.

Кроме приемов и технологий, упомянутых на предыдущих стадиях, на данном этапе могут успешно быть использованы приемы реализации технологии критического мышления, позволяющие обучающимся самостоятельно ставить перед собой проблемы и осуществлять поиск их решений. Это способствует достижению максимальной вовлеченности в изучаемый вопрос и поможет сформировать навыки самостоятельного изучения.

Дополнительные задания к этому блоку рассматриваются как задания повышенной сложности и могут быть предложены для выполнения как всей группе, так и студентам, проявляющим явные успехи и активность в изучении иностранного языка.

Примеры заданий:

1. Imagine you are A, B or C participant of the dialogue and retell it as a monologue to your group;

2. Make a comparative table. Express your ideas. (In groups);

3. Prepare questions to interview one of your groupmates. Discuss web-programming in the interview. [16]

Подобные задания эффективны для развития умения коммуницировать, способствующего формированию иноязычной компетенции. Кроме этого, упражнения такого типа позволяют расставить дополнительные акценты и задачи в учебном процессе. Помимо сосредоточения на развитии умения говорить, происходит формирование таких умений, как слушать и задавать вопросы, что позволяет устранить барьеры в общении, препятствующие формированию иноязычной компетенции.

5. Стадия формирования навыков самостоятельного обучения согласуется с предшествующей стадией и носит название Creative Block. Этот этап реализован упражнениями на развитие критического и креативного мышления, на создание собственных оригинальных идей по изучаемой теме, поиск дополнительной информации, ее креативное переосмысление. Задания внутри блока являются обязательными для выполнения всеми студентами в объеме, определяемом студентами самостоятельно. Раздел завершается дополнительным блоком с упражнениями повышенной сложности на развитие критического и креативного мышления, разработанного для преуспевающих студентов. На данной стадии с успехом могут быть реализованы проектная технология и технология сотрудничества, предусматривающие свободное владение изученной темой и возможность выбора проблемы в соответствии с интересами и имеющимся у студентов профессиональным или личным опытом.

Итак, реализация идеи уровневой дифференциации, представленная в продвижении обучающихся по описанным стадиям с обязательным изучением раздела для дополнительной самостоятельной работы, позволяет учесть уровень обученности, индивидуальные особенности и образовательные потребности

каждого студента. Таким образом достигается, во-первых, успешное освоение обязательного для всех и углубленного уровня изучаемого материала, во-вторых, происходит развитие навыка самостоятельной оценки знаний и самостоятельной работы, в-третьих, достигается основная цель обучения - формирование профессиональной иноязычной компетенции.

Заключение

Личностно-ориентированный подход к преподаванию английского языка в представленном контексте является обязательной составляющей образовательного процесса. Он позволяет обеспечивать и поддерживать процессы самопознания, саморазвития и самореализации личности студента, формируя его индивидуальность. Для более эффективной реализации личностно-ориентированного подхода в обучении английскому языку по вышеизложенной системе рекомендуется придерживаться следующих дидактических рекомендаций: - организовать учебный материал таким образом, чтобы у учащегося была возможность выбора при выполнении заданий; - обеспечить стимулирование учащегося к самооценной образовательной деятельности, обеспечить возможности самообразования, саморазвития в ходе овладения знаниями; не ограничиваться изучаемым материалом, делать акцент на расширение и углубление уже накопленных знаний, структурирование, интегрирование, обобщение предметного содержания, а также на преобразование личного опыта каждого учащегося; - обеспечить контроль и оценку не только результатов, но и, главным образом, процесса обучения, т. е. тех трансформаций, которые осуществляет студент, усваивая учебный материал.

Таким образом, на уроке иностранного языка должны быть воплощены основные положения личностно-ориентированного обучения – значимость субъектного опыта студента, индивидуальный стиль его учебной деятельности, диалоговое построение образовательного процесса, а также необходимость ведения индивидуальной карты его развития.

Список литературы

1. История Болонского процесса [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL: https://enic.kazakhstan.kz/ru/bologna_process/history (дата обращения: 30.01.2021).
2. Концепция развития иноязычного образования РК [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: <https://gigabaza.ru/doc/62326.html> (дата обращения: 01.02.2021).
3. Луначарский А.В. Единые принципы единой трудовой школы // Единая трудовая школа и техническое образование. – 1958. - № 5–7. - С. 3–5.
4. Гончаров Н.К. Дифференциация и индивидуализация образования в современных условиях // Проблемы социалистической педагогики. – 1973. - № 3. - С.338-341.
5. Блонский П.П. О фуркации на втором концентре школы второй ступени // Избранные педагогические произведения. - М.: Акад.пед.наук. - 1961. – 696 с.
6. Жапишева А. Ыбырай Алтынсарин - первый учитель в степи [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://oyla.xyz/article/ybyraj-altynsarin-pervyj-ucitel-v-stepi> (дата обращения: 01.02.2021).
7. Ситдыков А.С. О жизни и творчестве Абая [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://abai.kaznu.kz/rus/?p=317> (дата обращения: 01.02.2021).
8. Лекции: виды дифференциации обучения [Электрон. ресурс]. – 2008. – URL: <http://www.schools.kz/content/differ> (дата обращения: 01.02.2021).
9. CEFR, уровни и профили [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.coe.int/ru/web/lang-migrants/cefr-and-profiles> (дата обращения: 02.02.2021).
10. Герфанова Э.Ф. Когнитивный и лингвокультурологический подходы в формировании вторичной языковой личности в условиях иноязычного образования: дис. ... док. PhD - 6D020400. – Кокшетау: КГУ им. Ш. Уалиханова, 2020. – 125 с.
11. Жумабекова Г.Б. Иноязычное педагогическое образование в контексте компетентностного подхода профессиональной подготовки учителя иностранного языка // Вестник ПГУ. – 2010. - №2. – С.47.
12. Жунусова К.У. Индивидуализация и дифференциация обучения на уроках истории как условие становления конкурентоспособной личности // Инновации в образовании (Казахстан). – 2016. - №2. – С.163.
13. Махамбетова Г.И. Дифференциация обучения [Электрон. ресурс]. – 2011. URL: http://www.gusnauka.com/30_NIEK_2011/Pedagogica/5_96287.doc.htm (дата обращения: 02.02.2021).
14. Абильденова Ж.Б. Этнические стереотипы сквозь призму языка: монография. – М.: Флинта, 2018. – 240 с.
15. Досхожина Ж.М. Культурологический анализ межкультурной коммуникации в условиях глобализации: дис. ... док. PhD - 6D020400. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2015. – 125 с.
16. Cambridge English qualifications [Электрон. ресурс]. – 2011. -URL: <https://www.cambridgeenglish.org/Images/581166-b2-first-for-schools-preparing-for-exam-success-self-study-listening-activities-part-1.pdf> (дата обращения: 02.02.2021).

О.Я.Черниговцева¹, А.М.Есенгалиева², Л.Е.Далбергенова¹

¹Ш.Уалиханов атындағы көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Деңгейлеп саралау оқыту білімалушыларға тұлғалық-бағдарлы білім берудің негізі ретінде

Аннотация. Мақалада заманауи білім беру кеңістігі аясында шет тілдерін оқытудың тиімді әдістерінің бірі ретінде – студенттердің қабілеттерін, қызығушылықтары мен білім қажеттіліктерін ескере отырып, оқу материалын игеру көлемі мен тереңдігін таңдауға мүмкіндік беретін деңгейлеп саралап оқыту технологиясы («Ақпараттық жүйелер» білім беру бағдарламасы негізінде) қарастырылады. Мақаланың «кіріспе бөлімі» Қазақстандағы шет тілдік білім берудің жай-күйі мен даму перспективаларын сипаттайды. Мақаланың «пікірталас» бөлігінде деңгейлік саралау технологиясы арқылы жеке тұлғаға бағытталған, құзыреттілік тәсілді іске асыруға байланысты идеялар қарастырылды.

Деңгейлеп саралап оқыту идеясы студенттердің белгілі бір білім беру сатыларынан өтуі, әрі қосымша өздік жұмыс бөлімін игеруі арқылы жүзеге асырылады. Ұсынылып отырған модельде әр студенттің шет тілін игеру деңгейі, жеке ерекшеліктері мен білім қажеттіліктері ескеріледі.

Түйінді сөздер: студент, деңгейлеп саралап оқыту, модель, тренинг, деңгей, технология.

O.J. Chernigovtseva¹, A.M. Yessengaliyeva², L.E. Dalbergenova¹

¹*Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan*

²*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Level differentiation as means of personality-oriented approach

Abstract. The article discusses one of the effective means of teaching foreign languages (on the example of the educational program «Information Systems») within the framework of the modern educational space - level differentiation, allowing to choose the volume and depth of educational material mastering, reflecting, and considering abilities, interests and educational needs of students. «Introduction» of the article describes the state and prospects of foreign language education development in Kazakhstan. There are considered ideas related to the implementation of a personality-oriented, competency-based approach through the technology of level differentiation in the «Discussion» part of the article.

The implementation of the idea of level differentiation is represented by a model, which consists of passing certain educational stages by students with the obligatory study of the section for additional independent work. The model considers the level of foreign language training, individual characteristics, and educational needs of each student.

Key words: student, level differentiation, model, training, level, technology.

References

1. Istoriya Bolonskogo processa [History of the Bologna Process] [Electronic resource]. Available at: https://enic.kazakhstan.kz/ru/bologna_process/history (Accessed: 30.01.2021).
2. Konceptsiya razvitiya inoyazychnogo obrazovaniya RK [Concept of Foreign Language Education Development in the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. Available at: <https://gigabaza.ru/doc/62326.html> (Accessed: 01.02.2021).
3. Lunacharskij A.V. Edinye principy edinoj trudovoj shkoly [Unified principles of a unified labor school], Edinaya trudovaya shkola i tekhnicheskoe obrazovanie [Unified labor school and technical education] (5–7, 3–5, 1958).
4. Goncharov N.K. Differenciaciya i individualizaciya obrazovaniya v sovremennyh usloviyah [Differentiation and individualization of education in modern conditions], Problemy socialisticheskoy pedagogiki [Problems of socialist pedagogy] (3, 338-341(1973).
5. Blonskij P.P. O furkacii shkoly vtoroj stupeni [About furcations at the second stage school], Izbrannye pedagogicheskie proizvedeniya [Selected pedagogical works] (Academy of Pedagogical Sciences, Moscow, 1961, 696 p.).
6. Zhapisheva A. Ybyraj Altynsarin - pervyj uchitel' v stepi [Ybyrai Altynsarin - the first teacher of the steppe] [Electronic resource]. Available at: <https://oyla.xyz/article/ybyraj-altynsarin-pervyj-uchitel-v-stepi> (Accessed: 01.02.2021).
7. Sitdykov A.S. O zhizni i tvorchestve Abaya [About the life and work of Abai] [Electronic resource]. Available at: <http://abai.kaznu.kz/rus/?p=317> (Accessed: 01.02.2021).
8. Lekcii: vidy differenciacii obucheniya [Lectures: types of Learning Differentiation] [Electronic resource]. Available at: <http://www.schools.kz/content/differ> (Accessed: 01.02.2021).
9. CEFR, urovni i profili [CEFR, levels and profiles] [Electronic resource]. Available at: <https://www.coe.int/ru/web/lang-migrants/cefr-and-profiles> (Accessed: 02.02.2021).
10. Gerfanova E.F. Kognitivnyj i lingvokul'turologicheskij podhody v formirovanii vtorichnoj yazykovoj lichnosti v usloviyah inoyazychnogo obrazovaniya: dis. ... doc. PhD - 6D020400 [Cognitive and linguocultural

approaches in the formation of a secondary linguistic personality in a foreign language education: dis. ... doc. PhD - 6D020400 (Sh. Ualikhanov KSU, Kokshetau, 2020, 125 p.).

11. Zhumabekova G.B. Inoyazychnoe pedagogicheskoe obrazovanie v kontekste kompetentnostnogo podhoda professional'noj podgotovki uchitelya inostrannogo yazyka [Foreign language pedagogical education in the context of the competence-based approach to professional training for foreign language teacher], Vestnik PGU [PSU Bulletin], 2, 47 (2010).

12. Zhunusova K.U. Individualizatsiya i differentsiatsiya obucheniya na urokah istorii kak uslovie stanovleniya konkurentosposobnoj lichnosti [Individualization and differentiation in teaching history as a condition of a competitive personality formation], Innovatsii v obrazovanii (Kazakhstan) [Innovations in Education] (Kazakhstan), 2, 163 (2016).

13. Mahambetova G.I. Differentsiatsiya obucheniya [Differentiation in teaching] [Electronic resource]. Available at: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Pedagogica/5_96287.doc.htm (Accessed: 02.02.2021).

14. Abil'denova ZH.B. Etnicheskie stereotipy skvoz' prizmu yazyka: monografiya [Ethnic stereotypes through the prism of language: monograph] (Flinta, Moscow, 2018, 240 p.).

15. Doskhozina Zh.M. Kul'turologicheskij analiz mezhkul'turnoj kommunikatsii v usloviyah globalizatsii: PhD dis. - 6D020400 [Cultural analysis of intercultural communication in the context of globalization - PhD dis.: 6D020400 (Al-Farabi KazNU, Almaty 2015, 125 p.).

16. Cambridge English qualifications [Electronic resource]. – 2011. Available at: <https://www.cambridgeenglish.org/Images/581166-b2-first-for-schools-preparing-for-exam-success-self-study-listening-activities-part-1.pdf> (Accessed: 02.02.2021).

Сведения об авторах:

Черниговцева О.Я. – автор для корреспонденции, докторант 1 курса Кокшетауского государственного университета им. Ш.Ш. Уалиханова, кафедра английского языка и МП, ул.Абая, 76, Кокшетау, Казахстан.

Есенгалиева А.М. – к.п.н., действующий профессор кафедры английского языка Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, ул. К.Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Дальбергена Л.Е. – Ph.D, доцент кафедры английского языка и МП Кокшетауского государственного университета им.Ш.Ш.Уалиханова, ул. Абая, 76, Кокшетау, Казахстан.

Chernigovtseva O.J. – Corresponding author, The 1st year doctoral student of the Department of the English Language and Teaching Methods at Sh. Sh.Ualikhanov Kokshetau University, 76 Abay str., Kokshetau, Kazakhstan.

Yessengaliyeva A.M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of Foreign Languages Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satbayev Str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Dalbergenova L.Y. – Ph.D in Philology, Associate Professor of the Department of the English Language and Teaching Methods, Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, 76 Abay str., Kokshetau, Kazakhstan.

К.К. Шалгынбаева¹, Г.М. Кусаинов²
Б.Т. Абыканова³, А.А. Сайпова⁴

¹Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
²ЧУ «Центр педагогического мастерства» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»,
Нур-Султан, Казахстан
³Атырауский государственный университет им.Х.Досмухамедова, Нур-Султан, Казахстан
⁴ЧУ «Центр педагогического мастерства» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»,
Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: kadisha1954@mail.ru, g-satybaldy@list.ru, bakitgul@list.ru, saypova1976@mail.ru)

Дидактическая подготовка педагогов

Аннотация. Обновление образования выдвигает принципиально новые требования к качеству подготовки специалистов. Особую актуальность приобретает профессиональная подготовка будущих педагогов, которым предстоит обучать и воспитывать подрастающее поколение, способное обеспечить социально-экономические, политические и культурные преобразования в стране. Разработанные и принятые в стране Отраслевая рамка квалификаций сферы образования и Профессиональный стандарт педагога, которые согласованы с Дублинскими дескрипторами и Европейской рамкой квалификаций свидетельствуют о необходимости кардинального обновления содержания педагогического образования, организационных форм, стратегий, техник и средств обучения.

Все эти меры должны обеспечить серьезное улучшение в сфере подготовки педагогических кадров. Но, как показывает опыт и наблюдения, коренных сдвигов еще не произошло и, на наш взгляд, реформирование технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского педагогического, а также дополнительного образования может затянуться на годы.

В связи с этим в статье рассматриваются вопросы обновления дидактической подготовки обучающихся педвузов и университетов. Новизна состоит в том, что предлагается учебный курс по дидактике как самостоятельной дисциплины (не в контексте педагогики), а также обновленное содержание в соответствии с естественнонаучным подходом.

Ключевые слова: дидактика, педагогика, содержание педагогического образования.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-211-218>

Поступила: 14.07.20 / Доработана: 10. 08. 20 / Допущена к опубликованию: 1.09.20

Введение

Нами разработана и предлагается образовательная учебная программа (Программа) дисциплины «Дидактика как наука об обучении», которая в модуле обязательных дисциплин образовательных учебных программ по педагогическим специальностям отсутствует как самостоятельная дисциплина. По тради-

ции она включена в педагогику и преподается как один из ее разделов – теория обучения (образования), что не соответствует новейшим исследованиям в области дидактики.

Подход к дидактике как части педагогики сложился исторически. Если взглянуть на эволюцию развития дидактики, то можно отметить ряд ее ступеней. На первом этапе (начиная с 1613 года) она определялась как

искусство обучения (В.Ратке, Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци и др.), т.е. как совокупность практических умений.

Второй этап (первая половина XIX - начало XX вв.) связан с преобразованием дидактики в общую теорию обучения (И.Ф.Герbart, Т.Циллер, О.Вильман, В.Рейн, П.Ф.Каптерев, К.Д.Ушинский и др.).

В середине 50-х гг. XX столетия начался новый, третий этап в развитии дидактики, которая в 90-е годы получила окончательное оформление как наука об обучении (образовании) (В.К.Дьяченко, В.В.Краевский, М.Н.Скаткин и др.) [1].

Другими словами, дидактика из науки эмпирической, в основном описательной, содержащей бесконечное множество практических рекомендаций и требований (часто противоречащих и даже взаимоисключающих), превратилась в теоретическую науку, опирающуюся на знание **сущности процесса обучения**, а следовательно, и законов его функционирования и развития [2]. И данный факт не подвергается сомнению.

Основная часть

Программа направлена на реализацию Концепции развития образования и науки Республики Казахстан до 2030 года [3], одобренной Министерством образования и науки Республики Казахстан (протокол № 07-2/264 от 21 января 2020 года), и содержит общепринятую тематику, но отличительной особенностью ее являются порядок изложения тем, их содержание и проблематика, критический подход в освещении всех узловых вопросов [4]. Предлагаются инновационные подходы в решении актуальных проблем дидактики как науки об обучении.

По традиции в курсе дидактики принята следующая последовательность изучения тем: Дидактика как теория образования и обучения или как наука; Процесс обучения; Принципы обучения; Содержание образования; Методы обучения; Средства обучения; Формы организации обучения; Контроль и оценка

знаний [см.: 5; 6 и др.]. Как видим, разделы, касающиеся принципов, содержания образования и методов обучения, предшествуют организационным формам.

Содержание программы дисциплины «Дидактика как наука об обучении» охватывает следующие темы.

Количество кредитов, отводимых на изучение дисциплины: 6 (4 – в 5 семестре; 2 – в 6 семестре).

Место дисциплины в структуре образовательной учебной программы: предлагается включение в модуль профессиональных дисциплин (далее – МПД) в Компонент обязательных дисциплин (далее – КОД).

Семестр: 5, 6 (целесообразно перед и после педагогической практики на 3 курсе – «Практика 2»).

Цель Программы: формирование нового педагогического мышления обучающихся, формирование профессионализма, компетентности и практических навыков обучающихся в контексте обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении».

Задачи Программы:

- 1) обеспечить знание обучающимися цели, задач, структуры, обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении»;
- 2) обеспечить обучающихся знанием и пониманием теоретических основ дидактики;
- 3) сформировать у обучающихся навыки и компетенции по реализации обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении», эффективных подходов, стратегий и методик организации учебно-воспитательного процесса.

Ожидаемые результаты обучения:

- 1) знание обучающимися цели, задач, структуры, обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении»;
- 2) знание и понимание обучающимися теоретических основ дидактики;
- 3) сформированность у обучающихся навыков и компетенций по реализации обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении», эффективных

Сокращенное наименование циклов дисциплин	Наименование дисциплин и их основные разделы	Ожидаемые результаты	Объем модулей
МПД			
КОД			
	ДИДАКТИКА КАК НАУКА ОБ ОБУЧЕНИИ		6
	Предмет и задачи дидактики как науки об обучении	формирование знания и понимания сущности обучения, предмета и задач дидактики как науки	
	Формы существования процесса обучения	формирование знания и понимания понятия «формы обучения», их классификации, особенностей каждой формы, навыков индивидуальной, парной, групповой и коллективной работы	
	Исторические стадии (этапы) развития организационной структуры учебного процесса	формирование знания и понимания стадий развития организационной структуры учебного процесса; индивидуального, группового и коллективного способов обучения, их особенностей	
	Противоречия в учебном процессе и закономерность перехода от группового способа обучения к коллективному	формирование знания и понимания конкретно-исторических противоречий индивидуального и группового способов обучения и объективной необходимости перехода к коллективному способу обучения	
	Принципы обучения	формирование знания и понимания сущности принципов обучения как заключительного результата обучения, адекватного его сущности и истории	
	Методы обучения	формирование знания и понимания сущности методов обучения как организационной структуры в действии и методов в обучении как совокупности (множества) приемов метода обучения	
	Новая и новейшая педагогическая технология, ее варианты и методики	формирование знания и понимания педагогической технологии с исторической точки зрения	
	Полиязычное обучение, интернациональная трудовая школа, этнопедагогизация учебного процесса	формирование знания и понимания полиязычия и навыков синхронного обучения языкам с использованием методик коллективного обучения	

	Средства обучения и образовательные ресурсы	формирование знания и понимания сущности средств обучения и образовательных ресурсов, развития ИКТ-компетенций и способность к эффективному использованию ИКТ в преподавании.	
	Содержание обучения (образования)	формирование знания и понимания содержания обучения как деятельности, которой в той или иной степени владеет обучающий и ею не владеет, полностью или частично, обучаемый; овладение навыками способов построения учебных программ, реализации обновленного содержания образования	
	Контроль, учет и оценка учебных достижений обучающихся	формирование знания и понимания сущности контрольно-оценочного компонента учебной деятельности обучающихся	
	Передовой педагогический опыт и инновационный процесс в современной школе	формирование знания и понимания различия передового опыта, критериев инновационной деятельности	
	Управление развитием школы и образования	формирование знания и понимания управления развитием школы и образования	
	Управление качеством образования	формирование знания и понимания различия качества обучения и образования, видов оценивания	
	Вопросы развития школы и образования в историческом контексте	формирование знания и понимания развития школы и образования в историческом контексте	
	Проблемы перехода от группового способа обучения к коллективному	формирование знания и понимания процесса перехода к коллективному способу обучения	
	Методология, методы и методика дидактического исследования	формирование знания и понимания методологии дидактического исследования, овладение навыками его организации и проведения, применение Action research (Исследование действий), Lesson Study (Исследование урока)	

подходов, стратегий и методик организации учебно-воспитательного процесса.

Структура и содержание Программы

Программа предусматривает обзор цели и задач обучения, анализ нормативной право-

вой базы обновленного содержания. Обучающиеся рассматривают теоретические основы дидактики; обновленное содержание дисциплины «Дидактика как наука об обучении», эффективные подходы, стратегии и методики

организации учебно-воспитательного процесса.

После завершения ежедневного обучения осуществляется рефлексия, выполняются практические задания.

В ходе микропреподавания обучающиеся моделируют и проводят фрагменты занятий по различным аспектам реализации обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении» и организации учебно-воспитательного процесса.

Оценка деятельности обучающихся осуществляется по следующим направлениям: знание обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении»; знание и понимание теоретических основ дидактики; навыки и компетенции в реализации обновленного содержания дисциплины «Дидактика как наука об обучении», эффективных подходов, стратегий и методик организации учебно-воспитательного процесса. Для каждой области определены четыре дескриптора, позволяющие определить уровень развития дидактических и методических знаний и компетенций у обучающихся по дисциплине (репродуктивный уровень, адаптивный уровень, моделирующий уровень и системный уровень).

Ресурсы (учебно-методический комплекс):

Didaktika negizderi/ Kúsainov G.M., Qaǵazbaeva A.K., Saginov Q.M., Abykanova B.T., Konýrova Z.K., Nýǵymanova S.B. - Nur-Sultan: «Nazarbaev Zıatkerlik mektepteri» DBBU Pedagogıkalıq sheberlik ortalyǵy, 2019. – 422 b.

Дьяченко В.К., Кусаинов Г.М., Каримова Б.С. Дидактика: Учеб. пособие: В 2-х т. – Алматы: «Эверо», 2014. – т.1. – с.; т.2. – с.

Кусаинов Г.М., Игибаева А.К., Шалгынбаева К.К. Практическое руководство для педагога-исследователя. - Алматы: TechSmith, 2020. – 264 с.

Кусаинов Г.М., Игибаева А.К., Шалгынбаева К.К. Педагог-зерттеушіге арналған практикалық нұсқаулық. - Алматы: TechSmith баспасы, 2020. – 248 б.

Кусаинов Г.М., Кагазбаева А.К., Абыканова Б.Т., Айтбаева Д.Б., Мылтыкбаева Л.Р.,

Нугуманова С.Б. Наука об обучении и новая образовательная практика. В 2-х т. - Нур-Султан-Алматы: Изд-во Эверо, 2019. – т. 1. – 304 с.; т.2. - 296 с.

Кусаинов Г.М., Кагазбаева А.К., Абыканова Б.Т., Айтбаева Д.Б., Мылтыкбаева Л.Р., Нугуманова С.Б. Оқыту туралы ғылым және жаңа білім беру практикасы: 2 т. - Нұр-Сұлтан – Алматы: «Эверо» баспасы, 2019. – 1-т. – 290 б.; 2-т. – 332 б.

Основы дидактики. Кусаинов Г.М., Кагазбаева А.К., Сагинов К.М., Абыканова Б.Т., Конурова З.К., Нугуманова С.Б. - Нур-Султан: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2019. – 432 с.

Для изучения «Дидактики как науки об обучении» из дисциплин образовательных программ по педагогическим специальностям следует выделить 6 кредитов. Занятия по дидактике должны быть направлены на формирование нового педагогического мышления, профессиональных навыков и компетенций по кардинальному изменению и улучшению практики преподавания и учения.

Занятия рекомендуется вести в соответствии с очередностью разделов Программы, исходя из наличия соответствующей материально-технической инфраструктуры вуза (высшего колледжа).

Следует обратить внимание на нетрадиционную структуру преподавания курса. Исключаются: традиционные лекционные формы, СРС и СРСП включены в Программу, приоритет отдается интерактивным и тренинговым формам обучения.

Обучение по дисциплине необходимо осуществлять с сохранением ее целостности и неделимости объема, сроков, содержания и структуры (целесообразно реализовать курс в одном семестре).

Теоретическое обучение обучающихся рекомендуется осуществлять в 5-ом семестре бакалавриата (либо в 1 семестре научно-педагогической магистратуры); дальнейшая реализация основных направлений и содержания дисциплины «Дидактика как наука об

обучении» должна осуществляться в ходе педагогической практики (Практика-2); анализ практики, ее рефлексия, а также проведение Action research (Исследование действий) – в 6-ом семестре. Предлагаемая Программа дис-

циплины «Дидактика как наука об обучении» отвечает требованиям реформируемого образования, способствуя кардинальному изменению старого и формированию нового педагогического мышления.

Список литературы

1. Кусаинов Г.М., Сагинов К.М., Конурова-Идрисова З.К., Аманжолова Д.Б. Педагогическое образование в контексте обновления содержания общего среднего образования // Қазақстанның жоғары мектебі -. – 2015. - №4. – С.52-55.
2. Кусаинов Г.М., Васильева Е.Н. О статусе дидактики как науки об обучении // Актуальные проблемы качества математической подготовки школьников и студентов: методологический, теоретический и технологический аспекты: материалы VI Всероссийской с международным участием научно-методической конференции. Красноярск, 8–9 ноября 2018 г. / Отв. ред. М.Б.Шашкина. – Красноярск: Краснояр. гос.пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – 2018. - С.64-69.
3. Концепция развития образования и науки Республики Казахстан до 2030 года / Под ред. Е.Н.Васильевой, Г.М.Кусаинова. – Алматы: Изд-во TechSmith, 2020. – 105 с.
4. Дьяченко В.К., Кусаинов Г.М. Проблема дидактической подготовки будущих педагогов // Высшая школа Казахстана. – 1996. - №3.
5. Пешкова В.Е. Педагогика. Часть 4. Теория обучения (Дидактика): Учебное пособие. – Майкоп, 2010. – 149 с.
6. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.

References

1. Kussainov G.M., Saginov K.M., Konurova-Idrisova Z.K., Amanzholova D.B. Pedagogicheskoe obrazovanie v kontekste obnovleniya sodержaniya obshhego srednego obrazovaniya [Pedagogical education in the context of updating the content of general secondary education], Kazakhstannyn zhogary mektebi [High school of Kazakhstan], 4, 52-55 (2015).
2. Kussainov G.M., Vasil`eva E.N. O staturе didaktiki kak nauki ob obuchenii [On the status of didactics as a science of teaching], Aktual`nye problemy kachestva matematicheskoy podgotovki shkol`nikov i studentov: metodologicheskij, teoreticheskij i tehnologicheskij aspekty: materialy VI Vserossijskoj s mezhdunarodnym uchastiem nauchno-metodicheskoy konferencii [Actual problems of the quality of mathematical training of schoolchildren and students: methodological, theoretical and technological aspects: materials of the VI All-Russian scientific and methodological conference with international participation]. Resp. ed. M.B. Shashkina (Krasnoyarsk, V.P. Astafiev Krasnoyar. state ped. un-t Krasnoyarsk, November 8-9, 2018, P.64-69.).
3. Konceptziya razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan do 2030 goda [Concept for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan until 2030]. Ed. E.N. Vasilyeva, G.M. Kussainov] (Publishing House «TechSmith», Almaty, 2020, 105 p.).
4. D`yachenko V.K., Kussainov G.M. Problema didakticheskoy podgotovki budushhikh pedagogov [The problem of didactic training of future teachers], Vysshaja shkola Kazahstana [Higher School of Kazakhstan], 3, 1996.
5. Peshkova V.E. Pedagogika. Chast' 4. Teoriya obucheniya (Didaktika) [Pedagogy. Part 4. Learning Theory (Didactics)]. Textbook. (Maykop, 2010, 149 p.).
6. Khutorskoj A.V. Sovremennaya didaktika: uchebnik dlya vuzov [Modern didactics: Textbook for universities] (Publishing House «Peter», St. Petersburg, 2001, 544 p.).

К.К. Шалгынбаева¹, Г.М. Кусаинов², Б.Т. Абыканова³, А.А. Сайпова⁴

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

³Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау, Қазақстан

⁴«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Педагогтердің дидактикалық дайындығы

Аннотация. Білім беруді жаңарту мамандарды даярлау сапасына түбегейлі жаңа талаптар қояды. Елдегі әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени қайта құруларды қамтамасыз етуге қабілетті жас ұрпақты оқыту және тәрбиелеу қажет болатын болашақ педагогтарды кәсіби даярлау ерекше өзектілікке ие болады. Дублиндік дескрипторлармен және еуропалық біліктілік шеңберімен үйлестірілген білім берудің салалық біліктілік шеңбері және елде әзірленген және қабылданған мұғалімдердің кәсіби стандарты мұғалімдердің білім мазмұнын, ұйымдастырушылық формаларын, стратегияларын, әдістемелері мен оқу құралдарын түбегейлі жаңарту қажеттілігін көрсетеді.

Осы шаралардың барлығы педагог кадрларды даярлау саласында елеулі жақсартуды қамтамасыз етуге тиіс. Бірақ тәжірибе мен бақылаулар көрсеткендей, түбегейлі өзгерістер әлі болған жоқ және біздің ойымызша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі педагогикалық, сондай-ақ қосымша білім беруді реформалау жылдарға созылуы мүмкін.

Осыған байланысты мақалада педагогикалық жоғары оқу орындары мен жоғары оқу орындары студенттерінің дидактикалық дайындығын жаңарту мәселелері талқыланады. Жаңашылдық - бұл дидактикаға арналған оқыту курсы дербес пән ретінде (педагогика аясында емес), сонымен қатар жаратылыстану тәсілдеріне сәйкес жаңартылған мазмұнды ұсынуында.

Түйінді сөздер: дидактика, педагогика, педагогикалық білім берудің мазмұны.

K.K. Shalgynbaeva¹, G.M. Kussainov², B.T. Abykanova³, A.A. Saypova⁴

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Center of Excellence of the Autonomous Educational organization

«Nazarbayev Intellectual Schools», Nur-Sultan, Kazakhstan

³H. Dosmuhamedov Atyrau State University

⁴Center of Excellence of the Autonomous Educational organization

«Nazarbayev Intellectual Schools», Nur-Sultan, Kazakhstan

Didactic training of teachers

Abstract. Renewal of education puts forward fundamentally new requirements for the quality of training of specialists. The training of future educators who will educate and nurture a younger generation capable of implementing socio-economic, political, and cultural change in the country is relevant. The country's developed and adopted Sectoral Qualifications Framework for Education and the Professional Standard for Teachers, which are aligned with the Dublin Descriptors and the European Qualifications Framework, demonstrate the need for radical renewal of teacher education content, organizational forms, strategies, techniques and learning tools.

All these measures should ensure a significant improvement in the training of teachers. But experience and observations show that fundamental changes have not yet taken place and, in our view, the reform of technical and vocational, post-secondary, higher and postgraduate teacher education, as well as supplementary education, could take years.

In this regard, the article discusses the issues of updating the didactic training of students at pedagogical colleges and universities. The novelty is that it offers a course on didactics as an independent discipline (not in the context of pedagogy), as well as updated content in accordance with the natural science approach.

Keywords: didactics, pedagogy, pedagogical education content.

Сведения об авторах:

Шалгынбаева К.К. – автор для корреспонденции, доктор педагогических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, ул. А.Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.

Кусаинов Г.М. – кандидат педагогических наук, доцент, старший менеджер Центра педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», ул. Хусейн бен Тала, здание 21/1, Нур-Султан, Казахстан.

Абыканова Б.Т. – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Атырауского государственного университета им.Х.Досмухамедова, пр.Студенческий, 212, Атырау, Казахстан.

Сайнова А.А. - кандидат педагогических наук, старший менеджер Центра педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», ул. Хусейн бен Тала, здание 21/1, Нур-Султан, Казахстан.

Shalgynbaeva K.K. – **Corresponding author**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 A. Yanushkevich str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kussainov G.M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Manager of the Center of Excellence of the Autonomous Educational organization «Nazarbayev Intellectual Schools», 21/1 Hussein bin Tala str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abukanova B.T. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the H. Dosmuhamedov Atyrau State University, 212 Studenchesky avenue, Atyrau, Kazakhstan.

Sayrova A.A. – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Manager of the Center of Excellence of the Autonomous Educational organization «Nazarbayev Intellectual Schools», 21/1 Hussein bin Tala str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

B.K. Shaushekova
E.S. Ibrayeva

Academician E.A. Buketov University, Karaganda, Kazakhstan
(E-mail: ibrayeva.es@gmail.com)

Challenges in interaction between organisations of comprehensive and supplementary education

---

Abstract. *The article deals with notion of supplementary education and its interaction with organizations of comprehensive education. The authors give profound explanations on the role, functions and necessity of supplementary education in learning process of schoolchildren. The authors of the article raise the problem of increasing the number of students who do not show interest in supplementary educational opportunities. The authors write about the problem of declining interest in self-development. There are many reasons that contributed to the creation of such a social situation, these are the financial situation of parents, a lack of parental attention and disinterest of children, as well as the lack of interaction between educational organizations and organizations of supplementary education. In addition, there were given deep analysis of efficiency of supplementary education in new trends of modern education. The authors emphasized the lack of interaction of this two type of education in the education system in the country. In the conclusion of the article, the authors propose such methodological techniques as the introduction of new computer techniques and techniques into standard classes to create fundamentally new areas, for example, robotics classes or organizing classes using the STEAM method.*

Keywords: *supplementary education, general education, interaction, educational organizations, new trends, supplementary educational institutions, robotics, STEAM, extracurricular training, modern education, development and modernization of education system.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-219-226>

Received: 20.12.20 / Accepted: 10.03.21

Introduction

The formation of special scientific abilities (in science, technology, engineering and mathematics) is mainly involved in the organization of supplementary education. To determine the organization of supplementary education, we will also refer to the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education» which defines the organization of supplementary education as: “Supplementary education of children is carried out in educational organizations and out-of-school organizations, the types of which are determined by the authorized body in the field of

education. Educational services for educational programs of supplementary education are provided to learners by educational organizations that implement general educational curricula of primary, basic secondary and general secondary education, and on a contractual basis.»

E. B. Yevladova defines the supplementary education of children as “an integral part of general education, which goes beyond the state educational standards and presupposes the child’s free choice of spheres and types of activities focused on the development in the process of practice-oriented classes of such personal qualities, abilities, interests that lead

to social and cultural self-realization, to self-development and self-education” [1].

A.G. Asmolov believes supplementary education “a search, variable education that tests other, non-general ways of getting out of various uncertain situations in culture and provides the individual with a fan of possibilities to choose his fate, stimulating the processes of personal self-development” [2].

V.P. Golovanov argues that “the supplementary education of children can be defined as a specially organized, stable process of communication aimed at shaping the motivation of the child’s developing personality to cognition and creativity” [3].

Researchers also characterize supplementary education as purposeful process of teaching and education, focused on development of personal qualities of a person and implemented through creative educational programs that are not included in the content of state education standards; education, which provides children with the opportunity to freely choose the forms and types of activities aimed at shaping their attitude and outlook, the development of a positive motivational orientation in the field of free time [4].

Main part

Currently, the system of supplementary education for schoolchildren is going through a period of formation. Lacking mandatory state requirements, it is endowed with the right to independently determine the meanings and values of its activities, based on the interests of children and taking into account state standards of general education.

“The main tasks of the supplementary education system is to create conditions for organizing and carrying out cultural leisure of children outside school hours by introducing into the educational process: active and activity technologies of teaching and upbringing, creating an emotionally attractive environment for engaging in a particular type of activity, a psychologically comfortable atmosphere of interaction as well as the availability of good

material equipment of the educational process and professional creative teachers” [5].

Supplementary education organizations provide children with the opportunity to develop special creative abilities, such as scientific, cognitive, musical, artistic, acting skills.

But at present, there is a tendency to increase the number of learners, who are not enrolled anywhere other than school. It should be noted that the chances of developing their creative abilities in children who do not attend supplementary education organizations are even lower. There are quite a few reasons that contributed to the creation of such a social situation, this is the financial situation of parents, a lack of parental attention and disinterest of children, as well as the lack of interaction between educational organizations and organizations of supplementary education.

Studying the scientific literature and articles on the problem of interaction between general and supplementary education, it can be stated that this problem is relevant at the present time.

Self-realization of the personality of a learners occurs in a certain environment and interaction with different objects (things, etc.), people, that is, in a certain environment. The state of the external environment can have both a stimulating and a depressing effect on the self-realization of a learner’s personality. An environment that promotes self-expression, revealing the potential of a person increases the effectiveness of self-realization and vice versa. This means that the creation of a creative environment in an institution of supplementary education will contribute to the disclosure of the personal potential of a teenager.

Supplementary education is a special type of education, an environment that has great opportunities in terms of personal development, meeting its needs, interests, creates conditions for creative self-realization in a variety of activities: art, technology, physical education, choreography, ecology, music and so on.

Interest in researching the problems of supplementary education for children has grown significantly in the last decade. Supplementary education of children is considered by scientists not only as the provision of supplementary

services that go beyond the limits of compulsory basic education, but also as an environment for adolescents to solve personally significant goals and objectives, organize leisure time, choose a circle of friends, choose life values and guidelines for self-development, creative self-realization and professional self-determination.

Considering the issue of creating a creative environment in an institution of supplementary education, it is logical to start with the definition of the term «environment». In the dictionary of the Russian language S.I. Ozhegov's environment is interpreted as «the surrounding social conditions, environment, as well as a set of people connected by the commonality of these conditions» [6].

The purpose of this interaction is to unite the efforts of the school and the organization of supplementary education in upbringing and education, expanding and developing the cognitive and scientific capabilities of students, pedagogical education, organizing and directing the activities of public and extracurricular organizations to actively participate in the educational process, and provide assistance to the family and school. Considering the fact that modern children read little, spend a lot of time at computers, gadgets, they observe limited interaction with the wide world of nature, it becomes necessary to take children out of school - to organize a system of interaction between an educational institution and municipal scientific institutions. Younger schoolchildren should actively visit science museums and science centers.

We want to determine the importance of interaction between organizations of general and supplementary education, having analyzed current trends.

Education trends are trends in education. Over the past decade, the education system has been actively introducing pedagogical innovations and computer-based teaching methodologies in order to improve the quality of education and its results.

The quality of teaching is a determining criterion for the effectiveness of the educational process in both traditional and any innovative teaching technology.

The first trend is educational robotics, which implements a modern approach to the introduction of elements of technical creativity into the educational process through the combination of design and programming. Integration of computer science, mathematics, physics, drawing, natural sciences with the development of engineering thinking is a powerful tool for the synthesis of knowledge, laying a solid foundation for systems thinking.

Robotics classes provide opportunities for the diversified development of students and the formation of the most important competencies outlined in the new generation standards:

- skills of conducting experimental research: hypothesis, search for solutions, observations and measurements, establishment of cause-and-effect relationships, assessment of the influence of individual factors, processing and analysis of results;

- subject skills (informatics): principles of modeling, design, design, algorithmization, programming;

- understanding of interdisciplinary connections: mathematics, physics, computer science, natural science, technology, music and other subjects;

- development of creative, imaginative, spatial, logical, critical thinking;

- development of communicative competence: work in a team (in a pair, a group) to develop and implement ideas, plan and implement activities, develop vocabulary and communication skills.

Teaching outside the classroom is the next trend. It is a format of learning through activities that can include research, application of knowledge in practice. Such training can take place in the form of a game, a quest, geocaching, photo hunting, a hike, or a field camp. At the same time, students are «immersed» in history, culture, nature, since certain tasks are set and appear before them.

Consider the example of Games in the Parks, one of the many opportunities for learning outside the classroom using GPS navigators, netbooks, and other electronic gadgets. Such a lesson should be well planned, taking into account all the risks of going out with children in

an open space. The essence of the game in the park (or park lesson) is to move the teams of students around the park using a plan, a map-scheme and performing tasks «tied» to the objects of the place explored during the game.

The third trend affects the narrow field of education, it is associated with the teaching methodology of the learning sciences. The teacher should not overlook the underlying concepts and concepts, but students need to work with real-life problem situations. “Education is a social process, and therefore, in the process of teaching natural sciences, the teacher should use more new technologies, including distance learning, form groups, design the transmission of knowledge from student to student,” emphasized Dr. Kees Thurlow [3, p.2] ...

One of the main trends in world education is STEAM. The fourth trend is a new educational technology that combines several subject areas as a tool for the development of critical thinking, research competencies and teamwork skills.

The abbreviation STEAM stands for:

- S - science,
- T - technology,
- E - engineering,
- A - art,
- M - mathematics.

Or natural sciences, technology, engineering, creativity, mathematics - disciplines that are becoming the most demanded in the modern world. STEAM curriculum is based on the idea of teaching students using an interdisciplinary and applied approach. Instead of studying each of the five disciplines separately, STEAM integrates them into a single learning path.

An important feature of working with this technology is precisely the collective work on the project. STEAM - allows you to use the right hemisphere of the brain, which is responsible for creativity, emotions, feelings. There are many examples of successful design work using this technology [7].

In accordance with our research we identified the following forms and methods of interaction of organization of comprehensive and supplementary education:

1. Forms of civil legal regulation of legal relations of educational organizations: contractual

regulation. Lease agreements used as contractual forms; gratuitous use contracts; contracts for the provision of educational services. Normative documents - local normative acts stipulated by the charters of educational organizations.

2. Form of cooperation: cooperation of organizations to achieve common goals

3. A form of active interaction between leaders, teachers and other employees of organizations through meetings, teachers’ councils, planning meetings, conferences, workshops, etc.

4. The following methods and techniques are implemented in working with students : individual training, group training.

The teaching methods include: creative activity, play, fairy tale, visual activity, etc. In the work with teachers there can be use master classes, preparation of materials for publication, open classes, etc. We also highlight the conditions for interaction between organizations of general and supplementary education:

1. Interaction between the leaders of the general educational organization and the organization of supplementary education. (Heads of organizations of general and supplementary education organize activities aimed at developing creative abilities in children of primary school age. The organization of activities includes: general pedagogical councils, planning, organization of joint activities, control).

2. Staffing of organizations and supplementary education by the necessary teaching staff, as well as the availability of appropriate qualifications for teaching staff in general and supplementary education organizations. (Teachers and other employees must have the appropriate education and qualifications in accordance with the position held).

3. Availability of a material and technical base for the implementation of activities aimed at the development of creative abilities in children of primary school age. (The material and technical base should be provided by educational organizations of both general and supplementary education).

4. Providing extracurricular potential of a general educational organization. (When organizing joint activities aimed at developing creative abilities in children of primary school

age, the general educational organization should allocate extracurricular time for the implementation of this activity). We believe that when creating the above elements, the interaction of organizations of general and supplementary education will be more constructive and successful.

The variety of organizational forms of the educational process corresponds to the variety of content and methods of teaching supplementary education. In relation to teaching, the concept of «form» is used in two meanings: the form of teaching; form of training organization. The form of training is the external side of the organization of the educational process. It depends on the goals, content, methods and means of teaching the composition of the participants in the educational process. There are individual, group, frontal, collective, paired, classroom and extracurricular, classroom and extracurricular, school and extracurricular forms of education. The forms of education in the system of supplementary education are characterized by a mixture of emphasis from the front to individual and group ones. - this is the construction of a separate even of the learning process, a certain type of lesson (lesson, lecture, seminar, excursion, optional lesson, exam, etc. There are traditional and non-traditional forms of organizing children's activities in the educational process in the system of supplementary education. Traditional forms of organizing the educational process in institutions of supplementary education

1. Lecture - oral and introduction of any topic that develops the creative thinking activity of students.
2. Seminar in the form of group lessons in the form of discussion of prepared messages and reports under the guidance of a teacher; forms analytical thinking, reflects the intensity of independent work, develops the skills of public speaking.
3. Discussion is a comprehensive public discussion, consideration of a controversial issue, a complex problem: expands knowledge through the exchange of information, develops skills of critical judgment and defending one's point of view.
4. Conference is a meeting, meeting of representatives of various organizations to discuss and resolve any issues; instills the skills of open discussion of the results of their activities.

5. Excursion is collective hike or trip with the purpose of inspection, acquaintance with any sight; enriches sensory perception and visual representations.
6. The expedition undertakes a complex of diverse tasks to organize effective practice in the process of obtaining a profile result outside the classroom environment.
7. Tourist trip is the movement of people with a pear for a specific purpose; realizes the goals of cognition, education, health improvement, physical and sports development.
8. An educational game is an occupation that has certain rules and serves for learning new things, rest and pleasure, is characterized by modeling life processes in a developing situation.

Non-traditional forms of organizing the educational process in institutions of supplementary education:

1. Competition lessons: contests, tournaments, quizzes.
2. Classes based on methods of social practice: reportage, interview, invention, commentary, rally, benefit performance, oral journal, newspaper, project defense (develop the ability to project changes in reality for the sake of improving life, correlating personal interests with public, offering new ideas for solving life).
3. Classes based on non-traditional organization of educational material: presentation, confession (description, disclosure of the role of the subject of social purpose in a person's life, participation in social relations).
4. Fantasy classes: fairy tale, surprise, adventure.
5. Lessons based on imitation of social activities: court, investigation, academic council, parliament.
6. Sociodrama (role-playing game predetermined by the position of the main characters; the situation of choice, on which depends current problems), life and socio-psychological relations, self-awareness in the structure of social relations). The main form of organization of the educational process in the system of supplementary education is an educational lesson. An instructional lesson is a period of time during which students are engaged in a specific subject. According to the main didactic goal, the following types of training sessions are distinguished: 1) study, assimilation of new material (lecture, explanation, demonstration, etc.); 2) consolidation and improvement of knowledge, abilities and skills

(repetition, analysis, exercises, problem solving, control, laboratory work, etc.); 3) independent application of knowledge, skills and abilities (independent work, seminars, discussions, conferences, auctions, performances, etc.).

Conclusion

Based on the characteristics of above-given trends, we can see the contribution of institutions of supplementary education to improving the quality of education. That is, regardless of the trend, it is difficult to go through the

educational process in one traditional classroom. Therefore, in order to provide high-quality modern education, the school administration needs to work closely with the administration of supplementary education institutions. As a result, we can conclude that the interaction of the general educational organization and the organization of supplementary education is a rather important component of education in general, since the integration of general and supplementary education is an effective solution to the problem of developing creative abilities in children of primary school age.

References

1. Евладова Е.Б., Николаева Л.А. О развитии и самореализации личности в процессе дополнительного образования в УВК: сельские учебновоспитательные комплексы: самореализация и развитие личности. сб. мат-лов. - Белгород: УОиБОИУУ, 1994.
2. Крутецкий В.А. Психология: учебник для учащихся педагогических училищ. - М.: Просвещение, 1980.
3. Голованов В.П. Педагогика дополнительного образования детей: учебное пособие. - Йошкар-Ола, 2006.
4. Куприянов Б.В. Социальное воспитание в учреждениях дополнительного образования детей. - М.: Академия, 2004.
5. Евладова Е.Б., Логинова Л.Г. Организация дополнительного образования детей. - М.: ГУЦ Владос, 2003.
6. Уторов О.Р. Влияние творческой среды учреждения дополнительного образования на самореализацию личности подростка. [Электрон. ресурс] – 2007 – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-tvorcheskoy-sredy-uchrezhdeniya-dopolnitelnogo-obrazovaniya-na-samorealizatsiyu-lichnosti-podrostka> (дата обращения: 17.11.2020).
7. Тен А.С. Новые тренды в современном образовании. Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Смарт-технологии в системе повышения квалификации: международный опыт и национальная практика», приуроченной к 25-летию Независимости Республики Казахстан. – Уральск, 2016.

References

1. Yevladova E.B., Nikolaeva L.A. O razviti i samorealizatsii lichnosti v protsesse dopolnitel'nogo obrazovaniya v UVK: sel'skiye uchebnovospitatel'nyye komplekсы: samorealizatsiya i razvitiye lichnosti [On the development and self-realization of a personality in the process of supplementary education at the UVK: rural educational complexes: self-realization and personality development]. Compilation of materials (UOiBOU, Belgorod, 1994, 7-12 p.). [in Russian]
2. Krutetskiy V.A. Psikhologiya: uchebnik dlya uchashchikhsya pedagogicheskikh uchilishch [Psychology: a textbook for students of pedagogical schools] (Education, Moscow, 2000, 152 p.)
3. Golovanov V.P. Pedagogika dopolnitel'nogo obrazovaniya detey [Pedagogy of supplementary education for children]. Textbook (Yoshkar-Ola, 2006).
4. Kupriyanov B.V. Sotsial'noye vospitaniye v uchrezhdeniyakh dopolnitel'nogo obrazovaniya detey [Social education in institutions of supplementary education for children] (Academy, Moscow, 2004).

5. Yevladova E.B., Loginova L.G., Mikhailova N.N. Organizatsiya dopolnitel'nogo obrazovaniya detey [Supplementary education for children] (VLADOS, Moscow, 2002).

6. Utorov O.R. Vliyaniye tvorcheskoy sredy dopolnitel'nogo obrazovaniya na samorealizatsiyu lichnosti podrostka [Influence of the creative environment of the institution of supplementary education on the self-realization of the personality of a teenager]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-tvorcheskoy-sredy-uchrezhdeniya-dopolnitelnogo-obrazovaniya-na-samorealizatsiyu-lichnosti-podrostka> (Accessed: 17.11.2020).

7. Ten A.S. Novye trendy v sovremennom obrazovanii. Materialy respublikanskoj nauchno-prakticheskoy konferencii na temu «Smart-tehnologii v sisteme povysheniya kvalifikacii: mezhdunarodnyj opyt i nacional'naja praktika», priurochennoj k 25-letiju Nezavisimosti Respubliki Kazahstan [New trends in modern education. Materials of a Republican scientific-practical conference on the theme of «Smart-technologies in the system of professional development: international experience and national practice» in celebration of the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan (Oral, 2016, 271-274 p.).

Б.К. Шаушекова, Э.С. Ибраева

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Жалпы және қосымша білім беру ұйымдарының өзара іс-әрекеттерінің мәселелері туралы

Аннотация. Мақалада қосымша білім беру ұғымы және оның жан-жақты білім беру ұйымдарымен өзара әрекеті туралы айтылады. Авторлар мектеп оқушыларының оқу процесінде қосымша білім берудің рөлі, функциялары және қажеттілігі туралы терең түсініктер береді. Мақала авторлары қосымша білім беру мүмкіндіктеріне қызығушылық танытпайтын студенттердің санын көбейту мәселесін көтереді. Авторлар өзін-өзі дамытуға деген қызығушылықтың төмендеуі және мұғалімдердің де, ата-аналар мен оқушылардың да мектептен тыс дамуға деген ынтасын жоғалту туралы жазып өтеді. Мұндай әлеуметтік жағдайдың туындауына әкеліп соқтырған көптеген себептер бар: бұл ата-аналардың қаржылық жағдайы, ата-аналардың назарының жеткіліксіздігі және балаларға деген қызығушылықтың төмендігі, сонымен қатар білім беру ұйымдары мен қосымша білім беру ұйымдарының өзара байланысының болмауы. Сонымен қатар, қазіргі білім берудің жаңа тенденцияларында қосымша білім берудің тиімділігіне терең талдау жасалды. Авторлар елдегі білім беру жүйесінде білім берудің осы екі түрінің өзара байланысының жоқтығына баса назар аударды. Мақаланың соңында авторлар принципіалды жаңа бағыттарды құру үшін стандартты сыныптарға жаңа компьютерлік техникалар мен әдістерді енгізу сияқты әдістемелік әдістерді ұсынады, мысалы, робототехника сабақтары немесе STEAM әдісі бойынша сабақтарды ұйымдастыру.

Түйінді сөздер: қосымша білім беру, жалпы білім беру, өзара іс-әрекет, білім беру ұйымдары, жаңа трендтер, қосымша білім беру мекемелері, робототехника, STEAM, сыныптас тыс оқу, қазіргі заманғы білім беру, білім беру жүйесін дамыту, білім беру жүйесі жақсарту және жаңарту.

Б.К. Шаушекова, Э.С. Ибраева

Қарагандинский университет им. академика Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан

О вопросе взаимодействия организаций общего и дополнительного образования

Аннотация. В статье рассматриваются понятие дополнительного образования и его взаимодействие с организациями общего образования. Авторы подробно разъясняют роль, функции и необходимость дополнительного образования в учебном процессе школьников. Поднимаются проблемы увеличения количества учащихся, не проявляющих интерес к дополнительным образовательным возможностям, снижения интереса к саморазвитию и потери мотивации как со стороны учителей, так и со стороны родителей и учащихся к развитию вне школы. Причин, способствовавших созданию такой социальной ситуации, достаточно много: материальное положение родителей, недостаток родительского внимания

и незаинтересованность детей, а также отсутствие взаимодействия между образовательными организациями и организациями дополнительного образования. Также дан глубокий анализ эффективности дополнительного образования в новых тенденциях современного образования. Авторы подчеркнули отсутствие взаимодействия этих двух типов обучения в системе образования страны. В заключении статьи авторами предлагаются такие методические приемы, как внедрение в стандартные занятия новых компьютерных техник и приёмов для создания принципиально новых направлений, например, занятия по робототехнике или организация занятий по методу STEAM.

Ключевые слова: дополнительное образование, общее образование, взаимодействие, образовательные организации, новые тенденции, дополнительные учебные заведения, робототехника, STEAM, внеклассное обучение, современное образование, развитие системы образования, совершенствование и модернизация системы образования.

Information about authors:

Шаушекova Б.Қ. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының доценті, Карбышев көш. 7, Қарағанды, Қазақстан.

Ибраева Э.С. – **корреспонденция үшін автор**, PhD студент, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Карбышев көш. 7, Қарағанды, Қазақстан.

Shaushekova B.K. – Candidate of Pedagogical science, Associate Professor of Pedagogy and Methodology of Primary Education Department at Academician E.A.Buketov Karaganda University, 7 Karbyshev str., Karaganda, Kazakhstan.

Ibrayeva E.S. – **Corresponding author**, PhD student, Academician E.A.Buketov Karaganda University, 7 Karbyshev str., Karaganda, Kazakhstan.

ХФТАР 04.21.31

Х.Беширли

Анкара Хаджа Байрам вели университеті, Анкара, Түркия
(E-mail: hayati.besirli@gmail.com)

Түркияның ғылым кеңістігіндегі Қазақстанға қатысты зерттеулерге сараптама

Аннотация. Түркия мемлекетінің ғылыми зерттеулер қоры негізінде Қазақстанға байланысты магистратура мен докторлық диссертациялар бойынша ғылыми зерттеулерге қысқа негізде сараптамалық шолу жасалған. Түркия Республикасының диссертациялық зерттеулер орталығында (Ulusal Tez Merkezi) жүйесінде 30 жыл аралығындағы жұмыстар қамтылып, жүйеленген. Зерттеу барысында негізгі сараптамалық кілт сөзі «қазақ», «Қазақстан» болып, түйін сөздер ретінде: Түркия, қазақ, Қазақстан, тарихи тұлғалар, әлеуметтану алынып, осы негізде жалпы жұмыстарға шолу жасалды. Автор тарапынан іріктілген жұмыстар жинақталып ғылыми айналымға кіргізу мақсатында алғаш түрікше тілінде кең көлемде жарияланып, қазақ тілді аудитория үшін қысқаша ықшамдалып беріліп отыр.

Түйінді сөздер: Түркия, қазақ, Қазақстан, тарихи тұлғалар, әлеуметтану.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-227-232>

Түсті: 15.06.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 20.06.21

Кіріспе

Түркияның ғылым кеңістігіндегі Қазақстанға қатысты ғылыми зерттеулерге сараптамалық шолу жасау мақсатында Түркия Республикасының Ulusal Tez Merkezi жүйесінде жұмыс жасалды. Ulusal Tez Merkezi-де жоғары білім беру саласындағы екі деңгейде: магистратура мен докторантура бойынша диссертациялар қоры жинақталған.

Зерттеуі

Зерттеу барысында негізгі сараптамалық кілт сөзі «қазақ», «Қазақстан» болды. Ulusal Tez Merkezi базасына сәйкес аталған кілт сөздері арқылы және мәтін құрамында «қазақ» сөзі бар 1985-2018 жылдар аралығын қамтыған 1116 жұмыс жинақталды. Зерттеу тақырыбы аясында 1116 диссертация ішінен тікелей Қазақстанға қатысты 48 мамандық саласы бой-

ынша 518 ғылыми зерттеу жұмысы сұрыпталып алынды.

- докторантура деңгейі бойынша –95,
- магистратура -423 жалпы саны нақтыланды.

Пайыздық көрсеткіш бойынша докторлық зерттеу жұмыстары 18 %, магистратура деңгейі бойынша 82 % құрады.

1992-2018 жылдары статистикалық көрсеткіштің жоғары, оның өзіндік себептері бар:

Негізгі бөлім

Қазақстанды 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін алғаш таныған Түркия мемлекетімен халықаралық байланыста білім саласы жақсы қалыптасқан. Қазақстан мен Түркия арасындағы шарт бойынша [1] білім мекемелері жұмыстарын Түркиямен үйлестіру үшін 1997 жылы құрылған КАТЕВ халықаралық қоғамдық қорыда өзіндік үлес қосты.

Қазақстандағы 1992 жылдары алғаш түрік лицейлерінің ашылуы және Түркиялық университеттердің әлемдік World University Rankings (WUR) рейтингі бойынша беделі [2] Қазақстандықтар тарапынан Түркия білімі жүйесіне деген қызығушылықты арттырды.

Түркияның Жоғары оқу орындарындағы Қазақстандық білім алушылар саны 1307 (Kadın: 509, Erkek: 798) [3], ал негізгі құрамын: Türkiye Bursları, TÜBİTAK Bursları, Mevlana және Носа Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi мен қатар өзіндік қаражатымен келгендер құрайды.

Қазақстанға байланысты алғашқы зерттеу жұмысы 1985 жылы жылы Гази университетінде түрік тілі және әдебиеті мамандығы бойынша (Ulusal Tez Merkezinde № 586 тіркелген, Yazar:Nevzat Kale, Danışman: Doç.Dr. Ahmet Bican Ercilsun, Yer Bilgisi: Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Türü: Yüksek Lisans) «Kazak Türkçesi Afgan Kazaklarının ağızı» тақырыбында қорғалған.

Қазақстандықтар тарапынан алғаш 1995 жылы Анкара университетінде құық мамандығы бойынша (Ulusal Tez Merkezinde № 41601 тіркелген, Yazar:Lazzat Hasanbayeva, Danışman: Doç.Dr. Tuğrul Arat Yer Bilgisi:

Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Türü: Yüksek Lisans) «Türk ve Kazak Hukuklarında evlenmenin tabiiyete etkisi» тақырыбында қорғалған.

Ең алғашқы докторлық диссертация қазақ халқы жайлы 1994 жылы İnönü Üniversitesi түрік тілі және әдебиеті бойынша (Ulusal Tez Merkezinde № 37237 тіркелген, Yazar:Hülya Savran, Danışman: Y.Doç.Dr. Gürer Gülsevin, Yer Bilgisi: İnönü Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Tez Türü: Doktora) «Kazak Türkçesi Korkut Ata Kitabı: Transkripsiyonlu metin-Türkiye Türkçesine çeviri-dil özellikleri-sözlük» тақырыбында қорғалған.

Қазақстандықтар тарапынан алғаш 2000 жылы (Ulusal Tez Merkezinde № 94260 тіркелген, Yazar:Ayabek Bayniyazov, Danışman: Prof. Dr. Muhammet Yelten, Yer Bilgisi: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tez Türü: Doktora) «Çağdaş Kazak Türkçesi'ndeki kelime grupları ve cümle çeşitlerini Türkiye Türkçesi'ndeki karşılıkları» тақырыбында қорғалған.

Қазақстандық тарихи тұлғалардың қайраткерлік өмірі, шығармаларыда Түркиялық ғалымдардың және Түркияға оқу келген Қазақстандық жас ғалымдардың зерттеу объектілеріне айналды. Қазақстан кеңестік жүйе ықпалында болғанда тыйым салынған тақырыптар Түркиялық ғалымдар тарапынан жаңаша көзқараспен, халықаралық дереккөздермен, ғылыми сараптамаларға толы магистрлік және докторлық диссертациялармен ғылым қоржындарын толықтырды. № 1 кестеде Ulusal Tez Merkezinde тіркелген диссертациялар номері, ғылыми жұмыстың қорғалған жылы, авторы мен қатар тақырыбы, зерттеу саласы көрсетілген.

Келтіріліген №1 кестедегі мәліметтер негізінде Кеңес үкіметі тұсында құдалауға ұшыраған «Алаш арыстары» Mirjakip Dulatoğlu, Mustafa Çokay, Säken Seyfullin, Jüsipbek Aymavitov пен қатар Alaş Milli Kurtuluş Hareketi, Alaş Partisi Gazetesi: Kazak жайлы ғылыми зерттеулер қорғалған. Отыз жылда 50 рет 3 млн жалпы тиражбен әлемнің 30 тілдеріне аударылған Алтын Орда тарихын Қазақстанға қайтарып берген İlyas Esenberlin'in

Tez No	Yazar	Yıl	Tez adı	Tez Türü:	Konu
54616	Şinar Bolatova	1995	Kazakistan'lı şair Mirjakıp Dulatoğlu'nun Oyan Kazak kitabının Türkiye Türkçe'sine aktarması ve metin içinde geçen Arapça ve Farsça kelimelerin gramer incelemesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
61441	Abdulvahap Kara	1997	Kazakistan'da 1986 Almatı olaylarının içyüzü ve etkileri	Yüksek Lisans	Tarih
116699	Fatih Ünal	2000	Kazakistan'ın Rus işgaline uğraması ile Türkiye'nin birinci Dünya Harbi sonunda uğradığı işgalin mukayesesi: Sultan Kenesarı ile Atatürk'ün verdiği mücadeleler	Doktora	Tarih
117894	Kuldarya Maymakova	2001	20. yüzyıl başında Kazakistan'da siyasi durum. Alaş Orda hareketleri	Yüksek Lisans	Siyasal Bilimler
107261	Ekrem Ayan	2001	Kazak Türkçesinin cümle bilgisi bakımından Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılması (Muhtar Avezov'un 'Abay Yolu' romanı çerçevesinde)	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
121816	Abdulvahap Kara	2002	Mustafa Çokay'ın hayatı ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı yolundaki mücadelesi	Doktora	Tarih
135191	Gulzhanat Sakenova	2002	Kazakistan'daki Alaş Milli Kurtuluş Hareketi ve Türkiye'deki Milli Kurtuluş Hareketi ile mukayesesi (1917-1923)	Doktora	Tarih
135058	Gülнар Kokibasova	2003	Saken Seyfullin 'Ötken Kunder' (İnceleme-metin-dizin)	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
135056	Kairiya Sarkanbayeva	2003	Jüsipbek Aymavıtov'un hayatı ve edebi şahsiyeti	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
149075	Metin Köse	2004	20. yüzyıl Kazak şairi Mukagali Makatayev'in sosyal temalı şiirleri (transkripsiyon-aktarma-inceleme-dizin)	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
188090	Sertan Alibekiroğlu	2005	Kazak alimi Ahmet Baytursunoğlu'nun hayatı ve eserleri	Yüksek Lisans	Biyografi
205717	Sevilay Arslan	2007	Mir Yakup Duwlatof'un Oyan Kazak isimli eserinin kelime hazinesi bakımından incelenmesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
209522	Cemile Kinaci	2007	Kazak şairi Säken Seyfullin'in Kökşetaw poeması-aktarma, dil ve üslup bakımından inceleme-	Yüksek Lisans	Coğrafya
350066	Turan Hanci	2013	Kazak şair Maxambet Ötemisulı'nın eserlerinde kelime grupları: Metin-inceleme-dizin	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı

375252	Aida Ünal	2014	İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (1. kitap) adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisi ve dil incelemesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
423456	Sefa Can Karsli	2015	İlyas Esenberli'nin Köşpendiler (II. kitap) Jantalas adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı ve transkripsiyonu	Yüksek Lisans	Dilbilim
437198	Mira Kadirova	2016	Alaş Partisi Gazetesi: Kazak (1913-1920 Kazak basınındaki etkisi)	Yüksek Lisans	Gazetecilik
423454	Murat Aydinli	2016	İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (3. kitap) adlı eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne çevirisi ve dil incelemesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
440968	Yerlan Zhiyenbayev	2016	Kazak şairi Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde yapı ve tema	Doktora	Türk Dili ve Edebiyatı
477162	Mehmet Ali Şahin	2017	İlyas Esenberlin'in Altın Orda (1. Cilt) adlı eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne çevirisi ve dil incelemesi	Yüksek Lisans	Dilbilim
504499	Gulnaz Gafurova	2018	Ermuhan Bekmahanoviç Bekmahanov'un '1820-1840 yılları arasındaki Kazakistan' adlı eserinin çeviri ve değerlendirilmesi'	Yüksek Lisans	Tarih

№ 1 кестеде Тарихи тұлғалар жайлы зерттеулер

Көшпенділер шығармасы, Қазақстанда әлі толық бағасын алмаған 1986 жылғы «Желтоқсан оқиғасы», қазақ батырлары Sultan Kenesari, Махамбет Ötemisuli магистрлік, докторлық диссертациялардың басты тақырыптарына айналған Қазақстандағы 1997 жыл – «Жалпы ұлттық татулық пен қуғын-сүргінге ұшырағандарды ақтау жылы», 1998 жыл – «Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы», 1999 жыл – «Ұрпақтар бірлігі және тарихи сабақтастық жылы» деп аталауы және Қазақстанда тәуелсіздік алуымен тарихтағы ақтаңдақтар ашылып жеке зерттеу тақырыптары ретінде Түркиялық ғылым кеңістігіне де шыққанын байқаймыз.

Келесі назарға ұсынылып отырған № 2 кесте мәліметі бойынша Түркиядағы қазақ диаспорасын қатысты зерттеулерге сараптама жасадық.

1992 мен 2018 жылдар аралығында Түркиядағы қазақ диаспорасына байланысты 5 магистрлік зерттеу жұмысы қорғалып, негізінен әлеуметтану, антропология мен тіл мен әдебиет саласы қамтылған.

1992 жылы Hacettepe Üniversitesi Antropoloji мамандығының магистранты Mikiko Uehara «Ankara'da yaşayan Kazak Türkleri'nin kültürleşme süreci» тақырыпта 1971 yılından bu yana Ankara'daki Aktepe semtinde yaşayan Kazaklar жайлы зерттеу жұмысын жүргізген.

2018 жылы Hacettepe Üniversitesi магистранты Halemulati Makesatiniң «Niğde altay köyü'nde dil ilişkisi araştırması» [4] тақырыбындағы магистрлік диссертациясында Түркиядағы қазақ диаспорасының саны 20 000 деп көрсетеді. Бұл қалыптасқан статистикалық 30 000 деп жүрген Түркиялық қазақтар санымен сәйкессіздікті көрсетеді.

Tez No	Yazar	Yıl	Tez adı	Tez Türü:	Konu
22088	Mikiko Uehara	1992	Ankara'da yaşayan Kazak Türkleri'nin kültürleşme süreci	Yüksek Lisans	Antropoloji
30638	Mahmut Çeliker	1994	İstanbul'da yaşayan Kazak Türkleri'nde dönem dönem müzik	Yüksek Lisans	Müzik
328617	Zhansaya Bekmurzayeva	2012	Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan'a yeniden yerleştirilmeleri (Nurlu Köş) politikası ve Kazak milliyetçiliğindeki rolü	Yüksek Lisans	Sosyoloji
464516	Saya Gabbasova	2017	Altaylar'dan Anadolu'ya göç eden Kazak Türklerinde sosyo-kültürel yapı	Yüksek Lisans	Halk Bilimi (Folklor)
509413	Halemulati Makesati	2018	Niğde altay köyü'nde dil ilişkisi araştırması	Yüksek Lisans	Dilbilim

№ 2 кесте Түркиядағы қазақ диаспорасына қатысты зерттеулер

Қорытынды

1985-2018 жылдар аралығындағы Ulusal Tez Merkezi базасына сәйкес қазақ ұлтына байланысты зерттеулер бойынша қорытынды ойлар:

- Түркиядағы қазақ диаспорасына байланысты нақты статистикалық талдаумен әлеуметтанулық ғылыми зерттеулер қажет

- Солтүстік Қазақстан бойынша ғылыми зерттеулер тақырыпта кездеспейді
- Оңтүстік Қазақстан өңірі ғылыми зерттеулерде басым, себебі қазақстандық білім алушылардың басым көпшілігін аталған облыстан болуы (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi)
- Математикалық және медициналық ғылымдар саласы бойынша Қазақстанға қатысты ғылыми жұмыстар кездеспеді

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Білім министрлігі мен Түркия Республикасының Ұлттық білім министрлігі арасындағы білім саласындағы ынтымақтастық туралы Хаттама. – URL: //http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O9700000002/links#from (қаралған күні: 27.07.2021.)
2. Rankings university – URL: //https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings (қаралған күні: 11.07.2021.)
3. Hangi ülkeden kaç öğrenci Türkiye'de eğitim görüyor?. – URL: //https://www.cnnturk.com/universite-rehberim/hangi-ulkeden-kac-ogrenci-turkiyede-egitim-goruyor?page=1 (қаралған күні: 11.07.2021.)
4. Tez merkezi. – URL: // https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp (қаралған күні: 24.05.2019.)

Х. Беширли

Хаджа Байрам Вели университет Анкары, Анкара, Түркия

Анализ исследований по Казахстану в научном пространстве Турции

Аннотация. На базе научно-исследовательского фонда Турецкой Республики проведена краткая экспертиза исследований по кандидатским и докторским диссертациям, связанным с Казахстаном. В Системе Центре диссертационных исследований Турецкой Республики (Ulusal Tez Merkezi) были ана-

лизированы исследовательские работы за 30 лет. Основными экспертными ключевыми словами в исследовании были «казах», «Казakhstan», а ключевыми словами: Турция, казах, Казахстан, исторические деятели, социология, и на этой основе был сделан обзор общей работы.

Отобранные автором произведения впервые опубликованы на турецком языке и сейчас вкратце представлены для казахоязычной аудитории.

Ключевые слова: Турция, казах, Казахстан, исторические деятели, социология.

H. Beshirli

Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey

Analysis of research on Kazakhstan in the scientific space of Turkey

Abstract. The author carried out a brief examination of research on candidate and doctoral dissertations related to Kazakhstan based on the research fund of the Republic of Turkey. The Dissertation Research Centre System of the Republic of Turkey (Ulusal Tez Merkezi) analysed 30 years of research papers. The main expert keywords of the study were «Kazakh», «Kazakhstan», such keywords (повторяется слово, необходимо заменить по смыслу) as Turkey, Kazakh, Kazakhstan, historical figures, sociology. The author conducted a review of the overall work.

The works selected by the author were first published in Turkish. Now, they are briefly presented to the Kazakh-speaking audience.

Keywords: Turkey, Kazakh, Kazakhstan, historical figures, sociology.

References

1. Kazakstan Respublikasinin Bilim ministrligi men Tırkiya Respublikasinyn Ultyk bilim ministrligi arasyndagi bilim salasyndagy yntimaktasty turaly Hattama [Protocol on cooperation in the field of education between the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of National Education of the Republic of Turkey] [Electronic resource] Available at //http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O9700000002/links#from (Accessed: 27.07.2021).
2. Rankings university [Electronic resource] Available at //https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings (Accessed: 11.07.2021.)
3. Hangi ülkeden kaç öğrenci Türkiye’de eğitim görüyor? [How many students from which country are studying in Turkey?] [Electronic resource]. Available at: https://www.cnnturk.com/universite-rehberim/hangi-ulkeden-kac-ogrenci-turkiyede-egitim-goruyor?page=1 (Accessed: 11.07.2021.)
4. Tez merkezi [Dissertation Center] [Electronic resource]. Available at//https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp (Accessed:24.05.2019).

Автор туралы мәлімет:

Х.Беширли – PhD, профессор, әлеуметтану кафедрасы, Анкара Хаджа Байрам вели университеті, Анкара, Түркия.

H. Beshirli – Ph.D., Professor, Department of Sociology, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey.

S.S. Kenzhebai¹
R.O. Zharmukhametova²
S.B. Sarbasova³

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan,

²Shakarim Semey State University, Semey, Kazakhstan

³Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: kenzhe.saltanat@mail.ru, ermenova.raushan@mail.ru, ssarbassova@mail.ru)

The impact of the pandemic of COVID-19 on the education system

---

Abstract. *The article is devoted to the relevant issue of modern education - online learning. The main purpose of the article is to justify online and distance learning as a new form of Education. The article analyzes the forms of education and outlines the main directions of distance learning. It is shown that the effectiveness of online education is determined using pedagogical technologies that underlie the design and implementation of courses. During the global pandemic of COVID-19, the processes caused by forced restrictive measures in accordance with the requirements of the Information Society of all industries were accelerated. Almost all sectors of the economy have faced the need to switch to remote online work, but the education system has suffered the most. The mass transition to the format of distance learning has identified a few problems and contradictions in the distance format of higher education programs.*

Keywords: *COVID-19, online education, distance learning, traditional education, educational process.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-233-239>

Received: 25.11.20 / Accepted: 17.05.21

Introduction

Digitalization of society requires changes and additions to several functions of all social institutions. Discussions on the introduction of distance learning technologies in the educational process have long been a dispute between experts, the teaching community, rectors, representatives of the relevant authorities and the public. The need for the using distance learning technologies in education is not particularly problematic. This is a universal trend that is reflected in the digitalization of many social institutions and structures. However, the relationship between offline and online forms of education reflects the contradictions of society. Though, the

development of online learning is already an objective process.

Alvin Toffler's "Shock of the future" suddenly appeared and required all spheres of society and social institutions, to adapt to an accelerated, stressful regime.

So, among the many works of Talcott Parsons, it was appropriate to consider two of his main works, i.e. social action, movement and structural-functional analysis.

Summary and essence of these: there are some necessary conditions for the existence of any social action, i.e. an action requires, firstly, the person who conducts it, secondly, a specific situation, and thirdly conditional situations based on certain legal norms (rules) with a goal.

Distance learning system before the pandemic

Distance learning is a style of teaching in which teachers and students are physically separated from each other and use different technologies for effective communication. Initially, it was aimed at full-time employees and employees from remote areas.

Before the Covid-19 epidemic, distance learning showed modest but steady growth. According to the National Center for Educational Statistics, 34.7 percent of college students took at least one online course in 2017, compared to 33.1 percent in 2018. This is less than the 2 percent increase from 2016 to 2017, but it is an upward trend [5.9].

With the advent of COVID-19, distance learning has evolved from an attractive optimal option to a necessity. The time is at least short, and no one knows how long it will last. In the United States, when the virus began to spread in March, many schools were closed for the spring semester. While several states have allowed traditional classes in the summer and some plan to open in the fall, medical experts are urging caution as uncertainty escalates. Many schools use periodic schedules and hybrid face-to-face and distance learning programs to adhere to the principles of social distance.

COVID-19 has made distance learning a much wider audience. As a result, schools have been forced to create or accelerate online education plans for teachers and students to accelerate with new technology. There is already a set of software and platforms designed to facilitate online learning, but these tools need to be further improved to make it easier to learn and use.

The education system at school, college, and university will never be the same again. Lecturers predict that there will be a «loss of knowledge», a «loss of interest in knowledge» among the students who have not been able to successfully switch from traditional teaching to online. Inequality in access to high-speed Internet, home computers, and direct education leads to an increase in the number of students who lag far behind their peers. According to the study of

the National Center of Educational Statistics, the students who are from low-income families and rural areas may be one year behind curriculum due to COVID-19.

Even before COVID-19, educational technologies were rapidly growing and coming into use, global investment in educational technologies reached \$18.66 billion in 2019, and the general education market is expected to reach \$350 billion by 2025. Whether it is language application, virtual learning, video conferencing, or online learning software, there has been a significant increase in usage since COVID-19 [6.12].

It creates the need for distance education, both to prepare for emergencies and to bridge the socio-economic gap in education.

- COVID-19 has led to the closure of schools around the world. Today, more than 1.7 billion children worldwide are unable to attend school.

- As a result of the significant growth of online learning in distance learning and e-learning implemented on digital platforms, the educational methodology has dramatically changed.

- A study conducted on online education shows that information retention increases and takes less time, which means that changes caused by coronavirus remain the same.

The rapid transition to distance learning during the COVID-19 pandemic has significantly changed the process of introducing new information technologies into the traditional system of full-time education of universities. This requires an in-depth analysis of the specifics of the post-pandemic distance learning format, the readiness of participants in the educational process, the availability of material, technical, methodological, software, as well as prospects for the development of Kazakhstan's education system. In May 2020, to study the experience of Russian universities in the transition to a remote format, the Center of the strategy of education development of Moscow State University, the Department of sociology of RUDN University (Peoples' Friendship University of Russia) and the Russian assembly of professors conducted a

survey of the teaching staff of universities on the problems of working in a remote format during COVID-19.

The object of research is the system of higher education in the transition to the format of distance learning, the peculiarities of the organization of the educational process and its assessment by lecturers. Members of the All-Russian public organization «Assembly of Russian professors» professors and university teachers took part in the survey. Data collection was performed using a standardized survey on the Google Forms platform. The survey was accessed by reference to a letter sent to universities: The number of participants in the survey from all types of universities - 3467. So, 99% of respondents noted that their university has switched to the format of remote work (1% indicates that the university has not switched to this format of work, so they did not participate in the survey), i.e. the number of teachers who answered the survey was 3431 people. Two-thirds of universities (69.6%) reported switching to distance learning in one week, 24.1% in two weeks, and the rest (about 6%) in three weeks. About 70% of respondents have prior experience working on the online platform, of which 31.9% regularly used their opportunities in the learning process, and 36.7% worked in passive mode to meet the requirements. Assessing the overall organization of distance work, the professors' association was divided as follows: half (51%) believe that teaching is carried out in full, but argue that the quality may decrease, and (31.3%) say that teaching is not detrimental to quality, 17.7% said that the work was formal, as there was no distance learning at the university. The analysis of pedagogical activity showed that it practically does not differ from its work in a regular format: in the spring semester, 93.6% conducted classes on schedule, 52.3% worked with students on course and diploma projects, and 30.3% received experience in distance learning. Before the introduction of restrictive measures, less than half of respondents (44.7%) had experience working remotely. Most of them indicated that they used this type of work

as a supplement (72.7%), and one third of the respondents in this group worked as teachers of online courses (32.2%). 29.1% of the group work mainly on course and diploma projects. Only 16.5% of respondents with experience in working with the internet are indicated as specialists who work in the main online format. The most popular tool for working in a remote format is email. It was used by 85.8% of lecturers and students. 67% worked on the University platform, and almost half (46.7%) worked on online conference platforms (mainly ZOOM and MS Teams). 44.9% used the capabilities of instant messengers, and 41.6% organized their work through social networks. In other words, a significant number of lecturers have adapted teaching in their subjects to the basics of distance learning, based on an effective and accessible platform for teaching in their subjects. This is done based on traditional teaching methods of teachers [5.9].

The diversity of resources indicates that the system of distance learning of Russian universities was at the initial stage of formation on the eve of the introduction of restrictive measures, and it did not have a resource base, methodological developments, or trained staff. This is the reason why most respondents note that, regardless of the distance learning format, they work offline: for independent work of students, educational materials are posted on the internet resource in text format (78.6%) and 69.6% check documents sent by students by e-mail. Almost half of teachers (54.1%) noted active work in an online format: they conduct lectures and seminars in real time (56.2%). A significant group of respondents actively use the internet and the opportunities of open educational resources in their subject: they post materials for independent work of students in the format of video lectures on the LMS platform of the University (29%), 26.7% provided students with links to pass ready-made tests on open resources, and 16.2% passed by sending links to students using ready-made online courses [5.7].

The above statistics were conducted in Russia. If we analyze the results of the survey, the educational programs and problems of Russia

and Kazakhstan are similar. We notice that there was no preparation because the online education system was launched immediately. There are also some obstacles to the effective use of new technologies. Due to the lack of a clear stable education system and unsatisfactory internet speed, there were difficulties in communication between pupils, students, and lecturers. However, over time, we can see that the disadvantages begin to decrease with the use of practice. And in Kazakhstan, such a study has not yet been fully conducted. As universities in our country switched to distance learning in the context of the pandemic, the impetus for the introduction of technological additions to the higher education system was given. It showed the possibilities and prospects of online technologies in the educational process, identified the weakest links in the methodological, technological, and informational work of universities, and demonstrated the real potential for the development and stability of the education system in accordance with modern requirements. Distance learning is becoming increasingly common in our country and other countries based on the process of education and training of students based on modern information technologies in the context of spatial and time gaps. Distance education has relatively significant advantages. Distance Education First, the ability to study at a convenient time and in any place, regardless of the location of the educational institution, as well as the relatively low cost of tuition. In addition, distance learning has many disadvantages. Phenomenologically, the disadvantages of distance learning are reflected in the fact that many distance learners begin to study a certain course. First, due to the lack of direct face-to-face contact between the student and the teacher, the quality of knowledge obtained remotely is questionable. The low level of development of communication systems, the low level of computer literacy of most citizens of the country, as well as the problem of determining the student's identity, which is especially important for passing distance exams, can also hinder the development of distance learning. Distance education, like any innovation

in the field of pedagogical practice, faces difficult challenges in its implementation. The main task in distance learning is to solve social and psychological problems. The remaining technical issues are a positive trend in the development of distance education, which indicates that these problems will be resolved shortly.

P. L. Pecker believes that the demand for distance learning has not yet formed [1.6], because it is a new format, the advantages and quality of which are difficult to assess due to insufficient statistics. At the same time, some universities use distance learning as an auxiliary element in the process of obtaining a correspondence diploma.

Distance education is at the forefront of communication initiatives and technological advances. However, the lack of reliable communication (mainly due to remote arbitrariness) limits the pedagogical opportunities offered to teachers and students living in urban areas. In other words, it is necessary to use the most advanced technologies to improve distance education, and the implementation of such an environment is now much more affordable in urban areas. Online and distance learning in the system of social and vocational education should be considered as a pedagogical process aimed at solving the didactic objectives of training in the social sphere, carried out in a certain sequence under the indirect control of the teacher (educator, consultant).

Modern education should be able to quickly adapt to the rapidly changing needs of the labor market. At the same time, the labor market not only generates demand for certain specialties, but also determines a specific set of competencies that students must master. Thus, the modern educational program should be a «constructor», consisting of separate mini-courses, each of which is aimed at revealing a specific topic (teaching a certain skill).

The improper Internet connection, the lack of equipment for some students, or the weakness of online educational platforms, as well as the difficulties encountered in our country, are common in other countries. For example, only 35% of Indonesian students have access to a

computer. And even in the United States, 25% of students come from low-income families, so they do not have the opportunity to get an online textbook. Getting an online education is easy if you have access to the necessary technologies. In online education, a student can remember 25-60% of the necessary information. And e-learning takes 40-60% less time compared to the traditional learning system [6.3]. Our country has faced such obstacles during emergencies. Our country ranks 122nd in the world in terms of Internet speed. This means that we have an Internet speed of 6.6 Mbps. This means that our country is still lagging in the era of globalization. Therefore, during the transition to online education, 20,000 students from remote villages and districts were left out of educational programs due to lack of timely access to information. Later, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan began to introduce effective forms of online learning, considering ways to solve them.

Conclusion

Summarizing the above, we can identify the following key areas for the development of modern online education:

1. Development of a system of legislative regulation and standardization in the field of online education to ensure high quality of educational products and create conditions for universal recognition of diplomas obtained during online education.
2. Development of the digital infrastructure of universities with the involvement of public funding and private investment, as well as mass training of lecturers with the necessary digital competencies.
3. Development of technologies in the field of online education to increase student participation in the educational process, the realization of their creative potential and the development of creativity.

References

1. Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение: учебно-методическое пособие. - М., 1997, 210 с.
2. Богданова Д.А., Федосеев А.А. Телекоммуникации для образования // Информатика и образование. - 1993. - № 2. - С - 49-55.
3. Беляев Л.В. К вопросу о социально-психологических проблемах дистанционного обучения // Фундаментальные исследования. - 2005. - № 1. - С. 19.
4. Полат Е.С. Хуторской А.В. Проблемы и перспективы дистанционного образования в средней образовательной школе: доклад [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.ioso.ru/ioso/senatus/meeting280900.htm> (дата обращения: 17.10.2020).
5. Отчет о массовом опросе профессорско-преподавательского состава вузов о развитии он-лайн-среды в условиях коронавирусной инфекции. - URL: https://minobrnauki.gov.ru/ru/press-center/card/?id_4=2603 (дата обращения: 17.10.2020).

References

1. Andreev A. A. Vvedenie v distancionnoe obuchenie: uchebno-metodicheskoe posobie [Introduction to distance learning: An educational and methodological guide] (Moscow, 1997, 210 p.).
2. Bogdanova D. A., Fedoseev A. A. Telekommunikacii dlja obrazovanija [Telecommunications for education], *Informatika i obrazovanie* [Computer Science and education], 2, 49-55 (1993).
3. Belyaev L.V. K voprosu o social'no-psihologicheskikh problemah distancionnogo obuchenija [On the issue of socio-psychological problems of distance learning], *Fundamental'nye issledovanija* [Fundamental Research], 1, 19 (2005).

4. Polat E. S. Khutorskoy A.V. Problemy i perspektivy distancionnogo obrazovaniya v srednej obrazovatel'noj shkole: doklad [Problems and prospects of distance education in secondary educational schools: report [Electronic resource]. Available at: <http://www.ioso.ru/ioso/senatus/meeting280900.htm> (Accessed: 17.10.2020).

5. Otchet o massovom oprose professorsko-prepodavatel'skogo sostava vuzov o razvitiі onlajn-sredy v uslovijah koronavirusnoj infekcii [Report on the mass survey of university teaching staff on the development of the online environment in the context of coronavirus infection]. Available at: https://minobrnauki.gov.ru/ru/press-center/card/?id_4=2603 (Accessed: 17.10.2020).

С.С. Кенжебай¹, Р.О. Жармухаметова², С.Б. Сарбасова³

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей, Қазақстан

³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Covid-19 пандемиясының білім беру жүйесіне әсері

Аннотация. Мақала қазіргі білім берудегі өзекті мәселе – онлайн оқытуға арналған. Мақаланың басты мақсаты - білім берудің жаңа түрі ретінде онлайн және қашықтықтан оқытуды негіздеу. Мақалада білім беру формалары талданып, қашықтықтан оқытудың негізгі бағыттары көрсетілген. Онлайн білім берудің тиімділігі, курстарды жобалау мен жүзеге асырудың негізінде жатқан педагогикалық технологияларды қолдану арқылы анықталатыны көрсетілген. Әлемді жайлаған COVID-19 пандемиясы кезінде барлық салалардың ақпараттық қоғамның талаптарына сәйкес мәжбүрлі шектеу шараларынан туындаған процестер жеделдетілді. Экономиканың барлық дерлік салалары қашықтықтан онлайн жұмыс істеуге көшу қажеттілігіне тап болды, бірақ білім беру жүйесі ең ауыр соққыны алды. Қашықтан оқыту форматына жаппай көшу жоғары білім беру бағдарламаларының қашықтық форматындағы бірқатар мәселелер мен қайшылықтарды анықтады.

Түйінді сөздер: COVID-19, онлайн білім беру, қашықтықтан оқыту, дәстүрлі білім беру, білім беру үдерісі.

С.С. Кенжебай¹, Р.О. Жармухаметова², С.Б. Сарбасова³

¹Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

²Университет им. Шакарима города Семей, Семей, Казахстан

³Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Нур-Султан, Казахстан

Влияние пандемии COVID-19 на систему образования

Аннотация. Рассмотрены методологические, теоретические, концептуальные основы разработки и реализации моделей дистанционного обучения по направлениям социального образования. Приводятся принципы, дидактические требования к содержательно-технологическому базису программ дистанционного обучения специалистов социальной сферы. Особое внимание уделено характеристике различных групп педагогических условий, обеспечивающих эффективность дистанционного социально-профессионального обучения. Объективный запрос на соответствие всех сфер жизни требованиям информационного общества ускорил процессы, обусловленные вынужденными ограничительными мерами пандемии Covid-19. С необходимостью перехода на удаленный режим работы столкнулись практически все отрасли экономики, но самый сильный удар приняла система образования.

Ключевые слова: COVID-19, дистанционное обучение, цифровизация, онлайн обучение, технологии удаленного доступа.

Information about authors:

Кенжебай С.С. – корреспонденция үшін автор «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

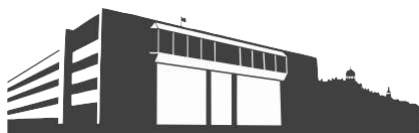
Жармұхаметова Р.О. – аға оқытушы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей, Қазақстан.

Сарбасова С.Б. – Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Kenzhebay S. S. – **Corresponding author**, The 2nd year Master student in Sociology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zharmukhametova R.O. – Senior Lecturer, Shakarim Semey State University, Semey, Kazakhstan.

Sarbasova S.B. – Associate Professor, Kazakh University of Economics, Finance and international Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan.

A.R. Yermentayeva
N.Zh. Duisekeeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: Erasem@mail.ru, neka09@mail.ru)

Problems of research on competitiveness of future teachers-psychologists

Abstract. *The article substantiates the relevance of the problem of developing the competitiveness of future specialists from the position of psychological and pedagogical science. The problem of competitiveness is considered in the aspect of public and scientific demand. The authors consider personal development as a basic quality of competitiveness of future specialists.*

The article reveals the problem by domestic scholars, researchers from near and far abroad from the position of different sciences. Competitiveness is defined as a socially oriented system of abilities, properties and qualities of a person. It characterizes the potential of a person to achieve success, both in educational, professional and non-professional life. It determines an appropriate individual behavior in a dynamic changing environment.

Factors and parameters of the competitiveness of specialists of any profile continue to expand in the following activities such as professional adaptation, certification, solving situational pedagogical tasks, communication in the educational process, solving the problem of educational variability, career growth, placement of personnel, and others.

Keywords: *competitiveness, competitiveness of personal development, professional activity, professional and personal development, self - determination, self-development, personal and professional qualities, the ability of the individual.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-240-247>

Received: 2.11.20 / Accepted: 28.03.21

Introduction

Kazakhstan's society is focused on the accelerated promotion of the state in the community of the 30 most competitive countries in the world. Modern society, being "on the top of the wave" of the scientific and technological progress, faces some fast-changing phenomena

and processes. Nowadays, a specialist must meet some criteria developed under the conditions of constant change of both information and tools and technical environment, because it realizes its functions in this environment. The reality is that knowledge, skills and abilities which the specialist received in the course of training, both in the system of general and professional

education, are subjected to the increased speed of change of competencies with each subsequent year. The current international and domestic situation of economic and social turbulence is a negative factor which greatly reduces a specialist's competitive capabilities.

The State Programme of Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 states that «The development of education must become the platform on which the future economic, political and socio-cultural prosperity of the country will be based». [1]. New social conditions in Kazakhstan give rise to new situations in education that require teachers-psychologists to respond adequately to constantly changing science and technology. In other words, reality requires from teachers-psychologists competitiveness, which is manifested in various situations of professional activity and personal self-realization.

Education, as an integral part of the social reality, being one of the most important social institutions, performs a variety of vital functions, and is also subject to various transformations, innovations, and modernization. Changes in education can be traced not only to the material and technical base of educational institutions but also to the basic legal acts of the Republic of Kazakhstan. Nowadays cash bonuses for academic degrees for employees of higher education institutions have been canceled. This situation can cause a decrease in motivation for obtaining a degree among ordinary teachers who do not have it.

The modern scientific environment defines the priority of professional education as the formation of future specialists ' competitiveness and believes that this quality should have a basic character. Competitiveness at various levels of personal development is considered as a personal quality and professionalism. At the professional level, this concept includes corporate actions, cultural aspects of personal development, creativity, and mobility, as well as a deontological component, global thinking.

Trait competitiveness is a kind of personality that refers to "the enjoyment of interpersonal competition and the desire to win and be

better than others" [2]. Kohn (1992) proposed a concept called "intentional competitiveness" that depicts an internal desire to be the best [3]. It describes someone who enjoys competing with and surpassing others. These two concepts are generally thought to be similar or consistent (Brown et al., 1998), both focusing on the individual's internal characteristics that drive a person to outperform others [4].

In line with the state policy, the aspects of which are defined in the program article "Spiritual Revival", the dominant in personal development is spiritual and moral culture, national identity, and the formation of the national code [5]. The high qualification of a future specialist does not determine his employment and obtaining a high-paid position. Therefore, the study and development of the problem of competitive development of the student's personality, aimed at achieving success in its activities, is relevant for higher professional schools.

Literature Review

The connection between education and the competitiveness of a specialist is relevant for specialists in various fields of knowledge.

Therefore, this problem has been considered by scientists from both near and far abroad in a poly-scientific aspect. In the field of economics, there is a certain range of works by the following authors, such as R. A. Fatkhutdinov, M. Porter, A. G. Shmelev.

The works of such famous scientists as B. A. Abdykarimov, K. K. Zhampeisova, Zh.Zh. Nauryzbay, N. E. Pfeiffer, L. V. Shkutina, K. S. Uspanov, K. N. Ustemirov are devoted to solving the problem of professional education in Kazakhstan.

The problem of developing the creative potential of a teacher is considered by E. I. Burdina; adaptation of beginning teachers – by N. R. Shametov; competence as a criterion for the quality of education – by K. S. Kudaibergenova; development of future teachers ' abilities for mental and aesthetic education is studied by G. S. Zharmenova; improvement of training for managing the pedagogical process by G. Z. Adilgazinov.

It should be emphasized that many works in Russian science are devoted to the problems of professional competence in various aspects, including the research of D.A. Aubakir, B. T. Kenzhebekov, N. V. Mirza, S. I. Ferkho.

Various aspects of the pedagogic and socio-educational activities are considered in the studies of G. J. Menlibekova, cultural aspects of pedagogical communication by M. H. Baltabaev, I. F. Isaev, S. T. Taubeva.

These studies indicate that at the present stage in higher education and psychological and pedagogical science, the problem of training competitive graduates is one of the priorities.

There has been a significant increase in interest in the problems of professional competence formation as the most important factor in the competitiveness of young professionals in the labor market.

At the present stage, the problem of professional development is considered in the aspect of competitiveness, since the future specialist, getting into a competitive environment, must withstand the requirements that will be presented by employers, as well as successfully implement their work. Therefore, at the heart of professional training, competitiveness is considered a significant professional quality and attracts students themselves to work in this aspect [6].

The scientist V. I. Andreev in the context of the desired problem proposed to take into account the pedagogical principles of ensuring the image of the University through the preparation of competitiveness in the conditions of the market of educational services. For us, the author's opinion that the image of an educational institution depends on the usefulness of the graduate to society is a motif in professional training. In accordance with this principle, each educational institution seeks to increase its prestige by training a competitive specialist who is ready to survive, to compete in the labor market [7].

Methods

This principle determines the competitiveness of the future employee, his ability to effectively self-determination in society, and successfully

implement professional activities. Scientists have identified the following structural components of personal competitiveness:

- accuracy of goals and value orientations;
- diligence, creative approach to business;
- willingness to take risks, independence;
- striving to be a leader;
- desire to continuously improve yourself, stress resistance;
- attraction to constant professional growth, obtaining a high-quality final product of their work.

The psychological concept of professional and personal development of L. M. Mitina assumes an integral property under the competitiveness of the individual, which is characterized by a set of personal qualities that later allow the graduate to be more successful in the labor market compared to others [8].

Competitiveness is often described as a personality trait. However, it is much less stable across the life span than traits such as neuroticism, extroversion, and novelty-seeking.

Some people indeed tend to be more competitive than others. However, certain situations can also boost competitiveness in people. People who are raised in cultures that value competition are also more likely to be competitive. People are more likely to be competitive when:

- They measure their self-worth by comparing themselves to others. For instance, a gymnast may measure their skill by how high they place in tournaments rather than by their balance, timing, and other objective measurements.
- The competition is about something important to them. For example, someone who takes pride in their intelligence may be driven to compete in spelling bees but not a dance contest.
- Their competitor has a similar skill level. People are more likely to compete against someone a little better or a little worse than them, as opposed to a complete novice or master in the field.
- They know their competitor personally. People tend to be more emotionally invested when comparing themselves to friends than to strangers. Individuals are also more likely to be competitive in smaller groups.

- They have an audience. The presence of one's peers can increase the pressure to perform well.

- They have very good or very poor rankings. Individuals who are close to being "the best" may push themselves harder. Likewise, individuals may compete for more to avoid being "the worst" at an activity.

- There are limited resources. For example, people are more likely to fight over food in a desert than in a supermarket. In an empty desert, one person's gain means another person's loss. But in a store, everyone can "win" and get as much food as they need.

We believe that the provisions of this concept presuppose the concept of competitiveness as a complex property: having its conditions, age, psychophysical health, appearance, abilities, level of intelligence, energy reserve; moral aspects, a system of values, beliefs, and personal restrictions [9].

Therefore, it is important for a person entering the world of professions to make the right choice, acquire and develop not only professionalism but also socio-psychological and moral characteristics, the ability to cooperate with colleagues, build a harmonious relationship with society, which is the main leitmotif of our research.

Meanwhile, at present, the need for the competitiveness of specialists in any specialty is expanding - such situations include adaptation to the profession, getting out of existing situations, setting up the educational process, the problem of multi-aspect education, career growth, placement of personnel, pedagogical competitions, and others.

The need for competition arises in young teachers-psychologists for some reasons:

- rapidly changing demographic situation leads to the release of jobs;

- overproduction of specialists in some specialties and differences in wages in different educational institutions.

However, the approaches and means of organizing the educational process of the University that contribute to the formation of students' competitiveness are not sufficiently developed.

According to the theory of personal development, competitiveness is the quality that makes it easy to adapt to the social environment and provides a high level of professionalism. For the competitiveness of the individual during the training period, it is necessary to develop high motivation both for the educational process and for future professional activities. High motivation encourages the students to improve their personal and professional qualities.

Since professional training is carried out in higher education, the student's structure should include both personally significant and professionally significant qualities that ensure holistic development and competitiveness. Therefore, it is necessary to consider these two qualities as complementary and mutually dependent. Personal qualities in the process of preparing for a future profession are saturated with professional knowledge, skills, and abilities that ensure competence, as well as the competitiveness. It follows that professional training plays a huge role in the development of competitiveness.

In psychological and pedagogical science, the professionalism and competitiveness of the individual have supra-professional characteristics. Therefore, in the development of the profession, the personal characteristic acts as a dominant.

In the context of the above, the concept of «competitiveness» is understood as a system of abilities, properties, and qualities of a person, oriented to society. It characterizes the personality of a professional employee, revealing his potential opportunities to achieve success in professional and non-professional activities. It is also an indicator of individual behavior, as well as internal confidence and harmonious interaction in a social society.

Despite the general tendency to prepare graduates for self-determination in the conditions of innovative changes, there is no special study in the system of training in the field of psychology and pedagogy aimed at determining the features of the development of competitiveness, although in general the content of professional education of teachers has been studied in various aspects related to the components of competitiveness.

Accordingly in that way, in the preparation of teachers-psychologists is denoted by the contradiction between the need to ensure their competitiveness on the one hand, on the other hand, obscurity features of competitiveness as a factor of their effectiveness is not well developed. The identified problems require scientific development, which determined the research topic: «*Development of the competitiveness of future teachers-psychologists*» which considers the issue of development of future teachers psychologists' competitiveness and define the research problem: What is the peculiarity of the competitiveness of the educational psychologist? How can competitiveness develop?

For an adequate answer to these questions, we set the following goals, which consider the development and scientific justification of the features of the competitiveness of the teacher-psychologist, determining the laws and mechanisms of development.

Discussions

It should be emphasized that the competitiveness of any level is determined by a specialist who is involved in professional activity and performs it efficiently, as well as having certain socio-psychological characteristics. In this regard, there is a need to consider the issue of training a competitive specialist during his training.

In the last decade change in the world starts from the change in the college. The development of the industry depends on the university as universities conduct training, research, and development.

Sheila conducted a study on university management reform in the US, United Kingdom, Canada, and Australia asking questions: What is the scope of economic change that characterizes the last quarter of the XX century and how does it affect higher education? We have moved from an industrial to a postindustrial society and higher education is more important to the latter. Postindustrial societies depend on higher education for training, research, and development (R & D) to a greater degree than do industrial societies [10].

The university is an educational level that has a specific role and strategic position within the education goals. In this case, efforts should be made continual improvements to realize the quality of human resources [11], [12], [13] &[14]. Leaders who have an insight into the future become an important determinant in transforming the strategic changes to bring about an environment that supports the college through the establishment of a “corporate culture” grade for education. Therefore, it needs to support efforts to increase the competitiveness of universities in the arena of increasingly fierce competition.

The L.N. Gumilyov Eurasian National University has been training teachers and psychologists at all three levels for many years: bachelor's, master's, and doctoral degrees, which is taken as the *base of research*, where the *object* is the features of developing the competitiveness of the future teacher-psychologist in the higher education system.

The process of forming the competitiveness of a student's personality will be optimized; **if** the features of the development of the competitiveness of the future teacher-psychologist, which include laws and mechanisms, a set of individual and personal properties, are identified, **then** the development of the competitiveness of future teachers-psychologists will be effective **since it will** contribute to the productive implementation of psychological and pedagogical training, the desire for continuous self-development, professional growth, congruence and stress resistance.

Therefore, in this scientific research, we are aimed at substantiating, developing, and testing a program that ensures the formation of the competitiveness of the student's personality in the educational process of the university, which is possible with a special study of the competitiveness development features of future teachers -psychologists. This result is possible only by setting and solving step-by-step actions.

This is primarily a substantiation of the methodological foundations of the competitiveness of the future teacher-psychologist to facilitate the creation of

effective psychological-pedagogical activity and professional self-realization of future specialists.

In addition, it is possible to develop a model and tools for developing the competitiveness of future teachers-psychologists and its effectiveness will be tested through experimental work.

On this basis, it will be possible to put forward specific recommendations for the development of competitiveness;

Conclusion

It should be noted that in the process of forming the competitiveness of future specialists in the labor market, it is necessary to take into account the specifics of future professional activities and in accordance with this, to select the necessary tools, methods, forms.

This, in turn, requires the creation of certain conditions for the formation of a highly cultural level of morality, self-awareness, and the adoption of civilized norms and rules of competition. So, the peculiarity of studying the desired problem must be carried out taking into account the understanding and awareness of the features of the two phenomena of competition and conflict can be used in the preparation of psychological and pedagogical direction.

Compliance with the ethical principles of competitive interaction contributes to the emphasis on the development of cultural and moral qualities of the individual. We assume that the received theoretical and practical material, taking into account the specialty, will be effective in preparing the future specialists' competitiveness.

References

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. – URL: https://primeminister.kz/page/article_item-34 (дата обращения: 12.03.2021).
2. Spence J. T., Helmreich R. L. (1983). Achievement-related motives and behaviors, in *Achievement and Achievement Motives: Psychological and Sociological Approaches*, ed. Spence J. T. San Francisco, CA: W.H. Freeman and Company.
3. Kohn A. (1992). *No Contest: The Case Against Competition*, 2nd Edn. New York, NY: Houghton Mifflin.
4. Brown S. P., Cron W. L., Slocum J. W. (1998). Effects of trait competitiveness and perceived intraorganizational competition on salesperson goal setting and performance, *Journal of Marketing*. Vol. 62. No 4, p. 88–98.
5. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. - URL: <https://informburo.kz/stati/statya-prezidenta-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.html> (дата обращения: 13.02.2021).
6. Емельянова Л.А. Психология конкуренции и конкурентоспособности. Монография. - М.: Изд-во МГОУ, 2008.- 440 р.
7. Андреев В. И. Конкуренциология: учебный курс для креативного развития конкурентоспособности. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с.
8. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности. Учебно-методическое пособие. – Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2003. – 400 с.
9. Щербаков А.И. Формирование личности учителя советской школы в системе высшего педагогического образования. – Л.: Просвещение, 1968. – 120 с.
10. Allen, Mark (2002). *The Corporate University Handbooks: Designing, Managing, and Growing a successful Program*, Amacom. New York.
11. Buchari, Alm (2005). *Marketing Management and Marketing Services*, Alfabeta, Bandung.
12. Lust, M., Huber, C., & Junne, J. (2019). Academic identity as a discursive resource for resistance: the case of quality management in German higher education institutions. *Higher Education Policy*, 32(1), 49-69.
13. Schwartz, K., Cappella, E., & Aber, J. L. (2019). Teachers' Lives in Context: A Framework for Understanding Barriers to High-Quality Teaching Within Resource Deprived Settings. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 12(1), 160-190.

14. Stachová, K., Papula, J., Stacho, Z., & Kohnová, L. (2019). External partnerships in employee education and development as the key to facing industry 4.0 challenges. *Sustainability*, 11(2), 345.

References

1. Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstan na 2011-2020 gody [State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020]. Available at https://primeminister.kz/page/article_item-34 (Accessed: 12.02.2021).
2. Spence J. T., Helmreich R.L. "Achievement-related motives and behaviors," *Achievement and Achievement Motives: Psychological and Sociological Approaches* (CA: W.H. Freeman and Company, 1983).
3. Kohn A. *No Contest: The Case Against Competition*, 2nd Ed. (, NY: Houghton Mifflin, New York, 1982).
4. Brown S.P., Cron W. L., Slocum J. W. Effects of trait competitiveness and perceived intraorganizational competition on salesperson goal setting and performance *Journal of Marketing*, 4 (62), 88-98 (1998).
5. Nazarbayev N.N. *Vzglyad v budushchee: modernizacija obshchestvennogo soznaniya* [Looking to the future: modernization of public consciousness]. Available at <https://informburo.kz/stati/statya-prezidenta-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.html> (Accessed: 14.02.2021).
6. Emelyanova L.A. *Psihologija konkurencii i konkurentosposobnosti* [Psychology of competition and competitiveness]. Monograph (Publishing house of Moscow State University, Moscow, 2008, 440 p.).
7. Andreev V. I. *Konkurentologiya: uchebnoe kurs dlya kreativnogo razvitiya konkurentosposobnosti* [Competitive studies: training course for creative development of competitiveness] (Center of innovation. technologies, Kazan, 2004, 468 p.).
8. Mitina L. M. *Psihologija razvitiya konkurentosposobnoj lichnosti* [Psychology of competitive personality development (MPSI, Moscow, MODEK, Voronezh, 2002, 400 p.).
9. Shcherbakov A.I. *Formirovanie lichnosti uchitelja sovetskoj shkolyvsisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovanija* [Development of a Soviet school teacher personality in the higher pedagogical education system] (Enlightenment, Leningrad, 1968, p.120).
10. Allen, Mark *The Corporate University Handbooks: Designing, Managing, and Growing a successful Program* (Amacom, New York, 2002).
11. Buchari Alma, *Marketing Management and Marketing Services* (Alfabeta, Bandung, 2005).
12. Lust, M., Huber, C., & Junne, J. Academic identity as a discursive resource for resistance: the case of quality management in German higher education institutions. *Higher Education Policy*, 32 (1), p.49-69, 2019.
13. Schwartz, K., Cappella, E., & Aber, J. L. Teachers' Lives in Context: A Framework for Understanding Barriers to High-Quality Teaching Within Resource Deprived Settings. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 12(1), p.160-190.
14. Stachová, K., Papula, J., Stacho, Z., & Kohnová, L. External partnerships in employee education and development as the key to facing industry 4.0 challenges. *Sustainability*, 11(2), p.345 (2019).

А.Р. Ерментбаева, Н.Ж. Дүйсекеева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Болашақ педагог-психологтердің психология аспектісінде бәсекеге қабілеттілікті дамыту мәселесі

Аннотация. Мақалада психологиялық-педагогикалық ғылым тұрғысынан болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту мәселелерінің өзектілігі негізделеді. Бәсекеге қабілеттілік проблемасы қоғамдық және ғылыми сұраныс аспектісінде қарастырылады. Автордың пікірінше, тұлғаның дамуы болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігінің базистік сапасы ретінде қарастырылады.

Отандық ғалымдар мен алыс және жақын шетелдердің түрлі ғылымдардан мәселелері зерттелген.

Бәсекеге қабілеттілік-тұлғаның қабілеттілігінің, қасиеттерінің әлеуметтік бағытталған жүйесі. Ол тұлғаның оқу, сондай-ақ кәсіби және кәсіби емес өмірде табысқа жетудегі әлеуетті мүмкіндіктерін сипаттайды, сондай-ақ динамикалық өзгеретін жағдайларда барабар жеке мінез-құлықты анықтайды.

Кез-келген мамандық иелерінің бәсекеге қабілеттілігінің мақалалары авторлар тұрғысынан кеңейтілуі жалғасуда: мұндай жағдайларға кәсіби бейімделу, аттестаттау, жағдайлық педагогикалық міндеттерді шешу, оқу-тәрбие үдерісінде қарым-қатынас жасау, білім берудің вариативтілік мәселесі, мансаптық өсу, кадрларды орналастыру, педагогикалық конкурстар және т.б. жатады.

Түйінді сөздер: бәсекелестік, бәсекеге қабілеттілік, тұлға дамуының бәсекеге қабілеттілігі, кәсіби қызмет, кәсіби-тұлғалық даму, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі дамыту, тұлғалық және кәсіби қасиеттері, тұлғаның қабілеті.

А.Р. Ерментаева, Н.Ж. Дүйсекеева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Сұлтан, Казахстан

Проблемы исследования конкурентоспособности будущих педагогов-психологов

Аннотация. В статье с позиции психолого-педагогической науки обосновывается актуальность проблемы развития конкурентоспособности будущих специалистов. Проблема конкурентоспособности рассматривается в аспекте общественного и научного спроса. По мнению авторов, развитие личности рассматривается как базисное качество конкурентоспособности будущих специалистов.

Раскрывается изученность проблемы отечественными учеными, учеными ближнего и дальнего зарубежья с позиции разных наук.

Конкурентоспособность определяется как социально-ориентированная система способностей, свойств и качеств личности. Она характеризует потенциальные возможности личности в достижении успеха как в учебной, так и профессиональной и внепрофессиональной жизнедеятельности, а также определяет адекватное индивидуальное поведение в динамически изменяющихся условиях.

С позиции авторов статьи факторы, условия, параметры конкурентоспособности специалистов любого профиля продолжают расширяться: к таким ситуациям относятся профессиональная адаптация, аттестация, решение ситуативных педагогических задач, общение в учебно-воспитательном процессе, решение проблемы вариативности образования, карьерный рост, расстановка кадров и др.

Ключевые слова: конкурентность, конкурентоспособность, конкурентоспособность развития личности, профессиональная деятельность, профессионально-личностное развитие, самоопределение, само развитие, личностные и профессиональные качества, способность личности.

Information about the authors:

Ерментаева А.Р. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Психология» кафедрасының профессоры, пс.ғ.д., Янушкевич көш., 6, Нұр- Сұлтан, Қазақстан.

Дүйсекеева Н.Ж. – **корреспонденция үшін автор**, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Әлеуметтік педагогика және өзін өзі тану кафедрасының 2 курс докторанты, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Yermentayeva A.R. – Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Psychology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Nur – Sultan, Kazakhstan.

Duissekeyeva N.Zh. – **Corresponding author**, Ph.D. student in Social Pedagogy and Self – Knowledge, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

А.С. Мамбеталина
О.К. Жаумитбаева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: mambetalina@mail.ru, zhanor98@gmail.com)

Психологические особенности межличностных отношений детей юношеского возраста с успешной сепарацией от родителей

Аннотация. В статье рассматриваются сравнительные показатели успешной сепарации детей юношеского возраста от родителей и их психологические особенности по видам сепарации. Проведено исследование по выявлению уровней сепарации детей для определения критерия успешности данного процесса, были выявлены группы с успешной сепарацией от родителей и с низкими показателями степени сепарации от матери и отца. Сделан анализ личностных качеств юношей с успешной сепарацией по видам сепарации. Новизну работы определяют нормы видов сепарации для казахстанской выборки, выявленные в процессе исследования. Был проанализирован и определен ряд психологических факторов, определяющих «успешность» протекания процесса разделения от родителей на данном этапе жизни. Впервые был использован адаптированный русскоязычный вариант методики PSI в русскоязычной среде на казахстанской выборке, которая направлена на выявление уровня психологического разрыва между родителями и детьми в юношеском периоде. В эмпирической части исследуются особенности межличностного общения юношей и их связь с процессом сепарации, отмечается важность коммуникативного элемента в переживании сепарации. Отдельно были рассмотрены особенности сепарации от отца и матери. Теоретический анализ включает в себя влияние дополнительных факторов на успешность сепарации, определение типов сепарации от родителей по Дж.Хоффману.

Ключевые слова: успешная сепарация, сепарация юношей от родителей, конфликтная независимость, эмоциональная сепарация, поведенческая сепарация.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-248-255>

Поступила: 6.01.21 / Допущена к опубликованию: 26.01.21

Введение

Процесс сепарации от родителей является важным событием в жизни ребенка, который помогает ему стать независимым и определяет переход к этапу взрослой жизни. Многие работы на тему сепарации рассматривают этапы развития личности и ограничиваются выборкой младшего возраста. В нашей работе изучаются уровни сепарации детей юно-

шеского возраста от родителей, выявляются нормы успешной сепарации и особенности протекания хода сепарации во взаимоотношениях с другими людьми.

В статье сепарация от родителей рассматривается как способность делать выбор самостоятельно, наличие своего мировоззрения, навыков самообслуживания и умения защитить собственное суждение, не чувствуя вину за конфликт в межличностных отношениях.

Основная часть

Независимость в поступках формируется и выражается в юношеском возрасте с семнадцати вплоть до двадцати пяти лет, кроме того, данные годы жизни считаются значимым шагом в предстоящем пути зрелого человека. Первоначальный промежуток юношеского возраста считается неповторимым в связи с поступлением в новые учебные заведения, адаптацией под ранее неизвестную систему, испытанием себя в других ролях, как учащегося вуза и др., молодые люди переживают новообразования в отдельности от отца и матери [1]. Интенсивное разделение от родителей в норме заканчивается к периоду окончания юношеского этапа в 23-25 лет [1]. На данной стадии устанавливается уровень крепкой сепарации, готовности к независимому зрелому существованию. В этот период юноши и девушки стараются отделиться от отца с матерью абсолютно во всех областях жизнедеятельности.

Функцией сепарации для всех участников данного процесса служит построение гармоничных семейных отношений.

Аттитюдная сепарация рассматривается Дж.Хоффманом как умение взрослого человека давать оценку на внешний мир собственными рассуждениями, не опираясь на родителей [2]. Функциональное разделение от родителей – это умение личности прожить свою жизнь без помощи родителей и обеспечивать себя самого [2].

Дж.Хоффман, изучая разновидности эмоциональной сепарации молодежи и их родителей, акцентирует внимание не только на поведенческой и функциональной сепарации, но и на конфликтной сепарации, которая характеризуется чувством вины, агрессией, сомнениями, беспокойством во взаимоотношениях с отцом и матерью [2]. Также он выделяет четвертый вид сепарации – эмоциональный, который определяется отсутствием излишней ориентации на материнское согласие и помощь. Согласно суждению автора, полное разделение неосуществимо без достижения самостоятельности в данных областях.

Исследование концепции межличностных взаимоотношений лиц считается одним из ключевых вопросов психологии. Межличностные взаимоотношения – это способ взаимодействия человеческих мыслей с окружающей реальностью. Основой данных взаимоотношений являются коммуникации между людьми.

Коммуникативным элементом личностной сепарации считается преобразование взаимоотношений в высококачественные, новые, где юноша воспринимает своего сепаранта как отдельную от себя личность, принимая его различия и особенности. Это дает возможность сберечь изменения в психологической взаимосвязи с другими [3].

В исследовании В.П.Дзукаевой большинство студентов отметили редкие ссоры с родителями [4]. Среди опрошенных количество детей, которые относятся с пониманием к разногласиям с родителями и стараются сохранить уважение к старшим в трудных ситуациях, выше среднего [4]. Эти особенности юношей и девушек во взаимоотношениях с окружающими подтвердились и в последних исследованиях.

По результатам исследования Ю.Р. Сенжаповой, у юношей 17 и 18 лет, проживающих в России, не обнаружилось наличия существенных конфликтов с родителями. По уровню сепарированности от родителей студенты, обучающиеся по специальности «Психология», набрали более высокие баллы, чем остальные специальности. Студенты показали самостоятельность в построении планов на свободное время. Они продемонстрировали высокую степень свободы во взаимодействиях со сверстниками [5].

У детей юношеского возраста редко возникает чувство тревоги перед родителями, когда они скрывают что-то от матерей и отцов [4]. Однако большинство из них чувствуют долг перед родителями [4].

Фактор «контроля, ориентированного на успешность детей» негативно влияет на процесс сепарации, эта особенность выражается в зависимых отношениях с матерью и имеет последствие в равнодушном, асоциальном поведении ребенка [6].

Совместное проживание с родителями осложняет процесс сепарации, следствием которого являются сверхсплоченные семейные взаимоотношения [7]. У юношей и девушек, проживающих отдельно от родителей, наблюдается более быстрый переход к самостоятельной жизни.

В.П.Дзукаева отмечает, что в общем процесс сепарации от родителей сопровождается позитивными чувствами у юношей и многие родители бывают готовы к самостоятельной жизни детей [4].

Целью нашего эмпирического исследования стало изучение особенностей межличностных отношений юношей с успешной сепарацией.

В экспериментальном исследовании участвовали 36 респондентов мужского и женского пола города Нур-Султан, проживающие отдельно от родителей. Из них 6 человек вошли в группу успешно сепарированных от родителей молодых людей, у 6 человек - низкий показатель независимости от родителей. Все участники сходны по общим характеристикам, таких как наличие обоих родителей, проживающие отдельно от родителей, возраст 17-18 лет, обучающиеся 1 курса Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева.

Этапы исследования:

1. Проведение тестирования у респондентов с целью выявления уровня успешности по типам сепарации и различных личностных качеств.

2. Определение особенностей межличностных отношений у юношей и девушек с успешной сепарацией.

Для решения поставленных задач исследования были использованы следующие психологические методики:

- Опросник для изучения психологической сепарации от родителей в юношеском возрасте – Psychological Separation Inventory (PSI, Hoffman, 1984), в адаптации Дзукаевой В.П., Садовниковой Т.Ю. (2014);

- Методика исследования самоотношения. С.Р. Пантелеев (МИС).

В результате применения методики «Психологическая сепарация от родителей в юно-

шеском возрасте» было выявлено среднее значение по каждому виду сепарации, что указано в таблице 1. Уровень среднего значения функциональной сепарации от матери является самым высоким показателем, а уровень поведенческой сепарации от родителей самым низким.

Таблица 1

Шкалы	Среднее арифметическое
Конфликтная сепарация от матери	3,5
Конфликтная сепарация от отца	3,5
Конфликтная сепарация от родителей	3,5
Эмоциональная сепарация от матери	2,7
Эмоциональная сепарация от отца	2,8
Эмоциональная сепарация от родителей	2,76
Поведенческая сепарация от матери	2,7
Поведенческая сепарация от отца	2,8
Поведенческая сепарация от родителей	2,6
Функциональная сепарация от матери	4,9
Функциональная сепарация от отца	3,5
Функциональная сепарация от родителей	3,2

По результатам исследования были выявлены нормы для казахстанских юношей и девушек по методике «Психологическая сепарация от родителей в юношеском возрасте» путем различения среднего значения и стандартного отклонения (баллы ниже этого показателя определяются как низкие) и суммы средней арифметической и стандартного отклонения (результаты выше этого значения определяются как высокие). Показатели между различием и суммой двух вышеизложен-

Таблица 2

Шкалы	Низкий	Высокий	Средний
Конфликтная сепарация от матери	$X < 2,7$	$X > 4,3$	2,7 – 4,3
Конфликтная сепарация от отца	$X < 2,51$	$X > 4,49$	2,51 – 4,49
Конфликтная сепарация от родителей	$X < 2,7$	$X > 4,3$	2,7 – 4,3
Эмоциональная сепарация от матери	$X < 1,8$	$X > 3,6$	1,8 – 3,6
Эмоциональная сепарация от отца	$X < 1,9$	$X > 3,7$	1,9 – 3,7
Эмоциональная сепарация от родителей	$X < 1,96$	$X > 3,56$	1,96 – 3,56
Поведенческая сепарация от матери	$X < 1,9$	$X > 3,5$	1,9 – 3,5
Поведенческая сепарация от отца	$X < 1,9$	$X > 3,7$	1,9 – 3,7
Поведенческая сепарация от родителей	$X < 1,8$	$X > 3,4$	1,8 – 3,4
Функциональная сепарация от матери	$X < 0,2$	$X > 9,6$	0,2 – 9,6
Функциональная сепарация от отца	$X < 2,3$	$X > 4,7$	2,3 – 4,7
Функциональная сепарация от родителей	$X < 2,23$	$X > 4,17$	2,23 – 4,17

ных значений определяются как средние и представлены в таблице 2.

Результаты методики «Психологическая сепарация от родителей в юношеском возрасте» выявили средние показатели по видам сепарации у юношей с низкими и высокими баллами.

Диагностика по виду конфликтной сепарации от матери у респондентов выявила следующие результаты: 8% - низкие показатели, 76% - средний балл, 16% - высокие. По шкале конфликтной сепарации от отца получены следующие результаты: 8% - низкие показатели, 16% - высокие, 76% - средний балл. Результаты представлены на рисунке 1.

По шкале эмоциональной сепарации от матери и отца отдельно нами получены и отражены на рисунке 2 следующие показатели: 11% - низкие балл, 11% - высокие, 78% - средние.

По шкале поведенческой сепарации от матери и отца выявлены и указаны на рисунке 3 следующие результаты: от матери - 16% - низкие показатели, 8% - высокие, 76% - средний балл. Диагностированные показатели по поведенческой независимости от отца составляют: 8% - низкие, 8% - высокие, 84% - средний балл.

По шкале функциональной сепарации от матери результаты всех опрошенных пред-

Рисунок 1. Данные по шкале конфликтной сепарации

Рисунок 2. Данные по шкале эмоциональной сепарации

ставлены на рисунке 4, они имеют усредненные показатели, не были выявлены ни высокие, ни низкие уровни. Однако по этой же шкале от отца был определен низкий уровень у 11%, средний уровень у 91 %, не удалось выявить высокий уровень ни у одного респондента.

По результатам методики «Субъективная оценка межличностных отношений» была составлена диаграмма особенностей межличностных отношений у юношей и девушек с успешной сепарацией от матери и от отца. Личностные особенности детей юношеского возраста по функциональной сепарации не были включены, так как не выявлены высокие показатели по результатам опросника «Психологическая сепарация от родителей в юношеском возрасте».

Данные по методике «Субъективная оценка межличностных отношений» детей юношеского возраста с успешной сепарацией представлены на рисунке 5.

Заключение

Таким образом, в результате проведенного исследования мы пришли к выводу о том, что юноши и девушки 17-18 лет с успешным уровнем конфликтной сепарации одинаково испытывают среднюю степень напряженности в отношениях с матерью и отцом, при этом они чувствуют отдаленность от обоих родителей. Предполагается, что эти особенности связаны с переездом от родителей, но так как они являются зависимыми от родителей в финансовом плане и др., разногласия случаются. В

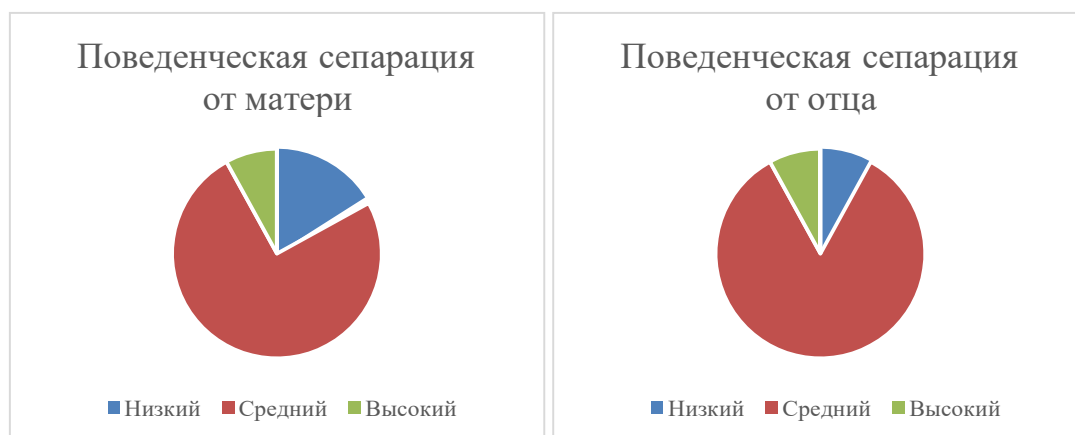

Рисунок 3. Показатели по шкале поведенческой сепарации

Рисунок 4. Данные по шкале функциональной сепарации

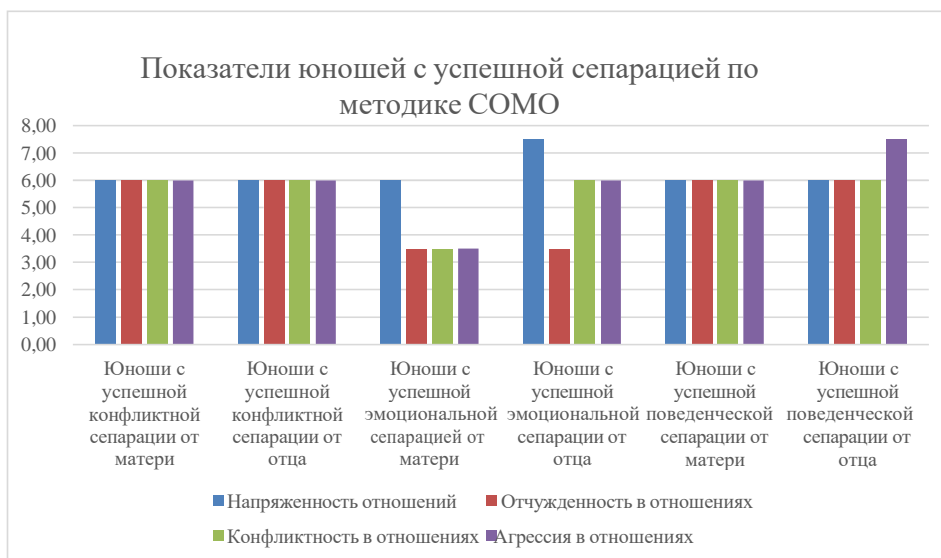

Рисунок 5. Результаты по методике «Субъективная оценка межличностных отношений»

этих отношениях присутствуют конфликты и агрессия друг к другу в форме высказывания своей точки зрения, при этом дети стараются не убедить родителей в своей правоте, а найти общий взаимовыгодный способ решения проблемы и быть на равных.

В возрасте 17-18 лет юноши и девушки активно переживают процесс эмоциональной сепарации от обоих родителей. У них напряженные отношения с отцом, также они одинаково переживают отчужденность от отца и матери и вступают в разногласия больше с отцом. К матерям они более снисходительны, ищут компромиссы и хорошо контролируют свои эмоции и враждебные мысли. Можно предположить, что это связано со страхом

быть неприятым, отвергнутым матерью. Согласно данным, полученным в ходе исследования, дети юношеского возраста по виду поведенческой сепарации отделены от родителей в среднем значении, что характеризует их как взрослых, проявляющих свои интересы и взгляды без страха быть неправым, принимающих любые принятия и неприятия со стороны родителей.

Завершение процесса сепарации от родителей однозначно является малоизученным вопросом в области психологии и требует дальнейшего изучения, подробного исследования личностных особенностей детей юношеского возраста и психологических факторов успешной сепарации от родителей.

Список литературы

1. Васильева П.Т., Владимирова С.Л. Возрастные этапы процессы сепарации от родителей // Акмеология. - 2016. - № 4(60). – С. 182.
2. Hoffman J.A. Psychological separation of late adolescents from their parents // Journal of Counseling Psychology. - 1984. - №31. – P. 170-178.
3. Дитюк А.А. Специфика эмоциональных состояний как компонента психологической сепарации // Современные проблемы науки и образования. - 2015. - № 2-2.
4. Дзукаева В.П. Культурно-специфические и семейные факторы сепарации от родительской семьи в юношеском возрасте: диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. – Москва. - 2016. – С. 66-69.
5. Сенжапова Ю.Р. Особенности психологической сепарации от родительской семьи в юношеском возрасте // Молодой ученый. - 2020. - № 39 (329). – С. 62-64.
6. Kins, E. Parental psychological control and dysfunctional separation– individuation: A tale of two different dynamics // Journal of Adolescence XXX. - 2012. - P. 1-11.
7. Thoennissen, C., Wendt, E.-V., Schmahl, F., Walper, S., Testor, C., Scabini, E. Adolescents' and young adults' individuation problems in relation to parents and partner: comparing findings from Germany, Italy, Spain and Sweden // XII EARA Conference, Vilnius, Lithuania. - 12-15th May, 2010.

References

1. Vasil'eva P.T., Vladimirova S.L. Vozrastnye etapy processy separacii ot roditel'ej [Age stages processes of separation from parents], Akmeologiya [Acmeology], 4 (60), 182 (2016).
2. Hoffman J.A. Psychological separation of late adolescents from their parents, Journal of Counseling Psychology, 31, 170-178 (1984).
3. Dityuk A.A. Specifika emocional'nyh sostoyanij kak komponenta psihologicheskoy separacii [Specificity of emotional states as a component of psychological separation], Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya [Modern problems of science and education], 2-2 (2015).
4. Dzuakaeva V.P. Kul'turno-specificheskie i semejnye faktory separacii ot roditel'skoj sem'i v yunosheskom vozraste: dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni kandidata psihologicheskix nauk [Cultural-specific and family factors of separation from the parent family in adolescence: dissertation for the degree of candidate of psychological sciences] (Moscow, 2016, p. 66-69).
5. Senzhapova Yu. R. Osobennosti psihologicheskoy separacii ot roditel'skoj sem'i v yunosheskom vozraste [Characteristics of psychological separation from the parental home in young adulthood], Molodoj uchenyj [Young scientist], 39 (329), 62-64, (2020).
6. Kins, E. Parental psychological control and dysfunctional separation– individuation: A tale of two different dynamics, Journal of Adolescence XXX, 2012, P. 1-11.
7. Thoennissen, C., Wendt, E.-V., Schmahl, F., Walper, S., Testor, C., Scabini, E. Adolescents' and young adults' individuation problems in relation to parents and partner: comparing findings from Germany, Italy, Spain and Sweden, XII EARA Conference (Lithuania, Vilnius, 12-15th May, 2010).

А.С. Мамбеталина, О.К. Жәумітбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ата-аналарынан табысты сепарацияланған жасөспірім жасындағы балалардың тұлғаралық қатынастарының психологиялық ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада жасөспірім жасындағы балалардың ата-аналарынан табысты сепарациясының салыстырмалы көрсеткіштері және олардың сепарацияның әрбір түрі бойынша психологиялық ерекшеліктері қарарылды. Бұл жұмыста балалардың сепарациясының деңгейлерін анықтау бойынша

зерттеу өткізілді, ата-аналарынан табысты сепарациясымен бір топ және анасынан, әкесінен сепарациясының төмен көрсеткішімен екінші топ анықталды. Жасөспірім жасындағы балалардың ата-аналарынан табысты сепарациясының әр түрінің тұлғалық ерекшеліктеріне талдау жасалды. Мақаланың жаңалығы қазақстандық іріктемеге аралған сепарацияның түрлерінің нормаларымен анықталынады. Өмірдің осы кезеңіндегі ата-аналардан бөліну процесінің «сәттілігін» анықтайтын бірқатар психологиялық факторлар талданып, анықталды. Алғаш рет қазақстандық үлгідегі орыс тілді ортада PSI әдістемесінің бейімделген орыс тілді нұсқасы қолданылды, ол жасөспірім кезіндегі ата-аналар мен балалар арасындағы психологиялық алшақтықтың деңгейін анықтауға бағытталған. Эмпирикалық бөлім жасөспірімдердің тұлғаралық қатынастарының ерекшеліктерін және олардың сепарация үдерісімен байланысын зерттейді, сепарацияны қобалжу кезінің коммуникативті элементінің маңыздылығы белгіленеді. Әкеден сепарация және анадан сепарацияның ерекшеліктері бөлек қарарылды. Теоритикалық зерттеу қосымша факторлардың сепарацияның табыстылығына әсерін, Дж.Хоффман бойынша ата-аналарынан сепарацияның түрлерінің анықтамаларын қосады.

Түйінді сөздер: табысты сепарация, жасөспірімдердің ата-анасынан сепарациясы, конфликтті бо-стандық, эмоционалды сепарация, жүріс тұрысты сепарация.

A.S. Mambetalina, O.K. Zhaumitbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Psychological features of interpersonal relationships of young people with successful separation from their parents

Abstract. The article considers comparative indicators of the successful separation of young children from their parents and their psychological characteristics by types of separation. The authors conducted a study to identify the levels of separation of children to determine the criteria for the success of this process. There were identified groups with successful separation from parents and with low indicators of the degree of separation from mother and father. The authors carried out an analysis of personal qualities of young people with successful separation by types of separation. The novelty of the work is determined by the norms of types of separation for the Kazakh sample, identified in the course of the study. The authors analyzed and identified psychological factors that determine the «success» of the process of separation from parents at this stage of life. For the first time, an adapted Russian-language version of the PSI method was used in the Russian-speaking environment in the Kazakh sample, which is aimed at identifying levels of a psychological gap between parents and children in the youth period. The empirical part examines features of interpersonal communication of young people. The article notes their connection with the process of separation, the importance of the communicative element in the experience of separation. There were considered features of separation from father and mother. Theoretical analysis highlights an influence of additional factors on the success of separation, determining the types of separation from parents according to J. Hoffman.

Keywords: successful separation, separation of young people from their parents, conflict independence, emotional separation, behavioral separation.

Сведения об авторах:

Мамбеталина А.С. – к.п.с.н., доцент кафедры социальной педагогики и самопознания, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул.Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Жаумитбаева О.К. – автор для корреспонденции, магистрант 2 курса специальности «Психология», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул.Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Mambetalina A.S. – Ph.D. in Psychology, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-knowledge, L. N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zhaumitbayeva O.K. – Corresponding author, The 2nd year master student in Psychology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

А.Б. Мейркулова¹
Гүржу Ердамар²
Шабан Четин³

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
^{2,3}Гази университеті, Анкара, Түркия
(E-mail: a.b.meirkulova@gmail.com, gurcu.erdamar@gmail.com, cetin09@gmail.com)

Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласын қазақ тіліне бейімдеу

Аңдатпа. Бұл зерттеудің мақсаты Четин (Çetin) тарапынан әзіленген түрік тіліндегі «Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласы» атты шкаланы қазақ тіліне бейімдеу болып табылады. Шкаланың түпнұсқасынан қазақ тіліне аударылуы Түркияда білім алып жүрген және түрік тілін С1/В2 деңгейінде меңгерген 13 докторант және ғылыми қызметкерлер тарапынан жүзеге асырылды. Шкаланы қазақ тіліне бейімдеу барысында, шкаланы түпнұсқадан басқа тілге бейімдеуде жиі қолданылатын дәстүрлі тәсіл қолданылды. Зерттеу жұмысы аясында жалпы саны 280 студенттен алынған мәліметтер бойынша зерттеуші және растаушы факторлық талдау жасалды. Зерттеуші факторлық талдау нәтижесінде шкаланың екі факторлы құрылым екені анықталды. Шкаланың Кронбах Альфа коэффициенті 0,91'і құрайды. Распайтын факторлық талдау нәтижесінде модельдің сәйкес келу мәндері RMSEA=.068; $\chi^2/df=2.3$; SRMR=.067; NFI=.94; NNFI=.96; IFI=.97; CFI=.97; RFI=93; GFI=.85; AGFI=.82 ретінде анықталды. Зерттеу нәтижесінде болашақ мамандардық мұғалімдік кәсіпке деген қатынасын анықтауға болатын 2 факторлы 25 элементтен тұратын жарамды және сенімді шкала жасалды. Шкаланың қазақ тіліне бейімделген формасы, Қазақстанда білім алатын болашақ мұғалімдердің өз кәсібіне деген қатынасын анықтау үшін және Түркиямен салыстырмалы зерттеулер жүргізу үшін пайдаланылады деп күтілуде.

Түйінді сөздер: қатынас шкаласы, мұғалім кәсібіне деген қатынас шкаласы, қазақ тіліне бейімделген шкала, зерттеуші факторлық талдау, растаушы факторлық талдау.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-256-263>

Түсті: 10.05.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 5.06.21

Кіріспе

Мұғалім кәсібін іске асыратын болашақ мамандардың өз кәсібін тиімді іске асырудың маңызды шарттарының бірі, олардың кәсібіне деген қатынасының оң яки жағымды болуы. Кағытчыбашы және Жемалжыладың пікірінше, қатынас, бұл жеке адамға тән және оның объект туралы ойы, сезімі мен мінез-құлқын қалыптастыратын үрдіс [1]. Булут болса, қа-

тынасты тұлғаның белгілі бір адамға, топқа, объекті немесе оқиғаға қатысты жағымды немесе жағымсыз ойлауына, сезінуіне немесе әрекет етуіне негіз болатын тұрақты үрдіс деп анықтаған болатын [2]. Ал, Ажзен, психологиялық объектілердің жақсы-жаман, жағымды-жағымсыз деп бағалалуын қатынас арқылы білдіруге болатынын атап өтті [3]. Айкеннің пікірі де осыған ұқсас бола келе, қатынас, белгілі бір объектіге, жағдайға, меке-

меге немесе адамға оң немесе теріс жауапты қамтамасыз ететін бейімділіктерден тұрады деп айтылған [4].

Аталып өткен анықтамаларға сәйкес, Фишбеин, қатынастың адамдардың мінез-құлқын болжаудың маңызды факторларының бірі болғандығын атап, кәсіпке деген көзқарас оң болған кезде, адамның өз кәсібіндегі жетістіктері жоғары деңгейде болуы, ал теріс қатынаста керісінше, кәсібінде сәтсіздікке алып келетінін алға қойды [5]. Бұл дегеніміз, жеке тұлғаның бір кәсіптің иесі болуда олардың таңдаған кәсібіне деген қатынасы маңызды рөл атқаратындығын білдіреді.

Негізгі бөлім

Бұл зерттеудің мақсаты; Четин (Çetin) тарапынан әзірленген «Мұғалім кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласын» қазақ тіліне бейімдеу болып табылады. Түркияда мұғалімнің және болашақ мамандардың кәсібіне қатынасын өлшейтін шкала әзірленуі және шкаланың шынайылық және жарамдылық жұмыстарына қатысты көптеген зерттеулер жүргізілген. Алайда Қазақстанда болашақ мамандардың өз мамандығына, кәсібіне деген қатынасын өлшейтін зерттеу жұмысы және шкаланы әзірлеу немесе бейімдеу жұмыстары мүлдем

кездеспейді. Тақырыбына қатысты зерттеу болған жағдайда да, олар тек сапалық зерттеулер екені анықталды. Бұл да ұсынылған зерттеудің маңыздылығын айқындап, зерттеудің өзектілігін көрсетуде.

Зерттеудің әдістемесі

Бұл зерттеу жұмысы Четин тарапынан әзіленген түрік тіліндегі «Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласы» атты шкаланы қазақ тіліне бейімдеуге бағытталған. Шкаланың түпнұсқасы 3 фактордан және 35 шкала элементтерінен тұрады. Шкаланың түпнұсқасынан қазақ тіліне бейімделуінен бұрын қажетті рұқсаттар автор Шабан Четиннен алынды.

Қатысушылар

Қазақ тіліне бейімделген шкала 2019-2020 оқу жылында Қазақстанның екі ұлттық университетінде педагогикалық мамандықтар бойынша білім алып жүрген барлық курс студенттеріне қолданылды. Қатысушылар туралы демографиялық ақпарат төменде Кесте-1 түрінде берілген.

Кесте көрсетілгендей шкалаға Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық универси-

Кесте 1

Қатысушылар туралы демографиялық сипаттама

Демографиялық айнымалылар	Ерекшеліктері	F	%
Жыныс	Қыз	274	97.9
	Ұл	6	2.1
Университет	Абай атындағы ҚазҰПУ	183	65.4
	Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті	97	34.6
Бөлім	Әлеуметтік педагогика және өзі-өзі тану	138	49.3
	Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту	98	35.0
	Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі	35	12.5
	Педагогика және психология	9	3.2
Курс	1.курс	111	39.6
	2.курс	52	18.6
	3.курс	100	35.7
	4.курс	17	6.1

теттерінің 183 және Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 97 студенті, жалпы саны 280 қатысушы жауап берді. Қатысушылар «Әлеуметтік педагогика және өзі-өзі тану», «Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту», «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі», «Педагогика және психология» мамандықтарының 1, 2, 3 және 4 курс студенттері.

Мәліметтерді жинау құралы

Зерттеу мәліметтері Четин тарапынан әзірлеген «Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласын» қазақ тіліне бейімдеу арқылы жиналды. Шкаланың түпнұсқасы 3 фактордан және 35 элементінен тұрады және олардың 15-і теріс, ал 20-сы оң мағыналы пікірлер болды. Бұл зерттеу үшін бес деңгейлі Лайкерт типіндегі шкала қолданылды. Шкалаға қатынастың дәрежесін анықтайтын «толықтай келісемін», «келісемін», «келісемін де, келіспеймін де», «келіспеймін», «мүлдем келіспеймін» опциялар қарастырылды, соған қарай сәйкесінше «5, 4, 3, 2, 1» балдарымен бағаланды. Шкалаға жауап беру барысында алуға болатын ең төменгі балл - 35, ал ең жоғары балл – 175 болды. Ең жоғарғы 119 баллдан жоғары – жағымды қатынастың көрсеткіші; 92-119 баллдар арасы - бейтараптықтың; 92 баллдан төмендер жағымсыз қатынас ретінде қарастырылды. Шкаланың түпнұсқасы «сүйіспеншілік», «құндылық» және «үйлесімділік» деген үш фактордан тұрды [6].

Аталған шкаланың түпнұсқасынан қазақ тіліне бейімделуінде, шкаланы түпнұсқадан басқа тілге бейімдеуде жиі қолданылатын дәстүрлі әдіс қолданылды [7]. Шкаланың аудармасы Түркияда білім алып жүрген және түрік тілін С1/В2 деңгейінде меңгерген жалпы саны 13 докторант және ғылыми қызметкерлер тарапынан жүзеге асырылды. Шкаланы бейімдеу келесідей 5 кезеңдерден тұрды. Олар,

1. Бастапқы аударма (түрік тілінен қазақ тіліне);
2. Бастапқы аударманы талдау;
3. Қайта аудару (қазақ тілінен түрік тіліне);

4. Қайта аударуды талдау;
5. Сарапшы пікірі.

Түрік тілін академиялық деңгейде білетін 10 докторант шкаланы түрік тілінен қазақ тіліне аударды, ал 3 ғылыми қызметкер бастапқы аударманы бағалап, сұрақтардың түсінікті және ұйқас екендігіне шолу жасады. Келесі кезеңде аударлған қазақ тіліндегі аударма қайта түрік тіліне аударылы және ғылыми қызметкерлер тарапынан қайта аударылған форма талқылды. Бұл тұста қайта аударылған формасы, шкаланың түрнұсқасының формасына сәйкес келуі күтіледі. Шкаланы бейімдеудің соңғы кезеңде сарапшылар пікіріне ұсынылды. Сарапшылардың талқылауы барысында шкаланың лингвистикалық эквиваленттілігі дұрыс және түпнұсқаның мағыналық мазмұнын жан-жақты берілгендігі ескерілді.

Мәліметтерді талдау

Қатынас шкаласының дұрыстығы мен сенімділігін талдау үшін SPSS 22.0 және LISREL 8.80 пакеттік бағдарламалары пайдаланылды. Шкаланың құрылымының жарамдылығына қатысты зерттеуші факторлық талдау (EFA) және растайтын факторлық талдау (CFA) жүргізілді. Шкаланың сенімділігіне қатысты Кронбах Альфа коэффициенті, яғни шкала құрамына кіретін айнымалалар арасындағы корреляцияның орташа мәнін анықтаудағы жалпы дисперсия және ішкі жүйелілікті анықтаудағы шкаланың әр өлшемі үшін ішкі дисперсиясы есептелді. Бұл талдаулардан басқа, шкаланың сенімділік-сәйкестілік коэффициенті Спирмен-Браунның коэффициентімен есептелді [8].

Мәліметтердің факторлық талдауға сәйкестігін анықтау үшін Кайзер-Мейер Олкин (КМО) коэффициенті және Бартлеттің сфералық тесті, ал зерттеушілік факторларды талдау үшін варимакс ортогональды айналу әдісі қолданылды. Фактор құрылымының расталғанын немесе расталмағандығын анықтау үшін растайтын факторлық талдау жүргізілді.

Зерттеуші факторлық талдау (EFA). Зерттеуші факторлық талдау нәтижесінде КМО статистикалық мәні 0.92-ке ($>0,5$), ал Бартлеттің сфералық тестінің мәні $X^2=3581,096$ -ге ($p<.001$)

тең. Факторларды талдауға арналған КМО минималды мәні 0.60 құрайды және Бартлеттің сфералық тесттің мәні, талдау мәндерінің қолайлы екендігіне жеткілікті дәлелдер келтірді [9].

Факторлық жүктеме мәнін анықтауға арналған орташа мән 0.45 және одан жоғары болуы керек. Факторлық талдау барысында бұл мәнді негізге ала отырып, факторлық жүктеме мәндерін анықтау кезінде, көрсетілген мәннен төмен мәндер есепке алынған жоқ. Талдау барысында анықталған ең төмен жүктеме мәні 0.511 екені ескерілсе, бұл жүктеме мәні өте жақсы болып саналады [10].

Фактор санын анықтауда варимакс ортогональды айналу әдісі қолданылды. Нәтижесінде мәні 1-ден жоғары 2 фактор анықталды.

Талдаудан кейін анықталған критерийлер шеңберінде шкаладан 10 элемент алынып тасталды, нәтижесінде шкалада «сүйіспеншілік» және «құндылық» атты 2 фактор және 25 шкаланың элементі қалды. Зерттеуші факторлық талдауының нәтижелері бойынша 2 факторлы 25 элементтің ішкі өлшемдерге, факторлық жүктемеге, факторлардың дисперсиясы мен жалпы дисперсиялық мәндері Кесте 2 түрінде көрсетілген.

Кесте 2

Факторлардың дисперсиясы мен жалпы дисперсия мәндері

Элементтің реттік нөмірі	жүктеме мәндері Фактор I	жүктеме мәндері Фактор II
1	,742	
2	,728	
3	,723	
4	,709	
5	,708	
6	,688	
7	,686	
8	,660	
9	,628	
10	,621	
11	,595	
12	,564	
13	,531	

14	,531	
15	,526	
16	,513	
17	,511	
I. фактор дисперсиясы 27,648		
18		,846
19		,834
20		,826
21		,824
22		,819
23		,796
24		,774
25		,615
II фактор дисперсиясы 21,431		
Жалпы дисперсия 49,079		

Кестеде көрсетілгендей, екі фактордың жалпы дисперсиясын түсіндіру коэффициенті 49,08% құрады және бұл факторлық сапаның жақсы көрсеткіші. Бірінші фактор дисперсиясы 27,648 %, ал екіншісі фактор дисперсиясы 21,431 % көрсеткіш көрсетеді.

Распайтын факторлық талдау (CFA). Распайтын факторлық талдау нәтижесінде модельдің сәйкес келу шамалары RMSEA=.068; $\chi^2/df=2.3$; SRMR=.067; NFI=.94; NNFI=.96; IFI=.97; CFI=.97; RFI=.93; GFI=.85; AGFI=.82'ге тең болды. Шкаланың GFI және AGFI индексінің шамалы төмен болуы себебін таңдау өлшемінің аздығымен түсіндіруге болады. Бұл индекстер таңдау өлшеміне әсер ететін сәйкестік индексі болып табылады. Яғни неғұрлым таңдау өлшемі көп болса, сәйкестік индексі де жоғары нәтиже береді. Распайтын факторлық талдау нәтижесінде шыққан мәндерді зерттеген әдебиеттерге шолу жасалғанда, алынған мәндер қолайлы және қабылдауға болады деп айтылған [11].

Сенімділікті зерттеу. Шкаланың сенімділігін анықтау үшін ішкі консистенцияны талдау қолданылды. Ішкі консистенция (Кронбах альфа) коэффициенті бүкіл шкала мен оның ішкі өлшемдері яғни факторлар бойынша бөлек есептелді. Шкала элементтерінің әрқайсысы үшін тесттің жалпы корреляциясы зерттелді. Шкала бойынша сенімділікті талдау нәтижелері Кесте 3-те берілген.

Кесте 3

Нәтижелер және қорытынды

Шкала сенімділігін талдау нәтижелері

Элементтің реттік нөмірі	Элементтің жалпы корреляциясы	Кронбах альфа ішкі тұрақтылық коэффициенті
Фактор I		,91
1	,608	
2	,546	
3	,570	
4	,619	
5	,532	
6	,610	
7	,676	
8	,580	
9	,487	
10	,558	
11	,524	
12	,501	
13	,470	
14	,399	
15	,545	
16	,409	
17	,369	
Фактор II		,92
18	,436	
19	,524	
20	,475	
21	,387	
22	,529	
23	,404	
24	,395	
25	,437	
Жалпы шкала		,91

Кесте байқалғандай Кронбах альфа ішкі консистенциясы коэффициенттері бірінші фактор үшін 0.91, екінші фактор үшін 0.92, ал жалпы шкала үшін 0,91-ға тең мәндерге ие болды. Шкаланың ішкі консистенция коэффициенті (Спирмен-Браун) 0,65, шкаланың әр тармағы үшін есептелген жалпы корреляциялық мәндер 0,36-0,67 аралығында болады.

Бұл зерттеу Четин (Çetin) тарапынан әзірленген «Мұғалім кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласын» қазақ тіліне бейімдеуге бағытталды. Шкаланы бейімдеу зерттеуінде ауқымды қолданылатын дәстүрлі әдіс қағидалары басшылыққа алынды және бұл процестің логикалық және жүйелік тәртіпте жұмыс істеуі көзделді. Шкаланы бейімдеу жұмысы, шкаланы түпнұсқадан яғни түрік тілінен қазақ тіліне аударудан басталды. Бұл жұмыс, шкаланы бейімдеуде қолданылатын дәстүрлі әдіске сәйкес бес кезеңнен тұрды. Нәтижесінде бейімделген шкала 280 қатысушыдан тұратын топқа қолданылды және алынған мәліметтерге талдау жасалды. Шкаланың факторлық құрылымын анықтау үшін жүргізілген алғашқы ЕФА нәтижелері шкаланың 2 факторлы құрылымға ие екендігін көрсетті. Шкаланы бастапқы формасы 3 факторлы құрылымға ие. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу нәтижесінде алынған бұл тұжырым шкаланың бастапқы формасының факторлық құрылымы мен шкаланың қазақша нұсқасының факторлық құрылымының сәйкес келмейтіндігін, алайда түпнұсқаға жақын екенін көрсетеді. ЕФА нәтижесінде пайда болған факторлық құрылымды растау үшін жүргізілген СФА нәтижелері және шкала бойынша 25 элемент түрінде орындалған СФА нәтижелері, шкаланың қолайлы сәйкестікке ие екендігін көрсетті, жарамдылық индекстері (мысалы, GFI) төмен мәндергендігі анықталды. Алайда бұл таңдау өлшемінің төмендігімен түсіндірілді. Сонымен қатар, осы процесте сарапшылардың пікірлері де сұралды. Нәтижесінде, қазақ тіліне бейімделген «Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласы» жоғарыда көрсетілгендей 2 факторлы 25 элементтен тұратындығы анықталды. Масштабты құрайтын 2 фактор түсіндірілген жалпы дисперсия коэффициенті 49,079 % құрайды. Бүйүкөзтүрік (2007) көпфакторлы құрылымы бар шкалалардағы факторлармен түсіндірілген жалпы дисперсияның арақатынасы 40% -дан 60% -ке дейін болуы керек дейді. Тиісінше, қазақ тіліне бейімделген «Мұғалімнің кәсібіне деген қатынасын өлшеу шкаласы» үшін түсін-

дірілген жалпы дисперсияның (49,079) қолайлы деңгейі туралы айтуға болады. Шкаланың элементтерінің коэффициенттік жүктеме мәндері I факторда .51 мен .74 аралығында, II факторда .61 мен .84 аралығында өзгереді. Шкала сенімділігін тексеру үшін ішкі консистенция коэффициенті және жалпы корреляция тексерілді. Тиісінше, шкаланың ішкі консистенция коэффициенті ішкі өлшемдерде .91-ден .92-ке дейін, ал бүкіл шкала бойынша есептелген ішкі консистенция коэффициенті .91 болатындығы анықталды. Сонымен қатар, бірінші өлшеміндегі 17 элементтің жалпы корреляциясы .36 және .67 аралығында, екінші өлшеміндегі 8 элементтің жалпы корреляциясы .38 мен .52 аралығында өзгерді. Бүйүкөзтүрік .30 және одан жоғары деңгейдің жалпы корреляциясы элементтердің жоғары дискриминациялық күшке ие екендігін көрсетеді дейді. Бұл тұрғыда бейімделген шкала элементтерің жоғары дискриминациялық күші бар деп айтуға болады.

Зерттеу нәтижесінде болашақ мамандардық мұғалімдік кәсіпке деген қатынасын анықтауға болатын 2 факторлы 25 элементтен тұратын жарамды және сенімді шкала жасал-

ды. Тиісті әдебиеттерді мұқият зерттегенде, Қазақстандағы болашақ мұғалімдердің өзінің кәсібіне деген қатынасын өлшейтін, анықтайтын бірде-бір шкала табылған жоқ. Бұл тұрғыда тиісті зерттеулер шеңберінде мақсатты тіл мен мәдениетке бейімделген шкала осы бағыттағы зерттеуде маңызды үлес қоса алады деп күтіледі.

Қазақ тіліне бейімделелген шкаланы жүргізу барысында студенттердің мұғалімдік мамандықты таңдау себебі және не үшін мұғалім болғысы келмейтіндігі туралы сұрақтар да қойылды. Осыған сәйкес студенттердің 47%-ы гратқа ие болғандықтан ғана мұғалімдік кәсіпті таңдағандықтарын, 66,8%-ы бітірген кезде мұғалім болғысы келетіндігін және 46,4%-ы қайтадан емтихан тапсырған жағдайда мұғалімдік мамандықты қайта таңдағысы келетіндігін туралы мәліметтерге қол жеткізілді. Осыған сәйкес қазақ тіліне бейімделген шкала, Қазақстанда білім алатын болашақ мұғалімдердің өз кәсібіне деген қатынасын анықтау тұрғысынан, болашақты осы бағытта зерттеу жасайтын жұмыстар үшін мәлімет жинау құралы ретін де қолданылу да мүмкіндігі бар.

Әдебиеттер тізімі

1. Kağıtçıbaşı Ç., Cemalcılar Z. Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar. Sosyal Psikolojiye Giriş (18. Basım). - İstanbul: Evrim Yayınevi, 2016.
2. Bulut İ. Öğretmen adaylarının öğretmenlik meseleğine ilişkin tutumları (Gaziosmanpaşa üniversitesi örneği) // Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi. – 2009. – Sayı 14. –S.13-24.
3. Ajzen I. Attitudes, personality, and behavior (2nd ed.). - Maidenhead, UK: Open University Press, 2005.
4. Aiken, L. R. Psychological Testing and Assessment (10th ed.). - Boston: Allyn & Bacon, 2000.
5. Ajzen D., Fishbein M. Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and Review of empirical research. //Psychological Bulletin. – 1977. - Vol. 84 (5). – P. 888-918.
6. Çetin Ş. Öğretmenlik mesleği tutum ölçeğinin geliştirilmesi (geçerlik ve güvenirlik çalışması) // Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi. -2006. –Vol.18. - P.28-37
7. Haңçer, M. (2003). Ölçeklerin yazım dilinden başka bir dile çevirileri ve kullanılan değişik yaklaşımlar. //Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. – Vol. 6(10). -P.47-61.
8. DeVellis, R. F. Scale Development: Theory and Applications (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2003.
9. Field, A. Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: 4th Edition. -London: SAGE Publications Ltd., 2013.
10. Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. //The Electronic Journal of Business Research Methods. –Vol.6. – P.53-60.
11. Büyüöztürk Ş. Veri Analizi el Kitabı. (8 Baskı). - Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007.

A. Meirkulova¹, Gurcu Erdamar², Şaban Çetin³

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

^{2,3}Gazi University, Ankara, Turkey

Adapting of the Attitude Scale Towards Teaching Profession to Kazakh Language

Abstract. The aim of this study is the adaptation of the attitude scale towards teaching profession developed by Çetin (2006) to Kazakh language. The translation of the scale from the original into Kazakh was carried out by 13 doctoral students and researchers studying in Turkey, who are proficient in Turkish at levels C1 / B2. There was used a traditional method of adapting the scale from original to foreign language to adapt the scale from Turkish to Kazakh language. As part of the study, a confirmatory factor analysis was performed on data from a total of 280 students. Exploratory and confirmatory factor analysis was performed on the data obtained from 280 students. As a result of exploratory factor analysis, it was observed that the scale has a two-factor structure. The Cronbach Alpha coefficient of the scale is 0.91. Conformity values of the model as a result of the confirming factor analysis RMSEA=.068; $\chi^2/df=2.3$; SRMR=.067; NFI=.94; NNFI=.96; IFI=.97; CFI=.97; RFI=.93; GFI=.85; AGFI=.82. As a result of the study, a valid and reliable scale consisting of 25 items with 2 factors can be used to determine the attitude of future professionals to the teaching profession.

It is expected that the Kazakh-language version of the scale will be used to determine the attitudes of future teachers studying in Kazakhstan to their profession and to conduct comparative research with Turkey.

Keywords: attitude scale, attitude to the teaching profession, scale adapted to the Kazakh language, research factor analysis, confirmatory factor analysis.

А.Б. Мейркулова¹, Гуржу Ердмар², Шабан Четин³

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

^{2,3}Университет Гази, Анкара, Турция

Адаптация шкалы отношения к педагогической профессии на казахский язык

Аннотация. Целью данного исследования является адаптация шкалы отношения к педагогической профессии, разработанной Четином (2006), на казахский язык. Перевод шкалы с оригинала на казахский язык был выполнен 13 докторантами и исследователями, обучающимися в Турции и свободно владеющими турецким языком на уровне C1/B2. Для адаптации шкалы был использован традиционный подход, который часто используется в адаптации шкалы от оригинала к другому языку. В рамках исследования был проведен исследовательский и подтверждающий факторный анализ данных, полученных от 280 студентов. В результате исследовательского факторного анализа было установлено, что шкала имеет двухфакторную структуру. Коэффициент Кронбаха Альфа шкалы равен 0,91. Значения соответствия модели по результатам подтверждающего факторного анализа равны RMSEA=.068; $\chi^2/df=2.3$; SRMR=.067; NFI=.94; NNFI=.96; IFI=.97; CFI=.97; RFI=.93; GFI=.85; AGFI=.82. В результате исследования была разработана валидная и надежная шкала из 25 элементов с 2 факторами, по которым можно определить отношение будущих профессионалов к профессии учителя. Ожидается, что казахоязычная версия шкалы будет использована для определения отношения будущих учителей и обучающихся в Казахстане к своей профессии и для проведения сравнительного исследования с Турцией.

Ключевые слова: шкала отношения, отношение к профессии учителя, адаптация шкалы на казахский язык, исследовательский факторный анализ, подтверждающий факторный анализ.

References

1. Kağıtçıbaşı Ç., Cemalcılar Z. Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar. Sosyal Psikolojiye Giriş [Man and People from Past to Present. Introduction to Social Psychology] (18th ed.) (Evrım Yayınevi, İstanbul, 2016).

2. Bulut İ. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları [Attitudes of teacher candidates towards teaching profession], Gaziosmanpaşa üniversitesi örneği Gaziosmanpasha University example (Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 13-24 (2009).
3. Ajzen I. Attitudes, personality, and behavior (2nd ed.). (Open University Press, Maidenhead, UK, 2005).
4. Aiken, L. R. Psychological Testing and Assessment (10th ed.). (Allyn & Bacon, Boston, 2000).
5. Ajzen D., Fishbein M. Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research, Psychological Bulletin, 84 (5), 888-918 (1977).
6. Çetin Ş. Öğretmenlik mesleği tutum ölçeğinin geliştirilmesi (geçerlik ve güvenilirlik çalışması) [Developing the teaching profession attitude scale (validity and reliability study)] (Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 28-37 (2006).
7. Hançer, M. Ölçeklerin yazım dilinden başka bir dile çevirileri ve kullanılan değişik yaklaşımlar [Translations of scales from written language to another language and different approaches used], Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(10), 47-61 (2003).
8. DeVellis, R. F. Scale Development: Theory and Applications (2nd ed.) (Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2003).
9. Field, A. Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: 4th Edition (SAGE Publications Ltd., London, 2013).
10. Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit, The Electronic Journal of Business Research Methods, 6, 53-60 (2008).
11. Büyüöztürk Ş. Veri analizi el kitabı (8 Baskı) [Data Analysis handbook] (Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007).

Авторлар туралы мәлімет:

Мейркулова А.Б. – корреспондентия үшін автор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының аға оқытушысы, А.Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Гүржу Ердамар – PhD, Гази университетінің профессоры, Анкара, Түркия.

Шабан Четин – PhD, Гази университетінің профессоры, Анкара, Түркия.

Meirkulova A.B. – Corresponding author, Senior Lecturer of the Department of Social Pedagogy and Self-Cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Gurcu Erdamar – Ph.D, Professor of the Gazi University, Ankara, Turkey.

Saban Cetin – Ph.D, Professor of the Gazi University, Ankara, Turkey.

Результаты исследования диагностического потенциала психологической трансформационной игры

Аннотация. Статья посвящена изучению диагностических возможностей психологической трансформационной игры, сравнительному изучению трансформационной игры с другими психологическими методами, такими как индивидуальная терапия, групповая терапия. Для получения результатов, описанных в статье, была использована психологическая трансформационная игра «Гейша». Представленные данные и кейсы были получены в течение шести месяцев. В исследование включены 40 женщин. Женщины, принимавшие участие в играх, продолжали свое участие в исследовании, в индивидуальном коучинге, раз в неделю. Так как в данной статье освещается вопрос диагностического потенциала игры, кейсы указаны только на этапе диагностики, то есть в процессе самой игры. Последующие данные исследования легли в основу магистерской диссертации, посвященной этим двум методам: трансформационной игре как диагностическому методу и коучингу как индивидуальной работе с клиентом. Кейсы, представленные в статье, разобраны согласно транзактному анализу Э. Берна. Полученные результаты показывают диагностический ресурс применительно к исследованию глубинных слоев личности, что позволяет отнести его к проективной технологии исследования личности и реализовывать как метод идиографического подхода.

Ключевые слова: трансформационная игра, бессознательное, механизмы самозащиты, внутриличностный конфликт, подавленные потребности, транзактный анализ.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-264-273>

Поступила: 13.11.20 / Допущена к опубликованию: 22.11.20

Введение

Игра представляет собой сложный и не до конца исследованный междисциплинарный феномен, изучаемый не только в психологии, но и в антропологии, философии, социологии и других науках. С точки зрения культурологии, важными являются выводы о том, что, во-первых, игра – это универсальный феномен, свойственный всем человеческим сообществам. Именно универсальность и глубокая укорененность игры в социуме и культуре, по мнению Л.Ю. Бронзино, создали условия для выхода игры за пределы детства и распространения за границы обычных досуговых развле-

чений [1]. Проникновение и распространение игры в другие сферы С. Сейфер объясняет их трансформацией в течение всего детства и превращением у взрослых в нечто отличное от игры, благодаря чему игры становятся не столько развлекательными, сколько серьезными [2]. Э. Финк утверждает, что игра – это уже экзистенциальный феномен, который сегодня служит способом понимания личностью самой себя и уяснения бытия всех вещей [3].

Современный этап развития общества характеризуется «игрофикацией», «геймификацией» вследствие внедрения игровых техник в неигровых контекстах в качестве метода обучения, развития, совершенствования, кор-

рекции, терапии, консультирования и т.д. Несмотря на это игровая деятельность взрослых мало изучена, в том числе трансформационная игра, или Т-игра.

Трансформационная игра благодаря усилиям Т.Гинзбург, Дж.Дрейк, К.Тейлори и других является адаптацией и развитием игры тибетских монахов, нацеленной на прохождение пути эволюционирования личностных качеств, духовного роста. В контексте современного европейского варианта Т-игры трансформация понимается как осмысленное изменение личности в соответствии с ее запросом (заявленной проблемой), которое происходит благодаря особым условиям, создаваемым игровой ситуацией.

Сегодня различают, по меньшей мере, три группы Т-игр: психологические, бизнес-игры и эзотерические. Современная тенденция состоит, во-первых, в развитии *mix-игр*, основанных на интеграции психологических и бизнес-игр, которые востребованы в организациях для стимулирования и развития определенных умений и поведенческих паттернов, влияющих на результаты деятельности. Во-вторых, в активном поиске использования развивающего потенциала Т-игр в различных видах и формах психологической практики. А именно: в семейном консультировании, работе с детьми и подростками, работе с особенными детьми, психотерапии и коучинге.

Анализ наблюдений психологов-игропрактиков сфокусирован преимущественно на оценке и реализации развивающего потенциала трансформационной игры. Так, М.Ю.Бондаренко, А.В.Борисов, А.А.Диева, С.Н.Ирхина, В.В.Луконина, М.И.Фаерман и другие отмечают ее развивающее влияние практически на все сферы личности: интеллектуальную (социальный интеллект, децентрация мышления), эмоционально-мотивационную (достижение ресурсного состояния, фрустрационная толерантность, эмоциональный интеллект, мотивация достижений), коммуникативную (навыки межличностного взаимодействия, понимание мотивов поведения и поступков), аксиологическую (изменение смыслов и ценностей).

Следует особенно подчеркнуть, что все выводы о развивающем ресурсе Т-игры основаны на обобщении личного опыта наблюдения игропрактиков. К настоящему времени отсутствуют результаты, во-первых, экспериментальных исследований, подтверждающих или отвергающих факты происходящих изменений личности в процессе трансформационной игры. Во-вторых, отсутствуют исследования по изучению диагностического потенциала Т-игр. Между тем такого рода исследования позволили бы отчасти решить проблему, противоречие между потребностью в новых инструментах и запросами психологической практики, наблюдаемыми в Т-игре процессами и научным подтверждением их достоверности.

Цель – изучение диагностического потенциала трансформационной игры для ее использования как проективной методики.

Для достижения цели были решены следующие задачи:

1. Игра использовалась как диагностический метод
2. Участники игры переходили на коучинг

Методы: кейс-стади, проективный метод, тест.

Дискуссия/Результаты. В настоящем исследовании предпринята попытка изучения диагностического ресурса психологической трансформационной игры на примере использования Т-игры «Гейша».

В результате ее применения, **во-первых**, выявлено ее сходство с проективной технологией исследования личности. Речь идет о проективных апперцептивных тестах с тем различием, что в Т-игре стимулом служит не визуальный образ, а короткий текст. В частности, обнаружено проявление в игре таких феноменов, свойственных проективной технологии, как:

1. сенситизация – восприимчивость к объектам, отвечающим актуальным потребностям и чувствам, суть которой отражена в поговорке «кто о чем, а монах – о богомольцах», которая в Т-игре проявляется в способности видеть в разных темах свою проблему («Ой, это, как у меня!»);

2. экстернализация – разной степени осознание личностью факта проецирования собственной жизни и чувств, ведущая к частичному катарсису, снижению эмоционального напряжения.

Во-вторых, диагностический потенциал трансформационной игры был изучен в сравнении с психологическим консультированием и психотерапией (таблица 1).

Таким образом, в силу условий, предоставляемых игрой, ее отличие как диагностического инструмента состоит в скоростных преимуществах, однако без детальной проработки причин, как это происходит в консультировании, коучинге или психотерапии. К особым

условиям относятся: высокая эмоциональная вовлеченность участников Т-игры, ведущая к снижению контроля сознания самоцензуры, свобода в выборе интерпретации и поведении.

В-третьих, в результате анализа, полученного на основе кейсов вербальной продукции участниц игры, установлено, что ее диагностический потенциал заключается в возможности выявления механизмов бессознательной психологической самозащиты, латентных подавленных потребностей, составляющих основу внутриличностного конфликта и истинную причину проблемы. В частности, речь идет о таких механизмах защиты, как: атрибутивная

Таблица 1

Результаты сравнительного анализа психологической Т-игры с другими направлениями практической психологии

Психологическая Т-игра	Консультация, психотерапия
<i>Различия</i>	
Быстрее происходит понимание собственных деструктивных установок и механизмов бессознательной самозащиты. Т-игра создает условия, снижающие сопротивление в силу высокой эмоциональной вовлеченности и снижения контроля со стороны сознания («это игра, это не про меня»).	На осознание требуется больше времени и применение специальных техник, тренингов и упражнений. Причиной является разной степени осознанности сопротивление со стороны клиента.
Повышение осознания и понимания проблем в Т-игре происходит как собственное умозаключение о повторяющихся сюжетах жизни несмотря на различие кейсов.	Повышение осознания и понимания проблем происходит благодаря обратной связи со стороны консультанта или психотерапевта и требует больше времени.
Игра способствует быстрому погружению в конкретную жизненную ситуацию и ее воспроизведению, благодаря сенситизации.	Консультант и психотерапевт прилагают усилия для воспроизведения значимой жизненной ситуации.
Игра создает условия для быстрой и спонтанной актуализации жизненного опыта (страхов, тревоги, комплексов), предыстории.	Консультант и психотерапевт сами специально формулируют вопросы для актуализации предыстории, необходимой для понимания причины.
Свобода, предоставляемая условиями игры, позволяет вести себя раскрепощенно, свободно осуществлять новые паттерны поведения, самому формулировать мысли, что помогает увидеть путь к решению и свои ресурсы.	Пути решения проблем и определение ресурсов происходят благодаря усилиям и помощи психотерапевта, консультанта.
<i>Сходство</i>	
Сходство с психотерапией и психологическим консультированием состоит в повышении осознанности проблемы путем анализа жизненных событий «из вне» несмотря на различие в скорости и спонтанности этого процесса.	
Сходство с краткосрочной психотерапией, ориентированной на быстрое решение одной, конкретной задачи. Обычно психотерапия, например, в рамках психоанализа, охватывает весь жизненный путь от прошлого, детства, до настоящего времени.	

Рисунок 1. Результаты диагностики механизмов бессознательной самозащиты личности, проявляющихся в психологической Т-игре (%)

проекция; аутистическая проекция; игнорирование; проекция перенесения; изоляция и самоограничение (рисунок 1). Поскольку у одних и тех же участниц обнаружены несколько видов проекций, то сумма их проявлений превышает 100%.

Каким образом проявляются установленные механизмы самозащиты личности?

Атрибутивная проекция состояла в том, что участницы Т-игры приписывали другим людям - персонажам сюжета - собственные мотивы, чувства, переживания и действия. Аутистическая проекция обнаруживалась в том, что чувства и поступки героев сюжета были обусловлены их латентными, неосознаваемыми собственными потребностями, указывая на их фрустрированность или депривацию.

Проекция перенесения находила отражение в приписывании собственных отрицательных (не принимаемых личностью) качеств и паттернов поведения другим участникам, причем в преувеличенной форме. Отсюда следовали искаженное из-за собственных недостатков восприятие и оценка жизненных событий, ситуаций и людей.

Изоляция заключается в отделении участницей неприемлемой и травмирующей ее части личности. Внешне это может проявляться в том, что она обсуждает проблемы, отделен-

ные от остальной ее личности, как будто эти события или ситуации случились не с ней, а кем-то другим. Это дает ей возможность как можно меньше соприкасаться со своими негативными переживаниями, эмоциями. По З.Фрейду, прототипом изоляции как защиты служит логическое мышление, поскольку оно тоже нацелено на отделение содержания от эмоциональных обстоятельств, в которых оно проявилось. Изоляция включается для защиты Эго от тех ситуаций, которые вызывают у личности эмоциональный дискомфорт.

Самоограничение как механизм защиты бессознательно включается в ситуациях, которые вызывают у личности тревожность. В целях самоограждения от угрозы душевному равновесию личность избегает этих ситуаций, жизненных событий в разных формах, например, отказом.

Рассмотрим в качестве примеров несколько скриптов из вербальной продукции, полученной в Т-игре, сохраняя лексику ее участниц.

Кейс 1

«Глаза Гейш во всем, что открывалось их взору, находили красоту и величие. Эти качества, словно магнитом, притягивали к гейшам мужчин. Что вы видите в своем окружении?»

Участница: Невозможно видеть красоту во всем, на самом деле не все в мире прекрасно.

Например, мужчины сплошные альфонсы или просто лентяи, начальник самонадеянный тип, который не упустит шанс меня унижить. Как можно замечать во всем красоту, когда мир, далеко некрасив?!

Ведущий: Я правильно Вас услышала, что в этом мире нет подходящих Вам мужчин? Все, кто Вам встречается, либо альфонсы, либо лентяи?

Участница: Да, посмотрите вокруг так и есть. Все мои подруги могут это подтвердить.

Ведущий: То есть в этом мире около 7.5 миллиардов людей. Пусть половина – мужчины. Это значит 3,5 миллиардов альфонсов и лентяев?

Участница: Но, наверно, не все. Наверно, просто мне такие встречаются.

Ведущий: Все-таки Вы верите, что достойные мужчины есть?

Участница: Да, конечно, не может же быть, чтобы все сплошь были плохими. Есть же и счастливые женщины. Возможно, я таких мужчин притягиваю. Психологи говорят же, что мы сами притягиваем всех. Вот я хочу изменить это.

Ведущий: Изменить что?

Участница: Хочу замечать достойных.

Ведущий: Получается, Вы просто их не замечаете?

Участница: Вы знаете, я очень подозрительная. Всех во всем подозреваю. Если мужчина за мной ухаживает, и он в первое время мне кажется очень классным, мне кажется все равно есть подвох. И мне беспокоит, я все время как будто жду раскрытия. И даже иногда так его довожу, что он сам уходит.

Ведущий: А как Вы ведете себя, когда этот подвох Вы видите сразу?

Участница: Когда вижу, что неслучайно подозревала, мне становится как-то спокойнее. Я продолжаю отношения. Понятно, что он ничего не скрывает. Получается я только с такими и иду на отношения.

Диагностический ресурс трансформационной игры в данном кейсе состоит в том, что выявляются две причины проблемы. Причем обе причины укоренены в бессознательной сфере. Они проявляются в деструктивной установке, сформированной в детстве («все

мужчины негодяи»), которая уже позже стала глубже утверждаться средствами транзакционной игры, описанной Э.Берном, «Попался, сукин сын!». К ней близка игра «Почему это всегда происходит со мной?». Она составила основу жизненного сценария участницы, касающегося взаимодействия с мужчинами [4].

Краткий психологический анализ кейса:

Адекватной моделью для анализа поведения в данном случае служит *транзакционная модель Э.Берна*.

Тезис. В классическом виде можно наблюдать в ситуациях, которые можно условно назвать «хождение по граблям» или «вам бы мои несчастья!». В них человек постоянно проигрывает или теряет, потому что выбирает или действительно недостойных партнеров, или сам провоцирует выбранного мужчину на негативные поступки, чтобы подкрепить свою негативную установку «Я хорошая, это мужчины – плохие!»

Антитезис. Правильное поведение. Отказ от игры, который определяет ее жизненный сценарий.

Цель. Оправдание невозможности полюбить и выйти замуж.

Роли. Жертва и Недостойный мужчина (альфонс, лентяй).

Динамика. Гнев разочарования от несбывшейся надежды.

Примеры. 1. Не может быть, что ты хороший. 2. Я была права.

Социальная парадигма. Взрослый – Взрослый.

Взрослый: «Смотри, какой ты плохой».

Взрослый: «Теперь, когда ты привлекла к этому (моей негодности) мое внимание, я вижу, что ты права».

Психологическая парадигма. Родитель – Ребенок.

Родитель: «Я все время слежу за тобой и жду, когда ты проявишь свою сущность».

Ребенок: «Я не такой!» - Родитель: «Я же вижу и теперь ты узнаешь мой гнев!»

Ходы, транзакции. 1. Обвинение, подозрение - защита. 2. Защита, уход – наказание, расставание.

Выгоды, оправдывающие в глазах участницы, ее поведение. 1. Внутренняя психологическая –

оправдание отсутствия мужской любви к себе. 2. Внешняя психологическая – возможность избежать осознания своих недостатков. 3. Экзистенциальная – мужчинам нельзя доверять.

Полученные из вербальной продукции диагностические данные и результаты тестирования послужили основой последующего персонального коучинга. Он был направлен, во-первых, на углубленное осознание своей личной ответственности в повторении одних и тех же ситуаций. Во-вторых, коучинг ставил своей задачей привести участницу к честным, без самозащиты и глубоким размышлениям над иначе сформулированным вопросом: «Чем я в действительности это заслужила?»

Кейс 2

«Видя чужой недостаток, исправляй свой. Выберете любую участницу и оба отправляйтесь в тень» (сторона поля, где участница должна работать над ошибками).

Ведущий: Почему Вы выбрали именно эту участницу?

Участница 1: Мне она кажется слишком зазнавшейся. Она меня бесит с первой минуты.

Ведущий: А что именно Вас в ней бесит?

Участница 1: Она зашла вся такая деловая. Не люблю, когда кто-то «ставит из себя».

Ведущий: Прочитайте, пожалуйста, вашу карточку еще раз. Что скажете?

Участница 1: Ну, да... у меня тоже такое бывает. В принципе-то, она мне ничего не сделала. Просто она больше всех мне не нравится.

Ведущий: Не нравится, потому что вы тоже такая?

Участница 1: Ну, да. Я привыкла быть самой. Наверно это правда, что мы сами себя бесим в людях.

Другая участница молча сидит. Ведущий обращается к ней.

Ведущий: А что Вы сейчас чувствуете?

Участница 2: Ничего. Я на самом деле так себя не веду, я это знаю. Многие меня так воспринимают, а потом узнают и понимают, что я нормальная. И я к этому привыкла.

Ведущий: Вы готовы идти в тень?

Участница 2: Да, если это условия игры.

Участница 1: Извините пожалуйста, я, на-

верное, просто сегодня злая.

Участница 2: Ничего страшного, мы все сюда пришли чтобы меняться.

Ведущий: Да, Вы правы, надо меняться. Перестать обвинять людей, а видеть себя.

Краткий психологический анализ кейса:

Выявлена проблема заниженной самооценки у первой участницы кейса. На это указывает, во-первых, аутистическая проекция, которая в вербальной продукции первой участницы проявилась в обусловленности восприятия поведения второй участницы фрустрированной потребностью в собственной уверенности. Во-вторых, на это указывает проекция перенесения, обнаружившаяся в приписывании другому человеку не принимаемого у себя качества, связанного с самооценкой. Приписывание этого качества произошло, как часто бывает, в гипертрофированной и искаженной форме. Как многие люди с низкой самооценкой, она тяготится неудовлетворенной потребностью в самоуважении, испытывая дискомфорт и робость перед людьми с высокой самооценкой, уверенными. Внутреннее напряжение первой участницы значительно снижается после включения механизма самозащиты – перенесения своей проблемы на другого («я-то хорошая, это она деловая, ставит из себя и поэтому бесит меня»). Неслучайно после осознания произошла динамика эмоций: раздражение и злость сменились стыдом, потом участницы обменялись теплыми чувствами. По окончании игры первая участница сказала: «Я сегодня поняла, что мир - это твоё отражение, то есть мы видим то, что есть в нас или то, что хотим видеть. Проблема в нас самих».

По данным диагностики, полученным в процессе трансформационной игры и стандартизованных тестов, персональный коучинг был направлен, во-первых, на углубленное осознание защитного механизма в поведении, его роли в искажении социальной перцепции. Во-вторых, задачей коучинга стало наращивание самооценки и изменение самоотношения.

Кейс 3

«С детства Гейшам внушают одно золотое правило: *мужчина-разум, женщина-чувства*».

Ведущий: Насколько хорошо вы слышите свои чувства?

Участница: Вы знаете, я, наверное, живу как мужчина, потому что для меня главное - логика и разум. Если я чего-то хочу, но это не разумно или не логично, то я этого не делаю.

Ведущий: А как потом вы себя чувствуете?

Участница: Иногда мне после становится так горестно. Как будто в жизни нет радости.

Ведущий: А какие поступки логичны или желанья?

Участница: Те, которые разумны, то, что в жизни надо делать.

Ведущий: То есть, вы всегда живете на энергии «надо» а энергию «хочу» вы подавляете?

Участница: Да, точно. Я не могу себе позволить делать то, что хочу. Потому что слишком много обязанностей.

Ведущий: Настолько много, что Вы не можете чего-то захотеть?

Участница: (Смеется) Нет, конечно. Я могу, но не разрешаю себе.

Ведущий: А что Вам мешает?

Участница: Мой мозг!

Ведущий: Вы поймите, энергия «хочу» нас напитывает и дает силы на «надо». На одном «надо» можно жить, как робот, и перестать радоваться. Получается, со временем вы перестаете хотеть, потому что хотеть Вам нельзя, это не логично. Зачем слушать свои чувства?

Таблица 2

Частота проявлений эго-состояний у участницы

Эго-состояния	Функция	Невербальный язык	Вербальный язык	Частота
«Родитель»	Надзирающий. Контроль, совет, критика, оценка.	Оценивающий и взгляд, уверенная и властная поза тела, сжатые губы.	Твердый, уверенный, повелительный, ироничный.	Нет
	Опекающий. Забота, помощь, подбадривание.	Открытая поза, жесты подбадривания и поддержки.	Теплый, поддерживающий	Редко Разумно то, что надо делать; это верно; слишком много у меня обязанностей и т.д.
«Взрослый»	Рациональный. Не позволяет себе «уходить от реальности», поддаваться эмоциям, оперирует фактами, ориентируется на реальные условия «здесь и сейчас».	Открытая поза, подкрепление доводов жестами, движениями головы, корпус тела прямой или наклонен в общении с другими участницами.	Спокойная речь, эмоционально не окрашена.	Часто Могу, но не разрешаю, как это делать?, хотеть не разумно, главное – логика и разум; мой мозг!, не делаю, если это неразумно, как сложно и т.д.
«Дитя»	Эмоциональный Любопытство, желание пробовать, риск, радость, креативность и непосредственность.	Свободная поза, эмоциональная вовлеченность в общение, живая мимическая реакция.	Речь громкая, спонтанная и насыщена эмоциями.	Нет

- Участница: Да.

Ведущий: Для женщины важно соединиться со своими чувствами. Женщины всегда опирались на них.

Участница: А как мне развивать теперь это?

Ведущий: Слушать себя.

Участница: Как сложно...

Краткий психологический анализ кейса:

Анализ вербальной продукции указывает на самоограничение в качестве механизма бессознательной самозащиты личности. В каких ситуациях он включается у участницы, т.е. какие ситуации вызывают у нее тревожность и мотивируют к их избеганию?

По данным анализа, это любые жизненные ситуации, принятие или участие которых порождает внутриличностный конфликт на уровне мотивов: хочу, но нельзя, потому что это делать в наличных условиях неразумно. Причем это действительно конфликт, поскольку отказ порождает неудовлетворенность и депрессию – «не делаю то, что хочу, потому что это неразумно и нелогично, но становится горестно, как будто в жизни нет радости».

Этот конфликт, с одной стороны, объясняется классическим психоаналитическим противоречием, по Фрейду, между принципом удовольствия и принципом реальности. С другой стороны, более глубокое проникновение в причину проблемы предоставляет анализ по модели транзакционного анализа.

Согласно транзакционному анализу и наблюдению за ее поведением, в личности участницы значительно преобладает эго-состояние «Взрослый» над «Родителем» (таблица 2). Эго-состояние «Дитя» не просто не проявляется, а активно и интенсивно подавляется «Взрослым».

Доминирующий диктат «Взрослого» в принятии ею решений, образе мыслей, чувств и поведении проявляется в постоянном и преобладающем контакте с окружающей действительностью, реальными условиями жизни «здесь и сейчас». Все «взвешивается», подвергается анализу, «идет по плану». Если ситуация не позволяет этого делать и вызывает сомнения в благополучном исходе, то возрастает тревожность. Далее включается

критическая оценка «Родителя» («Что ты делаешь, это неблагоприятно, ведь может произойти ...») и рассудительность «Взрослого» («Нет возможности, потому что...», «Если это сделать, то ...»). Внутренний диалог между эго-состояниями завершается самоконтролем, табуированием желаемого и неудовлетворенностью, безрадостным существованием.

Следует отметить, что эта женщина мотивировала участие в игре желанием стать женственнее. Нужно отдать должное ее адекватной самооценке, поскольку люди с выраженным «Взрослым» действительно воспринимаются другими как «сухари», бездушные. Для решения проблемы персональный коучинг был направлен, во-первых, на осознание механизма самозащиты и его влияния на депрессию, снижение женственности. Во-вторых, задачей коучинга стала работа по формам и способам проявления женственности. Решение этих задач позволило участнице усилить контроль над свободой детского эго-состояния и устранить внутриличностный конфликт. Наконец, коучинг подвел к пониманию того, что именно «Дитя» со своей непосредственностью, эмоциональностью придает женственный характер поведению, столь привлекательный для мужчин, которые чаще сами рациональные и рассудительные.

Полученные результаты исследования диагностического потенциала трансформационной игры позволяют сделать следующие выводы.

1) Сходство психологической Т-игры с проективной технологией исследования личности состоит в проявлении общих феноменов сенситизации и экстернализации. Таким образом, она отвечает задачам идиографического подхода, в рамках которого изучается уникальное своеобразие глубинных, бессознательных слоев личности.

2) Диагностическое преимущество Т-игры перед диагностикой в психологическом консультировании, психотерапии заключается в повышенной скорости и спонтанности, которые обеспечиваются особыми условиями игровой деятельности. Недостаток заключается в ограниченных условиях для детализированной проработки проблемы.

3) Сходство психологической Т-игры с психотерапией и психологическим консультированием состоит в росте осознания причины проблем, признания собственной ответственности и готовности к изменениям.

4) Диагностический ресурс Т-игры составляют возможности определения, во-первых, механизмов бессознательной психологи-

ческой самозащиты (атрибутивная проекция; аутистическая проекция; игнорирование, проекция перенесения; изоляция и самоограничение).

Во-вторых, возможности выявления истинной причины проблемы на основе выявленных латентных подавленных потребностей и внутриличностного конфликта.

Список литературы

1. Бронзино Л., Маркузе Г., Бодрийяр Ж. Теоретико-методологический анализ концепта общества потребления // Современные исследования социальных проблем. - 2011.- Т. 8.- № 4. - С. 62-81.
2. Сейфер С. Высокоорганизованная игра и ее роль в развитии и обучении. - URL:https://psyjournals.ru/psyedu/2010/n3/31165_full.shtml (дата обращения: 19.08.2020)
3. Финк Э. Основные феномены человеческого бытия // Проблема человека в западной философии. - М.: Прогресс, 1988.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. - М.: ЭКСМО, 2014. – 576 с.

References

1. Bronzino L., Marcuse G., Baudrillard J. Teoretiko-metodologicheskij analiz koncepta obshhestva potreblenija [Theoretical and methodological analysis of the concept of consumer society], *Sovremennye issledovaniya social'nyh problem* [Modern research of social problems], 8, 62-81 (2011).
2. Seifer S. Vysokoorganizovannaja igra i ee rol' v razviti i obuchenii [Highly organized play and its role in development and learning]. Available at: http://psyjournals.ru/psyedu/2010/n3/31165_full.shtml (Accessed: 19.08.2020).
3. Fink E. Osnovnye fenomeny chelovecheskogo bytija [Basic phenomena of human existence], *Problema cheloveka v zapadnoj filosofii* [The problem of man in Western philosophy] (Progress, Moscow, 1988).
4. Bern E. Igra, v kotorye igrajut ljudi. Ljudi, kotorye igrajut v igry [Games that people play. People who play games] (EKSMO, Moscow, 2014, 576 p.).

М. Рашид

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Психологиялық трансформациялық ойынның диагностикалық әлеуетін зерттеу нәтижелері

Аннотация. Мақала психологиялық трансформациялық ойынның диагностикалық мүмкіндіктерін зерттеуге арналған. Трансформациялық ойынды жеке терапия, топтық терапия сияқты басқа психологиялық әдістермен салыстырмалы зерттеу. Мақалада сипатталған нәтижелерді алу үшін «Гейша» психологиялық, трансформациялық ойыны қолданылды. Ұсынылған деректер мен кейстер алты ай ішінде алынды. Зерттеулерге ойынға қатысқан 40 әйел қатысты. Ойындарға қатысқан барлық әйелдер аптасына бір рет зерттеуге, жеке коучингке қатысуды жалғастырды. Бұл мақалада ойынның диагностикалық әлеуеті туралы мәселе қарастырылатындықтан, кейстер тек диагностикалық кезеңде, яғни ойынның өзінде көрсетілген. Зерттеудің кейінгі деректері осы екі әдіске арналған магистрлік диссертацияның негізін құрады: трансформациялық ойын, диагностикалық әдіс және коучинг, клиентпен жеке жұмыс. Мақала-

да келтірілген кейстер Берн бойынша транзактілік талдауға сәйкес бөлшектелген. Алынған нәтижелер жеке тұлғаның терең қабаттарын зерттеуге қатысты диагностикалық ресурстарды көрсетеді, бұл оны жеке тұлғаны зерттеудің проективті технологиясына жатқызуға және идиографиялық тәсіл әдісі ретінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: трансформациялық ойын, бейсаналық, өзін-өзі қорғау механизмдері, тұлғааралық қақтығыс, басылған қажеттіліктер, транзакциялық талдау.

M. Rashid

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Results of a study on the diagnostic potential of psychological transformational game

Abstract. The article considers diagnostic capabilities of the psychological transformation game and a comparative study of the transformational game with other psychological methods, such as individual therapy, group therapy. The authors studied a psychological transformation game «Geisha» in order to obtain the results described in the article. The submitted data and cases were received within six months. The study involved 40 women who took part in the game. All women who participated in games continued their participation in the study, in individual coaching once a week. As this article focuses on the diagnostic potential of the game, the cases have been indicated only during the diagnostic phase, i.e. during the game itself. Subsequent research data formed the basis of a master's thesis devoted to such two methods as transformative play as a diagnostic method and coaching as individual work with the client. Cases presented in the article have been analyzed to Berne's transactional analysis. Results of the study demonstrate a diagnostic resource in relation to the study of the underlying layers of personality, which allows it to be classified as a projective technology of personality research and to be implemented as a method of idiographic approach.

Keywords: transformational game, unconscious, self-defense mechanisms, intrapersonal conflict, repressed needs, transactional analysis.

Сведения об авторе:

Рашид М. – магистрант, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Rashid M. – Master student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Қ.Қ. Шалғынбаева
Б.А. Матаев

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: kadisha1954@mail.ru, mataev_berik@mail.ru)

С.А. Будасси әдісі арқылы студенттердің «Мен» концепциясын зерттеу

Аннотация. Кәсіби қалыптасу саласындағы заманауи психологиялық - педагогикалық зерттеулер болашақ маманның құзыретті және табысты тұлғасын қалыптастыруға бағытталған. Қоғамның құбылмалы өзгерістері зерттеушіден диагностикалық құралдарды жаңартып немесе модификациялауды және зерттеудің жаңа психологиялық - педагогикалық заңдылықтарын анықтайтын жұмыс формалары мен әдістерін жетілдіруді талап етеді. Кәсіби даярлау жағдайында болашақ педагог - психологтың жеке басының тұрғысынан «Мен» концепциясын диагностикалау және сипаттау мәселесі ерекше қызығушылық тудырады. Осыған орай, мақалада «Мен» концепциясын зерттеу тарихы және жоғары мектептің психологиялық - педагогикалық мәселесі ретінде кәсіби даярлау жағдайында студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастыру процесі қарастырылды. Сондай-ақ, С.А. Будассидің «Тұлғаның өзін-өзі бағалауы» әдістемесінің көмегімен студенттердің кәсіби даярлау жағдайындағы «Мен» концепциясын зерттеудің ерекшеліктері және оның зерттеу мүмкіндіктері, модификациялардың жіктелуі және түсіндіру әдістері ашылады. Іріктемені Павлодар педагогикалық университетінің және С. Торайғыровтың атындағы университеттің «Педагогика және психология» мамандығының 237 студенті кірді. Сыналушылар жасы 17-ден 23-ке дейін, әр түрлі курс студенттері. Студенттер эксперименттік және бақылау зерттеу топтарына бөлінді. Математикалық-статистикалық өңдеу нәтижелері SPSS Statistics 21 бағдарламалық жасақтамасының көмегімен алынды. Алынған нәтижелер студенттердің кәсіби даярлау жағдайындағы «Мен» концепциясын зерттеудегі қол жетімділік пен валидтілік туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: «Мен» концепциясы, С.А. Будасси әдісі, өзін-өзі бағалау, өздік сана, өзіне қатынас.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-274-282>

Түсті: 2.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 12.01.21

Кіріспе

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге» басты назар аудару қа-

жеттілігін ерекше атап көрсетуі білім беру жүйесінің алдына көптеген міндеттер жүктейді [1]. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты жолдауында: «Біз кәсіби білім берудің бүкіл жүйесін еңбек нарығында сұранысқа ие білікті мамандар қалыптастыруға бағыттағанымыз жөн» деп атап көрсетті [2]. Сондықтан жаһандану кезеңінде

болашақ мамандарды кәсіби даярлау жағдайында жоғары деңгейлі, жан-жақты, үздіксіз өзін-өзі тұлғалық және кәсіби жағынан жетілдіруге қабілетті, сонымен қатар, «Мен» бейнесі туралы білімді үнемі толықтыра алатын мамандарды даярлау ЖОО-ның басты міндеттерінің бірі болуы керек. Қазіргі ЖОО-дағы білім беру процессінің шындығы, болашақ мамандардың тұлғалық, кәсіби қасиеттерін қалыптастыру және дамыту теориясы мен практикасының мазмұнын субъектісі ретінде анықтайды. Субъектілік мәселелер адам туралы тұлғалық, кәсіби дамудың теориялық және қолданбалы зерттеулерінде психологиялық-педагогикалық механизмдері негізгі орындардың бірін алатындығын есте ұстаған жөн.

Тарихы

ЖОО-ның білім беру процесінде студенттердің кәсіби «Мен» концепциясын қалыптастыру – бұл уақыт өте келе қалыптасқан екі процестің өзара әрекеті: ішкі детерминистік тұлғалық және кәсіби даму (қажеттіліктер, мотивтер, мақсаттар, міндеттер және өзін-өзі жүзеге асыру); сыртқы, студенттің жеке басына және оны оқыту процесіне қатысты. Болашақ мамандардың кәсіби «Мен» концепциясын қалыптастыру идеясы білім алушының ішкі әлеуетін (гносеологиялық, аксиологиялық, коммуникативтік, шығармашылық және т.б.) ашуға, іске асыруға және өрістетуге ұмтылатын белсенділіктің, жеке, субъектілік тәжірибенің тасымалдаушысы ретінде қарастырылады.

Студенттің кәсіби «Мен» концепциясын қарастырмас бұрын, осы терминнің мағынасын ашып алған абзал. Robert Bruce Burns (1909-1997) айтуынша, «Мен» концепциясы категориясының нақты анықтамасы жоқ. Ол «Мен» концепция ұғымына келесідей анықтама береді: «Мен» концепциясы - бұл адамның өзі туралы ойларының динамикалық жүйесі, оның физикалық, интеллектуалдық және басқа да қасиеттерін нақты түсіну, өзін-өзі бағалау, сондай-ақ сыртқы факторлардың тұлғаға әсер ететін субъективті қабылдауы»

[3]. «Мен» концепциясы адамның өзара әлеуметтік әрекеттесу процесінде пайда болады және өзара психикалық әрекеттесудің ерекше нәтижесі, салыстырмалы түрде тұрақты және сонымен қатар ішкі рухани өзгерістер мен психикалық өзгерістерге тәуелді. Ол адамның барлық өмір көріністерінде - бала кезінен бастап қартайғанға дейін өшпес із қалдырады.

Қоршаған орта, басқа адамдар туралы ойлар тұлға бойындағы «Мен» концепциясының әлеуметтену мен тәрбиелеу процесінде қалыптасады, бірақ белгілі бір соматикалық және жеке қасиеттер детерминанттары тұрғысынан қабылданады. Тұлғаның «Мен» бейнелері есею кезеңдерінде, қажеттіліктер туындай бастағанда дами түседі. Осы кезде тұлғаның адами қасиеттері көрініс тауып, «Мен» концепциясы өзгеріске ұшырайды. Өз кезегінде ол маңызды кері байланыс қызметін атқарады.

«Мен» бейнесін екі аспектіге бөлуге болады: өзін-өзі тану және өзін-өзі ұстау. Өмір сүру барысында тұлға өзін-өзі таниды әрі өзі туралы білім жинайды, бұл білім оның өзі және «Мен» концепциясы туралы синтезінің маңызды бөлігін құрайды. Өзі туралы білім тұлға үшін маңызды, себебі жаңа эмоциялар мен бағалау оның ішкі дүниесінің объектісі болып табылады және ол перманентті (тұрақты) өздік қатынас болып табылады. Осы тұста «Мен» бейнесінің кейбір аспектілері санадан және бейсанадан тыс жүреді.

«Мен» концепциясы ұғымы арнайы ғылыми әдебиеттерде жақында ғана пайда болғанымен, бұл мәселе ғалымдардың еңбектерінде бұрын да орын алған еді. Тұлғаның «Мен» бірегейлігі мен мәселесіне ХХ ғасырдың ортасында батыс ғылыми қоғамдастығының назары арта түсті және гуманистік, феноменологиялық бағыттардың басты және өзекті зерттеулеріне айналды. Ілімнің негізін қалаушылар Carl Ransom Rogers (1902-1987) пен Abraham Maslow (1908-1970) және олардың шәкірттері болып табылады, олар тұлға көріністерін: эмоциялар, сезімдер, көзқарастар және т.б. зерттеулер жүргізіп, тұлғаның дамуын түсінуге абстрактылық, антропологиялық, тарихтан тыс тұрғыдан қарастырды [4].

Негізгі бөлім

А.В. Карпов тұлғаның «Мен» концепциясы қоршаған ортамен өзара әрекеттесуі және өз-өзіне талдау жасау арқылы қалыптасады деп көрсетті. Сондай-ақ А.В. Карпов «Мен» концепциясының қалыптасуын өзін-өзі тану процесімен байланыстырады және бұл психикалық қасиет статикалық емес, керісінше үнемі өзгерістерге ұшырап, даму үстінде деп санайды. Тұлғаның адекваттық дәрежесі мен қалыптасу деңгейі адамның нақты әрекеттері мен қылықтарында анықталады, осыған байланысты тұлғаның «Мен» концепциясы адамның психикасына да, мінез-құлқына да айтарлықтай әсер етеді [5].

С.Л. Рубинштейн тұлғаның «Мен» бейнесі қоршаған ортамен әртүрлі қарым-қатынасқа түсетінін, нәтижесінде түрлі қасиеттер мен ерекшеліктерді анықтайтын формаларда көрініс табатынын болжады. Осы жекелеген өзара әрекеттесуден өзін-өзі қабылдау, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі талдау арқылы тұлғаның барлық мәндік-мазмұнды ерекшеліктерін біріктіретін «Мен» бейнесі немесе тұлғаның «Мен» концепциясы қалыптасады [6].

Психологиялық сөздіктің авторлары [7] тұлғаның «Мен» концепциясына төмендегідей анықтама береді:

1) тұлғаның өзі туралы көзқарастырының тұрақты, белгілі бір дәрежеде саналы, тәжірибелі және ерекше жүйесі;

2) бүтін әрі ішкі қарама-қайшылығы бар, өзін-өзі белгілейтін «Мен» бейнесі

Қ.Қ. Шалғынбаеваның пікірінше, «Мен-тұжырымдамасы» жеке адамның өзін-өзі ұғыну қызметінің нәтижесінде пайда болған рефлексивті анықтау» деп қарасты-

рады. Оның құрамында үш құрылымдық құрамдастарды белгілеуге болады:

1) когнитивті құрамдас – «Мен бейнесі», оған өзі туралы көріністер мазмұны кіреді;

2) өзін-өзі бағалау жүйесі;

3) мінез-құлықтағы когнитивтік және бағалаушы көріністерді сипаттайтын мінез-құлықтық құрамдас дейді [8].

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау барысында «Мен» концепциясы термині көбінесе біржақты түсіндіріледі, яғни «Мен» концепциясын тұлғаның өзін-өзі бағалауымен байланыстырады. Тұлғаның «Мен» концепциясы неден және қалай құрылатынын анықтаған кезде, авторлар «Мен» концепциясының әртүрлі формалары, аспектілері және компоненттері туралы өзін-өзі бағалау контекстінде ғана жазды.

«Мен» концепциясын зерттеу барысында - шынайы «Мен» және мінсіз «Мен» жиынтықтарының ара қатынасын қарастырған жөн. Сондықтан «Мен» концепциясын тұлғаның өзін-өзі туралы жалпылама бейнелеуі, өзіне қатысты көзқарастар жүйесі немесе практикалық психологтар айтуынша, «Мен» концепциясы - бұл «Адамның өзі туралы теориясы». Тағы бір ескеретін жайт, ол «Мен» - концепциясы статикалық (тұрақты) емес, ол динамикалық, психологиялық құрамдас болып табылады. Біз өз зерттеуімізде «Мен» концепциясының компоненттерін 1-ші кестеде келтірдік.

Зерттеу жұмысымызға Павлодар педагогикалық университетінің (эксперименталды топ) және Toraighyrov university (бақылаушы топ) студенттері қатысты. Зерттенушілер 1-3 курс студенттері, жалпы саны 237 адам. Жеке талдау нәтижесінде эксперименталды топ (әрі қарай ЭТ) – 91 респондент, оның ішінде 1 курс

Кесте 1

«Мен» концепциясының компоненттері

Компонентер	Когнитивті	Мінез-құлықтық	Аффективті
Мазмұны	Тұлғалық және өзін-өзі болашақ маман ретінде сезіну	Оқу - кәсіби және тұлғалық мотивация	Өзін-өзі бағалау және құндылық бағдары

– 28 студент, 2 курс – 15 студент, 3 курс – 48 студент және бақылаушы топ (әрі қарай БТ) - 146 респондент, оның ішінде 1 курс – 50 студент, 2 курс – 60 студент, 3 курс – 36 студент болды

Зерттеу әдістері

Жоғарыда көрсетілген теориялық шолу негізінде және әртүрлі психодиагностикалық әдістердің мүмкіндіктерін ескере отырып, біз өз зерттеу жұмысымыздың бір зерттеуші инструменті ретінде Сергей Андреевич Будассидің «Тұлғаның өзін-өзі бағалау» [9] әдістемесін қолдандық.

Бұл әдістеме «Педагогика және психология» мамандығы студенттерінің кәсіби «Мен» концепциясын зерттеуге мүмкіндік берді. Зерттеушілерге тұлға қасиеттерінің тізімі ұсынылды. Әдістемені орындау барысында зерттелушілер 3 қадамнан тұратын нұсқаулықты орындайды:

- **1 қадам** - «Мінсіз педагог-психолог маманы» сипаттамасына лайық қасиеттер ішінен 20-сын таңдау керек, таңдалған 20 қасиеттер арасында жағымсыз қасиеттер орын табуы да мүмкін;

- **2 қадам** - таңдалған 20 сөзден өзіңіз үшін жағымды қасиетті таңдаңыз, бұл сөзге қарама-қарсы «Мінсіз Мен» бағанында 20 санын қойыңыз. Одан кейін қалған 19 сөзден келесі жағымды қасиетті таңдап, осы сөздің қарама-қарсына 19 санын қойыңыз және солай 20-дан 1 санына дейін реттік нөмірлерді қойып шығыңыз;

- **3 қадам** - сол 20 сөзден өзіңізге тән қасиетті таңдаңыз және осы қасиетке қарама-қарсы «Шынайы Мен» бағанасына 20 санын қойыңыз. Одан әрі қалған 19 сөзден Сізге тән келесі қасиетті таңдап, осы сөздің қарама-қарсына 19 санын қойыңыз және солай 20-дан 1 санына дейін реттік нөмірлерді қойып шығыңыз.

Әдістеме нәтижесін төмендегі хаттамадан қараңыз (сурет 1).

Зерттеудің нәтижесі

«Мен» концепциясының когнитивті компонентін зерттеу аясында біз үшін екі жетекші қасиет динамикасындағы «Мінсіз маман» және «Шынайы Мен» бейнелеріндегі салыстыру қызығушылық тудырды (кесте 2 қара)

Будасси әдістемесі

Аты - жөні _____
 Толық жас _____ Курс _____ Жыныс _____
 ЖОО _____
 Толтыру күні _____

Нұсқаулық

- **1 қадам**
 Ұсынылған сөз тізімінен **«Мінсіз» (идеальный) педагог-психолог мамана** тән 20 қасиетті маңыздылығы бойынша таңдаңыз. Таңдалған қасиеттердің жанына (реттік № бағанына 1-20) белгі қойыңыз.
- **2 қадам**
 Таңдалған 20 сөзден сіз үшін **жағымды** қасиетті таңдаңыз, бұл сөздің қарама-қарсы **«Мінсіз Мен»** бағанында 20 санын қойыңыз. Одан кейін қалған 19 сөзден жағымды қасиетті таңдап, осы сөздің қарама-қарсы 19 санын қойыңыз және солай 20-дан 1 санына дейін ранжировка (реттік номерлерді) жасап шығыңыз.
- **3 қадам**
 Сол 20 сөзден сізге **тән** қасиетті таңдаңыз және осы қасиетке қарама-қарсы **«Шынайы Мен»** бағанасына 20 санын қойыңыз. Одан әрі қалған 19 сөзден Сіз үшін келесі тән қасиетті таңдап, осы сөздің қарама-қарсы 19 санын қойыңыз және солай 20-дан 1 санына дейін ранжировка (реттік номерлерді) жасап шығыңыз.

Тест тапсырмасы

Қасиеттер	№	Мінсіз Мен	Шынайы Мен	Қасиеттер	№	Мінсіз Мен	Шынайы Мен
Абстракттілік				Сәйгінділік			

Сурет 1. А.С. Будасси әдістемесі бойынша хаттама бланкісі

Екі жетекші қасиеттің қорытынды рейтингісі

Бейне	Ранг	1 курс	2 курс	3 курс
Мінсіз маман	1	Адалдық	Шыдамдылық	Еңбексүйгіштік
	2	Намысшылдық	Еңбексүйгіштік	Адалдық
Шынайы Мен	1	Кекшілдік	Қорқақтық	Батылсыздық
	2	Ұстамсыздық	Шынайылық	Адалдық

1-3 курс студенттерінің әдістемеде берілген қасиеттерді талдау барысында екі жетекші қасиеттер қорытынды рейтингісін қарай отырып, 1-ші курс студенттері «Мінсіз маман» сипаттаған кезде жетекші қасиеттер ретінде «адалдық» пен «намысшылдықты» таңдағанын байқадық. «Шынайы Мен» сипаттау кезінде жетекші қасиеттер ретінде «кекшілдік», «ұстамсыздық» таңдалды. 2-курс студенттері «Мінсіз маманды» сипаттаған кезде жетекші қасиеттер ретінде «шыдамдылық» пен «еңбексүйгіштік», ал «Шынайы Менді» сипаттау кезінде «қорқақтық» пен «шынайылық» қасиеттерін таңдады. 3-курс студенттері «Мінсіз маман» сипаттамасында «еңбексүйгіштік» пен «адалдықты» жетекші қасиеттер ретінде, «Шынайы Менді» сипаттау кезінде «батылсыздық» пен «адалдық» жетекші қасиеттер ретінде таңдағанын көреміз.

Таңдалған жетекші қасиеттерді сапалы талдау кезінде 1-3 курс студенттері үшін «Мінсіз маман» мен «Шынайы Мен» сипаттамасында барлық студенттер үшін сәйкес келетін жетекші қасиеттер анықталмағаны белгілі болды, бұл бізді жетекші қасиеттердің санын эксперименттік және бақылау топтарында екіден

үшке дейін арттыруға итермеледі (3-кестеге қараңыз).

Эксперименттік және бақылау топтары студенттерінің әдістемедегі қасиеттерді саралау және 3 жетекші қасиетті эксперименттік топ студенттерінде «Мінсіз маманды» сипаттау кезінде «адалдық», «еңбексүйгіштік» және «батылдық» жетекші қасиеттер ретінде таңдағанын көрсетті. «Шынайы Менді» сипаттау кезінде кекшілдік, ұстамсыздық, сезімталдық сияқты қасиеттерді жетекші қасиеттер ретінде таңдады.

Бақылау тобының студенттері «Мінсіз маманды» сипаттаған кезде шыдамдылық, адалдық және еңбексүйгіштік қасиеттерді жетекші қасиеттер ретінде таңдаған, ал «Шынайы Менді» сипаттау кезінде адалдық, шынайылық, мейірімділік қасиеттерді жетекші қасиеттер ретінде таңдаған.

Таңдаған жетекші қасиеттерді сапалы талдау кезінде эксперименттік және бақылау топтарының студенттерінде «Мінсіз маман» бейнесінде адалдық сияқты қасиетті барлық респонденттер үшін таңдаулы болып анықталғандығы белгілі болды. «Шынайы Мен» бейнесінде эксперименттік және бақы-

Үш жетекші қасиеттің эксперименттік және бақылау топтарындағы қорытынды рейтингісі

Бейне	Ранг	ЭТ	БТ
Мінсіз маман	1	Адалдық	Шыдамдылық
	2	Еңбексүйгіштік	Адалдық
	3	Батылдық	Еңбексүйгіштік
Шынайы Мен	1	Кекшілдік	Адалдық
	2	Ұстамсыздық	Шынайылық
	3	Сезімталдық	Мейірімділік

Кесте 4

«Мінсіз Мен» және «Мінсіз маман» бейнелеріндегі өзін-өзі бағалаудың өзара байланысы

Өзара байланысы бейнелері	Курс					
	1		2		3	
	Орташа көрсеткіш	Ст. аутку	Орташа көрсеткіш	Ст. аутку	Орташа көрсеткіш	Ст. аутку
Мінсіз Мен және Мінсіз маман	0,83	0,05	0,82	0,07	0,83	0,05

лау топтарының студенттері қалаған қасиеттерде ортақ қасиет табылмады. Осылайша, алынған нәтижелер «Мінсіз маман» мен «Шынайы Менді» сипаттау кезінде сәйкестікті анықтау үшін кем дегенде 5 жетекші қасиет бойынша қорытынды рейтингісін жүргізу қажет екендігіне көз жеткіздік.

Студенттердің кәсіби «Мен» концепциясының аффективті компонентін зерттеу үшін біз «Мінсіз Мен» және «Мінсіз маман» бейнелеріндегі өзін-өзі бағалаудың өзара байланысы және ең аз сәйкес келетін қасиеттерді салыстыру үшін, IBM SPSS 22 бағдарламасын қолдандық, оның нәтижелері 4 - кестеде берілген.

Студенттердің кәсіби «Мен» концепциясының мінез-құлық компонентіне келетін болсақ, 1-ші курс студенттерінде өзін-өзі бағалау $0,83 \pm 0,05$, 2 курс студенттерінде өзін-өзі бағалау $0,82 \pm 0,07$, 3 курс студенттерінде өзін-өзі бағалау $0,83 \pm 0,05$ шегінде екендігі анықталды. Алынған коэффициенттер өзін-өзі бағалау деңгейі адекватты шектеуде екенін көрсетеді. Алайда, егер біз өзін-өзі бағалауды тұлға ретінде және өзін-өзі бағалауды кәсіби маман ретінде қарастыратын болсақ, онда тұлға ретінде өзін-өзі бағалау деңгейі кәсіби өзін-өзі

бағалау деңгейінен жоғары екенін байқаймыз.

«Педагогика және психология» мамандығы студенттерінің кәсіби «Мен» концепциясының аффективті компонентін зерттеу үшін біз өзін-өзі бағалаудың жалпы деңгейін және «Мінсіз Мен» мен «Шынайы Мен» арасындағы алшақтықты бөліп алуымыз керек (5-кестені қараңыз).

Жүргізілген статистикалық сипаттама нәтижесінде 1-курс студенттерінің өзін-өзі бағалауы $0,88 \pm 0,06$, 2-курс студенттерінің өзін-өзі бағалауы $0,89 \pm 0,06$, 3-курс студенттерінің өзін-өзі бағалауы $0,88 \pm 0,06$ аралығында екендігі анықталды.

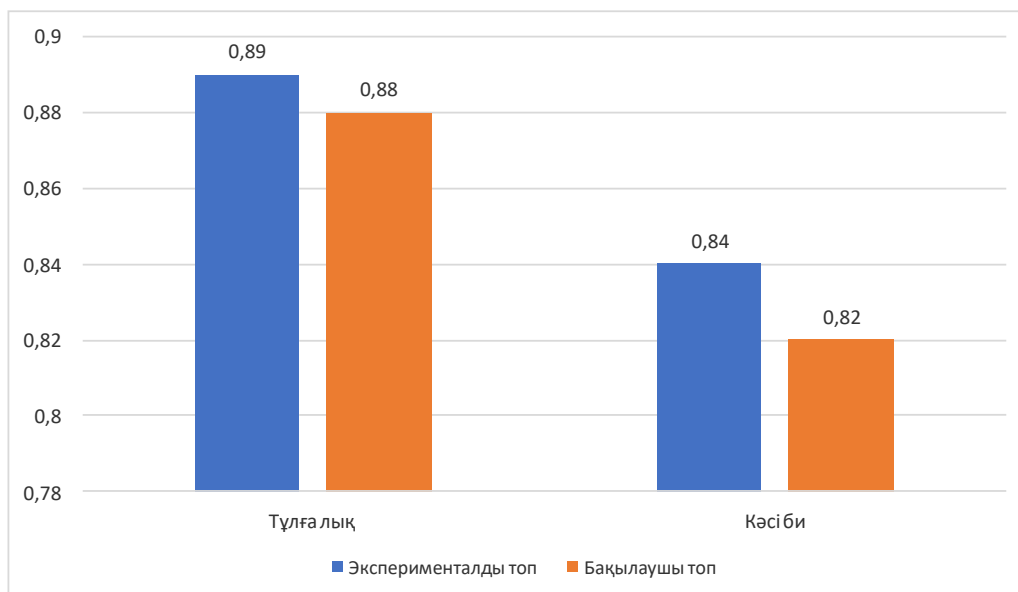
Әрі қарай, 2-суретте біз эксперименттік және бақылау топтарындағы өзін-өзі бағалаудың өзара байланыстағын қарастыруды ұсынамыз.

Статистикалық сипаттама нәтижесінде эксперименттік топтың студенттері өзін-өзі бағалау, тұлға ретінде, $0,89 \pm 0,06$ шегінде және бақылау тобының студенттері өзін-өзі бағалау $0,88 \pm 0,06$ шегінде екендігі анықталды. Кәсіби маман ретінде өзін-өзі бағалау эксперименттік топ студенттерінде $0,84 \pm 0,05$ және бақылау тобының студенттерінде $0,82 \pm 0,06$ аралығында екені анықталды. Алынған коэффициенттер

Кесте 5

«Мінсіз Мен» мен «Шынайы Мен» арасындағы алшақтық

	Курс					
	1		2		3	
	Орташа көрсеткіш	Ст. аутку	Орташа көрсеткіш	Ст. аутку	Орташа көрсеткіш	Ст. аутку
Алшақтық	0,88	0,06	0,89	0,06	0,88	0,06

Сурет 2. Эксперименттік және бақылау топтары студенттерінің өзін-өзі бағалауының өзара байланысы

өзін-өзі бағалау деңгейі адекватты шектеуде, дегенмен де сәл жоғарлау тенденциясын көрсетті. Сонымен қатар, егер біз өзін-өзі бағалауды тұлғалық және кәсіби маман ретінде ерекшеліктерін қарастыратын болсақ, онда өзін-өзі бағалау деңгейі тұлға ретінде кәсіби маман деңгейінен жоғары екенін байқаймыз.

Осылайша, орташа алғанда, зерттеу әдістемесінде үлгіні бөлудің әртүрлі жағдайларына қарамастан, өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейі байқалады.

Анықтаушы эксперимент барысында студенттер «Шынайы Мен» және «Мінсіз маман» бейнелері үшін бірдей жетекші қасиеттерді анықтағаны дәлелденді, яғни студенттер өздерінің «адалдығы» мен «еңбексүйгіштігін» шынайы бейнесіне жатқызады, бұл «Мен» концепцияның когнитивті компонентінің сәйкестігінің көрсеткіші. Сонымен қатар, өзін-өзі бағалау деңгейі адекватты шектеуде, ал егер

біз өзін-өзі бағалауды тұлғалық және кәсіби маман ретінде ерекшеліктерін жекелеп қарастыратын болсақ, онда өзін-өзі бағалау деңгейі тұлға ретінде кәсіби маман деңгейінен жоғары екенін байқаймыз. Алынған нәтиже бойынша студенттердің кәсіби «Мен» концепциясын қалыптастыру үшін арнайы бағдарламаны құрастыру қажеттілігі туындайтынын анықтадық.

Қорытынды

Қорытындылай келе, мынадай шешімге келдік: «Математикалық-статистикалық өңдеулердің көмегімен сандық және сапалық процедураларды қолдана отырып, өзіміздің зерттеу мақсатымызға лайықты нәтижелерді анықтай алдық және бұл әдісті студенттің кәсіби «Мен» концепциясын зерттеуде басқа әдістермен бірге қолдануға болады».

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауы [Электрон. ресурс]. - 2018. - URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (қаралған күні: 29.11.2020).

2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына жолдауы [Электрон. ресурс]. - 2020. - URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (қаралған күні: 29.11.2020).
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции воспитания. / Пер. с англ. Общ. ред. Пилиповского. - М.: Прогресс, 1986. - 421 с.
4. Матаев Б.А., Чекалева Н.В. «Я-концепция» в личностно-ориентированном обучении // Модернизация системы образования: тенденции, проблемы и перспективы: материалы из докладов Международная научно-практическая конференция. - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, 2019. - С. 396-401.
5. Карпова Л.В. Общая психология: учебник. - М.: Гардарики, 2005. - 232 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2006. - 713 с.
7. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология. Словарь. - М.: Политиздат, 1990. - 494 с.
8. Шалғынбаева Қ.Қ. Өзін-өзі тану негіздері: Оқу құралы. - Қарағанды: «АҚНҰР» баспасы, 2017. - 158 б.
9. С.Д. Некрасов, З.И. Рябикина, Г.Г. Танасов. Личность и ее свойства: Практикум. - Краснодар, Кубанский государственный университет, 2017. - 108 с.

К.К. Shalgynbayeva, B.A. Matayev

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

A study of «Self» concept of students by the method of S.A. Budassi

Abstract. Modern psychological and pedagogical research in the field of professional development is aimed at the formation of a competent and successful personality of the future specialist. The rapidly changing changes in society require the researcher to update and modify the diagnostic tools, to improve forms and methods of work that establish new psychological and pedagogical patterns of research. In this scientific field, the problem of diagnosing and describing a «Self» concept of the personality of the future teacher-psychologist is of particular interest. In this connection, the article examines the history of studying the «Self» concept and the process of forming the «Self» concept of students in the context of professional training as a psychologist - a pedagogical problem of higher education. Also, the article reveals features of studying the «Self» concept of students in the conditions of professional training and its research capabilities, classification of modifications and methods of interpretation, using the methodology of S. A. Budassi «Self-assessment of personality». The sample consisted of 237 students in «Pedagogy and Psychology», aged from 17 to 23 at Pavlodar Pedagogical University and Toraighyrov University, from different courses of study. The subjects were divided into experimental and control study groups. The results of mathematical and statistical processing were obtained using the SPSS Statistics 21 software. The results obtained allow us to conclude the availability and validity of this technique when studying the «Self» concept of a student in the conditions of professional training of higher education.

Keywords: «Self» concept, method of S.A. Budassi, self-esteem, self-awareness, self-attitude.

К.К. Шалғынбаева, Б.А. Матаев

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Изучение «Я-концепции» студентов методом С. А. Будасси

Аннотация. Современные психолого-педагогические исследования в области профессионального становления направлены на формирование компетентной и успешной личности будущего специалиста. Быстро меняющиеся перемены общества требуют от исследователя обновлять и модифицировать диагностический инструментарий, совершенствовать формы и методы работы, которые устанавливают новые психолого-педагогические закономерности исследования. В условиях профессиональной подготовки особый интерес представляет собой проблема диагностики и описания «Я-концепции» личности будущего педагога-психолога. В связи с чем в статье рассматривается история изучения «Я-концепции» и процесс формирования «Я-концепции» студентов в условиях профессиональной подготовки как пси-

холога-педагогической проблемы высшей школы. Также с помощью методики С.А. Будасси «Самооценка личности» раскрываются особенности изучения «Я-концепции» студентов в условиях профессиональной подготовки и ее исследовательские возможности, классификация модификаций и методы интерпретации. Выборка составила 237 студентов с разных курсов обучения специальности «Педагогика и психология» Павлодарского педагогического университета и университета им. С. Торайгырова в возрасте от 17 до 23 лет. Испытуемые были разделены на экспериментальную и контрольную группы исследования. Результаты математическо-статистической обработки были получены с использованием программного обеспечения SPSS Statistics 21. Полученные результаты позволяют сделать вывод о доступности и валидности данной методики при изучении «Я-концепции» студента в условиях профессиональной подготовки высшей школы.

Ключевые слова: «Я-концепция», методика С.А. Будасси, самооценка, самосознание, самоотношение.

References

1. Kazakstan Respublikasynyn Tyngysh Prezidenti - Elbasy N.A.Nazarbaevtyn «Kazakstandyktardyn alaukatynyn osui: tabys pen tyrmys sapasyn arttyru» [The message of the First President of the Republic of Kazakhstan-Leader of the Nation N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Growth of the welfare of the people of Kazakhstan: increasing income and quality of life»]. [Electronic resource]. - 2018. - URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (Accessed: 29.11.2020).
2. Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyn «Zhana zhagdajdady Kazakstan: is-kimyl kezeni» atty Kazakstan halkyna zholdauy [The message of President Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in a new situation: the period of action»]. [Electronic resource]. - 2020. - URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (Accessed: 29.11.2020).
3. Berns R. Razvitie Ya-koncepcii vospitaniya [Self-concept development and education]. Translated from the English. General Ed. Pilipovsky (Progress, Moscow, 1986, 421 p.) [in Russian]
4. Matayev B.A., Chekaleva N.V. «Ya-koncepciya» v lichnostno-orientirovannom obuchenii [The «Self» concept in person-centered learning], Modernizaciya sistemy obrazovaniya: tendencii, problemy i perspektivy: materialy iz dokladov Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya [Modernization of the education system: trends, problems and prospects: materials from reports International Scientific and Practical Conference] (Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages Almaty, 2019, p. 396-401).
5. Karpova L.V. Obshchaya psihologiya [General psychology] (Gardariki, Moscow, 2005, 232 p.). [in Russian]
6. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshchej psihologii [Basics of general psychology] (Piter, SPb., 2006, 713 p.) [in Russian]
7. Petrovskij A.V. and Yaroshevskij M.G. Psihologiya. Slovar' [Psychology. Dictionary] (Politizdat, Moscow, 1990, 494 p.) [in Russian]
8. Shalgynbaeva K.K. Ozin-ozu tanu negizderi [Fundamentals of self-knowledge] («AKNYR», Karagandy, 2017, 158 p7.) [in Kazakhstan]
9. S.D. Nekrasov, Z.I. Ryabikina, G.G. Tanasov. Lichnost' i ee svoystva: Praktikum [Personality and its properties: Workshop] (Kuban State University, Krasnodar, 2017, 108 p.). [in Russian]

Авторлар туралы мәліметтер:

Шалғынбаева Қ.Қ. – педагогика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, А.Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Матаев Б.А. – **корреспонденция үшін автор**, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Педагогика және психология» мамандығының докторанты, А.Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Shalgynbayeva K.K. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Matayev B.A. – Ph.D. in Pedagogy and Psychology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Редактор: **Г.Ж. Менлибекова**

Журнал менеджері: **Ә.С. Жұматаева**

Компьютерде беттеген: **Д.А. Елешева**

Авторларға арналған нұсқаулықтар,
публикациялық этика журнал сайтында енгізілген: <http://bulpedps.enu.kz>

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.

Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы.

-2021. - 2(135). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ 283 б. Шартты б.т. -17,6

Таралымы - 30 дана. Басуға қол қойылды: 30.03.2021

Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: <http://bulpedps.enu.kz>

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ.,

Қ.Сәтбаев көшесі, 2.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды